

ميين شاه عنات جو ڪلام

”الهي! عنات جا اگهاين ڪلام“

تحقيق ۽ تصحيح

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو، سنڌ

2010ع

ڪتاب جا سمورا حق واسطا سنڌي ادبي بورڊ ڄام شورو وٽ محفوظ آهن

تعداد هڪ هزار

آڪٽوبر 1963 ع

ڇاپو پهريون

تعداد هڪ هزار

2010 ع

ڇاپو ٻيو

هن ڪتاب جي ڪنهن به حصي کي، ناشر کان اڳواٽ حاصل ڪيل اجازت کان سواءِ، اليڪٽرانڪ يا ٻئي ڪنهن به طريقي جنهن ۾ اسٽوريج ۽ ريتريول سسٽم شامل آهي، استعمال نٿو ڪري سگهجي.

قيمت: ٽي سؤ پنجاھ روپيا

[Price Rs: 350 -00]

خريداري لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ ڇاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)

Email: sindhiaab@yahoo.com

Website: www.Sindhiaadabiboard.org

هيءُ ڪتاب پروفيسر سيد زوار حسين شاھ نقوي سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو سنڌيڪا اڪيڊمي ڪراچيءَ وٽان ڇپائي پڌرو ڪيو.

چيائيندڙ پاران

سنڌي ادبي بورڊ پاران سنڌيءَ جي ڪلاسيڪل شاعر ”شاهه عناات الله“ عرف ميين شاهه عناات جو ڪلام“ شايع ڪري دلي خوشي محسوس ڪري رهيا آهيون، ڇو ته هن ڪتاب جي وقتاً فوقتاً علمي حلقن طرفان گهر ٿيندي پئي رهي. پر چيائيءَ جو اهم ڪردار هائڻي پيدا ٿيو آهي. هن ڪلام جو پهريون ڇاپو آڪٽوبر 1963ع ۾ ڇپيو هو، 46 سالن جي ڊگهي عرصي کان پوءِ هيءُ ٻيو ڇاپو چيائي پڌرو ڪيو ويو آهي.

ميمن شاهه عناات جو خاندان سنڌ جي رضوي ساداتن سان تعلق رکي ٿو، جنهن ڇهين صدي هجريءَ ۾ لڏي اچي بکر ۾ رهائش اختيار ڪئي ۽ ٻن ٽن صدين کان پوءِ اتان اچي نصرپور کي وسايو، جتي شاهه عناات جو جنم ٿيو. ميين شاهه عناات جا ناناڻا ”رمضان دل“، ڊگهڙي جي پريان تي ميل ڏکڻ- اوڀر پراڻ جي ڪپ تي ويٺل هئا. ميين شاهه عناات جي تعليم ۽ تربيت بابت ڪو احوال موجود نه آهي، پر وقت جي دستور موجب شاهه عناات جو مڪتب ۾ ويهڻ ۽ ابتدائي تعليم پرائڻ قرين قياس نظر اچي ٿو. ميين شاهه عناات جوانيءَ ۾ اميرائي ۽ شاهائي زندگي گذاري ۽ پلن گهوڙن جو وڏو شوقين رهيو. پنهنجي اصطبل ۾ تمام ڀلا گهوڙا رکندو هو.

اندازي موجب ميين شاهه عناات جوانيءَ کان پوءِ فقيريءَ ڏانهن رغبت اختيار ڪئي ۽ پهريان بزرگن ۽ درويشن جي شان ۾ بيت چيا. ميين شاهه عناات جي شادي هاليپوٽن مان ٿي، هاليپوٽا سندن والد جا معتقد هئا. ميين شاهه عناات هڪٻئي پٺيان ٽي شاديون ڪيون. پهريون به شاديون هاليپوٽن مان ۽ ٽين دل قبيلي مان کيس ڇهن فرزندن ۽ ٽن نياڻين جو اولاد ٿيو.

ميمن شاهه عناات جي هن ڪلام تي ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ صاحب جن جو لکيل فڪر انگيز مهاڳ ۽ مقدمو شامل آهي، جنهن ۾ ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ صاحب جن ميين شاهه عناات جي ڪلام تي تفصيلي ۽ عالمانه روشني وڌي آهي، ان بابت وڌيڪ ڪجهه لکڻ سچ کي آربي ڏيکارڻ جي برابر آهي.

بورڊ هن ڪتاب جو نئون ڇاپو چيائي پڌرو ڪيو آهي، اميد ٿي ڪجي ته هيءُ رسالو لائق پڙهندڙن کي پسند ايندو.

پروفيسر سيد زواز حسين شاهه نقوي

سيڪريٽري

سنڌي ادبي بورڊ

عنوانن جي فهرست

19-5		مهاڳ
82-20		مقدمه
	متن	سرود
321	85	1. ڪلياڻ
322	91	2. جمن
325	98	3. ڪنڀات
330	115	4. سرود سريراڳ
332	125	5. رامڪلي
334	134	6. مارئي
339	158	7. پريات
341	169	8. ڌناسري
344	201	9. جيتسري
345	203	10. پورب
346	212	11. ليلا
346	215	12. آسا
347	218	13. ڪاپائتي
348	224	14. ڏهر
349	226	15. مومل راتو
350	233	16. بلاول
352	240	17. ڊيسي

355	267	18. سورث
356	275	19. سارنگ
358	286	20. توڏي
359	294	21. ڪاموڏ
360	299	22. ڪارائيترو
361	305	• اضافو
	312	• عام روايتي بيت

مهاڳ

شاه عنايت الله عرف 'ميين شاه عنات' جو ڪلام اعليٰ سنڌي شاعري جو پهريون شاهڪار آهي. مگر اتفاق سان ورهين جي وڻيءَ بعد سڀ کان پوءِ شايع ٿي رهيو آهي. هن قيمتي ڪلام جي قلمي نسخن جو محفوظ رهڻ ڇڻ هڪ معجزو آهي، ۽ ان جي اشاعت 'ڪلاسيڪي سنڌي شاعري' جي ميدان ۾ هڪ وڏي انقلاب کان ڪنهن پر ڪم نه آهي. هن ناياب ذخيري جي شايع ٿيڻ سان سنڌي شاعري جي عروج جي تاريخ ۾ پنجاهه سئو سالن جو اضافو ٿئي ٿو.

هن وقت تائين سنڌ جي سدا حيات ۽ سرتاج شاعر، بلڪ دنيا جي عظيم ترين شاعر شاه عبداللطيف ڀٽائي جي شعر جو تاريخي پس منظر مبهم هو. ائين پئي لڳو ته ڇڻ سنڌي شاعري بنا ڪنهن ارتقاء جي، شاه جي شعر ۾، اوجھو پنهنجي بلوغت کي پهتي. ميين شاه عنات جو ڪلام سنڌي شاعري جي مسلسل ارتقائي اوج ۽ عروج تي شاهد آهي، ۽ شاه جي شعر جي تاريخي پس منظر جو چٽو آئينو آهي.

تحقيق جي ابتدا:

سنه 1944ع ۾ سنڌ جي تاريخ يابت تحقيق ڪندي نصرپور وڃڻ ٿيو، جتي مرحوم ميان مرید حسين شاه (وفات 1954ع) وٽ ميين شاه عنات جي ڪلام جو هڪ قلمي نسخو نظر مان گذريو، جنهن جي ڏسڻ سان هن قيمتي ڪلام جي اهميت معلوم ٿي ۽ خيال آيو ته جيڪر هوند اهو ڪلام ڇپجي پوي ته سنڌي علم ادب ۾ اهر اضافو ٿئي. اها هڪ دلي خواهش هئي، پر وقت گذرڻ سان اهو خيال البت دل تان ميسارجي ويو. سنه 1950ع کان جڏهن 'شاه جي رسالي' جو قدرتي گهرو مطالعو شروع ڪيو ويو ته ڇپيل نسخن ۾ ڪن سُرن هيٺ شاه عنات جي شامل بيتن پڙهڻ سان ائين پئي معلوم ٿيو ته ڇڻ شاه عبداللطيف انهن بيتن پاران پنهنجا ڪي بيت ڇڏيا هجن يا انهن بيتن مان ڪن جون سٽون يا ڪي فقرات تڪميل طور پنهنجي بيتن ۾ کنيا هجن. ان بعد سنڌ جي سڄاڻ سگهڙن سان ڪچهرين ڪندي، ميين شاه عنات ۽ شاه عبداللطيف جي هڪٻئي سان آشنائي ۽ ڪن بيتن ۾ سندن طبع آزمائي جون ڪافي روايتون مليون، جن ۾ شاه عنات جي عظمت جا اهڃاڻ پڻ قدرتي نمايان هئا. انهيءَ دوران مرحوم ڊاڪٽر عمر بن محمد دائودپوٽي وٽ نصرپور واري قلمي نسخي جو نقل، جو کين تازو مليو هو، پڻ مطالع ڪيو ويو. انهيءَ مطالعي، رسالي ۾ شاه عنات جي شامل بيتن، توڙي سگهڙن وٽ عام مروج حكايتن کي مدنظر رکندي، بنده، شاه عنات کي علمي دنيا ۾ روشناس ڪرائڻ خاطر، شاه عنات ۽ شاه عبداللطيف جي هڪٻئي پاران ڇپيل ڪن بيتن جي پيٽ ڪٿي، ۽ "شاه عنات رضوي ۽ شاه عبداللطيف ڀٽائي" جي عنوان سان هڪ مضمون پڻ شاه تي، شاه عبداللطيف جي ٻه سؤ ساله سالگرهه (1951ع) جي موقعي تي پڙهيو، جو پوءِ رسالي "نئين زندگي" (فيبروري 1952ع) ۾ شايع ٿيو.

انهيءَ ابتدائي ڪوشش بعد، ميين شاه عنات جي بيتن جي تلاش ۽ تحقيق جو ذوق دامن ڪير ٿيو، ۽ وڌيڪ جستجو جاري رهي. انهيءَ عرصي ۾ ميرپورخاص تعلقي ۾ سَنهڙي جي 'شاه پوٽن' ساداتن سان آشنائي

تي ۽ ميان امام بخش شاه عرف وڏل شاه کان پهريون ڀيرو معلوم ٿيو ته 'شاه پوتا' ميين شاه عنات جو اولاد آهن. ميين شاه عنات جي سوانح ۽ شعر بابت پڻ هن بزرگ کان مفيد معلومات مليا ۽ اهو پڻ معلوم ٿيو ته تندي الهيار کان اتر طرف پورل شاه جي ڳوٺ ميان نبي بخش شاه وٽ شاه عنات جي بيتن جو ذخيرو موجود آهي. انهيءَ تلاش ۾ هڪ ڀيري محترم عطا حسين شاه صاحب موسوي سان گڏ ميان پورل شاه جي ڳوٺ وڃڻ ٿيو ۽ اتي سندس مهربانيءَ سان ميين شاه عنات جي ڪن ذاتي ٽولن (دستار، جامي، حمائل، وٽي ۽ تسبيح) توڙي سندس ڪلام جي هڪ ڪهني قلمي نسخي ڏسڻ جو موقعو مليو. ۽ پڻ ڳوٺ لڳ، شيخ موسوي جي مقام ۾، شاه عنات جي مزار جو ديدار حاصل ٿيو. اهڙيءَ طرح ميين شاه عنات جي ڪلام جي ٻن قلمي نسخن جي ڄاڻ ۽ سندس اولاد جي سربرآورده شخصن سان آشنائي، سندس ڪلام کي سهيڙڻ ۽ سنوارڻ لاءِ اسان جي ارادي کي پختو ڪيو ۽ ان وقت کان وٺي انهيءَ ڏس ۾ پوري ڪوشش سان ڪم شروع ڪيو ويو.

ڪلام ۽ سوانح جا سرچشما:

ميين شاه عنات جهڙي آڳاٽي شاعر جي ڪلام ۽ سوانح کي پوريءَ طرح سهيڙڻ خاطر، اسان پنهنجي تحقيق جو رخ ٽن مکيه سرچشمن ڏانهن ڪيو: (الف) قلمي ذخيرو، (ب) خانداني روايتون، ۽ (ج) سگهڙن وٽ هلندڙ بيت ۽ حڪايتون. انهن ٽنهي سرچشمن جي جانچ ۽ تلاش اٽڪل يارهن سال کن (1950ع - 1961ع) جاري رهي. انهيءَ عرصي ۾ جن مکيه قلمي ذخيرن، خانداني روايتن، ۽ سنڌ جي سگهڙن جي صدي روايتن مان مواد سهيڙيو ويو، سي هي آهن:

(الف) قلمي ذخيرو: هن ذخيри مان هيٺيان ماخذ قابل ذڪر آهن.

1. ڪلام جي مجموعي جا ٻه قلمي نسخا، جن جو تفصيلي ذڪر هيٺ ايندو.
2. شاه جي رسالي جا مختلف ڇاپا، جن مان خصوصاً 'بمبئي ڇاپي' مان شاه عنات جا جملي بيت نقل ڪيا ويا، ۽ انهن کي 'سرڪاري ڇاپي' ۽ مرزا قليچ بيگ جي مرتب ڪيل رسالي ۾ آيل بيتن سان ڀيٽيو ويو. رسالي جي ڪن قلمي نسخن ۾ آيل بيتن کي پڻ هن ذخيри ۾ شامل ڪيو ويو. 'شاه جي رسالي' جي جملي ڇپيل ۽ اڻ ڇپيل نسخن جي مطالعي مان شايد شاه عنات جا ڪي ٻيا بيت پڻ هٿ اچن. پر جيئن ته جملي قلمي نسخن تائين في الحال اسان جي پهچ نه آهي، انهيءَ ڪري اهڙي تحقيق کي مجبوراً ملتوي ڪيو ويو آهي. 'رسالي' جا جيڪي ڇاپا يا قلمي نسخا مطالعي هيٺ آيا آهن، تن مان ميين شاه عنات جي اندازاً اوڻهتر (69) بيتن ۽ ڇهن (6) وارين جو پتو لڳايو ويو آهي، جن جا حوالا جابجا هن ڪتاب جي متن جي حاشين ۾ (بمبئي ڇاپي جي سرن ۽ داستانن مطابق) ڏنا ويا آهن.⁽¹⁾
3. نصرپور ۾ سؤ ورهيه کن اڳ جو هڪ قلمي بياض نظر مان گذريو، جنهن ۾ ميين شاه عنات جا ٽي بيت قلمبند ٿيل مليا.⁽²⁾

(1) ص ص 87، 94-92، 102، 105-104، 111-108، 114، 117-116، 119، 122، 126، 132، 134، 142، 160، 167، 170-169، 174، 176-178.

182-183، 204، 208-207، 214، 223-221، 227، 231، 234-233، 241-240، 244-243، 250، 256، 258، 260، 262، 264، 267، 269، 274، 277.

279-280، 284، 286، 292، 295، 297، 306، 309.

(2) 'سرود پريات' بيت [1] ۽ [3]، ۽ سرود بلاول، فصل ٻيو بيت [2].

4. محمد صديق فقير (وفات 11- رمضان 1265ھ) جي 'رازنامه' ۾ هڪ بيت لکيل مليو. (1)
5. خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي ڪن قلمي نسخن ۾ 'سردآسري' هيٺ ميين شاهه عنايت ۽ سندس معتقدن جا چيل بيت مليا.
6. تاريخ 21 ڊسمبر 1958ع، تعلقي ماتلي ۾ شهر 'نري' جي قديم ڪنڊرن جو معائنو ڪندي 'ديواني شاهه' جي شاهي قبرستان ۾ 'ديواني شاهه' جي مزار لڳ ڪلهوڙن جي دور جي جهوني مسجد ۾ وياسون، جنهن جي ديوار تي ڪاري مس ۽ قلم سان اندازاً ڏيڍ سؤ ورهيه کن اڳ جا لکيل بيت نظر آيا، جن مان 6 بيت ميين شاهه عنايت جا ۽ 1 بيت شاهه بلال جو هو (2). اهي بيت اڳاٽي سنڌي صورتخطي ۾ لکيل هئا ۽ ڪافي سوچ وڃڻ بعد پورا پڙهي قلمبند ڪيا ويا.
7. مرحوم سيد علي شاهه گوهر جي لکيل ڪتابي 'گلزار غوثيه' (سنه اشاعت 1927ع) ۾ ٻين بيتن سان گڏ شاهه عنايت جا 23 بيت ۽ 4 وايون، شاهه بلال جا 2 بيت مليا.
- (ب) خانداني روايتون: اسان 'شاهه پوٽن' ساداتن (ميين شاهه عنايت جو اولاد) مان مڙني عمر رسیده بزرگن سان ملڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ هيٺين صاحبن کان روبرو رهاڻ ۾ يا خط و ڪتابت ذريعي ميين شاهه عنايت جي ڪلام ۽ سوانح جو ڪافي ذخيرو هٿ ڪيو ويو، جنهن جي بناء تي سوانح حيات جو مکيه ڀاڱو مرتب ڪيو ويو ۽ پڻ ڪلام جي ٻن قلمي نسخن ۾ شامل بيتن کي ڀيڻو ويو.
1. حاجي امام بخش شاهه عرف وڏل شاهه (پير شاهه پوٽو) ويٺل ڳوٺ غلام حيدر شاهه لڳ مير واه گورجاڻي، تعلقو ميرپورخاص، جنهن سان 10- آڪٽوبر 1951ع تي ڪافي رهاڻ ٿي، ۽ ان بعد به سائنس گهڻا پيرا ملڻ ٿيو. ڪانئس ميين شاهه عنايت جي سوانح ۽ شاهه پوٽن جي پوئين شجري بابت مفيد معلومات ملي.
2. حاجي پير شاهه ولد مهر شاهه (پير شاهه پوٽو) ويٺل مجري واه (3)، لڳ سنهڙو، (ميرپورخاص کان 4 ميل ڏکڻ)، تعلقو ميرپورخاص. مرحوم سان ٻه دفعا هلي وڃي سندس ڳوٺ ملاقات ڪئي وئي. اسي سالن کان مٿي عمر هئس ۽ علمي لياقت وارو ۽ جهانديده پير مرد هو. وٽس ميين شاهه عنايت جا ڪافي بيت قلمبند ٿيل هئا، جن مان ڪي سندس زباني نقل ڪيا ويا. سندس وفات بعد بيتن جو اهو ذخيرو ميان امام علي شاهه جي گڏ ڪيل ذخيرو ذريعي حاصل ٿيو.
3. حاجي بخش علي شاهه ولد الله بخش شاهه (پير شاهه پوٽو) ويٺل سنهڙو، تعلقو ميرپورخاص. هن نيڪ مرد سان 25- فيبروري 1955ع تي ميين شاهه عنايت بابت ڪافي رهاڻ ٿي ۽ ان بعد پڻ ڪيئي دفعا ڪچهريون ٿيون، ۽ وٽانئس ميين شاهه عنايت جي سوانح توڙي بيتن جو ڪافي مواد مليو. ويندي ڪلام جي ڇپائيءَ تائين سندس مهربانين جو سلسلو جاري رهيو ۽ وقت بوقت ڪانئس مفيد معلومات ملندي رهي.
4. فتح محمد شاهه ولد امير شاهه (بلال پوٽو) ويٺل ديھ 175، تعلقو ڊگهڙي، حيدرآباد ۾ سندس علالت واري عرصي ۾ سائنس ملاقات ٿي. وٽانئس ڪي بيت قلمبند ڪيا ويا.

(1) 'سرود ڪاپائي'، فصل پير، بيت [5].

(2) شاهه عنايت جا بيت: سرود ڪنڀات، فصل 2، بيت [11]: سرود رامڪلي فصل 1، بيت [4]: سرود پريات، فصل 2، بيت [10]: سرود بلاول، فصل 2، بيت [2] ۽ [3]: سرود ديسي، فصل [3]، بيت [9]: شاهه بلال جو بيت: سرود رامڪلي، فصل 1، حاشيه ص 45، بيت [13].

(3) بالڪل آخر عمر ۾ لڏي وڃي لڳ ڳوٺ ٽالهي، تعلقي عمرڪوٽ ۾ ويٺو. سائنس اسان جي ملاقات مجري واه واري ڳوٺ ۾ ٿي.

5. محمد علي شاھ ولد عباس علي شاھ (پير شاھ پوٽو) ويٺل ڳوٺ پنهنجو (لڳ جهڙو) تعلقو ڊگهڙي. ساڻس ملاقات ڪانه ٿي سگهي، پر غائبانه تعارف جي بناء تي هن بزرگ بيتن جو ڪجهه ذخيرو قلمبند ڪرائي موڪليو.

6. الله ڏنو شاھ ولد الله بخش شاھ (پير شاھ پوٽو)، ويٺل سنهڙو، تعلقو ميرپورخاص. ڪانئس ميين شاھ عنات جي سوانح بابت ڪافي ٿاڻا ۽ اهڃاڻ قلمبند ڪيا ويا.

7. امام علي شاھ ولد لاکو شاھ (پير شاھ پوٽو)، ويٺل سنهڙو، تعلقو ميرپورخاص. هن نوجوان ميين شاھ عنات جي ٻاهرئين ڪلام سهيڙڻ ۾ دل کولي مدد ڪئي ۽ بيتن جو زياده ۾ زياده ذخيرو گڏ ڪري موڪليو.

8. عباس علي شاھ ولد روشن علي شاھ (پير شاھ پوٽو) ويٺل ڳوٺ پنهنجو (لڳ نئون ڪوٽ)، تعلقو ڊگهڙي، جنهن کان ڪن بيتن جون روايتون مليون ۽ پڻ سندس مهربانيءَ سان سگهڙ حاجي عمر چانڊيي سان پهريون ڀيرو ڪچهري جو موقعو مليو.

(ج) سگهڙن جون صدي روايتون: 1950ع کان 1961ع واري دور ۾، سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ سگهڙن ۽ سالڪن سان رس رهاڻيون ٿيون، جن ۾ ڪيترن ئي سگهڙن کان ميين شاھ عنات جي سوانح ۽ ڪلام بابت ڪي نه ڪي معلومات مليون. جن سگهڙن کان هن سلسلي ۾ ڪافي مفيد مواد مليو، تن ۾ هيٺين جا نالا قابل ذڪر آهن.

1. حاجي محمد سوڍو بگهياڙ (ويٺل لڳ ميرپور ساڪرو، ضلعو ٺٽو)، جنهن سان اسان جي آڳاٽي ڏيڻ ويٺ هئي. ساڻس ميين شاھ عنات بابت 6 - مئي 1952ع تي ۽ ان کان پوءِ پڻ ٻه ٽي خاص ڪچهريون ٿيون، جن ۾ ميين شاھ عنات جي سوانح توڙي ڪلام بابت نهايت مفيد معلومات ملي.

2. حاجي عمر چانڊيو (ويٺل ڳوٺ محمد علي شاھ، تعلقو ڊگهڙي)، جو 'شاھ پوٽن' ساداتن جو مريد ۽ معتقد آهي، ۽ ميين شاھ عنات جي بيتن جو وڏو ڄاڻو آهي، ساڻس 7 - فيبروري 1959ع تي ميان عباس علي شاھ جي ڳوٺ تفصيلي ڪچهري ٿي، ۽ ميين شاھ عنات جا ڪافي بيت قلمبند ڪيا ويا. ان بعد، حاجي عمر مهرباني ڪري حيدرآباد آيو ۽ ساڻس ڪچهري ڪندي ميين شاھ عنات جي سوانح بابت ڪافي روايتون قلمبند ڪيون ويون. آخر ۾ حاجي عمر چانڊيي جي روايت سان بيتن جو ٻيو ذخيرو پڻ ميان محمد علي شاھ لڪارائي موڪليو.

3. خليفو محمود نوحاڻي (عمر 65 ورهيه، ويٺل لڳ تراڻي تعلقو بدين)، جنهن سان 15 - نومبر 1958ع کان ڏيڻ ٿي ۽ خاص طرح 4 - مارچ 1962ع تي ميين شاھ عنات بابت رهاڻ ٿي، جنهن ۾ 'شاھ جي رسالي' ۾ ميين شاھ عنات جي بيتن ۽ ٻين ٻاهرين بيتن بابت ڪافي معلومات حاصل ٿي.

4. سالار خان پٽ ميو خان، ساڪاڻي چانڊيو (عمر 60 ورهيه، ويٺل ڳوٺ ميو حسن علي، تعلقو ٽنڊو محمد خان) ساڻس 16 - نومبر 1958ع تي ڳوٺ ميين حسن علي ۾ ڪچهري ٿي، جنهن ۾ 'سرود سر سريراڳ' مان ميين شاھ عنات جا ڪي بيت قلمبند ڪيا ويا.

5. حاجي اسماعيل راڌو، بنديچو (ويٺل لالوڪيت، ڪراچي) جنهن کان ميين شاھ عنات جا ڪي بيت مليا.

6. سارنگ فقير جت (ويٺل ڳوٺ الله بچايو خان جلباڻي، تعلقو گهوڙاڀاري) جنهن کان سارنگ جي سر مان ميين شاھ عنات جا بيت قلمبند ڪيا.

ڪلام جا ٻه قلمي نسخا:

موجوده تحقيق جي دوران اسان کي ميين شاهه عنايت جي ڪلام جي ٻن قلمي نسخن جو پتو لڳي سگهيو، جن جو تفصيل هيٺين ريت آهي.

(الف) نسخو (ن): هيءُ نسخو مرحوم ميان نبي بخش شاهه (ويٺل ڳوٺ ميان پورل شاهه، لڳ شيخ موسو، تعلقو ٽنڊو الھيار) وٽ محفوظ هو، ۽ پير ميان غلام رسول شاهه صاحب جي سفارش ۽ ميان پورل شاهه جي مهربانيءَ سان اسان کي مليو.

هيءُ نسخو اڳاٽي سنڌي صورتخطيءَ ۾ نهايت پڪي ۽ سهڻي قلم سان لکيل آهي. ڪتابت جي تاريخ ڏنل ڪانهي، پر اندروني اهڃاڻن مان ثابت ٿئي ٿو ته هيءُ مجموعو مير غلام علي خان ٽالپر جي دور حڪومت ۾، ميان اميد علي شاهه گڏ ڪرايو، ڇاڪاڻ ته هن نسخي جي شروع وارن ورقن ۽ پڻ دوباره آخري ورقن ۾ ڪي متفرقه بيت لکيل آهن، جن ۾ هيٺيان ٽي خود ميان اميد علي شاهه جا چيل آهن، جن ۾ مير غلام علي خان کي دعا ڪيل آهي:

1. ميرل مڇارو هئين غلام علي گلزار⁽¹⁾
هند، سنڌ، ڪڇ، ڪابل، قنڌار توکي ڏيهه پريندا ڏاڏ
هندن جا هٿ ٻڌي آندا حيدر هٿ
پرور توسان پاڻ، آهي اميد علي چوي اڳ ۾.
2. ميرل مڇارو هئين، برڪت مديني ڄام
تو جي ڪهڻا ڪلام⁽²⁾، سي اڳهڻا در الله جي.
3. ميرل مڇارو هئين، برڪت عالم جي سردار
پنج پٽ ڏيئي⁽³⁾ پاتشاهه، اي ڪو عرض امت جي آڌار
خير دين ڪي خير جي منهنجي وهلي وهار
حيدر همت ڌار، آهي آڌر اميد علي چوي.

مير غلام علي خان 16- محرم سنه 1217ھ (1802ع) تي حڪومت جون واڳون سنڀاليون ۽ 6- جمادي الثاني، سنه 1227ھ (1811ع) تي وفات ڪيائين. جيئن ته انهن شروع وارن بيتن توڙي ان بعد ميين شاهه عنايت جي سرورار بيتن جو ڪاتب ساڳيو آهي، تنهنڪري هيءُ نسخو يقيني طور 1217ھ ۽ 1227ھ جي وچ واري عرصي ۾ لکيو ويو. نسخي جي آخر ۾ (سرود ڪارائيو جي خاتمي تي) هيٺين فارسي عبارت ڏنل آهي، جنهن ۾ ميان اميد علي شاهه طرفان ڪلام جي هن مجموعي کي گڏ ڪرائڻ جو ذڪر ٿيل آهي:

”ايات حضرات قطب الاقطاب قدوة العرفاء زبدة الصلحاء حضرت شاه صاحب غريق رحمت و مغفرت حضرت شاه عنايت جيو نورالله مرقده و صاحب ميان محمد شريف جيو قدس سره و حضرت شاه صاحب ميان بلال

(1) اصل ائين.

(2) ٻيءَ جاءِ تي پڙهڻي ’تنهنجا ڪها ڪلام‘.

(3) ٻيءَ پڙهڻي ’ڏنئي‘.

شاه جيو نورالله مضجعه و حضرت شاه صاحب ميان قطب شاه جيو رحمہ ربہ بغير بودند۔ آنچه در حفظ محافظ جماعه از فقراء بودند اکثري از سبب بعد مسافت نسبياً منسياً گشته اند۔ بقيه که در حفظ و ياد گيري زبده الاقران ساون فقير مگنهار بود حضرت شاه صاحب والا مواهب عظيم الشان ميان اميد علي شاه جيو در اين رساله که نام او 'تنبيه الطالبين' داشته شد جمع کنانیده۔ اميد که طالبان مستعدان از دُرر غرر نصائح آن مستفيد و متنبه گردیده بپاد السهي جلشانه مشغول و سرگرم باشند که موجب سعادت اخروي تواند شد."

يعني ته:

"قطب الاقطاب، قدوة العرفاء، زبدة الصلحاء، مرحوم مغفور حضرت شاه صاحب جناب حضرت شاه عنات (نور الله مرقدہ)، جناب حضرت شاه صاحب محمد شريف (قدس سرہ)، جناب حضرت شاه صاحب ميان بلال شاه (نورالله مضجعه) ۽ جناب حضرت شاه صاحب قطب الدين شاه (رحمہ ربہ) جن جا چيل بيت تمام کي گهڻا هئا، ۽ (معتقدن) فقيرن جي جماعت مان جن کي جيڪي ياد هئا تن مان پڻ گهڻا (فقيرن جي) پراهين پند (تي رهڻ) سببان (قلمبند ٿي نه سگهيا ۽) ضايع ٿي چڪا آهن. باقي جيڪي زبده الاقران سانوڻ فقير مگنهار کي ياد هئا، سي حضرت شاه صاحب والا مواهب عظيم الشان جناب ميان اميد علي شاه جن هن رسالي ۾، جنهن جو نالو 'تنبيه الطالبين' رکيو ويو، گڏ ڪرايا. اميد ته باهت طالب نصيحت جي هنن بي بها موتين مان فائدو پرائي بيدار ٿي حق تعاليٰ جي ياد ۾ مشغول ۽ سرگرم رهندا، جيئن آخرت جي سعادت جا لائق ٿي سگهن.

هن عبارت مان ظاهر آهي ته ميان شاه عنات ۽ سندس پٽ ۽ پوٽن جي ڪلام کي گڏ ڪرڻ جي هي پهرين ڪوشش هئي، جا ميان شاه عنات جي وفات کان تمام گهڻو پوءِ، اندازاً هڪ سؤ سال بعد، سندس پوٽي ميان اميد علي شاه پنهنجي والد قطب شاه جي وفات بعد ڪئي. پيو ته هن نسخي ۾ صرف اهو ڪلام قلمبند ٿي سگهيو، جو سانوڻ فقير مگنهار کي ياد هو.

هن نسخي ۾ اندر ڪن جاين تي متن ۾ ٿورا خال ڇڏيل آهن، جن ۾ غالباً ڪو رهيل بيت لکڻو هو پر رهجي ويو. نسخي جي پوين ورقن ۾ مجيد نالي شاعر جا ٻه بيت لکيل آهن ۽ هيٺان ڪاتب جو نالو 'محمد هاشم' ڏنل آهي. انهن بيتن ۽ ٻئي سڄي متن جي صورتخطي ساڳي آهي ۽ انهيءَ ڪري ڪافي وثوق سان چئي سگهجي ٿو ته ميان اميد علي شاه جي ارشاد تي 'محمد هاشم' نالي ڪاتب هي نسخو لکيو. سندس سنڌي خط نهايت ئي پڪو ۽ سهڻو آهي (ڏسو عڪس-1) پر سندس علمي لياقت البت ايتري گهڻي نه ٿي معلوم ٿئي، جنهنڪري ڪن جاين تي اصل پڙهڻي سمجهي نه سگهيو آهي، ۽ پڻ ڪن جاين تي ڪن لفظن ۽ فقرن کي پوريءَ طرح صحيح نه لکيو اٿس. هن نسخي ۾ شروع کان آخر تائين سروار متن جملي 127 ورقن ۽ 252 صفحن

در بیان سیر و دمار محب

وَهَذَا أَنِّي وَبِي سَيِّئَهَا سَيِّدُ حَبِ

سَيَا يَإَيُّنَةُ كَا دُمَا كُو يَإُتْر يَإِنْدِي يَإِي

اَوْ بِتَهْنِئَةٍ جَدِيدًا كَلِمَةً لِّلنَّبِيِّينَ ۝

دوس قریبی غریب دینی تو کی قرب سنیائی میں

اول نور شيخونا ريسر كشتا في دني ديكي الشجره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

و من جنبي محمد ای تو کی ذات دنا

۱۰۸

۱۰۹

۱۱۰

۱۱۱

۱۱۲

۱۱۳

۱۱۴

۱۱۵

۱۱۶

۱۱۷

۱۱۸

۱۱۹

۱۲۰

۱۲۱

۱۲۲

۱۲۳

۱۲۴

۱۲۵

۱۲۶

۱۲۷

۱۲۸

۱۲۹

۱۳۰

۱۳۱

۱۳۲

۱۳۳

۱۳۴

۱۳۵

۱۳۶

۱۳۷

۱۳۸

۱۳۹

۱۴۰

۱۴۱

۱۴۲

۱۴۳

۱۴۴

۱۴۵

۱۴۶

۱۴۷

۱۴۸

۱۴۹

۱۵۰

۱۵۱

۱۵۲

۱۵۳

۱۵۴

۱۵۵

۱۵۶

۱۵۷

۱۵۸

۱۵۹

۱۶۰

۱۶۱

۱۶۲

۱۶۳

۱۶۴

۱۶۵

۱۶۶

۱۶۷

۱۶۸

۱۶۹

۱۷۰

۱۷۱

۱۷۲

۱۷۳

۱۷۴

۱۷۵

۱۷۶

۱۷۷

۱۷۸

۱۷۹

۱۸۰

۱۸۱

۱۸۲

۱۸۳

۱۸۴

۱۸۵

۱۸۶

۱۸۷

۱۸۸

۱۸۹

۱۹۰

۱۹۱

۱۹۲

۱۹۳

۱۹۴

۱۹۵

۱۹۶

۱۹۷

۱۹۸

۱۹۹

۲۰۰

۲۰۱

۲۰۲

۲۰۳

۲۰۴

۲۰۵

۲۰۶

۲۰۷

۲۰۸

۲۰۹

۲۱۰

۲۱۱

۲۱۲

۲۱۳

۲۱۴

۲۱۵

۲۱۶

۲۱۷

۲۱۸

۲۱۹

۲۲۰

۲۲۱

۲۲۲

۲۲۳

۲۲۴

۲۲۵

۲۲۶

۲۲۷

۲۲۸

۲۲۹

۲۳۰

۲۳۱

۲۳۲

۲۳۳

۲۳۴

۲۳۵

۲۳۶

۲۳۷

۲۳۸

۲۳۹

۲۴۰

۲۴۱

۲۴۲

۲۴۳

۲۴۴

۲۴۵

۲۴۶

۲۴۷

۲۴۸

۲۴۹

۲۵۰

۲۵۱

۲۵۲

۲۵۳

۲۵۴

۲۵۵

۲۵۶

۲۵۷

۲۵۸

۲۵۹

۲۶۰

۲۶۱

۲۶۲

۲۶۳

۲۶۴

۲۶۵

۲۶۶

۲۶۷

۲۶۸

۲۶۹

۲۷۰

۲۷۱

۲۷۲

۲۷۳

۲۷۴

۲۷۵

۲۷۶

۲۷۷

۲۷۸

۲۷۹

۲۸۰

۲۸۱

۲۸۲

۲۸۳

۲۸۴

۲۸۵

۲۸۶

۲۸۷

۲۸۸

۲۸۹

۲۹۰

۲۹۱

۲۹۲

۲۹۳

۲۹۴

۲۹۵

۲۹۶

۲۹۷

۲۹۸

۲۹۹

۳۰۰

۳۰۱

۳۰۲

۳۰۳

۳۰۴

۳۰۵

۳۰۶

۳۰۷

۳۰۸

۳۰۹

۳۱۰

۳۱۱

۳۱۲

۳۱۳

۳۱۴

۳۱۵

۳۱۶

۳۱۷

۳۱۸

۳۱۹

۳۲۰

۳۲۱

۳۲۲

۳۲۳

۳۲۴

۳۲۵

۳۲۶

۳۲۷

۳۲۸

۳۲۹

۳۳۰

۳۳۱

۳۳۲

۳۳۳

۳۳۴

۳۳۵

۳۳۶

۳۳۷

۳۳۸

۳۳۹

۳۴۰

۳۴۱

۳۴۲

۳۴۳

۳۴۴

۳۴۵

۳۴۶

۳۴۷

۳۴۸

۳۴۹

۳۵۰

۳۵۱

۳۵۲

۳۵۳

۳۵۴

۳۵۵

۳۵۶

۳۵۷

۳۵۸

۳۵۹

۳۶۰

۳۶۱

۳۶۲

۳۶۳

۳۶۴

۳۶۵

۳۶۶

۳۶۷

۳۶۸

۳۶۹

۳۷۰

۳۷۱

۳۷۲

۳۷۳

۳۷۴

۳۷۵

۳۷۶

۳۷۷

۳۷۸

۳۷۹

۳۸۰

۳۸۱

۳۸۲

۳۸۳

۳۸۴

۳۸۵

۳۸۶

۳۸۷

۳۸۸

۳۸۹

۳۹۰

۳۹۱

۳۹۲

۳۹۳

۳۹۴

۳۹۵

۳۹۶

۳۹۷

۳۹۸

۳۹۹

۴۰۰

۴۰۱

۴۰۲

۴۰۳

۴۰۴

۴۰۵

۴۰۶

۴۰۷

۴۰۸

۴۰۹

۴۱۰

۴۱۱

۴۱۲

۴۱۳

۴۱۴

۴۱۵

۴۱۶

۴۱۷

۴۱۸

۴۱۹

۴۲۰

۴۲۱

۴۲۲

۴۲۳

۴۲۴

۴۲۵

۴۲۶

۴۲۷

۴۲۸

۴۲۹

۴۳۰

۴۳۱

۴۳۲

۴۳۳

۴۳۴

۴۳۵

۴۳۶

۴۳۷

۴۳۸

۴۳۹

۴۴۰

۴۴۱

۴۴۲

۴۴۳

۴۴۴

۴۴۵

۴۴۶

۴۴۷

۴۴۸

۴۴۹

۴۵۰

۴۵۱

۴۵۲

۴۵۳

۴۵۴

۴۵۵

۴۵۶

۴۵۷

۴۵۸

۴۵۹

۴۶۰

۴۶۱

۴۶۲

۴۶۳

۴۶۴

۴۶۵

۴۶۶

۴۶۷

۴۶۸

۴۶۹

۴۷۰

۴۷۱

۴۷۲

۴۷۳

۴۷۴

۴۷۵

۴۷۶

۴۷۷

۴۷۸

۴۷۹

۴

وَمِنْ مَنِّ مَلَكِ الْمَلَكُوتِ كَمَا رُكِّهَاءُ

جہی جہی اس پاننگہ پیر جہی

(پهريون ۽ پويون صفحو خالي) ۾ سمايل آهي. ازانسواءِ شروع ۾ ٽي ورق ٻيا لکيل آهن، جن ۾ ڪي متفرقا بيت ۽ سرن جي فهرست شامل آهن. متن جا بيت 3 انچ ويڪر ۽ 6 انچ ڊيگهه واري گهر ۾ لکيل آهن ۽ هر گهر ۾ سراسر 11 سٽون آهن، جن مان هر هڪ بيت جي هڪ پوري سٽ آهي. ان مرڪزي گهر جي چوڌاري ٽن پاسن کان ٻه انچ حاشيه ڏنل آهي، جنهن ۾ پوءِ هٿ آيل بيت گهڻو ڪري ساڳئي ڪاتب جا لکيل آهن. ڪي بيت جدا خط ۾ پوءِ پڻ لکيا ويا آهن.

ٻين قلمي مأخذن جي پيٽ سان معلوم ٿئي ٿو ته سانوڻ فقير مڱڻهار ڪافي سمجهدار ۽ معتبر راوي هو، جنهن کي ميين شاه عنات توڙي سندس پٽ، پوٽن ۽ معتقدن جو ڪافي ڪلام ياد هو ۽ ان کي نسبتاً صحيح طور لکايائين.

(ب) نسخو (ق): هي نسخو پهريائين اسان 1944ع ۾ مرحوم ميان مريد حسين شاه وٽ نصرپور ۾ ڏٺو هو. نسخي ۾ جي تحقيقي مطالعي بعد، اسان ڪلام جي هن مجموعي کي هٿ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ ميان غلام قادر شاه (ولد مرحوم مريد حسين شاه) پنهنجي مهربانيءَ سان هي قلمي ڪتاب اسان جي حوالي ڪيو. هيءُ نسخو نسبتاً وڏي تختي تي سهڻي صورتخطيءَ ۾ لکيل آهي (ڏسو عڪس-2). ڪتابت جي تاريخ ڏنل ڪانهي، پر ان جي موجوده سنڌي صورتخطي مان معلوم ٿئي ٿو ته هيءُ نسخو گهڻو پوءِ جو لکيل آهي. خانداني روايت موجب هي نسخو ميان قادر شاه وڏي (ميان مريد حسين شاه جي والد ۽ نوجوان ميان غلام قادر شاه جي ڏاڏي) خود پنهنجي هٿن سان لکيو. قادر شاه وڏي تاريخ 27- رمضان 1345ھ / 1927ع ۾ وفات ڪئي، جنهن جي معنيٰ ته هيءُ نسخو ان کان اڳ اندازاً هن صدي جي شروع واري عرصي ۾ لکيو ويو. هي نسخو جملي 119 ورقن ۽ 238 صفحن تي شامل آهي. هر صفحي تي بيتن جو متن ساڍا 6 انچ ويڪر ۽ سوا 9 انچ ڊيگهه واري گهر ۾ سمايل آهي، جنهن جي چوڌاري پوڻا 2 انچ ويڪرو حاشيه ڇڏيل آهي جنهن جي اندر ساڳئي ڪلام ۾ ٻيا بيت اضافي طور لکيا ويا آهن. هن نسخي ۾ ٽن وارا اڪثر بيت شامل آهن، ۽ پڻ ٻيا ڪافي وڌيڪ بيت لکيل آهن، جن ۾ گهڻا تڻا 'شاه جي رسالي' جا آهن، ۽ گهڻن ۾ خود شاه عبداللطيف جو نالو موجود آهي. 'سرود رپ' هيٺ 13 بيت لکيل آهن، جن مان 12 بيت شاه جي رسالي ۾ موجود آهن⁽¹⁾. حاشين ۾ ڪٿي ڪٿي مثنوي يا رسالي جا بيت توڙي ٻيون تحريرون لکيل آهن. صحت جي لحاظ سان نسخي ۾ ڪان نسخون نه فقط اڳاٽو آهي پر وڌيڪ معتبر آهي.

(ج) نسخن پيٽ: ٽن توڙي ٽن ق ٻئي مستقل نسخا آهن، يعني ته هر هڪ جي روايت جدا جدا آهي. ق ۾ جيتوڻيڪ ٽن وارو گهڻو مواد شامل آهي، مگر اهو ٽن جو نقل ڪونهي. ٻنهي نسخن جي سرن جي ترتيب پڻ هيٺين طور جدا جدا نموني ڏنل آهي:

⁽¹⁾ هيٺيون بيت اسان کي في الحال 'شاه جي رسالي' ۾ ڪونه مليو پر غالباً هي بيت شاه عبداللطيف جو ئي آهي:

من منجهه هي رهڻو، گوندر هٿ نه پير
ڪڙه ۾ قطارون ڪري، سورن لايو سير
مون جيئن گهاري ڪير، هيڪلي ري سچين.

ن

متفرقه بيت

سرودن جي فهرست

در بيان سرود ڪليان

" سرود جمن "

" سرود ڪنڀات "

" سرود سر سريراڳ "

" سرود رامڪلي "

" سرود مارئي "

" سرود پريات "

" سرود ڏناسري "

" سرود جيتسري "

" سرود ليلا "

" سرود آسا "

" سرود ڍول عرف مومل "

" سرود بلاول "

" سرود ديسي عرف سسئي "

" سرود سورڻ "

" سرود سارنگ "

" سرود توڏي "

" سرود پورب "

" سرود ڪاموڏ "

" سرود ڪارائيوڙو "

متفرقه بيت

ق

در بيان سرود مارئي

" سرود پرياتي "

" سرود ڏناسري "

" سرود جيتسري "

" سرود پورب "

" سرود ڪاموڏ "

" سرود ڪاراييل "

" سرود ليلا "

" سرود آسا "

" سرود مومل و راڻو "

" سرود بلاول "

" سرود ديسي "

" سرود سورڻ "

" سرود سارنگ "

" سرود سهڻي "

" سرود ڪلياڻ "

" سرود ڪنڀات "

" سرود سر سريراڳ "

" سرود رامڪلي "

بقيه سرود ڪنڀات

بقيه سرود مومل و راڻو

بقيه سرود آسا

سرود آسا

متفرقه سرود ڏهر

سرود رڀ

ٻنهي نسخن ۾ مواد جي ترتيب جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو، ته اول جيڪو مواد وٽن موجود هو سو ڪاتبن سر وار ڪري لکيو. ان بعد جڏهن ٻيا بيت هٿ آيا ته ن ۾ هر هڪ سر جي متن سامهون هاشين ۾ لکيا ويا، ۽ ق ۾ اهڙا باقي بيت آخر ۾ سر وار قلمبند ڪيا ويا. ساڳين سرن ۾ بيتن جي ترتيب پڻ ٻنهي نسخن ۾ جدا طور ڏنل آهي. ڪاتبن جي ان ڄاڻائي سببان، هر هڪ سر ۾ فقط انهي سر جي مضمون وارا بيت قلمبند ڪين ڪيا ويا آهن، پر ٻين سرن سان تعلق رکندڙ ڪي بيت پڻ گڏي لکيا ويا آهن. ن ۾ پڻ اها غلطي آهي (جيئن ته 'سرود آسا' هيٺ 'ڪاپائتي' جا بيت گڏي لکيا ويا آهن) پر قدرتي گهٽ آهي، البت ق ۾ اهڙي غلطي گهڻي

١٠٠

مفتی محمد رفیع الرحمن صاحب مدظلہ العالی

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

منظری معنوی
تألیف: آیت الله العظمی
ای جلال آقا

ای دریا کا بیخ و بن دل میں
نہاواؤں میں خوں میں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
دَرْيَاں سُرُودِ مَا مَنِي:

وَأَنِّي دُوسُ قُرَيْشِي عَرَبٍ دِينِي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ مَنَاسِكًا

۱۰۰. اَوَّلُ نُورَيْنِي جَوَانِمِ رَكِيَامِ وَ سِيَّيْهِ دَيْنِ كِي

الْحَمْدُ اِنَاءِ مَجْمَعِ اِهْلِيَّتِ بَرَقُ سِنِّكَ اِيْ بِأُ

مَلِكُ مَكَّةَ اَعْمُوَجْنِسُ مُحَمَّدٍ اِلَى تَوَكُّيْ دَا

قِيَاءِ آدَمُ عَالَمِ عَارِفٍ سَيِّ مُرَلِّ خَاطِرَتُوهُ خَلْقًا

آهي- مثلاً: 'سرود ليل' کان پوءِ رکيل 'سرود آسا' جي عنوان هيٺ ڏنل سڀئي بيت 'ڪاپائي' جي سر جا آهن، 'سرود ڪلياڻ' هيٺ لکيل ڪافي مواد 'ڏناسري' جي سر جو آهي، ۽ 'سرود سر سريراڳ' هيٺ 'رامڪلي' جي مضمون جا بيت لکيل آهن. اهڙيءَ طرح ٻين سرودن هيٺ پڻ ٿورو گهڻو گڏيل مواد شامل آهي⁽¹⁾. البت ٻنهي نسخن ۾ هڪ خصوصيت ساڳي آهي: يعني ته هر هڪ سر ۾ ميان شاهه عنات جي بيت يا بيتن پويان ڪوشش ڪري ساڳئي مضمون وارا شاهه شريف، شاهه بلال، قطب شاهه يا ٻين مريدن معتقدن جا چيل بيت لکيا ويا آهن. جيتوڻيڪ انهيءَ قسم جي ڪوشش جا اهڃاڻ ٻنهي نسخن ۾ ملن ٿا، مگر ن توڙي ق ۾ اها ڪوشش بالڪل ابتدائي ۽ اڻپوري آهي ۽ گهڻو ڪري سڀني سرن ۾ ڪن جاين تي ميان شاهه عنات ۽ ٻين جا بيت بنا ڪنهن خاص ترتيب جي گڏي لکيا ويا آهن. ٻنهي نسخن ۾ هر هڪ سر جو مواد پڻ مضمون جي لحاظ سان جدا جدا فصلن ۾ ورهيل نه آهي.

ڪلام جي ترتيب:

هن چاڀي خاطر اسان جملي ڪلام جي ترتيب هيٺين اصولن موجب قائل ڪئي آهي.

(الف) سرن جي ترتيب: سرن جي سٽاء جو بنياد اڳاٽي ۽ وڌيڪ معتبر نسخي ن ۾ ڏنل ترتيب تي رکيو ويو آهي، جو 'سرود ڪلياڻ' سان شروع ٿي 'سرود ڪارائيو' تي ختم ٿئي ٿو. البت ان ۾ هيٺين مختصر اصلاح ڪئي وئي آهي:

1. 'سرود پورب' ن ۾ 'توڙي' بعد لکيل آهي ۽ ق ۾ 'جيتسري' بعد رکيل آهي. 'جيتسري' ۽ 'پورب' جي مضمونن ۾ مناسبت جي لحاظ سان. هن حالت ۾ ق واري ترتيب کي ترجيح ڏني وئي آهي، ۽ 'سرود پورب' کي 'سرود جيتسري' بعد رکيو ويو آهي.

2. ن توڙي ق ۾ 'ڪاپائي' جي مضمون وارا بيت 'سرود آسا' هيٺ شامل آهن. اهي بيت اتان ڪڍي جدا 'سرود ڪاپائي' قائل ڪيو ويو آهي، جو 'سرود آسا' بعد رکيو ويو آهي.

3. ن ۾ 'سرود ڏهر' ڏنل ڪين آهي، ق ۾ 'سرود آسا' جي متن جي حاشيه تي 'متفرقه سر ڏهر' جي عنوان سان 'ڪونج' بابت ٽي بيت لکيل آهن، جي ٽيئي 'شاهه جي رسالي' جا بيت آهن. البت ن توڙي ق ۾ ٻين سرن هيٺ ڪي بيت 'سر ڏهر' جي مضمون (شاهه جي رسالي ۾ ڏنل 'سر ڏهر' جي مضمون جي لحاظ سان) وارا مليا، جن کي گڏ ڪري 'سرود ڏهر' جدا طور قائل ڪيو ويو آهي ۽ ان کي 'سرود ڪاپائي' بعد رکيو ويو آهي.

(ب) سرن جي اندروني مواد جي ترتيب: مٿي بيان ٿي چڪو آهي ته ن توڙي ق ۾ هر 'سرود' هيٺ ڏنل ڪلام جي ترتيب مختلف آهي، ۽ نڪي اهو ڪلام مضمون جي لحاظ سان جدا جدا فصلن ۾ ورهيل آهي، ته نڪي وري سڀئي بيت انهيءَ ساڳئي 'سرود' جا آهن. گهڻو ڪري هر 'سرود' ۾ ٻئي ڪنهن 'سرود' جي مضمون جا ٿورا يا گهڻا بيت شامل آهن. ازانسواءِ، ميان شاهه عنات جي بيتن پراڻن ٻين جا چيل بيت پڻ سڄي سر ۾ پوريءَ ترتيب سان نه لکيا ويا آهن. انهيءَ ڪري اسان هر 'سرود' جي اندروني مواد کي هيٺين اصولن موجب بالڪل نئين سر مرتب ڪيو آهي:

⁽¹⁾ ڏسو عڪس-2، جنهن ۾ 'سرود مارئي' ساراه واري وائي سان شروع ڪيل آهي، جنهن جو 'مارئي' جي مضمون سان تعلق ڪونهي.

1. پهريائين هر سرود جو مواد جملي جاين تان ڪڍي جدا ڪيو ويو: يعني ته اول ن ۽ ق مان ساڳئي سرود توڙي ٻين سرودن مان ساڳئي مضمون وارو مواد ڪڍي جدا ڪيو ويو، ۽ ان بعد ان ۾ انهيءَ مضمون وارا بيت (ميين شاه عنائت ۽ ٻين متعلقين جا) 'شاه جي رسالي' ۽ ٻين قلمي ماخذن توڙي شاه پوٽن جي خانداني روايتن ۽ سگهڙن جي صدي روايتن واري ذخيري مان چونڊي شامل ڪيا ويا.

2. اهڙيءَ طرح هر هڪ 'سرود' جي جملي مواد کي يڪجاءِ گڏ ڪرڻ بعد، ان کي ضرورت موجب مضمون جي لحاظ سان جدا جدا فصلن ۾ ورهيو ويو، انهيءَ لاءِ ته پڙهندڙ کي 'خيال' جي ارتقاء يا 'گالھ' جي سلسلي کي سمجهڻ ۾ آساني ٿئي⁽¹⁾.

3. ان بعد هر هڪ فصل هيٺ ميين شاه عنائت ۽ سندس اولاد ۽ معتقدن مان ٻين شاعرن جي بيتن ۽ واين کي ڪافي محنت ۽ ڌيان سان اهڙي طرح مرتب ڪيو ويو، جيئن عبارت توڙي مضمون جي مناسبت جي لحاظ سان ميين شاه عنائت جي پاران ٻين متعلقين شاعرن جا بيت ڀڄي بيھن.

4. ميين شاه عنائت ۽ ٻين شاعرن جي بيتن ۾ تميز ڪرڻ خاطر، ميين شاه عنائت جي بيتن کي متن ۾ چئن ڪارن اکرن ۾ ڇاپيو ويو آهي ۽ هيٺ وچئين حاشيي ۾ ٻين شاعرن جا بيت صاف سادن اکرن ۾ ڇاپيا ويا آهن، پر ٻنهي ۾ عبارت ۽ مضمون جي لحاظ سان ڄا مناسبت آهي، سا بيتن جي آڏو ڏنل انگن ذريعي نروار ڪئي وئي آهي. مثلاً: 'سرود ڪلياڻ' جي پهرئين فصل هيٺ متن ۾ ميين شاه عنائت جي ٻئي بيت (سائر لهريون- الخ) آڏو (2) انگ ڏنل آهي، جنهن جي پاران شاه بلال جا ٻه بيت ڇيل آهن، جن کي پڻ هيٺ حاشيه ۾ (الف/2) ۽ (ب/2) جي انگن سان لکيو ويو آهي. اهڙيءَ طرح هر هڪ 'سرود' هيٺ ميين شاه عنائت جي بيتن ۽ انهن جي پاران ٻين شاعرن جي ڇيل بيتن کي ساڳيا انگ ڏنا ويا آهن.

اهڙي اهتمام سان، هر هڪ 'سرود' جي مواد کي نئين سر مرتب ڪيو ويو آهي، انهيءَ لاءِ ته مضمون جي سٽاءُ قائل رهي، ميين شاه عنائت جا بيت ۽ وايون متن جي مندر ۾ نمايان ٿي بيھن، ۽ پڻ ٻين متعلقين شاعرن جا بيت، عبارت ۽ مضمون جي لحاظ سان، ميين شاه عنائت جي بيتن هيٺان جڙي بيھن.

⁽¹⁾ 'فصلن' جي هي ترتيب بالڪل منطقي نه آهي پر بيتن ۽ مضمونن جي مناسبت سان آساني ۽ سهڻي سٽاءُ خاطر قائل ڪئي وئي آهي. اڪثر 'سرودن' ۾ مجموعي طور سان مضمون ساڳيو آهي، پر 'خيال' جي ارتقاء يا 'گالھ' جي سلسلي جي لحاظ سان فصل قائل ڪيا ويا آهن. 'سرود ڏهر' (ص ص 140 - 141) ۾ ٽي جدا مضمون سمايل آهن ۽ هر هڪ لاءِ جدا جدا فصل قائل ڪيو ويو آهي.

کلام جي تحقيق ۽ تصحيح:

میدین شاہ عفات ۽ سندس گروه جي شاعرن جي کلام جي تصحيح ۾ ڪافي دشواريون پيش آيون. اول ته میدين شاہ عفات جي زبان نهايت ڳوڙهي ۽ لغت آمیز آهي، جنهن کي سمجهڻ ايترو آسان نه آهي. ٻيو ته نسخو ن اڳاٽي سنڌي صورتخطي ۾ لکيل آهي، جنهن کي سولائيءَ سان پڙهڻ مشڪل هو، البت نسخي ق جي صاف سنڌي صورتخطي ۽ سگهڙن جي ڪن زباني روايتن مان قدري رهنمائي ٿي، پر تنهن هوندي به ڪافي انوکا الفاظ ۽ اصطلاح تحقيق طلب رهيا. ٽيون ته اهڙا بيت جي ن توڙي ق ۾ ڪين هئا ۽ فقط ڪنهن هڪ قلمي مأخذ يا زباني روايت ذريعي مليا، انهن کي ڀيڻ لاءِ ٻيو ڪو ذريعو ڪونه هو، جنهنڪري انهن جي تحقيق ۽ تصحيح تي ڪافي غور ڪرڻو پيو. مثلاً: ڪي بيت فقط ’ديواني شاہ جي درگاه‘ جي مسجد جي ديوار تي نهايت مشڪل ۽ ميساريل صورتخطيءَ ۾ مليا، جن جي صحيح پڙهڻي ڪاٿر ڪرڻ ۾ ڄڻ جبل ٽاڪڻو پيو. مجموعي طور سان کلام جي هن ذخيري جو ڪافي وڏو حصو بالڪل نئون ۽ غير مانوس هو، جنهنڪري ان جي عبارت توڙي معنيٰ سولائيءَ سان ذهن ۾ نٿي آئي. هن انوکي ۽ ڳوڙهي کلام جي ڳوڙهي سٽاءَ ذهن تي ڪافي بار وڌو، مگر مسلسل غور ۽ مشوري سان ۽ مختلف روايتن کي ڀيڻ سان اندازاً 99 سيڪڙو کان به زياده مواد کي پوريءَ طرح سمجهي ان جي تصحيح ڪئي وئي آهي ۽ ان کي زيرن زيرن سان شايع ڪيو ويو آهي، انهيءَ لاءِ ته پڙهندڙ کي آسانيءَ سان ذهن نشين ٿي سگهي.

کلام جي مختلف روايتن کي ڀيڻ وقت زياده ترجيح ن ۽ ق جي متفقہ پڙهڻي کي ڏني وئي آهي، ان بعد ن يا ق يا ’شاہ جي رسالي‘ ۾ ڏنل پڙهڻي کي وزن ڏنو ويو آهي، ۽ ان بعد ٻين قلمي مأخذن يا عام مروج روايتن کي اختيار ڪيو ويو آهي. هر صفحي تي هيٺين ڪاري ليڪ بعد آخري حاشيه ۾ اهڙيون اختلافي پڙهڻيون ڏنيون ويون آهن جي قدري وزندار آهن. بالڪل معمولي اختلافن کي درگذر ڪيو ويو آهي، انهيءَ لاءِ ته خواهه خواهه نڪي ذهن منتشر ٿئي ته نڪي ٻيو ضايع ٿئي.

هر بيت جي اصولي مأخذ کي پهرئين سٽ جي سامهون ڪبي پاسي هيٺين نشانين ذريعي نروار ڪيو ويو آهي. جيڪڏهن ٻئي ڪنهن مکيه مأخذ ۾ پڻ بيت موجود آهي، يا ڪنهن به ٻئي مأخذ ۾ ڪنهن لفظ يا سٽ جي پڙهڻي ذرا وزندار آهي ته اهڙو مأخذ ۽ ان جي اختلافي پڙهڻي هيٺ حاشيه ۾ ڏني وئي آهي. مگر جيڪڏهن ڪنهن ٻئي مأخذ جي پڙهڻي ساڳئي اصولي مأخذ واري آهي ته ان ڏانهن اشارو لازمي نه آهي.

[ن ق] اهو بيت ن ۽ ق ٻنهي نسخن ۾ موجود آهي.

[ن] اهو بيت ق ۾ ڪونهي پر ن ۾ موجود آهي.

[ق] اهو بيت ن ۾ ڪونهي پر ق ۾ موجود آهي.

[ر] اهو بيت ن ۽ ق ۾ ڪونهي (۽ ٻئي ڪنهن ٻاهرئين

مأخذ: مثلاً: ’شاہ جي رسالي‘، ڪنهن ٻيءَ لکيت يا

زباني روايت ذريعي مليو.)

جيڪڏهن ڪنهن بيت جي سٽ يا وائي جي مصرع جا ڪي الفاظ يا فقر ڪٽل هئا ۽ ڪنهن مأخذ مان ملي نه سگهيا، ته اسان مضمون جي لحاظ سان مناسب لفظن يا فقرن جو اضافو ڪيو آهي ۽ انهن کي چورس ڏنگين [] ۾ رکيو ويو آهي.

ميين شاه عنت ۽ پٺائي صاحب جي بيتن ۾ فرق ڪرڻ نهايت ڏکيو آهي، خصوصاً انهيءَ حالت ۾ جو جڏهن شاعر جو نالو ڏنل ڪونهي، يا ’سيد‘ جو نالو آيل آهي؛ جو ميين شاه عنت توڙي پٺائي صاحب ٻنهي استعمال ڪيو آهي. ازانسواءِ ’شاه جي رسالي‘ جي قلمي نسخن توڙي اڳاٽن ڇاپن ۾ شاه عبداللطيف جي ڪلام سان گڏ ڪيترن ئي ٻين شاعرن ۽ خصوصاً شاه عنت جا ڪافي بيت شامل آهن، جن کي هن کان اڳ پروڙڻ مشڪل هو، ڇاڪاڻ ته شاه عنت جي بيتن بابت سندس خاندان ۾ پيڙهي به پيڙهي هلندڙ ڳالهون، توڙي ڪن سڃاڻ سگهڙن وٽ اڳاٽيون روايتون جمع ٿيل ڪين هيون. انهيءَ سڄي ذخيري هٿ اچڻ بعد، ’شاه جي رسالي‘ ۾ ميين شاه عنت جي شامل ڪلام جي تصديق ۾ ڪافي قدر آساني ٿي آهي، مگر مختلف زباني روايتن ۾ ڪي ساڳيا بيت ميين شاه عنت توڙي پٺائي صاحب ڏانهن منسوب آهن، ۽ پڻ پوئين ويجهي دور ۾ ميين شاه عنت جي ڪلام جي لکايل نسخي ۾، ڪن جاين تي متن ۾ توڙي متن جي ٻاهران حاشي ۾ پٺائي صاحب جا بيت سندس نالي سان شامل ڪيا ويا آهن. غالباً ڪلام گڏ ڪرائيندڙ کي پٺائي صاحب جا اهي بيت پسند هئا، انهيءَ ڪري اهي پڻ لکايا ويا، جيئن پٺائي صاحب جن ڪن موقعن تي شاه عنت جا بيت مثال طور پڙهيا ۽ اهي پڻ ’رسالي‘ واري مجموعي ۾ شامل ڪيا ويا.

انهيءَ ڪري ڪافي محنت ۽ تحقيق کان ڪم ورتو ويو، جيئن خالص ميين شاه عنت جو ڪلام پوري صحت ۽ تصديق سان پڙهندڙن جي آڏو پيش ڪيو وڃي، ۽ هيءُ ڪتاب خود ’شاه جي رسالي‘ جي تحقيق لاءِ هڪ پيش خيمو بڻجي. انهيءَ سلسلي ۾ تحقيق ۽ تنقيد جا هيٺيان طريقا اختيار ڪيا ويا:

1. ميين شاه عنت ۽ سندس گروه جي ڪلام جي سڄي ذخيري کي سامهون رکي، ان کي ’شاه جي رسالي‘ سان ڀيٽيو ويو ۽ اهي بيت جي خود ’شاه جي رسالي‘ ۾ ’عنت‘ جي نالي سان موجود هئا، سي لکيا ويا. اهڙا بيت جيڪي ميين شاه عنت جي ڪلام واري ذخيري ۾ معنيٰ ۽ مقصد جي لحاظ سان انوکا نظر آيا ۽ پڻ ساڳئي وقت ’شاه جي رسالي‘ ۾ شاه عبداللطيف جي نالي سان موجود هئا، سي ڇڏيا ويا.
2. اهي بيت جيڪي متفق طور ن توڙي ق ٻنهي ۾ شاه عنت جا مڃيل هئا، يا اهي بيت جيڪي ن يا ق مان ڪنهن به هڪ ۾ موجود هئا ۽ ساڳئي وقت ٻين ٻاهرين ماخذن مان پڻ تصديق ٿي ته شاه عنت جا آهن، سي ڪنيا ويا.
3. اهو بيت جو فقط ن ۾ فقط ق ۾ ڏنل هو ته ق جي ڀيٽ ۾ ن واري کي زياده وزن ڏنو ويو. ان بعد ڏٺو ويو ته جيڪڏهن ’شاه جي رسالي‘ ۾ اهو بيت ڪنهن اهڙي ٻئي بيت سان لاڳيتو ڏنل آهي، جنهن ۾ شاه عنت جو نالو آهي يا ان بيت ۾ استعمال ٿيل مخصوص الفاظ ۽ اصطلاح اهڙا آهن، جي ميين شاه عنت جي ٻين بيتن ۾ موجود آهن، ته اهو شاه عنت جو ڪري ڪنيو ويو.
4. اهو بيت جو فقط ق يا فقط ر (فقط هڪ زباني روايت) ۾ هو، پر ’شاه جي رسالي‘ ۾ پڻ موجود هو ته ان کي اڪثر ڇڏيو ويو.⁽¹⁾

⁽¹⁾ هن ڪتاب جي خصوصاً پهرين سرن ڇپائڻ وقت ڀل سببان هن اصول جي پيروي نه ٿي، جنهن ڪري ڪي روايتي بيت جي ’شاه جي رسالي‘ ۾ موجود هئا، سي پڻ متن ۾ ڇپجي ويا آهن. ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل ’سمجهاڻي ۽ اشارا‘ ۾ به اها درستي ڪئي وئي آهي، جنهن ڏانهن توجه ضرور آهي.

5. ڪي ٿورڙا بيت البت اهڙا هئا جن بابت ڪابه ٻاهرين ثابتي ڪارآمد نه ٿي سگهي. اهڙي حالت ۾ انهن کي اندروني سٽاء واري ڪسوٽيءَ تي پرکيو ويو: يعني ته جيڪڏهن بيت جي ٻولي ڳوڙهي (شاهه عنات جي خصوصيت) ناهي پر نهايت عام فھر ۽ فصيح (پٺاڻي صاحب جي خصوصيت) آهي، يا بيت ۾ ڳالهه جي بيان (شاهه عنات جي خصوصيت) بدران فڪر ۽ خيال (پٺاڻي صاحب جي خصوصيت) سمايل آهي ته غالباً اهو بيت شاهه عبداللطيف جو آهي، پر جيڪڏهن سٽاء ان جي برعڪس آهي ته غالباً اهو بيت ميين شاهه عنات جو آهي.

قلمي نسخن ۽ روايتن کي اُتاري، ڇپائي لاءِ آخري بياض تيار ڪرڻ وقت ڪن ’سرودن‘ مان ڪي بيت رهجي ويا ۽ انهيءَ ڪري ڇاپي هيٺ ڪين آيا. اهڙا جملي رھيل بيت ۽ وايون، ’اضافا‘ جي عنوان سان متن جي آخر ۾ ڏنا ويا آهن، ۽ اُميد ته ڪتاب جي ٻئي ڇاپي وقت متن ۾ موزون جاين تي رکيا ويندا.

قلمي ذخيري توڙي سگهڙن جي عام روايتن مان ڪي بيت شاهه عنات جي نالي سان مليا آهن، مگر مشڪوڪ آهن. اهڙا بيت جي فقط ڪنهن هڪ ماخذ ۾ موجود هئا يا مختلف سگهڙن ۽ راوين کان شاهه عنات جي نالي سان مليا، پر نڪي ’شاهه جي رسالي‘ ۾ موجود هئا ۽ نڪي في الحال ڪنهن ٻئي ذخيري مان انهن جي تصديق ٿي، اُهي ’عام روايتي بيتن‘ جي عنوان هيٺ ’اضافن‘ کان پوءِ شامل ڪيا ويا آهن. انهيءَ لاءِ ته محفوظ رهن.

ميين شاهه عنات جو ڪلام، ٻوليءَ جي لحاظ سان آڳاٽو ۽ عبارت جي لحاظ سان ڪافي ڳوڙهو آهي. انوکڻ لفظن، اصطلاحن ۽ محاورن کان سواءِ ان ۾ ماڻهن ۽ ماڳن ڏانهن پڻ اشارا موجود آهن، جنهنڪري ان کي سمجهڻ، سوڌڻ ۽ سنوارڻ ايترو آسان نه هو. اسان ڪوشش ڪري ميين شاهه عنات جي خاندان مان سمجهدار فردن توڙي سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان سڃاڻ سگهڙن سان ملي، انوکڻ لفظن ۽ فقرن جي معنائن جي تحقيق ڪئي ۽ ڪلام ۾ آيل ڪن درويشن، شهرن ۽ ماڳن جي نالن بابت پڇا ڪئي. البت هڪ ته هيءُ ڪم مشڪل هو، ٻيو ته وقت ٿورو هو. ۽ ٽيو ته اسان جا وسيلو محدود هئا، انهيءَ ڪري في الحال اسان پنهنجي محدود سعي ۽ ڄاڻ جي آڌار تي ڪتاب جي آخر ۾ هر هڪ سرود جي مختصر سمجهاڻي لکي آهي، انهيءَ لاءِ ته هن ڪلام جي پڙهڻ ۽ پروڙڻ ۾ قدرتي آساني ٿئي.

شامل ڪلام جو تفصيل:

مختلف ماخذن مان هن ڪتاب ۾ جيڪو ڪلام جمع ڪيو ويو آهي، يا ميين شاهه عنات ۽ سندس گروهه جي هر هڪ شاعر جو جيترو ڪلام شامل آهي، ان جو تفصيل هيٺ ڏجي ٿو، انهيءَ لاءِ ته پڙهندڙن کي جملي ڪلام ۽ ان جي نوعيت جو آساني سان اندازو ٿي سگهي.

(الف) سڄي ڪتاب ۾ جملي 842 بيت ۽ 44 وايون شامل آهن، جن ۾ سواءِ ڪن ٿورڙن بيتن ۽

واين جي، آڳاٽي سنڌي شعر جو هي قيمتي ۽ وڏو ذخيره پهريون دفعو شايع ٿي رهيو آهي.

(ب) مختلف ماخذن مان ورتل بيتن ۽ واين جو تفصيل هيٺينءَ طور آهي:

ن ۽ ق نسخن مان 733 بيت ۽ 38 وايون

’شاهه جي رسالي‘ مان 22 بيت ۽ 4 وايون

‘بين لکيتن’ مان 40 بيت ۽ 2 وايون
 ‘زياني روايتن’ مان 47 بيت

(ج) ميين شاه عنائت ۽ سندس گروه جي ٻين شاعرن جي ڪلام جو جدا جدا تفصيل هيٺينءَ طور آهي:

1. ميون شاه عنائت	469 بيت ۽ 42 وايون	13. لاکو	1 بيت
2. شاه شريف	82 بيت ۽ 1 وائي	14. لکميز	1 بيت
3. شاه بلال	63 بيت ۽ 1 وائي	15. عبدالله	1 بيت
4. قطب شاه	150 بيت	16. قاسم	1 بيت
5. پيرو	5 بيت	17. علير	1 بيت
6. رنگريز	4 بيت	18. منون	1 بيت
7. کٽي	1 بيت	19. راول	1 بيت
8. يوسف	13 بيت	20. صمد	2 بيت
9. مالڻ	1 بيت	21. مڱڻهار	1 بيت
10. صابر	2 بيت	22. چام	1 بيت
11. هوندل شاه	2 بيت	23. بنا نالي	36 بيت
12. اوپايو	1 بيت	24. اميد علي شاه	1 بيت

هي ڪشالو اسان محض سنڌي ٻوليءَ سان محبت ۽ ان جي آڳاٽي علم ادب کي اجاڙڻ خاطر ڪڍيو آهي. مگر هيءُ مشڪل آسان نه ٿئي ها، جيڪڏهن مخلص سائين جي مدد شامل حال نه هجي ها. سڀ کان اول آءٌ محترم ماسٽر محمد يعقوب صاحب ميمڻ جو شڪرگذار آهيان، جنهن وقت بوقت ڏنل هدايتن موجب قلمي نسخن ۽ ڪلام جي ٻئي ذخيري کي اتارڻ، ان بعد سڄي ڪلام کي هڪ مسودي جي صورت ۾ يڪجاڙ ڪڍڻ ۽ بيتن کي ڀيٽڻ خاطر جدا جدا پڙهڻيون قلمبند ڪري ڏيڻ جو بار کنيو ۽ ان ڪم کي نهايت سهڻي سليقي سان پورو ڪيو. ان بعد محترم ممتاز مرزا ڪتاب جي آخري مٿسڙي کي اتارڻ جو ڪم نهايت خوبيءَ سان سرانجام ڏنو ۽ مواد کي پريس ۾ پهچائڻ ۽ پهرين پروفن پڙهڻ جي جوابداري پنهنجي ذمي ڪئي. محترم محمد اسماعيل شيخ پروفن جي دوباره چڪاس ۽ ڇپائي جي سڄي ڪم جي نظرداري ڪئي، ۽ پڻ ’صحت نامي‘ تيار ڪرڻ ۽ ڪتاب ۾ شامل مواد جي تفصيل ڪيڏ ۾ مدد ڪئي. سنڌ يونيورسٽي پريس جي ڪمپازيٽرن هن ڪتاب جي صفحي صفحي کي مختلف ٽائپين ۽ سهڻي سٽاءَ سان ڪمپوز ڪرڻ ۾ وڏي محنت ڪئي ۽ انهيءَ فن جي اڳواڻي جو سهرو سڃاڻ ڪمپازيٽر محترم محمد حسن بلوچ جي سر سونهي. پريس مئنيجر محترم اعجاز محمد صديقي ڪتاب جي سهڻي ۽ سگهي ڇپائي طرف خاص توجه ڏنو. بنده انهن مڙني مخلص سائين ۽ ڪارڪنن جو تهڊل شڪرگذار آهي.

انهن سڀني صاحبن ۽ سنڌ جي سڃاڻ سگهڙن جو پڻ شڪرگذار آهيان، جن جي ذريعي هن ڪلام جو ذخيرو جتي به موجود هو، اتان اسان کي ملي سگهيو. خصوصاً پير ميان غلام رسول شاه ۽ ميان پورل شاه جي سفارش سان مرحوم ميان نبي بخش شاه کان ڪلام جو آڳاٽو قلمي نسخو مليو ۽ نصرپور مان ميان غلام قادر

شاهه جي مهرباني سان ڪلام جو ٻيو قلمي نسخو حاصل ٿيو. شاهه پوئتي ساداتن مان شروع ۾ ميان امام بخش شاهه عرف وڏل شاهه ۽ ان بعد خاص طرح حاجي بخش علي شاهه صاحب هن ڪم جي تڪميل ۾ هٿان وڙان مدد ڪئي. سڀ کان زياده آءٌ پنهنجي مهربان دوست ۽ ڪرم فرما محترم محمد اسماعيل خان نون جو ٿورائتو آهيان. جنهن مون کي ميين شاهه عنايت جي ڪلام جي تصحيح ۽ تحقيق لاءِ وقت بوقت همتايو ۽ ڪم جي شروعات کان وٺي آخر تائين منهنجي دل و جان سان مدد ڪئي. هن صاحب منهنجي لاءِ ميين شاهه عنايت جي خاندان جي ڪن سر بر آورده فردن توڙي پري پري بهارين ۾ رهندڙ سگهڙن سان ملڻ ۽ ڪچهرين ڪرڻ جا ذريعا پيدا ڪيا ۽ پڻ پاڻ پنهنجي سر ڪوشش ڪري ڪلام جو ڪافي ذخيره مون تائين پهچايو. آخر ۾ هن صاحب سڄو ڪلام مون سان گڏ ويهي پڙهيو، ۽ خصوصاً سر مارئي ۽ سر سارنگ ۾ ٿرپارڪر جي ٻوليءَ جي لفظن ۽ اصطلاحن سمجهڻ توڙي اتي جي ماڳن ۽ مڪانن کي متعين ڪرڻ ۾ منهنجي رهنمائي ڪئي.

محبت ميڙي، ڳوٺ ٻڌجي هيڪڙو
تئين جي ويڙهي، پاڻهي ايندو پاتشاهه.

خادم العلم
نبي بخش بلوچ

سندھ يونيورسٽي، حيدرآباد سندھ

5- صفر 1383ھ

(27- جون 1963ع)

باسمه تعاليٰ

مقدمه

ميون شاه عنات، ڪلهوڙن جي اوائلي دور جو بلند پايي شاعر ۽ درويش ٿي گذريو آهي. هو نصرپور ۾ رهندڙ ”رضوي“ ساداتن جي هڪ برڪ ۽ بينل قبيلي جو فرد هو، ۽ پاڻ هڪ وڏي اهل عيال وارو هو. ڪافي وڏي عمر پاتائين ۽ پنهنجي اولاد توڙي معتقدن مريدن جي تربيت ڪيائين. سنڌ جي خصوصاً لاڙ ۽ ٿرپارڪر وارن ڀاڱن (موجوده حيدرآباد ۽ ٿرپارڪر ضلعن) سان سندس گهڻو واسطو رهيو ۽ عام توڙي خاص سندس برگزيده شخصيت ۽ دلپذير بيتن کان گهڻي قدر متاثر ٿيا. ازانسواءِ وقت جي حڪمرانن، سندن نائين توڙي وقت جي بينل ماڻهن وٽ پڻ هن درويش جي وڏي عزت هئي. سندس مشهور نانءُ نالي سببان سندس اولاد، وڏن جي موروثي نالي ”رضوي“ جي بدران، سندس ذاتي نالي پويان ”شاه پوتا“ سڏجڻ لڳا، جن ۾ پڻ شاعر، درويش، نيڪ مرد، عالم، ۽ بااثر زميندار پيدا ٿيا. خاندان جي نيڪ مردن ۽ سربرآورده شخصيتن توڙي مريدن ۽ معتقدن جي ڪافي وڏي گروه سببان شاه عنات جي درويشي ۽ شاعري بابت مسلسل روايتون هلنديون آيون ۽ اڄ ڏينهن تائين رائج آهن. مگر سواءِ ڪن سڃاڻ سگهڙن جي اهي اڪثر سندس اولاد ۽ مريدن جي دائري تائين محدود رهيون آهن. عوام ۾ البتہ ”شاه عنات ۽ شاه پٽائي“ جي چيل هر خيال بيتن جون مقالون مشهور رهيون آهن، ۽ انهيءَ لحاظ سان سنڌ جو گهڻو ڀاڱو ”شاعر شاه عنات“ جي نالي کان پڻ واقف آهي. انهن عام اهڃاڻن کان سواءِ، شاه عنات جي سوانح عمري توڙي ڪلام بابت پڙهيل طبقي جا معلومات هن وقت تائين محدود آهن، ۽ انهيءَ ڪري سنڌي جي هن عظيم الشان آڳاٽي شاعر جو اڄ تائين ڪماحقه قدر نه ٿيو آهي. سندس وفات کان پوءِ وڏي عرصي گذرڻ ۽ ان عرصي ۾ سندس ڪلام ڏي توجهه نه هئڻ سببان، شاه عنات بابت معلومات جا ذريعا پڻ ميسارجي ويا آهن. اسان موجوده وقت ۾ هٿ آيل ٿاڻن ۽ اهڃاڻن جي بناء تي ”اعليٰ سنڌي شاعري“ جي هن نامور اڳواڻ ۽ علمبردار شاعر جي سوانح ۽ ڪلام تي قدري تفصيلي روشني وجهون ٿا.

سوانح حيات

(الف) خاندان:

ميرن شاه عنات جو خاندان سنڌ جي رضوي ساداتن سان تعلق رکي ٿو، جن ڇهين صدي هجريءَ ۾ اچي بکر ۾ سڪونت اختيار ڪئي. ٻن ٽن صدين بعد اتان هڪ شاخ لڏي اچي نصرپور کي وسايو، جنهن جي ”مبارڪ پوتا“ پاڙي مان شاه عنات پيدا ٿيو. رضوي ساداتن توڙي ميرن شاه عنات بابت ”تحفة الڪرام“ ۾ مختصر حوالا ملن ٿا، پر زياده ۽ قدري معتبر تفصيل هڪ آڳاٽي ڪتاب ”شجره طيبه سادات نصرپور“⁽¹⁾ ۾ ڏنل آهي، جنهن مان هيٺيان حالات روشن ٿين ٿا.

⁽¹⁾ هي ڪتاب نصرپور جي عالم سيد ضياءُ الدين رضوي، سنه 1149ھ ۾ لکيو، جنهن جو نقل ميان محمد صديق رضوي نصرپوري، سنه 1215ھ ۾ ڪيو. ان بعد نصرپور جي مشهور شاعر جناب مصري شاه جي ارشاد تي آخوند عبدالڪريم بن آخوند محمد بچل حيدرآبادي (جنهن پوءِ نصرپور ۾ سڪونت اختيار ڪئي)، ميان محمد صديق جي لکيل نسخي تان سنه 1313 هجري ۾ هڪ نقل تيار ڪيو، جنهن جي حاشين تي توڙي پويان ڪافي مفيد اضافو ڪري هن شجره کي مڪمل بنايو ويو. اسان جي آڏو آخوند عبدالڪريم وارو لکيل نسخو آهي.

1. رضوي ساداتن جو سنڌ ۾ اچڻ: امام موسيٰ رضا جي اولاد مان سيد ابوالمڪارم زيد⁽¹⁾

پنهنجي وقت جو هڪ عالم، عابد، زاهد ۽ مڪي شريف ۾ اثر ۽ اختيار جو صاحب هو. ان جي فرزند سيد قاسم (اول) جو اولاد سنڌ ڏانهن آيو (ڏسو شجره - 1). سيد ابوالمڪارم زيد جي فرزند سيد قاسم جا ٻه پٽ سيد محمد ۽ سيد علي پهريائين پهريائين امام موسيٰ ڪاظم جي اولاد مان سيد چڱي (چنگه) بن علي بن عباس سان گڏجي سنڌ ڏانهن آيا، باقي سندس ٽيون پٽ سيد ابراهيم (اول) مڪي شريف ۾ رهيو. سيد ابراهيم (اول) کي پنج پٽ ٿيا، جن مان سيد محمد شجاع ۽ سندس پٽن ۽ سيد قاسم (ثاني) جي فرزند سيد ابراهيم (ثاني) ۽ سندس فرزند، ۽ ٻين واسطيدارن شوال سنه 545ھ ۾ مڪي شريف مان هجرت ڪئي. سيد محمد شجاع کي ٻه فرزند ٿيا، سيد علي ۽ سيد محمود، جو ”محمود مڪي“ جي نالي سان مشهور ٿيو. ”تحفة الڪرام“ ۽ ٻين روايتن ۾ هن بزرگ جو نالو متفق طور ”سيد محمد مڪي“ ڄاڻايل آهي.

سنڌ ۾ اچڻ کان اڳ هنن بزرگن جو سهروڙي طريقي جي باني مباني حضرت شيخ شهاب الدين سان مريدي ۽ مائٽيءَ جو رشتو ٿيو. ۽ انهيءَ ڪري پوءِ سنڌ ۾ سندن اولاد پڻ سهروڙي طريقي سان شامل رهيو. ’تحفة الڪرام‘ جي بيان موجب سيد محمد شجاع جي شيخ شهاب الدين سهروڙي سان عقيدت ٿي ۽ کيس مرشد ڪري ورتائين. حضرت شيخ مٿس نهايت مهريان هو ۽ کيس پنهنجي نياڻي نڪاح ۾ ڏنائين، جنهن مان سيد محمد کيس مڪي شريف ۾ ڄائو، جو ’محمد مڪي‘ جي نالي سان مشهور ٿيو. ۽ پوءِ سنڌ ۾ اچي سکونت اختيار ڪيائين. ’شجره‘ مطابق، سيد ’محمود‘ مڪي ۽ سندس پٽ صدرالدين محمد خطيب، سيد ابراهيم ثاني ۽ سندس پٽ علاؤالدين، زيد بن علي، شيخ حامد انصاري جا پٽ، شيخ ابواسحاق، شيخ ايوب ۽ شيخ صدر ۽ سيد نورالدين بن سيد حسن باڪ. اهي نو ڇٽا⁽²⁾ پنهنجي عيال اولاد ۽ خادمن سميت جملي 45 ڇٽا، سال 549ھ ۾، ’هرسنه‘ قلعي اندر ڏکڻ طرف پنهنجون حويليون ٺاهي اتي مقيم ٿيا. ’تحفة الڪرام‘ جي چاڀي ۾ هن ماڳ جو نالو ’فرشته‘ لکيل آهي⁽³⁾، جو غالباً ’هرسنه‘ جي بگڙيل صورتخطي آهي، ۽ پڻ ڄاڻايل آهي ته سيد محمد مڪي جي آمد ۽ برڪت سببان ان ماڳ جو نالو مٽجي ’بکر‘ ٿيو⁽⁴⁾. ’شجره‘ ۾ ڄاڻايل آهي ته دهليءَ جي بادشاهه طرفان هن پاسي جي ترڪ ناظمن (متصدين) مان علي بن شاه محمد بن علاؤالدين شاهه دهلي مان ’ماڇه‘ ۽ ’ڪماڇه‘ نالي عملدارن کي درياءَ جي وچ ۾ ٽڪر تي قلعي ٻڌڻ لاءِ موڪليو ۽ هنن اچي ’بکر‘ جو قلعو تعمير ڪرايو. ان بعد ’هرسنه‘ جي بستي واري آبادي نئين قلعي ۾ سکونت اختيار ڪئي. اول سيد ابراهيم بن علاؤالدين بن ابراهيم ثاني پنهنجي عيال لاءِ بکر جي نئين قلعي ۾ ڏکڻ طرف پڪين چٽين سان سهڻيون جايون ٺهرايون ۽ ان بعد سيد ’محمود‘ (محمد مڪي) ۽ سندس اولاد پڻ بکر جي قلعي اندر جايون جوڙائي مقيم ٿيا. ان وقت سنه 555ھ ۾ سيد ’محمود‘ (محمد) وفات ڪئي ۽ کيس اوڀر طرف ٽڪر جي دامن ۾ دفن ڪيائون. ٻن مهينن بعد ’ابواسحاق‘ بن شيخ حامد انصاري وفات ڪئي ۽ کيس سندس ڀاءُ (ايوب) جي قبر لڳ دفن ڪيائون. اهڙيءَ طرح اهي ٽيئي قبرون گڏ آهن.

(1) شجره مطابق: ابوالمڪارم زيد بن جعفر بن حمزه بن هارون بن عقييل بن ابي عقييل بن اسماعيل بن ابي عبدالله جعفر ثاني بن علي نقي بن

محمد تقى بن موسيٰ رضا.

(2) ’شجره‘ جي اصل عبارت ’اين هشت نفر‘ (اهي اٺ ڇٽا) آهي ۽ شيخ صدر مٿان ڳاڻيٽي جو انگ لڳل نه آهي. بکر ۾ آيل انهن بزرگن لاءِ ڏسو

’شجره‘ - 1.

(3) ڏسو ’تحفة الڪرام‘، ڇپايل ’سنڌي ادبي بورڊ‘، ص 311 ۽ 313.

(4) ’بکر‘ جي نالي لاءِ ڏنل دليلن لاءِ ڏسو ’تحفة الڪرام‘، ص 311.

شجره - ۱

سید قاسم جو اولاد ۽ ٻيا، جي پهر ڏاڳين اچي بکر ۾ مقیم ٿيا

سید قاسم اول
(بن ابن الڪار زید)

ابراهيم اول * علي * محمد

ابوالبركات عبدالملڪ عبداللہ محمد شجاع قاسم ثاني

* ابراهيم ثاني

علي * محمود عرف محمد مڪي

* صدرالدین محمد خلیب

* زید * (سند ۾ آیو، دریاء داخل)

* اول سند ملڪ ۾ آیا
* سڀ گڏجي اچي بکر ۾ مقیم ٿيا

* سید نورالدین بن سید حسن باک
* شیخ ابو اسماعیل بن حامد انصاري
* شیخ ارب بن شیخ حامد انصاري
* شیخ صدر انصاري.

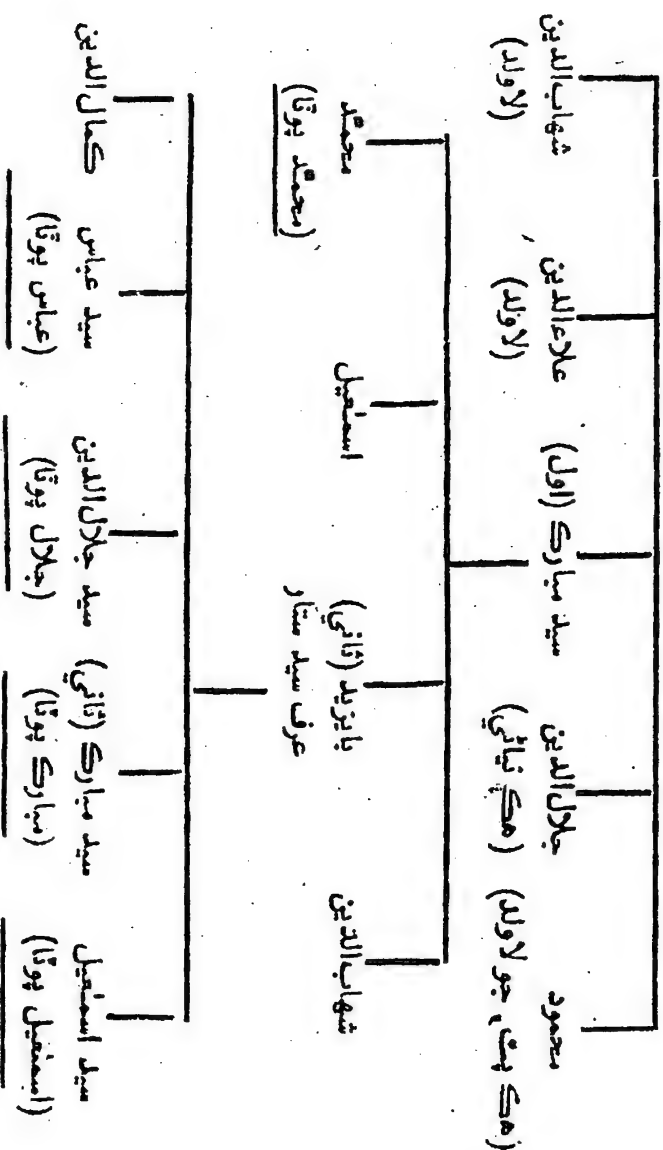
شجاع محمد محمد قاسم * علاء الدین غیاث الدین

شجرہ ۵ - ۲

سید علاء الدین بن سید ابراہیم ثانی جو اولاد جن نصر پور ہ
سکونت اختیار کئی

سید سلطان بایزید (اول)

(بن محمود بن تغرالدین بن ابی الفتح محمد بن علاء الدین بن سید ابراہیم ثانی)

2. نصرپور ۾ سڪونت: سيد علاؤالدين بن سيد ابراهيم ثاني جا پويان بکر مان لڏي اچي نصرپور ۾ سڪونت پذير ٿيا. پوري تصديق سان چئي نٿو سگهجي ته اهي سادات نصرپور ۾ ڪڏهن آيا. نصرپور جي شهر جو اوج ۽ عروج اٺين صدي جي آخر (752 هـ بعد) ۾ شروع ٿيو⁽¹⁾ ۽ ڏهين صدي جي شروع ۾ شاھم بيسگ ارغون جي حملن، بکر تي سندس قبضي ۽ قلعي جي نئين سر تعمير سببان غالباً اتي جي خاندانن هجرت اختيار ڪئي، انهيءَ ڪري چئي سگهجي ٿو ته رضوي ساداتن جي هيءَ شاخ پڻ اندازاً 752 - 928 هـ واري عرصي ۾ بکر مان لڏي اچي نصرپور ۾ سڪونت اختيار ڪئي.

نصرپور ۾ اڪثر سيد سلطان بايزيد (بن محمود بن فخرالدين بن ابي الفتح محمد بن علاؤالدين بن سيد ابراهيم ثاني) جي فرزند سيد مبارڪ (اول) جو اولاد نظر اچي ٿو، جنهن مان گمان نڪري ٿو ته شايد سلطان بايزيد يا سندس فرزندن بکر مان لڏي اچي نصرپور کي وسايو. سيد مبارڪ (اول) جي پٽ سيد محمد ۽ سندس پوٽن هرھڪ سيد اسماعيل، سيد مبارڪ (ثاني)، سيد جلال الدين ۽ سيد عباس جي پٽ مان ٻيڙهيون پڌريون ٿيون، جن مان اڄ تائين ’محمد پوٽا‘، ’اسماعيل پوٽا‘، ’مبارڪ پوٽا‘ ۽ ’جلال پوٽا‘ مشهور و معروف آهن (ڏسو شجره - 2).

محمد پوٽا: سيد محمد، سيد مبارڪ - جو پٽ هو، انهيءَ ڪري نصرپور جي رضوي ساداتن جو پگدار پٽ ’محمد پوٽن‘ مان پئي رهيو آهي. هن پاڙي مان وڏا درويش، عالم، مصنف ۽ شاعر ٿي گذريا. خود سيد محمد عربي جو وڏو عالم ۽ مصنف هو ۽ شيخ عرب يماني جي گهران شادي ڪيائين. سندس پٽ محمد هاشم (هاشم شاه) توڙي پوٽو عبدالخالق وڏا عالم ۽ مصنف هئا. سيد عبدالخالق جو پٽ سيد نور الله فارسيءَ جو وڏو شاعر هو، ۽ سندس پوٽو عبدالقادر فقه، حديث ۽ تفسير جو وڏو عالم هو. کانئس پوءِ سندس پٽ سيد عبدالسلام مشهور ٿيو. هن پاڙي مان هن پوئين دور ۾ سنڌي ’ڪافي‘ جو بلند پايي شاعر مصري شاھم ٿي گذريو آهي.

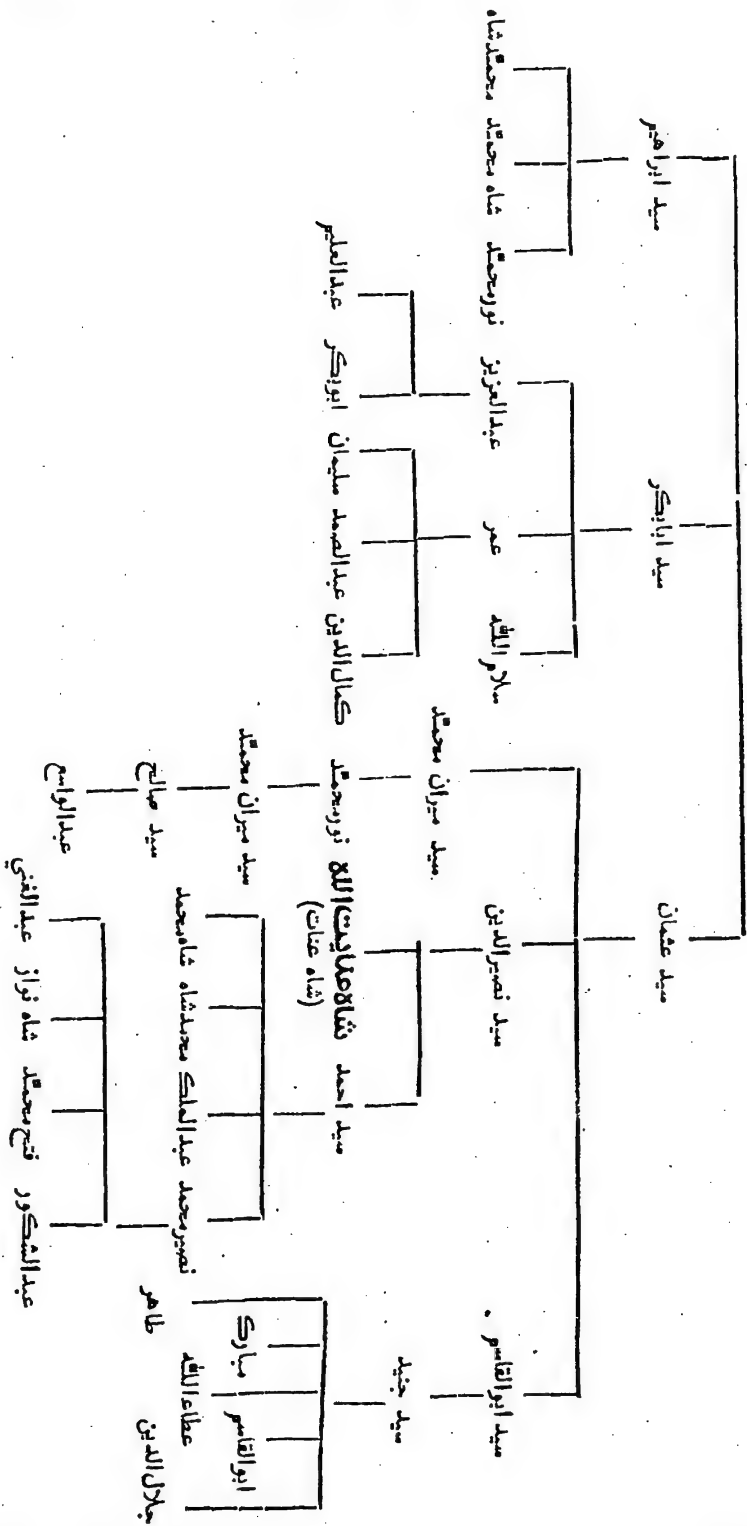
اسماعيل پوٽا: ’اسماعيل پوٽا‘ مقامي طور ’مالهياڻي سادات‘ جي نالي سان مشهور ٿيا، جو نصرپور لڳ ڏکڻ - اولهه طرف سندن هڪ شاهي باغ هو. مشهور ولي شاھم محمود سيوستاني (رح) جي موجوده درگاهه سندن باغ واري اراضي ۾ آهي. هن پاڙي مان نامور عالم فاضل ۽ مدبر ٿي گذريا. سنه 1047 هـ ۾ سيد عبدالحڪيم (بن عبدالغفور بن ابي الحسن بن اسماعيل) هڪ مشهور مدبر ۽ داناءُ ٿي گذريو، جو احمد آباد، آگري ۽ اڪبر آباد طرف ويو. ۽ مٿس شاهي نوازشون ٿيون. ’اسماعيل پوٽن‘ مان غالباً ڪو مرد ماڻهو ڪونه بچيو آهي.

جلال پوٽا: سيد جلال الدين پاڻ هڪ وڏو فاضل ۽ مدبر هو. سندس پٽ مير سيد خواجه سنڌ ۾ ’سرڪار چاچڪان‘ جو صوبه دار هو. سلطاني فرمانن ۾ کيس ’وزارت پناه عالي دستگاه مير خواجه امير بيسگ‘ جي لقب سان خطاب ڪيو ويو آهي. وڏو سخي ۽ بهادر هو. بدين ۾ وفات ڪيائين، جتي سندس پڪي رانٿڪ غالباً جيلاني بزرگن جي درگاه کان لڳ اولهه طرف هئي، جا هينئر ڊهي وئي آهي. ان جا ڪي پٿر جيلاني درگاه جي آس پاس پيا آهن. سندس پٽ نظام الدين فقه، حديث، تفسير، نجوم، ترڪيبات ڪيميا ۽ نقش دائره جو وڏو ڄاڻو هو. سيد جلال الدين جي پٽ سيد ابو محمد جي اولاد سان سيد عبدالولي ۽ ٻيا نالي وارا ٿي گذريا.

(1) ’تاريخ معصومي‘ مطابق سنه 752 هـ ۾ سلطان فيروز شاھم ساگري جي ڪناري تي قلعو ٻڌائي امير ’نصر‘ کي هڪ هزار سوارن سان اتي مقرر ڪيو. غالباً امير ’نصر‘ جي پويان ئي هـ شهر تي ’نصرپور‘ نالو پيو.

سہیل منہارک ڈاڑھی

44

’جلال پوٽا‘ هن وقت گهوٽ باڻو خان پٺاڻ (لڳ اسٽيشن اڏيرو لال)، تندي ڄام، تندي الهيار، بڙ جي گهوٽ، جيمس آباد ۽ ڊوري ناري طرف رهن ٿا⁽¹⁾.

عباس پوٽا: سيد عباس کي پنج پٽ ٿيا، تن مان پُري پڌري ڪانه ٿي، باقي ٻن پٽن عبدالرحمن ۽ عبدالملڪ کي اولاد ٿيو، پر انهن جو سلسلو به اڳاڻو ختم ٿي ويو.

مبارڪ پوٽا: سندن وڏو ڏاڏو سيد مبارڪ (ٿاني) بن سيد بايزيد (ٿاني) عرف سيد ستار هو. سيد مبارڪ کي سيد عثمان، سيد ابابڪر ۽ سيد ابراهيم نالي ٽي فرزند ٿيا ۽ تنهي کي اولاد ٿيو (ڏسو شجره - 3). اسان جو نامور شاعر ميوڻ شاهه عنايت، سيد عثمان جو پوٽو ۽ سيد نصرالدين جو پٽ هو. سيد عثمان کي ٽي پٽ ٿيا: سيد ابوالقاسم، سيد نصرالدين ۽ سيد ميران محمد، جن مان تنهي کي اولاد ٿيو. شاهه نصرالدين کي ٻه پٽ ۽ پنج نياڻيون ٿيون. سندس وڏو پٽ سيد احمد ۽ ننڍو پٽ شاهه عنايت الله هو، جي ’شاهه پوٽا‘ سڏجڻ لڳا⁽²⁾.

(ب) شاهه نصرالدين: ميين شاهه عنايت جو والد:

سيد عثمان، شادي سهتي صالح پوري جي نياڻي بيبي فاطمه سان شادي ڪئي، جنهن مان کيس ٽي پٽ ٿيا، جن مان شاهه نصرالدين ٻيو نمبر فرزند هو ۽ ننڍي هوندي کان ئي نيڪ سيرت، نيڪ دل ۽ عابد هو. سندس پهرين شادي عباس چچر جي نياڻي سان ٿي، جنهن مان سيد احمد ۽ ٽي نياڻيون ٿيون. ان بعد ٻي شادي ڪمال خان لانگاهه جي گهران ڪيائين، جنهن مان پٽ ڪونه ٿيو پر ٻه نياڻيون ٿيون. ان بعد ٽي شادي افغان مان ڪيائين، پر اولاد ڪونه ٿيو. سندس اهليا فوت ٿي ويا ۽ سندس عمر پڻ وڏي ٿي چڪي هئي، جو راهه طريقت ۾ اهل الله ۽ عارفن جي فيض جي تلاش ۾ راهي ٿيو.

خانداني روايت موجب⁽³⁾، ننڍا پهريائين پنهنجن وڏن کان خدا جو نالو پڇندا هئا، جي مورثي طور سهروڙي طريقي جا بزرگ هئا. شاهه نصرالدين پڻ ائين ڪيو، ۽ پوءِ وڏي وهيءَ ۾ سهروڙي طريقي جي علمبردار ملتان جي سجاده نشين بزرگن وٽ فيض لاءِ ويو. اتان بزرگن جو ارشاد ٿيس ته ’اوهان سنڌ ۾ شاهه خيرالدين وٽ وڃو‘. شاهه خيرالدين (جنهن جو مزار پراڻي سکر ۾ آهي ۽ ’جئي شاه‘ جي لقب سان مشهور آهي) ان وقت سنڌ ۾ قادري طريقي جو هڪ وڏو عارف ۽ ولي هو. شاهه نصرالدين روھڙي ۾ پهچي، ٻيڙي ڪري درياهه اڪريو ۽ شاهه خيرالدين جي حضور ۾ ويو، جنهن سندس نالو پڇيو. جواب ڏنائين ته: ’منهنجو نالو شاهه نصرالدين آهي‘. بزرگ اهو جواب ٻڌي چيو ته: ’هن کي ٻيڙيءَ تي چاڙهي پار اُڪاري ڇڏيو‘. ان بعد ٻه دفعا موٽي بزرگ وٽ آيو پر ساڳيو جواب مليس. دروازي جي هڪ عابد ٻانهي هي حال ڏسي کانئس حقيقت پڇي ۽ چيائينس ته ’شاهي ڦٽي ڪر ته فيض حاصل ٿئي‘. پوءِ وري وڃي بزرگ وٽ حاضر ٿيو ۽ پڇڻ تي جواب ڏنائين ته ’سائين! منهنجو نالو ’نصرالدين‘ آهي‘. اهو ٻڌي شاهه خيرالدين مٿس مهر جي نظر ڪئي ۽ ڏٺيءَ جو نانءُ ڏسي کيس پنهنجن مريدن ۾ داخل ڪيائين. شاهه نصرالدين پوءِ ڪافي عرصو اتي رهي مٽي پرڻ لڳو ۽ وڏي مٿيا

⁽¹⁾ ماستر محمد يوسف ابڙو شاڪر: ’انتخاب ڪلام، معرفت عام، شاهه مصري امام رضوي نصرپوري‘، رباني پرنٽنگ پريس، ميرپورخاص.

1957ع، ص 5.

⁽²⁾ ميين شاهه عنايت الله جو اولاد گهوٽ ٿيو ۽ انهيءَ ڪري عام طور اهي ’شاهه پوٽا‘ سڏجڻ ۾ آيا. پر ميان امام بخش شاهه عرف وڏل شاهه تازو (4 جولاءِ 1963ع) دربار تصديق ڪئي ته سيد احمد جو اولاد پڻ ’شاهه پوٽن‘ ۾ داخل آهي ۽ اهو نالو شاهه نصرالدين جي اولاد جو سمجهڻ گهرجي.

⁽³⁾ روايت حاجي ميان بخش علي شاهه.

وارو ٿيو. شاه خيرالدين مٿس گهڻو مهربان هو ۽ کيس هڪ دفعي چيائين ته: 'ابا! اسان کي ڌڻي جي درگاه مان هڪ گل عطا ٿيو آهي، جو تنهنجي حوالي ٿا ڪريون. هاڻي تون موٽي پنهنجي وطن وڃ ۽ وڃي شادي ڪر جو توکي هڪ صالح پٽ ٿيندو'. شاه نصرالدين عرض ڪيو ته: 'قبلا! آءُ هاڻي اچي پيريءَ کي رسبو آهيان ۽ هن کان پوءِ شادي ۽ اولاد لاءِ ڪهڙا حيل ڪريان.' شاه خيرالدين کيس دوباره چيو ته: 'ابا! تون پنهنجي وطن وڃ ۽ وڃي شادي ڪرا توکي ڌڻي پٽ ڏيندو جو اڳين پوين جو اوجر ٿيندو، ۽ سندس اولاد ڄڻ اسان جو اولاد ٿيندو'. انهيءَ روايت جي تصديق شاه عنات جي هيٺئين بيت مان پڻ ٿئي ٿي:

جئي - شاه، سکر ڌڻي، اسان جو سوال سئو

نيڪ گڏيس نصردين جنهن تي خاصو نظر ڪئو

جينءَ پاڇاٽين پئو، تينءَ عناتڻي اڳرا⁽¹⁾.

مرشد جي امر موجب شاه نصرالدين واپس وطن وريو ۽ اچي سگهه جي تلاش ڪيائين. ڏک قوم مان هڪ نيڪ مرد ڪمال الدين نالي پنهنجي نياڻي بيبي حنيفه شاه نصرالدين جي نڪاح ۾ ڏني، جا هڪ نهايت نيڪ سيرت خاتون هئي. انهيءَ گهر مان فقط هڪ فرزند ڄائو⁽²⁾، جو 'ميين شاه عنات' جي نالي سان مشهور ٿيو. 'شجره طيبه سادات نصرپور' ۾ شاه نصرالدين جي هن نامور فرزند جي ولادت وارو نالو 'سيد شاه عنات الله' لکيل آهي. ۽ ٻين جاين تي جابجا 'شاه عنات الله' ڄاڻايل آهي. هيءُ شجرو سنه 1149ھ تصنيف ٿيو ۽ خانداني نسب جي سلسلي ۾ آڳاٽو مآخذ آهي. ان بعد ٻئي معتبر ڪتاب 'تحفة الڪرام' ۾ پڻ سندس نالو 'شاه عنات الله' ڄاڻايل آهي⁽³⁾. انهن حوالن مان تصديق ٿئي ٿي ته اسان جي شاعر جي ڄاڻي ڄم جو نالو 'شاه عنات الله' هو. پر جڏهن وڏو ٿيو ته 'شاه عنات' جي آسان ۽ عام مقبول نالي سان سنڌ ۾ مشهور ٿيو، ۽ عزت احترام مان کيس 'ميون شاه عنات الله' سڏيو ويو⁽⁴⁾.

(ج) ميون شاه عنات:

ولادت، ننڍپڻ ۽ بلوغت (1-17 سال): مٿي بيان ٿي چڪو آهي ته شاه نصرالدين چار شاديون ڪيون، جن مان ڪمال الدين دل جي نياڻي بيبي حنيفه جي پيٽان شاه عنات الله ڄائو. شاه عنات جي ولادت جو سال تصديق سان معلوم ڪونهي. حاجي بخش علي شاه جي روايت موجب شاه خيرالدين جي وفات (27- رمضان 1027ھ) کان پوءِ شاه عنات ڄائو. غالباً شاه خيرالدين جي وفات کان ٿورو اڳ سندس امر موجب شاه نصرالدين واپس نصرپور آيو ۽ شادي جو سعيو ڪيائين. 'رمضان دل' (پاڙو) ان وقت وڏي اثر رسوخ وارا هئا ۽ وڏيري ڪمال الدين پهريائين ته سگهه ڏيڻ کان انڪار ڪيو. آخر من ۾ چڱي پيس، ۽ ٽٽي ڏينهن شاه نصرالدين کي سڏي سگهه ڏيڻو ڪيائين. ٽي سگهي ٿو ته شاه خيرالدين جي وفات سببان شادي 1028ھ ۾ ٿي هجي. شاه عنات جي آخري زندگي جي اهڃاڻن کي مد نظر رکندي سندس ولادت اندازاً 1030-1035ھ واري عرصي ۾ قرار ڏيئي سگهجي ٿي.

⁽¹⁾ سرود ڌناسري، فصل 4، ص 182.

⁽²⁾ شجره طيبه سادات نصرپور.

⁽³⁾ تحفة الڪرام، فارسي متن، جلد سيوم، مطبع ناصري دهلي، ص 157.

⁽⁴⁾ سندس اولاد يعني شاه پوٽن ساداتن توڙي سندن مريدن معتقدين ۾ اڄ تائين 'ميين شاه عنات' جي نالي سان مشهور آهي.

شاهه عناات جا نانائو ”رمضان دل“، ڊگهڙي جي پريان تي ميل ڏکڻ - اوڀر، پراڻ جي ڇپ تي وينل هئا⁽¹⁾، جن پنهنجي طرفان ڪا سڃاڻڻي موڪلي جنهن ٻارڙي جي ناڙي موڙڻ لاءِ آڇاڙو پاڻ سان آندو. ڄم ڪرائڻ وقت جڏهن اهو آڇاڙو ڪنيائين ته چيائونس ته: مائي نانائون وارو اهو آڇاڙو ڇڏي ۽ هتان جو اباڻو آڇاڙو جاري مان ڪڍي ٻارڙي جو ناڙو موڙ⁽²⁾. اڃان ننڍڙو هو جو نصرپور ۾ رضوي ساداتن مان درويش نور الله شاهه وٽ کيس ڪڍي ويا جنهن کيس دعا ڪئي⁽³⁾.

شاهه عناات جي تعليم ۽ تربيت بابت ڪو احوال موجود ڪونهي. وقت جي دستور موجب شاهه عناات جو مڪتب ويهڻ ۽ ابتدائي تعليم پرائڻ قرين قياس نظر اچي ٿو، پر غالباً مدرسي جي اعليٰ تعليم حاصل ڪانه ڪيائين. نصرپور جي رضوي ساداتن ۾ فارسي تعليم عام هئي، پر شاهه عناات ڏهن ٻارن مان هڪ جي عمر جو مس هو جو غالباً سندس والد شاهه نصرالدين وفات ڪئي، جنهن ڪري شاهه عناات جي تعليم تي پڻ اثر پيو.

والد جي وفات بعد شاهه عناات جي سنڀال وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهه ڪئي، پر خانداني روايتن مان گمان نڪري ٿو ته ميون شاهه عناات ننڍي هوندي قدري خود خيال ۽ رسمي پائيندين کان آزاد هو. کيس راڳ ٻڌڻ جو شوق هو ۽ هو آزاديءَ سان عام ڪچهرين ۾ اٿڻ ويهڻ لڳو. شروع ۾ وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهه کيس منع ڪئي، پر آخر بيوس ٿي پنهنجو پاڻ ڀليائين. مقامي طور کي لنگها ڳائيندڙ هئا جن وٽ شاهه عناات گهڻو اچڻ وڃڻ لڳو. خادمين وڃي ميين احمد کي ٻڌايو ته شاهه عناات لنگهن جي صحبت ۾ اٿي ويهي ٿو ۽ ماڻهو پيا توکين ته ”نانا دل اٿس“. ميين احمد چيو ته: مون وٽ وٺي اچوس. جڏهن شاهه عناات کي وٺي آيا ته ميين احمد ڪينڪار طور چيس ته: ”اچو ميان شاهه عناات لنگها!“ شاهه عناات ٺهه ٻه جواب ڏنو ته: ”اسين آهيون لنگهيا- اوهين ٿيندو ڪنگهيا“. چون ٿا ته انهيءَ ڪلام سببان ئي ميين احمد شاهه جي اولاد ۾ ڪنگهه جو عارضو هميشه لاءِ باقي رهيو. ميين احمد شاهه پوءِ لنگهن کي تنبيهه ڪئي ته شاهه عناات کي پاڻ وٽ اچڻ نه ڏين. ان بعد ساداتن ۾ ڪا شادي ٿي ۽ لنگهن پئي ڳايو، جو شاهه عناات ٻين سيدن سان گڏ ويهڻ جي بدران وڃي لنگهن سان گڏ ويٺو، جن کيس منع ڪرڻ جي بدران جاءِ ڏيئي سولو ڪري ويهاريو. انهيءَ تي ميون احمد شاهه رنج ٿيو ۽ لنگهن تي مثال طور هي بيت آندائين ته:

لنگهن کي لنگهڻ، هوندو ڏينهن قيسار سين
هڪ جا لالچ لچن ڪي، ٻي طمع ترو تر
ويندا منجهه قبر، تيسين دانهون ڪندا دل سان⁽⁴⁾.

ساڳئي وقت شاهه عناات کي پڻ تنبيهه ڪيائين ۽ توڪيائين. مجلس پيرل هئي ۽ ويٺلن مان چچرن ۽ شاهوڪن پڻ شاهه عناات تي توڪ ڪئي ۽ ڪليا. چچر شاهه نصرالدين جا ساھرا ۽ ميين احمد شاهه جا نانائو هئا⁽⁵⁾ ۽ انهيءَ حيثيت ۾ شاهه عناات کي توڪڻ کان ڪين هٻڪيا. شاهه عناات پڻ پري مجلس ۾ مٿن بيت چيو ته:

چچر چتو راج، رهي مٿي ساڳري
نڪا ڀڻڪ پنڳن ۾، نڪا پکن منجهه پچار
چچراڻا ٻار، پنندا وڃي پرديس ۾.

(1) روايت ميان الله ڏنو شاهه. اڃان تائين انهيءَ ماڳ تي دل رهن ٿا ۽ ”جمعي رمضان“ جو ڳوٺ پڻ موجود آهي.

(2) روايت حاجي بخش علي شاهه. جنهن چيو ته عام طرح ائين مشهور آهي ته خود ميين شاهه عناات ڳالهائو ۽ دائي کي سڃهائين.

(3) عوامي روايت موجب، ميين شاهه عناات ان وقت پڻ هڪ بيت ڏنو.

(4) ٻي روايت موجب، ميون شاهه عناات مسافري ڪندي، لنگهن وٽ ترسڻ لاءِ لٿو پر هنن سندس دعوت نه جهلي جنهن تي پارائي طور اهو بيت چيائين.

(5) شاهه نصرالدين جي پهرين شادي عباس چچر جي نياڻي بيبي دوسي سان ٿي. جنهن مان ميون احمد شاهه ۽ ٻيون نياڻيون ٿيون (شجره طيبه سادات نصرپوري).

شاهوڪ شاه نصرالدين جا خاصا مريد معتقد هئا. شاه عنات سندن واسطي شاه نصرالدين جي پوکيل
نر کي سامهون ٿي بيت چيو ته:

نر! ڪڇئين نياء، اسانهجو عنات چڻي

جنهين توکي پوکيو، آهيان ان جو وياء

شاهوڪاڻي باه، وسامي ورهين کي (1).

چون ٿا ته شاه عنات جي پاراتي سببان پوءِ اهي ڇچر توڙي شاهوڪ سقيم ٿي ويا.

جواني، شاديون ۽ شغل (18 - 40 سال): مٿئين واقعي وقت ميين شاه عنات جي عمر سترهن

سال کن تسليم ڪري سگهجي ٿي: يعني ته اندازاً 1048 - 1050 هه وارو عرصو، جنهن ۾ ميون شاه عنات
چوڪراڻي وهي مان جواني واري دور ۾ قدم وڌائي رهيو هو. مٿين مثالن مان ظاهر آهي ته هو ننڍي هوندي خود
خيال هو ۽ رسمي پائبندين کان طبعاً آزاد هو. عام ڪچهرين جو شوقين هو. راڳ سان کيس دلچسپي هئي ۽
بيتن جون طرف مائل هو. جيئن ته پنهنجي وڏي ڀاءُ ميين احمد شاه جي ضابطي جو محتاج نه هو، انهيءَ ڪري
غالباً جوانيءَ واري دور ۾ قدم رکندي ئي ميين شاه عنات پاڻ پنهنجي پيرن تي بيٺڻ جي ڪوشش ڪئي، ذاتي
طور پنهنجا نانا وڏاڻا ۽ مريد خادمي جو سلسلو پڻ جدا طور قائم ڪيو.

هاليپوٽن جا راڄ شاه نصرالدين جا مريد ۽ معتقد هئا، ۽ ’دل‘ خود ميين شاه عنات جا ناناڻا هئا.
انهن راڄن ميين شاه عنات جي پٺڀرائي ۽ سندس هر طرح مدد ڪئي. انهن راڄن مان ئي ميين شاه عنات
شاديون ڪيون. سندس پهرين شادي طالب هاليپوٽي جي نياڻي بيبي ڏچاڻي سان ٿي، ٻي شادي اسمار هاليپوٽي
جي نياڻي بيبي صحت سان ٿي، ۽ ٽين شادي دل قوم (غالباً نانائي پاڙي ”رمضان دل“) مان بيبي همي سان
ٿي (2). غالباً پهريون ٻئي شاديون جواني واري دور ۾ ئي ٿيون، ڇاڪاڻ ته پهرئين گهر مان ٻه فرزند ۽ هڪ نياڻي
ٿي پر ٻئي فرزند گذاري ويا، جنهنڪري سندس ٻي شادي پڻ غالباً تيهن سالن جي عمر اندر ئي ٿي (3)، جنهن مان
کيس چار فرزند ۽ ٻه نياڻيون ٿيون (4). سندس والد شاه نصرالدين جي گادي ۽ ڀڳ وڏي ڀاءُ ميين احمد شاه جي
حوالي سان هئي ۽ انهيءَ ڪري شاه عنات کي پنهنجي جدا حويلي ۽ اوطاقن جو منڊل مچائڻو پيو.

مٿني مروج روايتن مان تصديق ٿئي ٿي ته ميين شاه عنات کي اوائلي جواني کان وٺي پلن وهڻن جو
شوق هو، ڀلا گهوڙا ۽ خصوصاً پليون گهوڙيون ڌاريائين ۽ سندس ڪڙهه جي گهوڙين جو نسل ”شاه پوٽن جي
گهوڙين“ جي نالي سان مشهور ٿيو. انهيءَ نسل جون گهوڙيون سندس اولاد وٽ پيڙهي به پيڙهي هلنديون آيون ۽
ويندي هن پوئين دور تائين انهيءَ نسل جون گهوڙيون شاه پوٽن ساداتن وٽ موجود هيون. ميين شاه عنات وٽ
ڪافي گهوڙيون هونديون هيون، جي آسپاس سندس مريدن ۽ دوستن وٽ گاهه جي سني سان چرنديون هيون.
موجوده پليجاڻي اسٽيشن لڳ پليجن جي ڳوٺ ۾ راءِ ڏياچ پليجي جي ڀل پائي هئي. وٽس ميين شاه عنات جون
گهوڙيون پيهنديون هيون. راءِ ڏياچ سڪيو ستابو ٿيو ته هڪ سال شاه جون گهوڙيون موٽائي موڪليائين، اها خبر هر

(1) روايت حاجي عمر چانڊيو.

(2) شجره طيبه سادات نصرپوري.

(3) ميين شاه عنات پنهنجا پوٽا ۽ غالباً پڙ پوٽا پڻ ڏنا، جنهن مان اوائلي جوانيءَ واري دور ۾ ئي شاديءَ جو گمان نڪري ٿو.

(4) تفصيل لاءِ ڏسو هيٺ ”ميين شاه عنات جو اولاد“.

جاءِ هلي وئي ته وڏيري راءِ ڏياچ شاهه جون گهوڙيون نه جهليون. موجوده ديھ ”گاهڪي“ ۾ ان وقت ڪامل گاهو هڪ هرھاري هو. جنھن جي ميين شاهه عنات سان محبت وات هئي. سندس گھر واري کيس چيو ته: ”پنھنجو هڪ هرلو آهي ۽ ان جو خرار ڪن ٿئي ٿو. تون شاهه جون گهوڙيون جھل. باجھري ڄاڻ ٿئي ۽ گهوڙين لاءِ گاهه ان ٿي پوندو. پاڻي آءِ پريندس“. پوءِ ڪامل گاهي اهي گهوڙيون جهليون. انهيءَ موقعي تي ميين شاهه عنات بيت چيو ته:

گاهڪي گُٿر ڪر⁽¹⁾، پليجاڻي پاءِ

واري جا ولات جي، هالا حويلي لاءِ

ٽئي سنديون ٽڪريون، لهرين منجهه لڙها

خواجه خضر خير جي⁽²⁾، ڳالهه هنين سين لاءِ⁽³⁾.

چون ٿا ته سگهوئي پليجن واري زمين درياءِ پاڻي ويو ۽ پليجن جي آسودگي ختم ٿي وئي. ٻئي طرف گاهڪي ديھ ۾ پاڻي جي اثاڻ ختم ٿي وئي ۽ گاهن جا راڄ سڪيا ستا ٿي ويا⁽⁴⁾.

انهيءَ جواني واري دور ۾ ميين شاهه عنات جو پلن گهوڙن سان چڻ عشق هو. هڪ ڪچهريءَ ۾ هي بيت چيائين جو پلي گهوڙي جي وصف ۾ هڪ مثالي بيت آهي⁽⁵⁾:

رنگ روجهو رهوار⁽⁶⁾، قد پورو ڪاسو چري

منهن مين، نه اُڪري، سنئون تيز سچار⁽⁷⁾

هنيڙو ٿئي قرار، اهڙي اسب عنات چئي.

گهوڙن ۽ گهوڙين سان گڏ ميين عنات وٽ ٻيو مال پڻ جهجهو هو. خصوصاً مينهنون ۽ اُنيون گهڻيون هيون ۽ سندس ائين جا وڳ نصرپور جي آسپاس توڙي مهراڻي لڳ ٿر توڙي سنڌ واري اراضي ۾ چرندا هئا. ترڪ پاڙي⁽⁸⁾ جي ڪنهن ماڻهو ۽ ”احمد عطائي“ نالي ڪنهن شخص اهي وڳ ڪنهن تليءَ مان ٽڙيا جنهن تي ميين شاهه عنات چيو ته:

نڪو ترڪ تليءَ ۾، نڪو احمد عطائي

ڪڏهن ٻڌيسون ڪانڪا، تن ولهن جي وائي⁽⁹⁾.

ميين شاهه عنات جا وڳ چرندا رهيا پر ترڪ توڙي احمد عطائي هن پاراتي سببان پوئتي پئجي ويا. ارجڻ نالي رانوڙ همت پريو مڙس ۽ پنهنجي راڄ جو وڏيرو هو. ميين شاهه عنات سان سندس محبت ۽ عقيدت هئي. هڪ ڀيري ميين شاهه عنات کي چيائين ته: سائين، راڄ وارو آهيان پر پٽ پنهجي ڪونهي. ٻيو ته

(1) ڪن روايتن ۾ ”گاهجي ڳو ڪر“ يا ”گاهياري ڳو ڪر“.

(2) ڪن روايتن ۾ ”خواجه خضر حيات پيرا“.

(3) روايت امام بخش شاهه، حاجي بخش علي شاهه ۽ الله ڏنو شاهه.

(4) ڪامل گاهي جي اولاد مان وڏيري امام بخش گاهي (جنهن جي زمينداري ميرپور ساڪري ۽ پير پٺي جي وچ ۾ آهي) خود اسان سان خبر ڪئي.

ت اها ڳالهه وڏن کان وٺي مشهور آهي.

(5) نسخن جي شروع ۾ هي بيت ٻين متفرقه بيتن سان لکيل آهي ۽ پڻ عام روايتن ذريعي مشهور آهي.

(6) زباني روايتن موجب ”روڏار“.

(7) ن. ”تيزي سچار“.

(8) ترڪ سمن جو هڪ پاڙو آهي.

(9) روايت حاجي بخش علي شاهه.

پاڙيسري زميندار نٿا سهن ۽ جهيڙا لڳا پيا آهن. جي آءُ پورو ٿي ويس ته پويان خير وڃي رهندو. انهيءَ تي ميين شاهه عناات کيس دلداري ڏني ۽ چيائين ته ادا:

ارجڻ منجهان آڻ، آڻن منجهان سڪڻ
ڪير جهلي لڪڻ، ارجڻ جي راڄ جني.

ان بعد ارجڻ جو دلن جي راڄ سان جهيڙو ٿيو. ’رمضان دل‘ ميين شاهه عناات جا ناناڻا هئا، انهيءَ ڪري دلن ميين شاهه عناات کي امين چونڊيو ته اچي ڌرين ۾ صلح ڪرائي. ميين شاهه عناات ارجڻ کي سڏيو ۽ سمجهايو پر هن ڪانه مڃي ۽ چيائين ته: مون کي تنهنجي دعا آهي ۽ آءُ دلن سان پاڻهي پاڻ فيصلو ڪندس. انهيءَ تي ميون شاهه عناات رنج ٿي اٿيو ۽ چيائين ته هاڻي:

نڪي ارجڻ منجهان آڻ، نڪي آڻن منجهان سڪڻ
ارجڻ جي ڪا پٺ، جو ڏڙي ٿو دلن سان!

پوءِ جهيڙي ۾ ارجڻ مارجي ويو ۽ سندس پيڙهي ختم ٿي وئي (1).

انهن ٽائڻ ۽ اهڃاڻن مان معلوم ٿئي ٿو ته جواني واري دور ۾ ميين شاهه عناات شاديون ڪيون ۽ اولاد وارو ٿيو. ۽ هن جدا پنهنجون حويليون ۽ اوطاقون وسايون. پهرئين گهر مان ٻه فرزند ٿيا جي گذاري ويا ۽ انهيءَ ڪري ٻئي گهر مان کيس جڏهن پٽ ٿيا ته ساڻن سندس بي انتها محبت ٿي. اولاد جي محبت سان گڏ کيس مال ۽ پلن وهڻ جو شوق ٿيو. ۽ گهوڙيون، مينهنون ۽ اٺن جا وڳ ڌاريائين. آسپاس جي بيٺل ماڻهن، ڀاڳين ۽ راڄن سان سندس ڏيڻ ويٺ ٿي، ۽ موقعي به موقعي بيت پڻ چيائين، جي عوام ۾ مشهور ٿي ويا. ارڙهن کان چاليهن سالن تائين سندس جوانيءَ وارو دور اندازاً سنه 1050هه کان 1070هه وارو دور هو. ان وقت سنڌ ۾ مغلن جي حڪومت جو زوال شروع ٿي چڪو هو ۽ ڪلهوڙن جي طاقت ميان نصير محمد جي اڳواڻي هيٺ دادو - لاڙڪاڻي واري ڀاڱي ۾ اسري رهي هئي.

جواني جي موت ۽ فقيري ڏانهن لاڙو (40 کان 60 سال): ميون شاهه عناات، شاهه خيرالدين جي دعا سان ٿيو، ۽ اها حقيقت عزيزن ۽ مريدن ذريعي کيس معلوم هئي. خود سندس والد شاهه نصرالدين هڪ درويش صفت انسان هو. انهيءَ ڪري آخر جوانيءَ ۾ يا جوانيءَ جي موت بعد، ميين شاهه عناات جي ٻين شوقن جو گهٽ ٿيڻ، بزرگن ۽ درويشن ڏانهن لاڙو ٿيڻ، ۽ انهيءَ تبديل سببان سندس مريدن ۽ معتقدن جي حلقن جو وسيع ٿيڻ قريب قياس نظر اچي ٿو. هن عرصي ۾ ميين شاهه عناات جو گهڻو وقت درگاهن ۽ درويشن جي زيارتن، ۽ مريدن سان صحبت ۽ مسافريءَ ۾ گذريو. غالباً هن دور ۾ ئي ميين شاهه عناات بزرگن ۽ درويشن جي ساراه ۾ بيت چيا، ۽ سندس حقيقي شاعري هن عرصي ۾ ئي شروع ٿي.

خانداني روايت موجب، ننڍا اول پنهنجن وڏن کان ڏٺيءَ جو نانءُ پڇندا هئا ۽ بعد ۾ پنهنجي روحاني رهنما يا مرشد سان رشتو ڳنڍيندا هئا. شاهه عناات اڃان ننڍو هو جو سندس والد فوت ٿي چڪو هو. پنهنجي وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهه ڏانهن روحاني سلسلي ۾ غالباً ميون شاهه عناات متوجه ڪونه ٿيو. پنهنجي والد شاهه نصرالدين جو مسلڪ سندس آڏو هو - يعني ته قادري طريقي جي مرشد شاهه خيرالدين سان خاص عقيدت ۽ وڏن جي سهروڙدي طريقي موجب ملتان جي بزرگن جي عزت. غالباً جوانيءَ ۾ ئي ميين شاهه عناات، شاهه خيرالدين رحم جي درگاه ۽ ملتان ۾ غوث بهاولدين زڪريا ۽ شيخ رڪن الدين جي روضن جون زيارتون ڪيون ۽ هن موت جواني

(1) روايت ميان امام علي شاهه.

واري دور جي آخر ۽ پيريءَ جي اوائلي دور ۾ ملتان جي گادي وارن ۽ ٻين بزرگن خصوصاً پاڻ شاهه، محمد غوث، ضياءُ الدين ۽ محمد باقر سان پاڻ مليو ۽ عقيدتمنديءَ سان کين ڳايائين. سرود ڏناسري جي هيٺين بيتن ۽ مصراعن مان اهڃاڻن جي تصديق ٿئي ٿي:

روضي شاهه رڪن جي، ڏنر رات رهي
پيءُ، پٽ، پوٽو پاڻ ۾ مٿي سيح صحي
پلي پاڻ شاهه کي پسير پيرين پئي
ڪوڙين جي ڪهي، اچن ات عنات چئي.
فصل - 2 [10]

روضو شاهه رڪن جو، گوهر مٿس گل
سماع جا، سيد چئي، هاتڪ ڪرين هل
فصل - 2 [11]

غازي محمد غوث کي، اڪين لال مٿان
پرڏيهان پنڌ ڪري، اچن گهوٽ گهڻان
الله لڳ، عنات چئي، تنهنجي واڳ وٿان
ڪلڻو خاڪ ڪٿان، روضي رڪن شاهه جي.
فصل - 2 [12]

پلا پاڻ شاهه جي! جي، ضياءُ دين
ات هئا هزارين هاڻيا، پيا گهوڙا تازين.
فصل - 2 [13]

پلي پاڻ شاهه کي نوڻي دست چڙهندا.
فصل - 2، وائي - 1

تنهنجي پاڻ شاهه پلائي، سڄي سڀئي ديس ۾
وهر ودودي، جي ضياءُ دين، اڳڻ هون الاهي
سورندن کي رسي سگهوئي، محمد باقر پائي.
فصل - 2، وائي - 2

شيخ بهاءُ الدين عرف پاڻ شاهه (بن شيخ كبير ثاني) ملتان جي بزرگن مان سورھون سجاده نشين هو. جنهن 18- جمادي الثاني سنه 1090ھ ۾ وفات ڪئي. شيخ ضياءُ الدين محمد ثاني (بن شيخ كبير ثاني) اوڻويهون سجاده نشين هو ۽ محمد باقر، شيخ كبير جو پنجون نمبر فرزند ۽ سڀني ۾ ننڍو ڀاءُ هو جو لاولد فوت ٿيو. ميان شاهه عنات جون انهن بزرگن سان معتقدانه ملاقاتون اندازاً 1080 کان 1100ھ واري دور ۾ جدا جدا موقعن تي ٿيون. بهرحال سندس ملتان جا پنڌ محض پنهنجن اڳين بزرگن جي پيروي مطابق هئا، جيئن ته سندس بيتن مان ان جي تصديق ٿئي ٿي ته ”اڳين جو عنات چئي، آهي ايڏاهين گس“⁽¹⁾ يا ”اڳين جو عنات چئي آهي پاڻ امين“⁽²⁾.

⁽¹⁾ سرود ڏناسري، فصل - 1، وائي - 3 ۽ فصل - 2 بيت [2]

⁽²⁾ سرود ڏناسري، فصل - 2 بيت [3]

سندس ذاتي عقيدت ۽ ارادت پنهنجي والد جي مرشد شاه خيرالدين⁽¹⁾ سان هئي جو پنهنجي وقت ۾ قادري طريقي جو اڳواڻ هو. شاه نصرالدين پڻ قادري طريقو اختيار ڪيو ۽ مبين شاه عفات پڻ اها واٽ ورتي. سرود ڏناسري جي فصل - 1 ۾ قادري طريقي جي باني مباني حضرت شيخ عبدالقادر جيلاني سان مريد واري عقيدت جو اظهار ڪيو اٿس تہ:

پلو تنهنجو پير، سهڻان ونتمر شيخ جي!
لڳاسون لغام سين، دلشان دستگير
اوسيڙو امير! ميران لاهه مريد تان.

فصل - 1 [1]

شاه خيرالدين کي پنهنجو ”ڪامل پير“ ۽ ”استاد“ ڪري مڃيائين:

وڃي پانڌي ڀس، قبو ڪامل پير جو

فصل - 4 [1]

اصلاهي استاد ڏونهه حب هنيين ۾ پاءِ

فصل - 4 [2]

اصلاهي استاد ڏونهه، جيءُ پنهنجو جوڙ

فصل - 4 [3]

شاه نصرالدين کي شاه خيرالدين جي ڏنل فيض جو کيس پورو احساس هو، ۽ غالباً بزرگ جي درگاه تي خود سندس دعائون پڻ مقبول پيون ۽ انهيءَ ڪري سندس اقرار تہ:

اسان هن در جي اصل آهه چڪي

(فصل - 4، وائي)

شاه خيرالدين جي درگاه تي ميون شاه عفات جواني کان وٺي پيري تائين ويندو رهيو ۽ انهيءَ ڪري عوام توڙي خواص ۾ شاه خيرالدين جي مريد جي حيثيت ۾ مشهور ٿيو. خانداني روايت موجب ”ميون شاه عفات، شاه خيرالدين جو پورو معتقد ۽ قادري طريقي جو پابند هو“⁽¹⁾. مير علي شير قانع ’تحفة الڪرام‘ ۾ پڻ ان جي تصديق ڪئي آهي ۽ مبين شاه عفات کي شاه خيرالدين جي مريدن ۾ شمار ڪيو اٿس⁽²⁾.

غور طلب حقيقت هيءُ آهي تہ ميون شاه عفات خود سنئون سڌو شاه خيرالدين سان دست بيعت ڪونه ٿيو. شاه خيرالدين فوت ٿي چڪو هو ۽ مبين شاه عفات جي هن بزرگ سان ارادت ۽ عقيدت ’اويس طريقي‘ مطابق هئي. تصوف جي سلسلي ۾ مبين شاه عفات جي اها ارادت رسمي پابندي جي برعڪس سندس آزاد طبع جي ساک پري ٿي ۽ سنڌ ۾ تصوف جي سلسلي ۾ هڪ نمايان ۽ قدرتي اوائل مثال آهي.

مبين شاه عفات روحاني عقيدت ۽ ارادت جي سلسلي ۾ اڃان به قدم وڌائي رکيو، ۽ سنڌ جي گهڻو ڪري هر ولي، پير، فقير سان محبت ۽ ارادت کي پنهنجو شعار بنايائين. سرود ڏناسري جا بيت سندس روحاني وسعت تي شاهد آهن. پنهنجي مرشد شاه خيرالدين ۽ پنهنجي وڏن جي روحاني رهنمائن ملتان جي بزرگن کان

(1) تصديق حاجي بخش علي شاه.

(2) ”شاه عفات الله رضوي بن سيد نصرالدين از مريدان شاه خيرالدين“ (تحفة الڪرام، جلد 3، ص 157، فارسي متن، مطبع ناصري، دهلي).

سواء قلندر شهباز (فصل - 3)، شيخ موسي آهيدائي (فصل - 5)، شيخ فريد (3)، مخدوم جهانپان (4)، مشائخ هوٽي (5)، نٽي جي بزرگن سيد حسين (شاهه مراد) ۽ سيد علي شيرازي (1)، جڪري نڌو ۽ آمري جي مقام ۾ مدفون بزرگن، ٻڌاپور لڳ مدفون بزرگ اويس قرني، حيدر شاهه سنائي، مخدوم پريي، مخدوم ساهڙ لنجار، ابوبڪر هارون ولي، درس ميو، شيخ ڪرڻو (پانڊاري؟)، درس آري، پير بردائو ۽ ٻين متعدد درويشن ۽ وٽن سان سندس محبت ۽ عقيدت هئي جن جو جابجا اظهار ڪيو اٿس⁽¹⁾. ٻين بزرگن جي زندگيءَ ۾ اهڙو ڪو مثال ورلي ملي ٿو جو سڀني سلسلي جي بزرگن ۽ درويشن لاءِ عزت ۽ احترام بلڪ محبت ۽ ارادت جو اظهار ٿيل هجي. انهيءَ لحاظ سان ميرن شاهه عناات جو فقيري حال ۽ درويشي خيال هڪ نمايان حيثيت رکي ٿو.

اسان مٿي چئي آيا آهيون ته ميرن شاهه عناات جو فقيري حال ڏانهن لاڙو غالباً جوانيءَ جي موت ڌاري ٿيو. سکر ۾ شاهه خيرالدين ۽ ملتان ۾ پنهنجن وڏن جي بزرگن جي درگاهن جون زيارتون جوانيءَ کان وٺي پيريءَ جي اوائل دور سوڌو ڪيائين، پر جوانيءَ جي موت واري دور ۾، يعني ته اندازاً 1070 - 1090 هه واري عرصي ۾، سنڌ جي ٻين بزرگن جي خانقاهن ۽ درگاهن جون عقيدت وچان زيارتون ڪيائين. ازانسواءِ غير مسلم طبقي وارن مان توحيد ڏانهن مائل فقيرن، جهڙوڪ جوڳين، ڪاپڙين، آديسين، سناسين ۽ سامين — سان به سندس ذاتي صحبتون ٿيون. ميرن شاهه عناات غالباً پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن انهن فقيرن جي ڪن خاص فرقن، جهڙوڪ سيپٽوري، راميسري، ۽ مهيسري جا اهڃاڻ ڏنا آهن ۽ گرو گورڪناٿ ۽ سامي سڌناٿ جا نالا ڪنيا آهن⁽²⁾. سيوهڻ، هالا، ٻڌاپور، نٽي، آمري (ٽنڊو جان محمد لڳ) ۽ نصرپور جي آسپاس مدفون درويشن ۽ فقيرن جي درگاهن تي ويو. مهراڻي ۽ ٿر سان به سندس ڪافي تعلق رهيو، ۽ ونگو، پراڻ، لڪڙي، سامارو، ٿراڻي، ڳاڙهي سڌر واري ولهار، عمرڪوٽ، ڇاڇرو، سمن شاهه، بدين، ڍٽ، ۽ جيسلمير، جن جا ’سر سارنگ‘ ۾ نالا ڪنيا اٿس سي غالباً ذاتي طور گهمي ڏنائين.

فقيري حال اختيار ڪرڻ، بزرگن سان محبت ۽ عقيدت رکڻ ۽ سندن درگاهن جي زيارتن سببان ميرن شاهه عناات جي معتقدن ۽ مريدن جو گروه وڌڻ لڳو ۽ هن پنهنجي خاص فقيرن سان صحبتن ۽ مريدن جي دعوتن تي ڳوٺن ۽ واهڻن ۾ سير سفر جو سلسلو اختيار ڪيو، جنهن بابت ڪي حڪايتون اڄ تائين مشهور آهن جن مان ڪي خاص قدرتي اختصار سان هيٺ ڏجن ٿيون⁽³⁾.

(1) فصل - 3: وائي - 1.

(2) ڏسو سرود رامڪلي ۽ سرود پورب، ۽ انهن سرودن بابت اشارا ص 322 ۽ 347.

(3) ميرن شاهه عناات بابت گهڻيون ئي ڳالهيون هلندڙ آهن جن مان هڪڙيون اهي آهن جي سندس قولن ۽ ڪرامتن بابت آهن ۽ اڪثر سندس مريدن ۾ رائج آهن؛ مثلاً، هيءَ ڳالهه عام رائج آهي ته وڻجارن جا ٻيڙا ڪين موٽيا ۽ پريان گهرن ۾ روح راڙو هو. ميرن شاهه عناات کي ترس آيو ۽ دعا ڪيائين جنهن تي اهي ٻيڙا موٽيا ۽ وريتن ۾ خوشيون ٿي ويون. ان ڳالهه جي شاهدي طور اڪثر سرود سرسيراڳ (فصل 2 بيت 7) جو بيت آئيندا آهن ته: ”جني واسيا وار، گهر سور يا جر پوڄا- الخ“ (ص 21). اهي ڳالهيون اڪثر خوش اعتقادي سببان رائج ٿيون آهن. ٻيون ڳالهيون اهڙيون آهن جي ساڳئي وقت شاهه عبداللطيف سان پڻ منسوب ڪيون وڃن ٿيون. جيئن ته ڪي ڳالهيون خاص طور ميرن شاهه عناات جي مريدن جي حلقي ۾ هلندڙ آهن انهيءَ ڪري ٿي سگهي ٿو ته اهي شاهه عبداللطيف جي دور کان اڳ جون هجن. مثلاً گهوٽاڻي واري ڳالهه ۽ جيسلميرائين واري ڳالهه، جي ٻئي معتبر راوين جي تصديق موجب ميرن شاهه عناات سان تعلق رکن ٿيون. ٽيون ڳالهيون اهي آهن جي ميرن شاهه عناات ۽ شاهه عبداللطيف جي ملاقاتن ۽ رهائش ۾ آمهون سامهون ڇيل بيتن بابت آهن، يا ميرن شاهه عناات، شاهه عبداللطيف ۽ مڌن جي ڪچهرين ۽ بيتن بابت آهن. انهن مان گهڻيون ڳالهيون غالباً پوءِ جون آهن جي سگهڻن جي ڪچهرين ذريعي رائج ٿيون. وڌيڪ تفصيل لاءِ ڏسو هيٺ عنوان ”ميرن شاهه عناات جي شاعري“.

هڪ ڀيري ميان شاه عنات ساماري لڳ سندس مريدن 'رمضانن' (رمضان پاڙو، ذات جا دل) جي ڳوٺ ۾ وڃي لٿو. اوڙي پاڙي جا 'رمضان' اچي گڏ ٿيا. ميان شاه عنات پڇيو ته: ابا! اوهان ڏانهن ٻيو مڙهي خير آهي؟ چيائون ته: سائين! خير ڪهڙو آهي، مند ڀرجي آئي آهي پر مولائي مينهن ئي ڪونه ٿو وسائي. شاه چيو ته: ابا، اڃان مند پري آهي، ڏٺي ڪندو مينهن وسندو. چيائون ته: سائين! وسي ته هيئر وسي، هن کان پوءِ وري ڪهڙو وسندو شاه چيو ته: ابا، خير گهرو ته خير جو مينهن وسي. چيائون ته: سائين خير وري ڪهڙو! تو ڀر ڪا پهچ آهي ته مينهن ٻوڙان ٻوڙ وسي ۽ سگهو وسي. ميان شاه عنات سندن گستاخي ۽ ابھرائي تي رنج ٿي اٿيو ۽ دعوت ڪانه ڪاڏائين، وهڻ تي چڙهندي هي بيت چيائين ته:

ڪمندائتا مينهڙا، تون واءِ لڳندي وس

انئي پهر، عنات چئي، وسڻو پيو وس

سورهن پهر، سيد چئي، رڙهي رمضان رس

ننڍي وڏي تپههين، بنا ٻڌندا پس

ڪونه ڏئين گس، جو رڙهي نڪري رمضان ڪو⁽¹⁾.

چون ٿا ته سگهو واءِ چريو ۽ مينهن اچي ڪڙڪيو ۽ سڄا سورهن پهر ٻيهي ويو، جنهن ۾ رمضان جو ڳوٺ ٻڏي ويو. ميان شاه عنات وارا وهڻ تي چڙهيا مينهن وسائيندا آيا ته آڏو لنگهن جا گهر ڏنائون ۽ کين چيائون ته: اسين پسي پيا آهيون، جاءِ ڪريو ته لهون. آڏو ڪنهن جواب ڏنو ته: اسين پاڻ لنگهن تي آهيون، اوهين آڏو ڪٿين ۾ وڃي لهو. جنهن تي ميان شاه عنات چيو ته:

لنگهن ۽ لنگهڻ، پريون پاتو پاڻ ۾⁽²⁾.

پوءِ اڳتي ڪٿين ۾ آيا ته هنن وڏي آڌر پاءُ ڪئي، ۽ جاءِ ڏنائون مڇ ٻاريائون ۽ خدمتون ڪيائون. ميان شاه عنات جو دل گهريو فقير پيو ڪٿي به سانگي سان اتي موجود هو، جنهن چيو ته: سائين! هاڻي ذات ڪٿي ڪي دعا ڪر. اتي ميان شاه عنات بيت چيو ته:

ڪٿي خوش رهن، جي جتي سي ٿئي

ڪوڏ وڃائن ڪپڙا، ڪامل ڪارون ڪن

اڳڻ آئي تن، لٿو سيءُ سيد چئي⁽³⁾.

(1) روايت حاجي بخش علي شاه ۽ حاجي محمد سوڍو بگهياڙ. ميان محمد علي شاه کان پهتل روايت ۽ حاجي عمر چانڊيي جي زباني موجب:

ويندڙ وري آءُ تون، اچي واءِ لڳندي وس
اسين پهچون اوطاڻين، تون اچي رمضان رس
هڪڙيون ڪئنڊيون دانگيون، ٻيون ڪئنڊيون تس
توڪي چونڊيون بس، ته به تون وراڪا ڏيو پيو وس
اهو نه ڏجائن گس، جتان رڙهي رمضان نڪرن.

(2) حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب:

لنگهن کي لنگهڻ، هوندو پيڙهيءَ سوڌو پاڻ ۾

ڪن روايتن موجب ميان شاه عنات هن موقعي تي "لنگهن کي لنگهڻ، هوندو ڏينهن قيام سين الخ" بيت پڙهيو جو هن کان اڳ مٿي (ص 25) بيان ٿي چڪو آهي ته ميان احمد شاه مثال طور لنگهن بابت پڙهيو.

(3) روايت مرحوم حاجي پير شاه، حاجي بخش علي شاه ۽ حاجي محمد سوڍو بگهياڙ. حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب پوين ٻن مصراعن جي پڙهڻي:

هڪڙا ڪوڏ رڱين ڪپڙا، ٻيا ٻڏي ڪارون ڪن
اڳڻ آئي تن، لٿو سيءُ عنات چئي.

ميين شاهه عنات جو پيرو ڪٿي سان خاص اُنس هو. ۽ سندن رس رهاڻين ۽ نياپن پيغامن بابت ڪافي حڪايتون اڄ تائين هلندڙ آهن. غالباً ميون شاهه عنات ۽ پيرو ڪٿي ننڍڙي هوندي جا يار هئا، جيئن ته هيٺ ڏنل پهرئين حڪايت سندن جوانيءَ واري دور جي خوش طبعي جي ساڪ پري ٿي.

پيرو ڪٿي هڪ سڄاڻ سگهڙ هو ۽ ڪا به پرولي ملندي هئس ته پيڇي ڇڏيندو هو. ميون شاهه عنات ۽ پيا رفيق ساڳري درياءَ جي ڪنڌيءَ تي ويٺا هئا جو پيرو جي سگهڙيائي جي ڳالهه نڪتي. ان وقت ڪو ماڻهو پيرو جي ڳوٺ ڏانهن ٿي ويو ۽ ميون شاهه عنات پيرو ڏانهن سلام موڪليا. ان ماڻهو چيو ته سائين اڄ ته اوهان به ڪا پرولي ڏيو ته سلامن سان گڏ اها پيرو کي پهچايان. انهن ڳالهين ۾ هئا جو چوڪرن ڪنڌي تي راند پئي ڪئي ۽ راند ڪندي اُتي ڏهڻ ٿي پئي. اتفاق سان هڪ چلو وڃي ڏهڻ واري جاءِ تي ڪريو ۽ جيئن ان کي هٿ ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائون تيئن اندر گچڻ ۾ قابو ٿي ويو. ميون شاهه عنات چيو ته ادا اها پرولي وڃي پيرو کي ڏجان ته: گهمر منجهه گهڙي ويو، گهمر منجهه گهڙي ويو.

ان ماڻهو وڃي پيرو کي ميون شاهه عنات جا سلام پهچايا ۽ ان سان گڏ پرولي به ڏني. پيرو ٻڌي چيو ته: ادا! شاهه اسان ڏانهن موڪلي، سا واهه اسان کي وڻي اسين شاهه عنات جي آهيون پيرن جي پڻي راند ڪڏندي ريل ۾، متان ڪو چلو پيو چڻي!

هڪ ڀيري ميون شاهه عنات پيرو جي ڳوٺ آيو. پيرو پاڻ ڪونه هو، پر پٽس هو، جنهن پيون سڀ خدمتون ڪيون، پر گهوڙن لاءِ پوري گاهه ۽ ڏاڻي ڏانهن ڌيان ڪونه ڏنائين. موڪلائڻ وقت ميون شاهه عنات چيو ته: ابا! پڻهي کي سلام ڏج ۽ پڻج ته ”بني ولج ٻوڙا! بني ولج ٻوڙا!“⁽¹⁾؛ جڏهن پيرو آيو ته کيس سلام ڏنائون ۽ چيائون ته چڙهندي وقت شاهه هينئن چيو. تڏهن چيائين ته هاڻو:

’مانيون مهمـانن ڪـاڏيون،
لنگهڻ پيا گهوڙا، لنگهڻ پيا گهوڙا!‘

پيرو هڪ ڀيري ميون شاهه عنات ڏي پيرون سوکڙي ڪري موڪليا. جڏهن ميون شاهه عنات کي پهتا تڏهن چيائين ته:

پير پيرون موڪليا، موتين جان مڇار
تن ۾ اڃا، ڳاڙها، ڪارا پيا ريشمي رنگدار
اي ڪٿي خبردار، هوندين شال حضور ۾.

ان بعد پيرو سال بسال پيرون سوکڙي طور موڪلڻ لڳو. هڪ سال پيرن واري مند ۾ بيمار ٿي پيو ۽ پيرون ته ڪونه موڪليائين پر گهڻي وقت تائين سنيهو سلام به ڪونه موڪليائين. انهيءَ تي ميون شاهه عنات چواڻي موڪليس ته:

پر مڪئي پيرون، هيل سنيهو نه مڪوءِ
ايئن پيڄن نه هيرون، اي ڪٿي خاص خدا جا!

(1) هڪ ٻي روايت موجب: ”بني نه ڪيئي ٻوڙا! بني نه ڪيئي ٻوڙا!“.

اهو ڏوراپو جڏهن پيرو کي پهتو ته هو اڃان بيمار هو. جيڪي ماڻهو کيس پڇڻ ٿي آيا تن پئي ڏکيا ڏنس ته: ميين شاه عنات سان تنهنجي ايتري پريت آهي، پوءِ اتان ڇو نٿو دعا ڪرائين ته چڱو ڀلو ٿين! ويتر جو ميين شاه عنات جو ڏوراپو پهتو ته جواب ۾ پيرو چوائي موڪليو ته:

ڏکيا ڏاڏي پوئين، ڪن ڏنا ڪي ٿيون ڏين

پيرو چئي: پنهور ڪي، نيئر نهوڙيو نين

جي مان لوهه لهين، ته هوند ڪوئن ۾ ڪين هئان.

اهو بيت جڏهن ميين شاه کي پهتو ته سمجهائين ته بيمار آهي، ۽ دعا دلداري طور ڏانهن چوائي

موڪليائين ته:

ڪوٽان ڪڍي سومري، لائس لوهه همير

سا سمگجي، سيد چئي، پيني منجهه ملير

گهر سواڌيون سڄڻين، ٿر ڪٿي رين ڪير

اي پيرو! تو سڀين پير، مڙي مدت آيا.

پيرو هي پيغام ٻڌي سرهو ٿيو ۽ سگهوئي چاڪ ٿي ميين شاه عنات کي ملڻ لاءِ سڀنيون. پيرو ڪٿين وارو اباڻڪو ڏٺو ڪندو هو پر سندس حالت سٺير هئي. سندس گهر واري، مائي مٽي، جي به ڪفايت سان اصل ئي ڪانه پئي هئي. پيرو ڪجهه چوندو هوس ته چوندي هئي ته: ميون شاه عنات توتي مهربان آهي، ڇو نٿو ڪانئس دعا گهرين ته رزق ڪشادو ٿئي جو مون کي به سوني ساهه (جملي گهه) پهرائين. پيرو ويچارو ٻڌي ڪٿي ماڻ ڪندو هو. هينئر جو پيرو هڪيو تڪيو ميين شاه عنات ڏانهن ٿي ويو سو مٽي کيس مجبور ڪيو ته ضرور شاه سان حال ڪج. پيرو اچي ميين شاه عنات سان مليو، ۽ شاه کيس ڏسي خوش ٿيو. پوءِ ڪچهريءَ ۾ گهر جي جهيڙي جي خبر ڪندي بيت چيائين ته: سائين!

پاڻ پني، گل ڳاپرو، بنا ڪير نه ڪاءِ

ايءُ مٽي ٿي مڇون ڪري ته جئين شال!

مون لاءِ سوني ساهه سنباه

پيرو چئي پهرا، ايءُ لنگهي ٿيو ٿي لاڳ گهري⁽¹⁾.

ميون شاه عنات کيس دعا ڪئي ۽ چيائين ته: ڏٺي توکي ڏٺي ۾ برڪت ڏيندو. اتي پيرو صلاح پڇي

ته: سائين، ڏٺو چڱو، پر جيڪر ٻني ڪريان ته سڀڪجهه ٿي پوي. اتي ميين شاه عنات چيو ته:

ڪٿي! ڪيٽ م ڪيٽ، توڙي سونا ٿينهي سنگڙا

هيڃ منجهارئون هٿڙا، مٽي پينديءَ پير

پيءُ ڏاڏي جي پير، سڪيو هوندين، سيد چئي.

⁽¹⁾ ڏسو پيرو جو سرود پريات (فصل - 1، جاشيه بيت 9) ۾ چيل بيت. هيءُ بيت پڻ انهيءَ رنگ ۾ چيائين. اصل پڙهڻي: 'پيرو چئي پهچاءِ.'

انهن متعدد روايتن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو ته هن موت- جواني واري دور ۾، خصوصاً 45 کان 60 سالن واري عمر ۾، ميين شاهه عنات جي طبعي شاعري جا سلا وڌي وڻ ٿيا. سرود ڏناسري جو گهڻو ڀاڱو، مارئي، مومل، سسئي، ليلا، جيتسري، پورب ۽ ڏهر غالباً انهيءَ عرصي ۾ ميين شاهه عنات ڳايا ⁽¹⁾.

پيري جو پهريون دور (60 کان 75 سال): خانداني روايتن موجب، ميون شاهه عنات وڏي عمر کي رسيو، ۽ انهيءَ لحاظ سان سندس پيريءَ جو هيءُ پهريون دور (1090 - 1105 هه) پڻ همت ۽ حوصلي وارو دور هو. هن عرصي ۾ ميين شاهه عنات جي شخصيت هڪ شاعر ۽ درويش طور مسلم ٿي، جنهن جو خود ميين شاهه عنات کي پڻ احساس هو. هن دور ۾ پڻ سندس ملتان وڃڻ ٿيو، مگر شاهه خيرالدين جي درگاهه تي پيرو ڪونه ڀڳائين. سندس اولاد پڻ هاڻي وڏو ٿيو جن سان محبت ۽ صحبت ۾ سندس گهڻو وقت صرف ٿيو. شيخ موسيٰ جي درگاهه سان سندس محبت وڌي ۽ اتي پنهنجي والد شاهه نص الدين جي مقبري جي ديدار ۽ سنڀال خاطر سندس گهڻي اچ وڃ ٿي. آسپاس جي فقيرن ۽ درويشن جي درگاهن تي توڙي مريدن وٽ سندس اچڻ وڃڻ جو سلسلو باقي رهيو.

هن دور ۾ سنڌ جي سياست ۾ هڪ انقلاب اچي رهيو هو. دادو ۽ لاڙڪاڻي طرف ميان نصير محمد پنهنجي پوري طاقت ڪافر ڪئي، بلڪ ڪلهوڙن جي ايندڙ حڪومت جا بنياد مضبوط ڪيا. سنڌ جي سياسي نڪتہ نظر سان هي ميان نصير محمد وارو دور هو، ۽ شاعري جي لحاظ سان هي ميين شاهه عنات جو دور هو جنهن ۾ ٻيو ڪوبه سندس همسر يا ثاني نٿو ٿي. هن عرصي جي آخر ڌاري جڏهن ميين شاهه عنات جي عمر اندازاً 65 - 70 سال کن هئي تڏهن شاهه عبداللطيف ڄاڻو. هن دور جي ڪن خاص توجهه طلب اهڃاڻن تي هيٺ قدري روشني وجهجي ٿي.

پنهنجن وڏن جي سلسلي موجب، ميين شاهه عنات ملتان جي بزرگن سان محبت ۽ عقيدت جو ناتو قائم رکيو ۽ ملتان ويو جتي جي بزرگن پاڻ شاهه، ضياءُ الدين، محمد غوث، محمد باقر سان مليو ۽ ساڻن ذاتي سڃاڻپ جو سلسلو قائم ڪيائين. هينئر جڏهن شاهه عنات شاعر ۽ درويش جي حيثيت ۾ نصرپور واري تر، توڙي سنڌ جي لاڙ واري گهڻي ڀاڱي ۾، عزت ۽ عظمت حاصل ڪئي ته ملتان جا بزرگ پڻ سنڌ ۾ سندن اولاد ۽ جماعت جي مدد لاءِ ميين شاهه عنات ڏانهن متوجهه ٿيا. انهي سلسلي ۾ هيٺيون روايتون مشهور آهن.

● چون ٿا ته جڏهن ملتان کان ’سندور‘ پير ⁽²⁾ سنڌ ۾ آيو ۽ بڪيرن ۾ پنهنجي خانقاهه بناڻ جو خيال ڪيائين ته اتي لائين جا قلعا نه پيا ڪين. غالباً ڀرسان حڪومت جي ڪاردارن يا ڪن ٻين زميندارن جون ڪناتون لڳل هيون جن جي مخالفت سببان پير کي اتي قلعا ڪوڙڻ نٿي ڏنائون. ميون شاهه عنات مدد لاءِ چڙهي ويو جنهن تي مخالفت ختم ٿي، ۽ ميين شاهه عنات پاڻ بيهي قلعا ڪوڙايا. ان موقعي تي هڪ ميمڻ مائي جا پير جي سڄي مريدپاڻي هئي سا اوائلي مخالفت سببان نااميد ٿي، پڙ ٻڌي رواني ٿيڻ تي هئي جو ميين شاهه عنات سڄو معاملو سولو ڪري قلعا ڪوڙايا، ۽ چيائين ته:

(1) اهڙي يقيني راءِ قائم ڪرڻ مشڪل آهي. البت سرود ڏناسري جي اندروني اهڃاڻن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو ته فصل 1، 2، 3 ۽ 4 گهڻي ڀاڱي انهي دور جا آهن. مارئي، مومل ۽ سسئي جي مشهور عنوانن تي پڻ شروع واري دور ۾ بيتن چوڻ جو ڪافي امڪان نظر اچي ٿو. پيري واري دور ۾ جيڪي سرود ڳايائين تن سندس پٽن پوٽن کي پڻ متاثر ڪيو ۽ انهن پڻ سندس پيران بيت چيا. جيتسري ۽ ڏهر ۾ ٻئي ڪنهن جو بيت شامل ڪونهي، ۽ پورب ۽ ليلا ۾ پڻ ٻيا اڪثر بيت پيرو جا چيل آهن جو سندس دل گهريو فقير هو.

(2) مقامي روايتن موجب شيخ شهرالله، جيڪڏهن ان مان مراد ملتان جو چوڏهون سجاده نشين شيخ شهرالله تسليم ڪجي ته پوءِ اهو زمانو 1053 هه کان اڳ جو هو جڏهن ميون شاهه عنات ننڍو هوندو.

..... ميمڻ وڃ م رسي

ڪناتن ۾ ڪات پوندو، اتان ايندينءَ مسي

بڪيرا باغ ٿيندا، عالم ٿيندي خوشي⁽¹⁾.

هالن کان ڏکڻ طرف گهوٽاڻن ۾ ٻه ڀائر رهندا هئا، جن مان وڏو ”گهوٽاڻي“ جي نالي سان مشهور هو ۽ ننڍي جو نالو ”هوٽي“ هو. ٻئي اول ملتان وارن بزرگن جا مريد هئا، پر انهيءَ فيض سببان جڏهن درويشي واري منزل کي پهتا ته پاڻ کي ڪامل درويش ڄاڻي، ملتان کان منهن موڙيائون، بلڪ جيڪي جماعتون راهه جي پنڌ سان، ملتان ڏانهن ويندي، ڀرسان لنگهنديون هيون، تن کي پڻ تنبيهه ڪرڻ لڳا ته ملتان وڃڻ جو ڪو ضرور ڪونهي. وڏو ڀاءُ پاڻ کي ’سمند پير‘ سڏائيندو هو ۽ هوٽي پاڻ کي ’هائي‘ يا ’فيل‘ چواڻيندو هو. پانڌين فقيرن وڃي ملتان ۾ بزرگن کي دانهن ڏني ته ’سمند‘ ۽ ’فيل‘ کي ڪو سمجهائي. فقير، ميين شاه عنت وٽ آيا، جو ويه ماڻهو ساڻ ڪري هنن ڀائرن کي سمجهائڻ لاءِ گهوٽاڻن ۾ پهتو. جڏهن ميين شاه عنت ”گهوٽاڻي“ کي تنبيهه ڪئي ته هن جواب ڏنو ته: شاه! توکي ساڳري جو زور آهي⁽²⁾ پر ساڳرو ته درياءَ جي هڪ ڇاڙهه آهي، آءٌ ’سمند پير‘ آهيان، تون مون تي ڪهڙي آڌار تي چڙهي آيو آهين. ميين شاه عنت چيو ته: جي تون سمند آهين ته آءٌ ايت آهيان ۽ توکي سمجهائي سگهان ٿو. ان وقت ميين شاه عنت بيت ڏنو ته:

ايٺ تارو اڀريو، لڪاپور مٿاه

سو سو گز سمند جا ٿو سوسيو ڪڍي ساه

گهوٽاڻي کي گهاء، پهرين آهي پڙ ۾⁽³⁾.

غالباً ميين شاه عنت جي ماڻهن مان ڪنهن جي ڌڪ سان يا پنهنجي ڪٽيءَ گهوٽاڻو اتي جو اتي ڪريو

۽ مٿو.⁽⁴⁾

● موٽ جواني واري دور جي آخر ۽ پير ۾ جيئن پهرئين دور جي شروعات واري وقت ۾ ملتان جي سترهين سجاده نشين بزرگ شيخ قائر الدين بن شيخ بهاؤ الدين عرف ڀاون شاهه جي تبليغ ۽ هدايت جو عوام تي ڪافي اثر ٿيو. ميين شاه عنت جي آڏو جڏهن هن بزرگ جي پلاين جو ذڪر نڪتو ته سندس باري ۾ هي بيت چيائين ته:

ڪوئرو قائم دين، ٿو اوائلا وات ڪري

پيٽو ڀاون شاهه جو، اصلاهي امين

جن جو جاءِ يقين، تن اوڏا پير، عنت چئي.

(1) روايت حاجي بخش علي شاه.

(2) ساڳري جي ڪنڌي تي مڏون ملتان جي بزرگن جي سلسلي جي ولي شيخ موسيٰ ۽ سندس ساٿين، ۽ خود شاهه عنت جي والد شاهه نصر الدين ڏانهن اشارو.

(3) روايت حاجي عمر چانڊيو ۽ حاجي محمد سوڍو بگهياڙ. ٻنهي معتبر راوين پوري تصديق سان چيو ته اهو واقعو ملتان جي پانڌين جي دانهن سببان ٿيو ۽ اهو بيت انهي موقعي تي ميين شاهه عنت جو چيل آهي. شاهه عبداللطيف جي سلسلي جي راوين وٽ اهو بيت شاهه عبداللطيف ڏانهن منسوب آهي، پر البت انهيءَ روايت جو بنياد ايترو پختو نه آهي.

(4) ٻي روايت موجب ”هائي“ گهوٽاڻي جو مامو هو. جڏهن گهوٽاڻو مٿو ته سندس ماءُ جا پڻ وڏي پرهيزگار ۽ پهچ واري هئي سا پنهنجي ڀاءُ ”هائي“ وٽ وٺي جو مقابلي لاءِ چڙهيو پر ڀڄي نه سگهيو.

قائم دين ڪرم ڪر، پيٽا پاڻ شاه
پوٽا شيخ ڪبير جا، تو سبجاني صلاح
اوڏا پيسر، عنات سنين، عاجز لڳ الله
سنئين سونهاريو راه، ڪوڙين ڪرڻئون ڪريان⁽¹⁾.

● هن دور ۾، رعايا مان، ڪلهوڙن فقيرن جي طاقت، ميان نصير محمد جي اڳواڻي هيٺ عروج کي پهتي. ڪلهوڙا فقيري ۽ مريد خادمي جي ذريعي ميان آدم شاه کان وٺي ماڻهن ۾ روحاني رهنما طور مقبول ٿيا ۽ سندن طاقت درجي بدرجي اسرڻ لڳي. ميان شاهل محمد جي وفات بعد سندس ڀائيٽيو ميان نصير محمد بن الياس محمد سنه 1968ھ / 1657ع ۾ موروثي مسند تي ويٺو. ان وقت سندس سڪونت موجوده ميهڙ تعلقي ۾ هئي، جتي سندس شاهي مسجد اڃان تائين موجود آهي. انهيءَ مسجد کي ميان نصير محمد ديني تعليم توڙي پنهنجي فقيرن جي گروه بندي جو مرڪز بنايو ۽ پنڌرهن ويهن سالن ۾ هن سڄو 'ڪاڇو' پنهنجي قبضي ۾ ڪيو ۽ 'چانڊڪي' (موجوده لاڙڪاڻو ضلعو) ۾ پڻ پنهنجي طاقت ڄمايائين. انهيءَ وقت ڌاري، يعني ته سنه 1090ھ ڌاري، سندس شهرت سڄي سنڌ ۾ عام ٿي وئي. سنڌ جي عوام جي پڻ زوال پذير مغليه حڪومت سان دلچسپي ڪانه هئي ۽ هو سنڌ جي آزادي جا خواهان هئا. انهيءَ ڪري ڪلهوڙن اڳواڻن سان سندن همدردي هئي. ميون شاه عنات پنهنجي دور جو وڏي ۾ وڏو شاعر ۽ مشهور درويش هو جنهن پڻ حب الوطني جي جذبي هيٺ ميان نصير محمد جي پيڙهي ڪئي ۽ هيٺيون بيت⁽²⁾ دعا طور چيو:

- (3) نَسَرُوءُ نصير، چانڊڪي ۾ چنڊ ٿي
- (4) ڪاڇو ڪوڙي ۾ ڪري، ملي ويٺو مير
- (5) دماڻي جي دؤنس سان، ڦري ٿو فقير
- (6) آهي هيءُ، عنات چڻي، سندو سنڌ همير
- (7) سي وٽا هلي ڀاڙي، ڪڍي ڪروڙون ڪير
- (8) تن کي گڏو ڪين گس تي، بدو نه بدگير
- خاصي خدا آباد منجهه، عطر ۽ عنبير
- جان جان ندي نير، تان تان طبل تنهنجي تجلو⁽⁹⁾.

(1) سرود ڏناسري، فصل - 2، بيت [14] ۽ [15].

(2) هي بيت ن جي شروع ۾ متفرق بيتن ۾ ڏنل آهي، ۽ پڻ خانداني روايتن ۾ توڙي سگهڙن وٽ مشهور آهي. بيت جو متن ۾ موجب قائل ڪري،

هت حاشيي ۾ روايتن جا اختلاف ڏنا ويا آهن.

(3) ر. 'چانڊوئي' مان چنڊ ٿي، نسرڻو نصير.

(4) ر. 'ڪاڇو ڪوڙي هيٺ ڪري، ملي وهندي مير.

(5) ر. 'دماڻي جي دهل سان ڦريو ٿي فقير.

(6) ن. 'هي آهي ڄام عنات چڻي - الخ'. ر. 1- 'آهين ڄام عنات چڻي سندو سنڌ همير' 2- 'آهين شاه عنات چڻي، سڄي سنڌ امير.

(7) 'هيءَ مصرع معنيٰ خيز آهي، مگر ان جي اصلي پڙهڻي نه معلوم ڪهڙي هئي. ن مطابق 'سيروا هلي ڀاڙي، ڪڍي ڪيرتي ڪير'. امام علي شاه

کان پهتل روايت موجب: 'سوا هلي ڀاڙ وري ڪڍي ڪيراتي ڪير'. ٻي روايت: 'سي ويا سنڌ ڏي، ڪڍي ڪيرتيون ڪير'.

(8) ر. 1- 'اڳيان گڏيس ٻر ٻر، نه بدو بدگير'. 2- 'اڳيان گڏيس گس ٻر، بدو نه بڙگير'.

(9) ر. 1- 'جانسين ندي نير، تانسين طبل تانهنجو'. 2- 'جيسين ندي نير، تيسين طبل تنهنجو'.

ميين شاه عنائت جو هيءُ بيت هڪ درويش جي پيشن گوئي طور ان وقت عوام ۾ ڪافي هلي ويو هوندو، جو ذري گهٽ تن سو سالن بعد اڃان تائين پڻ ماڻهن کي ياد آهي. نه معلوم ته ميان نصير محمد جي ڪنن تائين پهتو يا نه، مگر سندس مقصد واسطي هڪ وڏي حمايت ۽ تبليغ هو. ميان نصير محمد جي اوج ۽ عروج تي سندس همعصر شاعر ۽ مقتدر شخصيت جي زباني هي بيت هڪ اهم تاريخي حيثيت رکي ٿو. ان وقت ڪاڇي (سيوهڻ کان وٺي ميهڙ تعلقي تائين، جبل جي ڪنڌي جي دامن وارو علائقو) تي ميان نصير محمد جو مڪمل قبضو ٿي چڪو هو. ۽ لاڙڪاڻي طرف هن هڪ مقبول اڳواڻ ۽ حاڪم جي حيثيت ۾ شهرت حاصل ڪئي. هو شاهي دماامي ۽ نوبت سان پنهنجي لشڪر سان ملڪ جو نظام قائم ڪري رهيو هو. ۽ غالباً شڪارپور واري پاڳي کان اڳتي وڌي خود پاڻ يا سندس فوجي اڳواڻ سبي ۽ ڍاڍر تائين وڃي پهتا هئا. ”ڪشي ڪروڻئون ڪير“ مان غالباً مراد آهي ته ڪلهوڙن فقيرن ۽ سندن ساٿين، ميان نصير محمد جي ڳاڙهي واري مسجد (جا سندس طاقت جو مرڪز يا گادي جو هنڌ هئي) مان دعا جو ڪير يا دعائون ساڻ ڪري وڃي ڍاڍر تائين پنهنجو قبضو ڄمايو. مگر اهو فقرو اڃان وڌيڪ تحقيق طلب آهي. ’خدا آباد‘ ميان يارمحمد جي ڏينهن ۾ گاديءَ جو مرڪز بني، پر هن بيت مان گمان نڪري ٿو ته شايد ميان نصير محمد اهو ماڳ پهريائين منتخب ڪيو ۽ ان تي خدا آباد نالو رکيو⁽¹⁾. اهي واقعات دير ۾ دير ته به 1090 - 1095ع واري عرصي يا اڃان به قدرتي اڳ جا سمجهڻ گهرجن ۽ بيت پڻ انهيءَ دور جو آهي.

هن وقت ڌاري ميين شاه عنائت جا ٻئي ڌيري وارا فرزند وڏا ٿي چڪا هئا. جيڪڏهن سندس ٻي شادي ٿيڻ ورهين جي ڄمار ۾ تسليم ڪجي ۽ پهريان چار فرزند کيس ٿيڻ کان چاليهن سالن جي عمر اندر ڄاوا هجن (پنجون پير شاه سڀني ۾ ننڍو هو جو غالباً اڃا به دير سان ڄائو) ته پنجاسي ورهين جي ڄمار واري دور ۾ سندن عمر ڪم از ڪم 35 کان 45 ورهيه کن هوندي. عبدالمعالي وڏو هو. ٻيو نمبر سائيندڙو شاه، ٽيون نمبر سيد محمد شريف، چوٿون نمبر مصري شاه ۽ پنجون نمبر پير شاه هو⁽²⁾. ميين شاه عنائت جي شاعري واري ورڇ شاه شريف کي ملي، جو هن وقت هڪ پخت شاعر هو. جيڪڏهن شاه شريف ويهن سالن جي عمر ۾ شادي ڪئي هجي ته سندس پٽ بلال شاه پڻ هن وقت پندرهن ويهن سالن کن جي عمر جو هو. بلال شاه پڻ ذهين ۽ فطري شاعر هو. ميين شاه عنائت جي پنهنجي اولاد سان تمام گهڻي محبت هئي، ۽ وڌيڪ جو شاه شريف ۽ بلال شاه شاعر ساماڻا ته گهر جو گهر ۾ شعر و شاعري جون ڪچهريون قائم ٿي ويون، انهيءَ ڪري زندگي جي هن دور ۾ ميين شاه عنائت جو ڪافي وقت اولاد جي صحبت ۽ ساڻن رس رهائين ۾ گذريو، حالانڪ اهو سلسلو غالباً موت جواني واري آخري سالن کان شروع ٿي چڪو هو.

● ميين شاه عنائت جو پٽ عبدالمعالي مست طبيعت جو هو. ڪنهن چوڪريءَ سان سندس نينهن لڳو ۽ کيس وٺي اچي پاڻ وٽ وهاريائين. چوڪريءَ جي مالڪن اچي ميين شاه عنائت کي ڏني جنهن چيو ته عبدالمعالي گهر ڪونهي، ۽ اوهان پنهنجي ٻانهن وٺي وڃو. جڏهن عبدالمعالي آيو ته ميين شاه عنائت کيس تنبيهه ڪئي. هڪ هن تنبيهه جو اثر ٻيو چوڪريءَ جو فراق، سو عبدالمعالي انگ پيوت مٽي، بدن تي زخم ڪري، ڪنهن پيٽيءَ مچ ٻارائي پاڻ کي ايڏائڻ لڳو. جڏهن اها خبر پئي ته ميون شاه عنائت، شاه شريف کي ساڻ ڪري

(1) البت يقين سان چئي نٿو سگهجي ته هيءُ ست ميين شاه عنائت جي اصل بيت ۾ موجود هئي يا پوءِ جو اضافو آهي.

(2) تفصيل لاءِ ڏسو هيٺ عنوان: ”ميين شاه عنائت جو اولاد“.

اتي پهتو. ۽ عبدالمعالي کي سمجهايائين ته ائين ڪرڻ نه جڳائي. هن جواب ڏنو ته: مونکي نينهن نانگو ڪيو آهي. ۽ آئون خلق جي ملامت پر ڪونه ٿو ڊجان. اتي پاڻس شاهه شريف کيس سمجھائڻ خاطر اول بيت چيا ته:

عاشق سڻج ايسن، لئون لڪائج نڪڻين
جيئن پرو ٻاهر نه نڪري، تن ۾ رکج ٿيئن
سانڍج گهڻو، شريف چئي، نينهن نهائين جيئن
ته ميڙائي جا مينهن، ويئي ئي وسائين⁽¹⁾.

لڪج سڪج لوڪ کان، ڍڪ م ڍورن جيئن
جو من مشاهدي گڏو، سو قطرو سلين ڪيئن!
سانڍج گهڻو، شريف چئي، نينهن نهائين جيئن
ته ميڙائي جا مينهن، ويئي وسائين⁽²⁾.

ان بعد ميين شاهه عنات چيو ته:

ميڇڻ روئين رت، پاڻي ڳاڙ م ڀڏرو
اولي اور، عنات چئي، سڪڻ اي شرط
وحدت گڏو وٽ، ميڇڻ خبر ٿي ڪرڻ کي⁽³⁾.

اهڙي طرح ريجهاڻي، عبدالمعالي کي گهر وٺي آيا⁽⁴⁾.

نصربور ۾ ميين شاهه عنات جي اوطاق، مريدن معتقدين ۽ ٻين پاڙيسري چڱن ۽ راڄن جي اچ وڃ توڙي شاعرن فقيرن جي ڪچهرين جو مرڪز رهي. هن دور ۾ ميين شاهه عنات جي بيتن ڀران شاهه شريف بيت پئي چيا ۽ انهن صحبتن جي اثر شاهه شريف جي فرزند بلال شاهه جي طبع کي پڻ پئي نڪيڙيو.

درويشن ۽ درگاهن مان، هن دور ۾ ميين شاهه عنات جو خاص انس ساڳري جي ڪنڌيء تي شيخ موسيٰ جي درگاه سان رهيو. ’حديقة الاولياء‘ جو مصنف سنه 1016ھ ۾ شيخ موسيٰ بابت لکي ٿو ته: ’اصل ۾ هي بزرگ هند جو آهي ۽ سلطان علاؤالدين جي زماني ۾ سنڌ آيو. مرشد ڪامل ۽ وڏو ولي خدا جو هو. سندس مزار ساڳري درياء (نهر سانڪره) جي ڪناري تي واقع آهي ۽ وڏي زيارت گاهه آهي“⁽⁵⁾. مير علي شير قانع ”تحفة الڪرام“ ۾ هي ساڳي عبارت نقل ڪئي آهي، البت بزرگ جو مقامي نالو ”شيخ موسيٰ آهيڏاڻي“ ڏنو اٿس ته سندس ڪرامت جو ذڪر ڪيو اٿس⁽²⁾. غالباً شيخ موسيٰ مخدوم بهاولدين زڪريا جي سلسلي جي وڏن خليفن مان هو. پنهنجي دور ۾ سنڌ ۾ سهروردي طريقي جو علمبردار هو. انهي ڪري نصربور جي رضوي ساداتن جي سندس درگاهن سان عقيدت رهي. شاهه نصرالدين جي شيخ موسيٰ جي درگاه سان خاص عقيدت هئي، ۽ غالباً

(1) هي بيت سرود جمن، فصل - 1 ۾ شامل آهي.

(2) هي بيت سرود جمن، فصل - 1 ۾ شامل آهن.

(3) روايت حاجي بخش علي شاه.

(4) حديقة الاولياء، تصنيف سيد عبدالقادر حسيني (ذاتي قلمي نسخو).

(5) تحفة الڪرام جلد - 3 (154) مطبع ناصري، دهلي.

سندس وصيت مطابق ئي وفات بعد کيس نصرپور جي بدران شيخ موسيٰ جي مقام ۾ دفنايو ويو⁽¹⁾. انهيءَ ڪري ميين شاه عنت جي خاص طرح شيخ موسيٰ جي درگاه سان عقيدت هئي، ۽ جيتوڻيڪ ننڍي عمر کان وٺي پنهنجي والد شاه نصرالدين جي مزار جي زيارت لاءِ شيخ موسيٰ جي درگاه تي پيرا ڪيائين مگر موت جواني واري دور کان وٺي سندس عقيدت وڌي جنهن جي تصديق هن بيت مان ٿئي ٿي ته:

ساڻي وڃي شيخ ڏونه، ته ڪرنش ڪج ڪهي؛

پاڙي، کير، پتن ڪي، نظر ڪج سهي

وڃن سڀ لهي، اهڪايون، عنت چڻي⁽²⁾.

هن بيت ۾ پاڙي، مال ۽ کير ۽ پتن لاءِ دعا گهريل آهي، جنهن جي معنيٰ ته هيءُ بيت موت جواني واري دور جو چيل آهي جنهن وقت اڃان ميين شاه عنت کي پوڻا ڪين ٿيا هنن بابت پوئين دور وارن بيتن ۾ دعائون گهريل آهن. اهو دور ميين شاه عنت لاءِ اڃان ڪشمڪش ۽ ڪوشش وارو دور هو. غالباً ساڳري جي ڪنڌي سان سندس مال چرندو هو ۽ پڻ اتي سندس زمين ۽ آبادي هئي، انهيءَ ڪري شيخ موسيٰ جي درگاه کي سامهون اولهه (ذرا اتر) طرف پنهنجي اوطاق يا پاڻ ڦاٽ ڪيائين، جتي گاهي بگاهي اچي رهڻ لڳو. ان بعد اوائلي پيريءَ واري دور ۾، شيخ موسيٰ جي مقبري ۽ والد جي مزار تي پيرن خاطر لاڳيتا به - تي ڏينهن يا راتيون انهيءَ ماڳ تي ترسي صبح سانجهي شيخ موسيٰ جون زيارتون ڪيائين ۽ دعائون گهريائين جيئن ته سرود ڌناسري جي فصل - 5 هيٺ ڏنل بيتن جون هيٺيون مصرعون انهيءَ طرف اشارو ڪن ٿيون:

- آهيڏاڻي پير ڪي، ڪج صبح جو سلام [بيت - 3]

- وڃين، وير وري، جن سهجان ڏنو شيخ ڪي [بيت - 5]

- سانجهي ڪڻو سلام، جن سهجان اچي شيخ ڪي [بيت - 6]

- سهماڻي، سيد چڻي، جني پريا پير [بيت - 7]

ميين شاه عنت ۽ شاه شريف جا 'شيخ موسيٰ' جي ساراه ۾ چيل بيت اڪثر هن دور جا ٿا معلوم ٿين. ساڳري جي ڪنڌيءَ واري ماڳ تي ميين شاه عنت جي اڄ وڃ ۽ رهڻ سببان ان جو نالوئي سندس پويان "شاهپور" مشهور ٿيو، جنهن جا آثار اڄ تائين شيخ موسيٰ جي مقام سامهون، تندي الهيار کان تندي آدم ڏانهن ويندڙ پڪي رستي جي اولهه طرف لڳو لڳ موجود آهن، جتي اڃا تائين ڪي گهر ۽ نمون بيٺل آهن. کانئس پوءِ سندس اولاد نصرپور ڇڏي اچي شاهپور ۾ ويٺو⁽³⁾ ميين شاه عنت ۽ شاه شريف 'شيخ موسيٰ' جي ساراه ۾ جي بيت چيا آهن تن ۾ سندن عقيدت جي اظهار کان سواءِ، خود شيخ موسيٰ ۽ سندس درگاه جي ماحول بابت ڪي اهم اشارا سمايل آهن. ميين شاه عنت (توڙي سندس پٽ ۽ پوٽي شاه شريف ۽ بلال شاه ۽ ٻين) شيخ موسيٰ کي 'ڪوريجو' ۽ 'آهيڏاڻي پير' سڏيو آهي:

جني ڏنو جت، قبو ڪوريجو پير جو (فصل - 5 بيت [1])

آهيڏاڻي پير ڪي ڪج صبح جو سلام (فصل - 5 بيت [2])

(1) تصديق لاءِ ڏسو سرود ڌناسري، فصل - 5 بيت (شاه بلال) [ج/13] "شاه عنت، شاه نصردين، اولادي امير"، ۽ وائي (شاه بلال) حاشيه

116 "شاه نصردين، شاه عنت، پاڙي سڀ سونهاري."

(2) سرود ڌناسري، فصل - 5 بيت [9].

(3) ڏسو هيٺ عنوان "ميين شاه عنت جو اولاد".

جنهن مان گمان غالب آهي ته شيخ موسو ذات جو 'ڪوريجو' هو ۽ سندس پاڙو 'آهيڏاڻي' هو. انهيءَ لحاظ سان 'حديقۃ الاولياء' جي مصنف (۽ سندس پويان مير علي شير قانع) جو قول ته هي بزرگ اصل هندوستان جو آهي وڌيڪ تحقيق طلب آهي. شيخ موسي جي درگاه جي ماحول جا اهڃاڻ ميين شاهه عنات ۽ شاهه شريف جي بيتن ۾ هن طرح ملن ٿا ته: بزرگ جي قبي جي ڀرسان ڪنڊي بيٺل هئي ۽ چوڌاري سهڻن خاصن ڪپڙن جي ساوڪ هئي، جيئن ته ميين شاهه عنات چيو آهي ته:

پسئو ڪنڊيءَ لام، اسين جيئون ٿا جهان ۾.

خاصا ڪپڙ خاص جا، چوڪنڊي چوڌار.

خاصا ڪپڙ خاص جا، جاڳهه نور پري.

شاهه شريف جي بيت مان معلوم ٿئي ٿو ته، قبي جو گنبد گچ مان ٺهيل هو ۽ درگاه تي مولودن جا شغل ٿيندڙ هئا:

تنهنجي گنبد نور گچ ٿئي، تڪ نه پئي تور

منجهه مولودي محبوب جا، وينا ڪرن وور

سرود ڌناسري فصل - 5 بيت [الف/13]

اهي اهڃاڻ اڄ تائين موجود آهن. بزرگ جو گچ سان بنايل ساڳيو قبو موجود آهي، جنهن جي آسپاس اڃان تائين ڪپڙ بيٺل آهن ۽ ميلي جي موقعي تي اڄ تائين مولودي اچن ٿا.

هن دور ۾ ساڳري جي ڪنڌي تي شيخ موسي جي درگاه تي ميين شاهه عنات جي گاهي بگاهي آمد ۽ رهائش سببان ساڳري طرف پڻ ميين عنات جو توجهه ٿيو. هن عرصي کان پنجاهه ورهيه کن اڳ ساڳرو موجد ۾ هو⁽¹⁾ جيئن ته ان وقت ميين شاهه عنات جي چيل بيت ”بگاهيجي ڳڙ ڪر، پليجاڻي پاءُ - الخ“ مان ظاهر آهي، جنهن جو بيان هن کان اڳ ٿي چڪو آهي⁽²⁾. البت انهيءَ بيت مان اهو پڻ ظاهر آهي ته پليجاڻي وٽان درياءُ پاتو پئي ۽ غالباً انهيءَ پائيندڙ سببان ئي درياءُ جي ساڳري واري وهڪري تي پوءِ اثر پيو، ۽ 1100هه ڌاري ساڳري واري شاخ ۾ پاڻي گهٽجي ويو. ساڳري جا اهي لاهڻا چاڙها ميين شاهه عنات جي اکين آڏو هئا ۽ انهن کان متاثر ٿي هيٺيون بيت چيائين ته:

شال م سڪين ساڳرا! برڪت محمد مير

جي نوازيل نبيءَ جا، سي توکي ٻنهي پاسي پير

تو ۾ جهلن جهالارين واريون، مٿي ڪٿو ملير

سائر تنهنجي سير، وهي ولاسي سامهين⁽³⁾.

(1) غالباً ساڳرو، درياءُ جي هڪ مکيه شاخ هو، ۽ ان کان سواءِ ٻي به ڪا شاخ هئي.

(2) ڏسو مٿي ص 35

(3) سرود ڌناسري، فصل - 5 بيت [14]

ان بيت جي پاران سندس معتقد رنگريز (پيرو ڪٿي؟) پڻ بيت چيو ته:

شال م سڪين ساڱرا! برڪت رب جبار - الخ⁽¹⁾

عام روايت موجب چون ٿا ته ان بعد ساڱرو وري ساهو درياءَ تي وڙهو ۽ ولاسي (تعلقو بدين) وارا پٽ آباد ڪيائين. ان جي تصديق يوسف جي بيت مان پڻ ٿئي ٿي، جو هن غالباً ميين شاه عنات جي وفات بعد⁽²⁾ چيو: سر سڀر سرهو ساڱرو، جنهن جي لهر سڀڪا لال⁽³⁾

جنهن جي معنيٰ ته ميين شاه عنات جي وفات بعد پڻ ساڱرو ”سڀر ۽ سرهو“ پئي وڙهو.

پيريءَ جو پويون دور (75 - 90؟ سال): هي ميين شاه عنات جي زندگيءَ جو آخري دور هو جو اندازاً 1150ھ يعني ته يارهين صدي جي خاتمي سان شروع ٿيو. هن وقت ميين شاه عنات جي عمر 75 کن سال هئي. هن پيري واري دور ۾ نصرپور ۾ پنهنجي حويلي ۽ اوطاق تي سندس اڪثر يڪجاءِ مقيم رهڻ جو اندازو ٿئي ٿو ۽ هن دور جي ڪن بيتن مان پڻ اهوئي گمان نڪري ٿو.

هي دور سندس پٽ شاه شريف جي پخته شاعري ۽ سندس پوتي شاه بلال جي اوائلي شاعريءَ وارو دور هو. شاه شريف جي عمر هن عرصي ۾ اندازاً پنجاه - پنجونجاه سال ۽ شاه بلال جي عمر ويهه - پنجويهه سال کن هئي. ميين شاه عنات جي يڪجاءِ مقيم هئڻ سببان سندس پٽن ۽ پوتن جو ساڻس گهڻو ۽ گهرو وقت گذريو ۽ خصوصاً شاه شريف ۽ شاه بلال ميين شاه عنات جي اوائلي سرن جي بيتن پاران بيت پئي چيا ۽ ميين شاه عنات کي پئي ٻڌايا ۽ اهڙي طرح سندن وچ ۾ شعر شاعري جون رس رهاڻيون پئي ٿيون، جن کان پيا ٻڌندڙ پڻ متاثر پئي ٿيا، ۽ ميين شاه عنات جي بيتن جو ذوق شوق سنڌ جي وچولي ۽ لاڙ واري ڀاڱي ۾ عام مقبوليت واري درجي کي وڃي پهتو. سندس پوتو شاه بلال شاعر ساماڻو ۽ غالباً سندس پيا پوتا⁽⁴⁾ پڻ درويش ۽ اثر رسوخ وارا ٿيا. انهن ڏانهن هن دور جي هڪ بيت ۾ اشارو ته: ”پوتا ائين، عنات جا، ڪل نيزي نيزي پير“⁽⁵⁾.

● هڪ پيري ڪچهري ۾ جيسلمير جي هڪ نڪ سیرت ۽ نڪ دل مائي جي ڳالهه نڪتي جا غالباً سنڌ ۾ اڳ گهڻي وقت کان وٺي مشهور هئي. ان حڪايت موجب ڪو بزرگ اچي جيسلمير طرف پنهنجي هڪ مريد جي گهر لٿو. مرد توڙي زال وڏي اعتقاد وارا ۽ ڌڻيءَ جا نڪ پانها هئا، پر سندن حال سڀي هيو. ان وقت کين هڙ ۾ ڪي ڪين هو جو پنهنجي مرشد لاءِ محض ماني تيار ڪري سگهن. ٻئي ويچار ۾ پئجي ويا. نيٺ گهر واري پنهنجي خاوند کي چيو ته هڪ خيال آيو اٿر - فلاڻو سيٺ مون تي ڏينهن کان وٺي عاشق آهي، پر مون ڏانهس ڪوبه توجهه نه ڪيو آهي - چئو ته هن وقت کانئس وڃي ڪجهه وٺي اچان. خاوند کي پنهنجي گهر واري جي پاڪدامني ٿي پورو پروسو هو، پر ڪڏهن نٿي چاهيائين ته ان سيٺ جا محتاج ٿين. هن موقعي تي الله ڪارڻ درويش جي خدمت خاطر پنهنجي گهر واري کي اجازت ڏنائين. مائي ان سيٺ وٽ وئي ۽ چيائين ته، مون کي ڪجهه رقم جي ضرورت آهي، آءٌ تو وٽ لنگهي آئي آهيان، وڌيڪ تنهنجي مرضي. سيٺ پڻ سمجهي ويو ته

(1) ڏسو سرود ڌناسري، فصل - 5، حاشيه بيت (ج/14)

(2) ميين شاه عنات جي وفات بعد، غالباً سندس پٽن ۾ نا اتفاقي ٿي، جنهن ڏانهن هن بيت ۾ اشارو آهي ته، ”ڪرو پلاهي پال، پير پڇو پاڻ ۾“.

(3) سرود ڌناسري، فصل - 5، حاشيه بيت (ب/13)

(4) يعني ته شاه عبدالمعالي، سائينڌي شاه ۽ سيد محمد شريف جا پٽ. پير شاه ميين شاه عنات جو سڀ کان ننڍو پٽ هو جنهن کي پڻ هن

دور ۾ شايد اولاد ٿيو هجي.

(5) سرود ڌناسري ص 169.

جنهن عورت ڪڏهن به ڏانهس ڌيان نه ڏنو سا اڄ ڪنهن اڙيءَ ويل لنگهي آئي آهي. مائي کان عاجزيءَ سان حقيقت پڇيائين، جنهن کيس سڄي ڳالهه ڪري ٻڌائي. نيٺ ايترو ته متاثر ٿيو جو کيس پيٽ سڏي پيٽي رقم ادا ڪيائين ۽ ان ڏينهن کان پوءِ هو پڻ هڪ نڪ اخلاق شخص بنجي پيو. انهيءَ مذڪور بابت، ميين شاهه عنات چيو ته ادا:

جي الله ڪارڻ لنديون، تن جيسلميراڻين جس
اُني ڪي، عنات چئي، ڪونه لڳو هو ڪس
هت رهايائون رس، هت به گڏيون هوت ڪي⁽¹⁾.

● چون ٿا ته خيرو ڪوڪر (پيڙي خان بهادر خان وارن جو وڏو) ميين شاهه عنات جو مريد هو، ۽ وڏي مال وارو ڀاڳيو ماڻهو هو. عزيزن جي ساڻس اثبثت ٿي جنهن تي ميين شاهه عنات وٽ دعا لاءِ آيو. ميين شاهه عنات کيس دعا ڪئي ته:

خير! خير ٿيو وڃي چر تر
توڪي ڪونه وجهندو وز
جو ڪسندو، سو ڪسندو
جو گسندو، سو وسندو.

پوءِ خيرو وڃي مهراڻي ۽ نهٽي کان ست ڪوه ڏکڻ اوڀر، ’مٿڙي‘ ۾ ويٺو جو پوءِ ڪوڪرن جي نالي سان ’مٿڙو ڪوڪر‘ سڏجڻ لڳو. خيري ۽ سندس اولاد اتي نهايت سڪيو ۽ شانائتو وقت گذاريو. پوءِ خيري جي پريءَ مان مانجهي ڪوڪر وڏو پهلوڻ ۽ همت پريو مٿس ساماڻو، جنهن کي شادي خان کوسي وارا پڻ شيخون (هنيل مال جي پتي) ڏيندا هئا⁽²⁾.

● ميان نصير محمد، جو سنه 1068ھ/1657ع ۾ وڏن جي موروثي تخت تي ويٺو ۽ جنهن جي اوج عروج بابت سنه 1090ھ ڌاري ميين شاهه عنات دعا جو بيت (نسرڻو نصير - الخ.) چيو، تنهن سنه 1103ھ/1692ع ۾ وفات ڪئي. کانئس پوءِ سندس پٽ ميان دين محمد ۽ ميان يارمحمد ڪلهوڙن جي اسرندڙ طاقت جا اڳواڻ بنيا. سندن اوج ۽ عروج بابت پڻ ميين شاهه عنات دعا جا بيت چيا:

ڪڇ، انجارڻ، پارڪر، پڇ ڊڇي ڀر ڊاءِ
پيلي بندوقن سين، جد جوارو جوڙيندءِ
اوچتا، عنات چئي، ڪڏ پيلاڻي پوندءِ⁽³⁾

... ..

هن بيت جي سٽءَ مان ظاهر آهي ته ميين شاهه عنات هي بيت ڪنهن مخالف کي مخاطب ٿي چيو آهي. غالباً بيت جي آخري وراڻي واري مصرع پڻ ڪٽل آهي. مٿئين بيت بعد هيٺيون بيت شامل آهي ته:

⁽¹⁾ ميان محمد علي شاهه ۽ حاجي عمر خانديجي جي روايت موجب، اهو بزرگ خود ميان شاهه عنات هو، جو پاڻ جيسلمير ڏانهن سفر تي ويو ۽ سندس مريد ۽ ان جي گهر واري سان اهو واقعو پيش آيو، جو مٿيون بيت چيائين. روايتن ۾ اهو بيت شاهه عبداللطيف ڏانهن پڻ منسوب آهي پر البت ان ۾ نالي واري بي مصرع ڇڏيل آهي.

⁽²⁾ روايت محمد اسماعيل خان نون.

⁽³⁾ هي بيت ٺ جي شروع ۾ ٻين متفرق بيتن سان گڏ لکيل آهي. ن مطابق لفظ ’پيلاڻي‘ لکيل آهي جو تحقيق طلب آهي.

پيلاڻي پيلي، تمن سڀئي تورڻا
آئي سنڌ سلام تي، ڪر نايو پيلي
رءُ وانگي ريلي، اڃا مليندا ميريءَ کي.

هن بيت ۾ غالباً ميان دين محمد ۽ ميان يار محمد جي وڌندڙ طاقت ڏانهن اشارو آهي ۽ ڄڻ واڌائي ڏنل آهي ته هو اڃا ’ميري‘ (قلات) پڻ فتح ڪندا. پر ڪلهوڙن جي وڌندڙ طاقت تي دهلي جي مرڪزي مغليه سلطنت جي پڻ نظر هئي، ۽ بالاآخر شهزادو محمد معزالدين لشڪر وٺي اچي وارد ٿيو، ۽ سنه 1111ھ ۾ ميان دين محمد کي نظر بند ڪري وٺي ويو. ان هوندي به ميان يارمحمد جنگ جاري رکي. غالباً ان موقعي تي ميان يارمحمد جي باري ۾ ميين شاه عغات هيٺيون دعا جو بيت چيو ته:

دعا ڪريين ٿو دائما، هر دم منجهه هنيان
مغل موتي ويا، ايهي ڏس ڏيان
ميريءَ منجهه ميان! اڃا طبل وڃندا تانهجا (1).

واقعات جي لحاظ سان، ظاهر آهي ته ميين شاه عغات هيءَ بيت سنه 1111ھ ڌاري چيو، جڏهن مغلن جو لشڪر ميان دين محمد کي ساڻ ڪري في الحال موتي ويو، ۽ ميان يارمحمد همت ۽ مردانگيءَ سان جنگ جاري رکي. وفات: خانداني روايتن موجب ميين شاه عغات وڏي عمر ۾ وفات ڪئي. سندس ولادت سنه 1030 - 1035ھ واري عرصي ۾ ٿي ۽ جيڪڏهن ’وڏي عمر‘ مان مراد نوي سال وڻجي ته سندس وفات 1020 - 1025ھ واري عرصي ۾ قرار ڏيئي سگهجي ٿي. ميان يارمحمد کي مٿئين دعا واري بيت جي بناء تي قدري وڻوق سان چڱي سگهجي ٿو ته سنه 1111ھ ۾ ميون شاه عغات حيات هر ۽ مغلن ۽ ڪلهوڙن جي لشڪر جي مقابلن جي کيس پوري ڄاڻ هئي. ميان يارمحمد کي سندس دعا مان اهو پڻ گمان نڪري ٿو ته ميان شاه عغات تي اڃا پيري غلبو ڪونه ڪيو هو. سندس عقل جوان ۽ ذهن صاف هو، جو مقامي سياسي حالات جي اندازي جي بناء تي کيس ميان يارمحمد جي ڪاميابي تي يقين هو.

مٿين بيتن کان سواءِ ميان يارمحمد بابت هيٺيون بيت پڻ ملي ٿو، جو تاريخي اهڃاڻن جي لحاظ سان نهايت اهم آهي:

تون طرو طريلن جو، تنهنجي خانيءَ ڪاڏا ڪڳ
يار محمد يار خدا جا! وهلا وارڇ وڳ
هي جا ڳڻي ڪي آهي ڳڻ، سا وڃي لاهي آءُ [لک] لاڳاهه جي (2).

بالڪل يقين سان چئي نٿو سگهجي ته هي بيت ميين شاه عغات جو آهي يا نه. البت اندروني اهڃاڻن جي بناء تي گمان نڪري ٿو ته هي بيت پڻ ميين شاه عغات جوئي چيل آهي. اول ته ميان نصير محمد بابت چيل بيت (نسرئو نصر - الخ.) جنهن ۾ ميين شاه عغات جو نالو آهي، ان جي لاڳيتو پويان هي بيت لکيل آهي. ٻيو ته ميون شاه عغات وڏي مال وارو هو ۽ وٽس اٺن جا وڳ هئا جن ڏانهن هن بيت ۾ اشارو قرين قياس نظر اچي ٿو. اهي وڳ ڪنهن سرڪش لاڳاهه قبضي ۾ ڪيا جن جي ورائڻ لاءِ بيت ۾ ميان يارمحمد کي استدعا ٿيل آهي.

(1) هي بيت ن جي شروع ۾ متفرق بيتن ۾ لکيل آهي.

(2) هي بيت ن جي شروع ۾ متفرق بيتن طور لکيل آهي. اصل صورتخطي: ”ترو تريلنجو“. آخري مصرع ۾ [لک] جو اضافو، هن بيت جي جواب ۾ (بلال شاهه جي) چيل بيت جي آخري مصرع (چوهي ڪيئي ڇٽ، جا هئي لک لاڳاهه جي) جي مد نظر ڪيو ويو آهي.

عرصني جي لحاظ سان هي بيت انهيءَ دور جو آهي جڏهن ميان يارمحمد کي 'خدایار خان' جو خطاب ('خاني') ملي چڪو هو. ۽ ميان يارمحمد حملا ڪري قلات جي فوجن کي شڪستون ڏنيون هيون ('تنهنجي خانيءَ کاڌا ڪڳ'). اهو عرصو اندازاً 1113ھ کان پوءِ جي ستن اٺن سالن (1113 - 1120ھ) وارو هو. ٿي سگهي ٿو ته اهو لاڻگاه شاهه نصرالدين جي ساهريجن لاڻگاهن واري آڪه مان هجي.⁽¹⁾ پر غالباً اهو لاڻگاه ڪو ٻيو طاقت وارو شخص هو جنهن تي ميان يارمحمد طرفان پوءِ لشڪر ڪشي پڻ ٿي، جيئن ته ان واقعي بعد چيل هيئن بيت مان (جو غالباً شاهه بلال چيو) ظاهر آهي:

تو ونگو ونگو نائيو، ڪڇ، پارڪر، پٽ
سوڍا سلامي ٿئا، ڍل پريندو ڍٽ
چڙهي ڪيئي ڇٽ، جا هئي لڪ لاڻگاه جي.⁽²⁾

تاريخي تصديق موجب يارمحمد ڪلهوڙي نٿي جي نواب اعظم خان جي لشڪر سان گڏ جهوڪ جي لاڻگاه بزرگ شاهه عنات الله صوفي تي چڙهائي ڪئي⁽³⁾ جو بالا آخر شهيد ٿيو.

انهن اهڃاڻن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو ته ميان شاهه عنات جي بيت ۾ 'لاڻگاه' مان مراد شاهه عنات صوفي آهي. نواب حاجي محمد علي خان لغاري تاجپوري (جو جهوڪ شريف جي درگاه جو مريد آهي ۽ ان درگاه بابت تاريخي توڙي زباني روايتن مان ڪافي واقف آهي) خبر ڪئي ته: صوفي شاهه عنات تي حملي جو بنيادي ڪارڻ سندس مغليه حڪومت سان مخالفت ۽ بغاوت هو. شهادت واري واقعي کان ڪافي عرصو اڳ صوفي شهيد پنهنجن مريدن ۽ معتقدين جي گروه کي منظم ڪري جهوڪ واري پرڳڻي تي چڻ هڪ آزاد حڪومت قائم ڪري ڇڏي هئي. سندس مريد، ماڻهن کان ڍل وٺندا هئا ۽ ويندي نصرپور تائين سندن تسلط هو. جيڪڏهن ڪو ڪين ڍل نه ڏيندو هو ته ان جو مال ضبط ڪندا هئا. اهو بالڪل قرين قياس آهي ته صوفي شهيد جي فقيرن نصرپور لڳ ميان شاهه عنات جي اٺن جو وڳ هنيو هجي، جنهن ڏانهن هن بيت ۾ اشارو آهي.

جيڪڏهن هن روايت تي ڀروسو ڪجي ته پوءِ ٿي سگهي ٿو ته اهو بيت صوفي شاهه عنات جي شهادت (1130ھ) کان پنج ست سال اڳ واري عرصي (1120 - 1125ھ) ۾ چيل هجي.

انهيءَ بيت کان سواءِ هيئن وائي پڻ ميان شاهه عنات جي زندگيءَ جي انهيءَ آخري دور جي معلوم ٿئي ٿي:

عاشقن امارو، مورائين مخدوم ڏي
اهل اولادي، تنهن گهر شادي، محمد زمان پير موحارو.⁽⁴⁾

شيخ مخدوم محمد زمان ملتان وارن بزرگن مان اٺاويهن سجاهه نشين هو. سندس تاريخ وفات معلوم ناهي مگر 1128ھ ۾ هو زندهه هو.⁽⁵⁾ مٿين وائي غالباً انهيءَ سال کان ڪجهه عرصو اڳ (اٺ - ڏهه - ٻارنهن

(1) شاهه نصرالدين جي هڪ شادي ڪمال خان لاڻگاه جي نياڻي بيبي سرڪني سان ٿي هئي (شجره طيبه).

(2) ن جي شروع ۾ متفرق بيتن سان گڏ لکيل.

(3) صوفي شهيد جي ڪوٽ کي پهرئين گهيري وقت ميان يار محمد موجود هو جنهن جو ذڪر هن هڪ خط ۾ ڪيو آهي جو پنهنجي پٽ ميان نورمحمد ڏي لکيائين (ڏسو 'منشورالوصيت' (ضميفه)، تحقيق سيد حسام الدين راشدي، ڇاپيل سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد، 1964ع).

(4) سڄي وائي ڏسو اضافو ص ص 310 - 311.

(5) هي حوالو اسان کي مولانا نور احمد فريدي کان مليو جنهن ملتان جي بزرگن جي سلسلي ۾ گذريل پنجن سالن ۾ ٿي ڪتاب (مخدوم بهاء الدين زڪريا، شيخ صدر الدين عارف ۽ شيخ رڪن الدين بابت) شايع ڪيا آهن.

سال؟) مخدوم صاحب جي گهر ۾ (سندس پٽن جي) شادي بابت چيل آهي. ميين شاهه عنات جي هڪ بيت ۾ 'غازي محمد غوث' ڏانهن پڻ اشارو آهي ته:

غازي محمد غوث کي اڪين لال مٿان

محمد غوث غالباً شيخ مخدوم محمد زمان جو فرزند هو ۽ ان وقت هو جوان هو. اهي حوالا پڻ اندازاً 1115ھ کان وٺي 1128ھ واري عرصي جا معلوم ٿين ٿا.

بهرحال مٿيان بيت ۽ وائي ميين شاهه عنات جي زندگي جي بالڪل آخري سالن جا آهن جن موجب ميين شاهه عنات جي وفات ميان يارمحمد جي دور ۾، اندازاً سنه 1120ھ - 1125ھ واري عرصي ۾ قرار ڏيئي سگهجي ٿي. انهيءَ لحاظ سان، وفات وقت سندس عمر اندازاً نوي سال کن هئي.

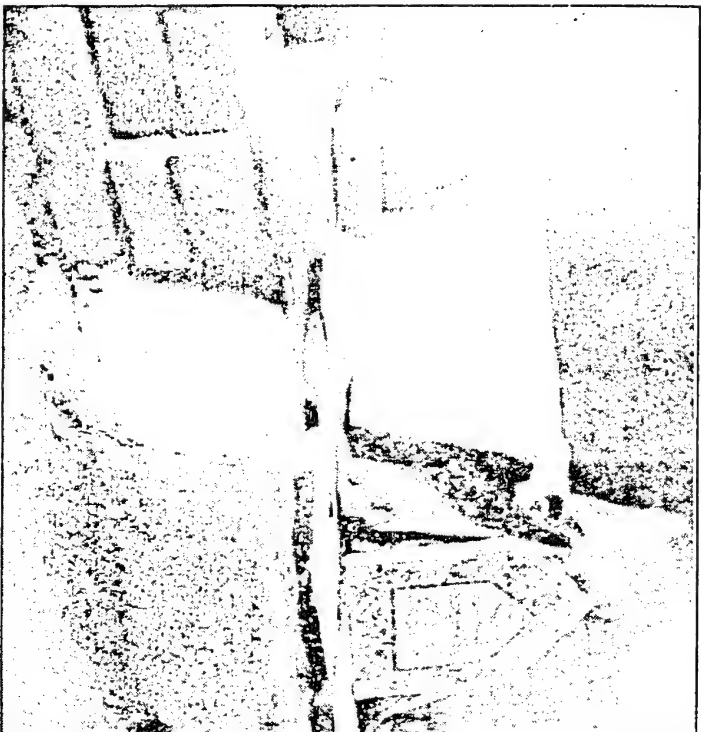
(د) ميين شاهه عنات جا آثار:

وفات بعد ميين شاهه عنات کي سندس والد شاهه نصرالدين جي ڀرسان شيخ موسي جي قبرستان (تنبدي الهيار کان 5 ميل اتر طرف، موجوده ڳوٺ پورل شاهه لڳ) دفن ڪيو ويو. شيخ موسي جو پاڙو شاهه نصرالدين توڙي شاهه عنات کي منظور هو: "شاهه عنات، شاهه نصردين، پاڙي سڀ سونهاري" (بلال شاهه). شاهه نصرالدين اڳ شيخ موسي جي قبي جي ويجهو اتر طرف رکيل هو، ۽ جيئن ته ولي شيخ موسي سان سندس عقيدت هئي انهيءَ ڪري مٿس قبر کونه ٺاهيو ويو. ميين شاهه عنات پڻ وفات وقت قبي کان منع ڪئي. چيائين ته: قبر صرف نبي ڪريم تي آهي ۽ اسين پاڻ تي جائز نٿا سمجهون. اسين گودڙي پوش درويش آهيون، مٿي پڇاڻان پڻ قبر تي گودڙي وجهجو. انهيءَ وصيت موجب مٿس قبر کونه ٺاهيو ويو ۽ ڪچي صفحي سان هڪ چوڪنڊي اڏائي وئي، جا پوءِ سنه 1200ھ ۾ فقير عثمان فاروقي نالي هڪ معتقد پڪي ڪرائي⁽¹⁾ ۽ اڄ ڏينهن تائين موجود آهي. ميين شاهه عنات جي قبر تي ڪجهه وقت اڳ تائين گودڙي پيل هوندي هئي. هاڻي پڙ پيل آهي. قبر جي سيراندي کان ڪاشيءَ جي هڪ سر رکيل آهي، جنهن تي هيٺين عبارت لکيل آهي:

شاهه عنات رضوي
اولاد امام علي موسي رضا
هي جاءِ جوڙائي فقير عثمان فاروقي
تاريخ 12 ماه ربيع الاول سنه 1200

ميان امام بخش شاهه عرف وڏل شاهه سنه 1951ع ۾ خبر ڪئي ته: ميين شاهه عنات جي وڏي فرزند شاهه عبدالمعالي جي اولاد وٽ ميين شاهه عنات جا چار ٽول محفوظ هئا: عصا، وٽو، حمائل شريف ۽ ترار. پڇا تي اسان کي معلوم ٿيو ته معصومن وٽ جيڪي ٽول هئا سي ميان نبي بخش شاهه (ميان پورل شاهه جو چاچو مرحوم) وٽ محفوظ آهن. اسان انهن ٽولن جي ديدار لاءِ ميان پورل شاهه جي ڳوٺ پهتاسون. ميان نبي بخش شاهه ان وقت موجود کونه هو. پر ميان پورل شاهه مهرباني ڪري جيڪي ٽول رکيل هئا سي اسان کي ڏيکاريا،

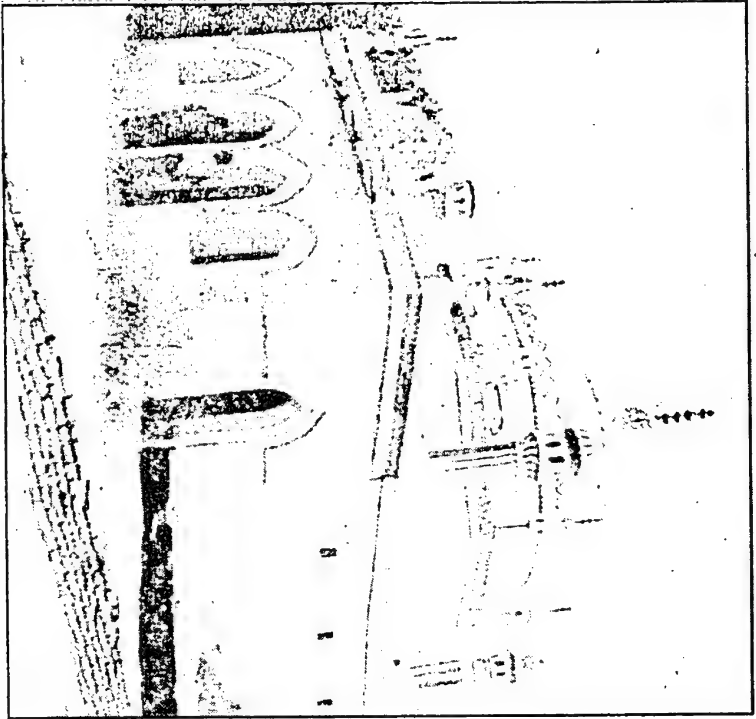
⁽¹⁾ ميين شاهه عنات جي قبر تي رکيل ڪتبي واري سر جي عبارت مان اهو گمان نڪري ٿو.

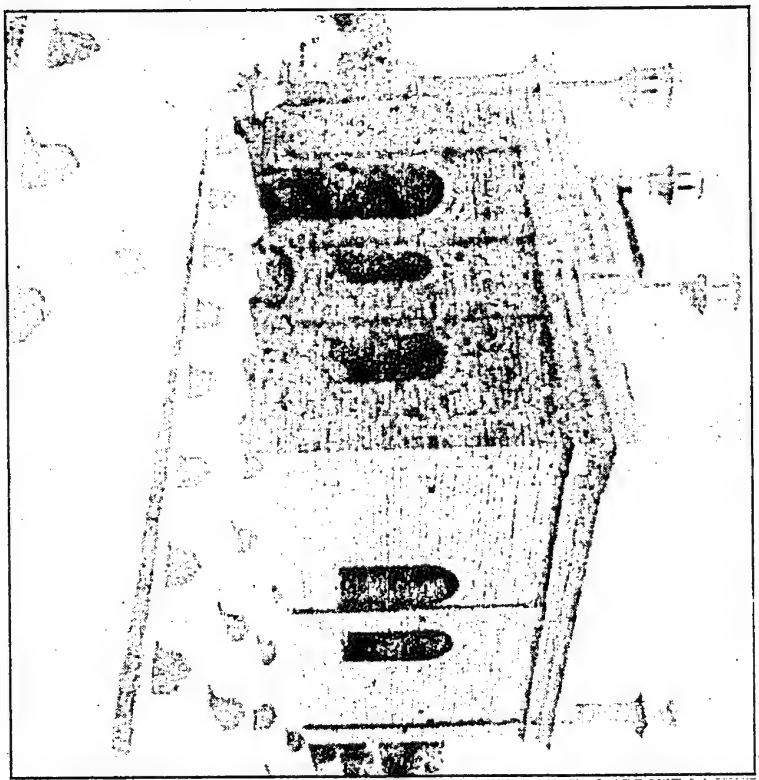
(ٽنڊي الهيار ڀرسان مڀين شاه عنات رح جو مزار
شيخ موسيٰ جي روضي کان اتر طرف، ٻيڪي چوڪنڊي اندر)

مڀين شاه عنات جا آثار
ڀريان سڄي کان کڻي: 1. ڀيالو جنهن تي عربي عبارتون نقش ٿيل
2. ڪلار جو قلعي نسخو 3. مڀين شاه عنات جي دستار
(آڏو) تسبيحون ۽ ترار.

شيخ موسيٰ جو روضو

شاه نصر الدين ۽ مبین شاه عسات جي چوکنڊي

جن ۾ ميين شاهه عنات جي دستار ۽ تسبيحون پڻ موجود هيون. انهن سان گڏ ميين شاهه عنات جي ڪلام جو هڪ قلمي نسخو پڻ محفوظ هو. ۽ اسان انهن مڙني آثارن جو عڪس ورتو جو هت شامل آهي. اهي آثار هن وقت ميان پورل شاهه وٽ محفوظ آهن.

(هه) ميين شاهه عنات جو اولاد:

’شجره طيبه سادات نصريور‘ مطابق، سيد شاهه عنات الله کي ٽي گهر هئا: بيبي دجاڻي بنت طالب هاليپوٽو، بيبي صحت بنت اسمار هاليپوٽو، ۽ بيبي همي جا دل قوم مان هئي. بيبي دجاڻي مان ٻه فرزند ۽ هڪ نياڻي ٿي. فرزند ننڍي هوندي گذاري ويا باقي نياڻي بيبي شريف خاتون سيد محمد شاهه رضوي جي گهر ۾ ڏنائون. بيبي صحت مان چار پٽ ۽ ٻه نياڻون ٿيون. پٽن جا نالا هن طرح ڄاڻايل آهن: سيد ابوالمعالي، سائينڌو، محمد شريف ۽ مصري. بيبي همي مان هڪ فرزند ۽ هڪ نياڻي ٿي. پٽ جو نالو ’سيد مصري‘ ڄاڻايل آهي. ظاهر آهي ته ڪاتب کان سهو ٿي آهي جو ’مصري‘ نالو ٻه دفعا لکيل آهي. ٽئين ڌيري يعني بيبي همي مان جو فرزند ٿيو تنهن جو نالو پير شاهه هو جو سڀني ۾ ننڍو هو. ’پير شاهه‘ جو نالو سندس اولاد وٽ اڄ تائين تصديق سان معلوم آهي. بيبي همي مان جا نياڻي ٿي ان جو نالو غالباً بيبي رحمت هو جا سيد محمد طاهر ولد سيد جنيد جي گهر ۾ هئي⁽¹⁾. ميين شاهه عنات جي ڪلام جي قلمي نسخي ۾ جي شروع وارن ٻن ورقن ۾ پڻ ميين شاهه عنات جو شجره قلمبند ٿيل هو⁽²⁾ جنهن ۾ ”عبدالمعالي“ ۽ سائينڌو بعد ٽئين فرزند جو نالو ’سيد محمد‘ ڄاڻايل هو جو غالباً صحيح ’محمد مصري‘ هجي جنهن کي ’شجره طيبه‘ ۾ ’مصري‘ ۽ ۾ ’محمد‘ لکيو ويو آهي. ٽيون شجره سيد قادر شاهه مرحوم نصريوري جي هٿ اکرين لکيل مليو جنهن ۾ ميين شاهه عنات جا پنج فرزند صاف طور ابوالمعالي، سائينڌو، محمد شريف ’سجاده نشين‘، شاهه مصري ۽ پير شاهه لکيل آهي، ۽ ائين ئي صحيح آهي.

اڳ سڀ رضوي سادات سڏبا هئا، پر پوءِ ميين شاهه عنات جي نالي پويان سندس اولاد ”شاهه پوٽا“ سڏجڻ لڳو. ۽ اڄ ڏينهن تائين انهيءَ نالي سان مشهور آهي. ميين شاهه عنات جي پنهنجي اولاد سان تمار گهڻي محبت هئي ۽ پنهنجن پٽن پوٽن ۽ جملي اولاد کي دلي دعائون ڪيائين ۽ سندن واسطي ولين کان دعائون پڻيائين:

- عنات جي اولاد تي ڪر پالوتيون پير (سرود ڏناسري فصل - 1 بيت [3])
- پاڙي پٽن ڪير ڪي، نظر ڪڇ سهي (سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [9])
- وهر هوءَ وزير! ساڻ اولاد عنات جي (سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [16])
- اٿيئي پرن پڻي، اسان ۽ اولاد جي (سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [17])
- عنات جي اولاد جو پردو رکيج پير (اضافا: وائي ص 226)
- پوٽا ائين عنات جا، ڪل نيزي نيزي پير (سرود ڏناسري فصل - 4 بيت [5])
- جيئن پاڇاڻائين پڻو، تيئن عناتائي اڳرا (سرود ڏناسري فصل - 4 بيت [4])

بزرگ جون اهي دعائون صاب پيون، سندس اولاد جو راڄن سان رس رهيو ۽ هو سکيا ستابا ٿيا ۽ اڄ ڏينهن تائين آسودا ۽ عزت وارا آهن. گهڻو ڪري سڀ لوجيندڙ، محنتي، مال وارا ۽ زمينداري پيشي ۾ برڪ

(1) شجره طيبه.

(2) شجره وارا اهي ورق ميان نبي بخش شاهه مرحوم جي تقاضا تي جدا ڪري سندس حوالي ڪيا ويا.

آهن. ميين شاه عنات جي وفات بعد پنجاه سٺ سالن تائين هو يڪمشت ۽ يڪجاء مقيم رهيا. مير علي شير قانع جنهن سنه 1182ھ ڌاري تحفة الڪرام تاليف ڪيو سو لکي ٿو ته ميين شاه عنات الله جو اولاد 'ديھ لڪمير' ۾ رهي ٿو، يعني ته ان وقت ڌاري سڄو خاندان يڪجاء شاهپور ۾ مقيم هو جا ديھ لڪمير ۾ آهي. البت نا اتفاقي اهڙو مرض آهي جو محبت کي ميساري ڇڏي. پٽن بعد جڏهن پوٽن کي پڻ اولاد ٿيو ته منجهن رسامو شروع ٿيو، ۽ يوسف نالي هڪ معتقد مريد پنهنجي بيت ۾ استدعا طور چيو ته: "ڪرھو ڀلائي پال، پير پرچو پاڻ ۾"⁽¹⁾. اهي ابتدائي رساما پوء وڌي وڻ ٿيا، ۽ 'شاه پوٽا' شاخون شاخون ٿي جدا جدا جاين تي وڃي آباد ٿيا. رسامن ۾ 'شاه پوٽا' اڄ تائين پنهنجو مٿ پاڻ آهن.

ميين شاه عنات جي پنجن فرزندن - عبدالمعالي، سائينڌني، محمد شريف، مصري شاه ۽ پير شاه - کي اولاد ٿيو⁽²⁾، جن مان سواء سيد سائينڌني ۽ مصري شاه جي، جن جي پيڙهي ختم ٿي چڪي آهي، باقي ٽن ڀائرن جو اولاد هن وقت تائين موجود آهي.

معاليائي: سيد عبدالمعالي (يا ابوالمعالي) ميين شاه عنات جو وڏو فرزند هو ۽ درويش هو، جو چوندا هئا ته: 'عبدالمعالي جنهن جو لفظ نه خالي، البت هو مستانو هو انهيء ڪري ميين شاه عنات جو جانشين ڪونه بڻيو پر ميين شاه عنات جا فاقيرا ٽول-دستار، وٽو، تلوار، منڊي، تسبيحون وغيره وسلا وٽس ۽ کانئس پوء سندس اولاد وٽ تبرڪ طور محفوظ رهيا. عبدالمعالي جو اولاد معاليائي سڏجي ٿو. سندس هڪ پٽ سولنگين مان شادي ڪئي جنهن تي ميين شاه عنات دعا طور چيو ته، "سدا سک وسن، سيڻ اسان جا سولنگي." اهي سولنگي نوشهري فيروز جي پاسي جا هئا. عبدالمعالي چيو ته: اسين هت ويٺا آهيون، باقي هي ڀلي وڃي نوشهري ويهن. سندس انهيء فرزند جو اولاد پوء نوشهري فيروز ۾ وڃي هميشه لاء مقيم ٿيو. انهيء پيڙهيء مان خدا ڏنو شاه نسبتاً پوئين دور ۾ ڪجهه عرصي لاء "مائين" (لڳ ڊگهڙي) اچي رهيو پر موتي نوشهري فيروز ويو ۽ اتي ئي وفات ڪيائين. قربان علي شاه ۽ جاني شاه وارا جي هن وقت نوشهري فيروز ۾ مقيم آهن سي 'معاليائين' جي هڪ شاخ آهن. عبدالمعالي جو فرزند ڀاون شاه، هڪ درويش هو جو ساڳري جي ڪنڌي تي 'شاهپور' ۾ مقيم رهيو ۽ اتي ئي وفات ڪيائين. عبدالمعالي جي ٻئي فرزند عزت شاه جو پوٽو جاني شاه (بن آيل شاه) به هڪ درويش هو ۽ 'جاني شاه جو مقام' جو ميرپورخاص کان چار ميل کن ڏکڻ طرف پڪي رستي لڳ آهي، سندس نالي پويان سڏجي ٿو.

بلالائي: ميين شاه عنات جو فرزند سيد محمد شريف هڪ اعلي شاعر ۽ درويش هو، ۽ انهيء لحاظ سان هو پنهنجي والد جو صحيح معني ۾ جاء نشين بڻيو. شاعريء جو ورثو پڻ سندس اولاد ۾ باقي رهيو ۽ سندس اولاد پٽ بلال شاه توڙي پوٽو قطب شاه (بن بلال شاه) وڏا شاعر ٿيا ۽ پڻ هن شاخ مان هوندل شاه ۽ اميد علي شاه شاعر هئا. شاه شريف جو اولاد سندس پٽ بلال شاه جي نالي پويان 'بلالائي' سڏجڻ لڳو، جن مان هيٺيون شاخون هن وقت موجود آهن: فتح محمد شاه ۽ ماڪن شاه وارا جن جا وڏا پهريائين 'سنهڙي' تي ڳوٺ لاکي شاه (تعلقو ميرپور) مان لڏي وڃي 'مائين' (ڊگهڙي کان ٻه ميل ڏکڻ) ۾ ويٺا ۽ ويندي امير شاه تائين اُتي ئي رهيا. ان بعد فتح محمد شاه ۽ ماڪن شاه لڏي وڃي خيرپور گنبي پراڙي (تعلقو ٽنڊو باگو) ۾

(1) سرود ڏناسري، فصل - 5 بيت [ب/14]

(2) ڏسو شجره نمبر - 4

مقيم ٿيا، جتي ماڪن شاه جو پٽ جڙيو شاه هن وقت مقيم آهي. ان بعد فتح محمد شاه لڏي اچي پراڻ لڳ ديهه 175 (دونهائو) تعلقي ڊگهڙي (لڳ اسٽيشن ڪاچيلا) ۾ پنهنجو ڳوٺ ٻڌو ۽ هن وقت پڻ اتي ئي مقيم آهي⁽¹⁾. (2) مرحوم نبي بخش شاه ۽ پورل شاه وارا جي شيخ موسي (تعلقو تندوالهيار) لڳ رهيا ۽ هن وقت پڻ پورل شاه اتي سندس ٻڌايل پنهنجي ڳوٺ ۾ رهي ٿو. (3) جلال شاه وارا جي موهر ۾ ڳوٺ غلام نبي شاه رهن ٿا. (4) علي محمد شاه ۽ بچل شاه وارا جي ميرپورخاص کان پنج ڇه ميل ڏکڻ اوڀر طرف پراڻ جي ڪپ تي (بچل شاه جي والد جي ٻڌايل) 'ڳوٺ علي حسن شاه' ۾ رهن ٿا.

پير شاه پوٽا: ميين شاهه عنات جو سندس ننڍي پٽ 'پير شاه' تي ڪافي پيار هو، ۽ سندس باري ۾ هڪ پيري چيائين ته: 'پيا سڀ مير وزير، پيرل، منهنجو پاتشاه'. پير شاه کي جهجهو اولاد ٿيو، جن مان هيٺيون شاخون هن وقت موجود آهن: (1) مرحوم حاجي پير شاه جي ميرپورخاص کان 4 ميل ڏکڻ سنهڙي لڳ ميجري واه تي ويٺل هو، جتي 1952ع ۾ ۽ هڪ دفعو ان بعد اسان جون ساڻس ملاقاتون ۽ ڪچهريون ٿيون. ڇهه ست سال کن ٿيا جو لڏي وڃي 'ديهه هيدي' (تعلقي عمرڪوٽ ۾) ۾ هاڪڙي ڍوري جي ڪنڌي تي پنهنجي زمين تي ويٺو. سندس پٽ علي اڪبر شاه ۽ علي انور شاه هن وقت اتي ئي رهن ٿا. حاجي پير شاه گهوڙن جو مشهور سوار هو ۽ پير شاه پوٽن مان هن پوئين دور ۾ هڪ چڱو شاعر ٿي گذريو. (2) امام بخش شاه عرف وڏل شاه، شجاع محمد شاه ۽ حاجي قاهر محمد شاه وارا جي سندن والد جي ٻڌايل ڳوٺ غلام حيدر شاه (ڍورو پراڻ، تعلقو ميرپورخاص) ۾ آباد آهن. (3) بخش علي شاه وارا جي اصلي ڳوٺ سنهڙي (ميرپورخاص کان 4 ميل ڏکڻ طرف) ۾ ساڪن آهن. (4) محمد علي شاه ۽ عباس علي شاه وارا جي جهڙي کان ڇهه ست ميل اوڀر طرف روشن آباد (روشن علي شاه جو ٻڌايل) ۾ رهن ٿا. (5) جيئندل شاه ۽ جمن شاه وارا جي تلهار کان چار ميل اولهه طرف 'بني' تي ويٺل هئا ۽ هينئر جهڙي ۾ رهن ٿا.

(و) شاهه عنات جي اولاد مان شاعر:

ميين شاهه عنات جو فرزند سيد محمد شريف، ان جو پٽ بلال شاه ۽ ان جو پٽ قطب شاه - ٽيئي پنهنجي وقت جا درويش ۽ نامور شاعر هئا. انهن کان سواءِ هوندل شاه ۽ اميد علي شاه ٻئي چڱا شاعر ٿيا. پوئين دور ۾ غلام حيدر شاه، عباس علي شاه ۽ حاجي پير شاه ۽ ٻين پڻ مداحون، مولود ۽ ڪافيون چيون. سيد محمد شريف عرف شاهه شريف: پنهنجي والد ميين شاهه عنات جي صحبت ۽ تربيت سان گڏ ڄڻ کيس درويشي ۽ شاعري ورثي ۾ ملي. اندازاً 1050ھ بعد ڄائو ۽ 1115ھ ڌاري غالباً ميين شاهه عنات جي حياتيءَ ۾ وفات ڪيائين. سندس ڪلام مان 82 بيت ۽ 1 وائي هن جلد ۾ شامل آهن. سندس بيت ميين شاهه عنات جي بيتن جي پراڻ ۽ ساڳئي رنگ ۾ چيل آهن، جن مان ظاهر آهي ته ميين شاهه عنات ۽ شاهه شريف جي هڪٻئي سان بيتن ۾ رس رهائڻ تي. شاهه شريف جي بيتن مان سندس ٺهائي، دل ۽ زبان جي صفائي ۽ فڪر جي گهرائي واريون وصفون نمايان طور نظر اچن ٿيون. شاهه شريف حقيقي معنيٰ ۾ ميين شاهه عنات جو همعصر ۽ هم صحبت شاعر هو.

بلال شاهه: سيد محمد شريف جو پٽ ۽ ميين شاهه عنات جو پوٽو، اندازاً 1075ھ بعد ڄائو ۽ ميان نورمحمد جي دور ۾ وفات ڪيائين. پنهنجي ڏاڏي ۽ پنهنجي والد جي صحبت ۾ سندس تربيت ٿي، ۽ هو پڻ

(1) تازو خبر ملي ته فتح محمد شاه چار پنج مهينا ٿيا جو گذاري ويو.

هڪ اعليٰ شاعر ساماڻو. سندس ڪلام مان 63 بيت ۽ 1 وائي هن جلد ۾ شامل آهن. سندس اڪثر بيت مابين شاهه عنات ۽ شاهه شريف جي بيتن پراڻ ۽ ساڳئي رنگ ۾ رجيل آهن، جن مان ظاهر آهي ته مابين شاهه عنات جي پيري واري دور ۾ جڏهن شاهه شريف پڻ حيات هو تڏهن پيءُ، پٽ ۽ پوٽي جون هڪٻئي سان بيتن ۾ رس رهائڻيون ٿيون، ۽ انهن ڪچهرين سببان سندن بيت زبان زد عام ٿيا. بلال شاهه جي ٻولي ۾ عام مقبول محاورن ۽ دلنشين اصطلاحن جو عڪس نمايان آهي، ۽ ڪنهن حد تائين بيان جي قوت ۽ فصاحت ۾ هو پنهنجو مٿ ڀاڻ آهي.

هن جلد ۾ شامل ڪلام کان سواءِ بلال شاهه جا هيٺيان ٻه بيت تاريخي اهميت رکن ٿا ۽ پڻ بلال شاهه جي حياتيءَ جي پوئين دور تي روشني وجهن ٿا. مابين شاهه عنات جي زندگيءَ جي آخري دور تي روشني وجهندي اسان مٿي (ص 61) سندس بيت جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن ۾ هن ميان يارمحمد ڪلهوڙي کي اُنن جي وڳ ورائڻ ۽ ’لنگاه‘ کي آڻ مڃائڻ بابت استدعا ڪئي هئي ته:

تون طرۍ ٽرينلن جو، تنهنجي خانيءَ کاڌا ڪڳ
يار محمد يار خدا جي، وهلا وارچ وڳ
هي جا ڏيکي ڪي آهي ڏيک، سا وڃي لاهي آءُ لک لنگاهه جي.

تاريخ مان ثابت آهي ته جهرڪ جي بزرگ ’شاهه عنات صوفي لنگاهه‘ تي نٿي جي نواب جي لشڪر حملو ڪيو ۽ ميان يارمحمد ڪلهوڙي جو لشڪر پڻ نواب جي فوج جي مدد لاءِ چڙهي آيل هو، ۽ بالاآخر صوفي شاهه عنات کي 15 صفر سنه 1130 تي شهيد ڪيو ويو. جيڪڏهن مابين شاهه عنات واري بيت ۾ ’لنگاهه‘ مان مراد صوفي شاهه عنات هجي، ته پوءِ بلال شاهه جي هيٺين بيت جي آخري سٽ مان پڻ صوفي شاهه عنات خلاف ميان يارمحمد جي لشڪر جي چڙهائي ۽ صوفي صاحب جي شڪست ۽ شهادت جو گمان نڪري ٿو:

تو وڻگو وڻگو نائيو، ڪڇ، پارڪر، پٽ⁽¹⁾
سوڍا سلامي ٿئا، ڏل ڀريندو ڏٺ
چڙهي ڪيئي ڇٽ، جا هئي لک لنگاهه جي⁽²⁾.

پهرين ٻن ستن ۾ آئنده جي ڪاميابين لاءِ دعا آهي ته: ڄاڻ ته تو وڻگو، ڪڇ ۽ پارڪر نمائيا ۽ ڄاڻ ته سوڍا سلامي ٿيا. ٽئين سٽ ۾ صوفي شاهه عنات ڏانهن اشاري واري گمان موجب، بلال شاهه هي بيت يقيني طور صفر - 1130هه بعد ئي چيو هوندو.

11 - ذوالقعد سنه 1131هه/1719ع تي ميان يارمحمد وفات ڪئي ۽ ميان نور محمد 11 محرم سنه 1132هه ۾ گاديءَ تي ويٺو. مابين شاهه عنات، ميان نصيرمحمد جي حق ۾ دعا جو بيت چيو هو ۽ پڻ ميان يارمحمد کي همٿايو هو ته ”تنهنجي خانيءَ کاڌا ڪڳ“. انهيءَ لحاظ سان بلال شاهه وري ميان نورمحمد کي دعا ڪئي. ميان نورمحمد کي قلات جي حاڪم عبدالله خان تي فتح حاصل ٿي، عبدالله خان مارجي ويو ۽ 1145هه ڌاري سنڌ خلاف قلات جون ڪارروايون ختم ٿي ويون. رمضان 1152هه ۾ نادر شاهه سنڌ تي ڪاهيو ۽ ميان نورمحمد جو ستارو غروب ٿيڻ وارو هو، پر صلح ٿيو ۽ نادر شاهه پوئتي موٽي ويو. غالباً انهيءَ موقعي تي بلال شاهه، ميان نور محمد لاءِ دعا جو بيت چيو ته:

(1) اصل، ’ڪڇ پارڪر ٿر‘.

(2) ن جي شروع ۾ متفرق بيتن سان گڏ لکيل آهي.

بروهنئان بس ٿي، پئو پانهون پناڻ
اسانهجي دعا جو، آهي ايءُ اهيڃاڻ
ميان نور محمد تي، اگو مهربان
تنهن جو مشڪل سڀ آسان، برڪت ساڻ بلال چئي.

نادرشاهه ذوالقعد 1152ھ ۾ سنڌ مان روانو ٿيو ۽ بلال شاهه جو هيءُ بيت پڻ انهيءَ موقعي جو آهي. بلال شاهه جي عمر ان وقت 65 سال کن هئي ۽ شايد هن 1160ھ کان اڳ وفات ڪئي. بلال شاهه جي حياتي واري دور مان اندازو ٿئي ٿو ته بلال شاهه ۽ شاهه عبداللطيف همعصر هئا، جيتوڻيڪ بلال شاهه عمر ۾ قدرتي وڏو هو. قطب شاهه: هو بلال شاهه جو پٽ ۽ ميين شاهه عنات جو پڙپوٽو هو. اندازاً 1130ھ ڌاري ڄائو ۽ سندس والد بلال شاهه جي صحبت ۽ تربيت سان گڏ شاعري پڻ کيس ورثي ۾ ملي. سندس بيت ميين شاهه عنات، شاهه شريف ۽ بلال شاهه جي پيران ۽ ساڳئي رنگ ۾ چيل آهن. سندس ٻولي زياده عام فهم آهي. هن جلد ۾ قطب شاهه جا 150 بيت شامل آهن.

وڏن جي روايت جي برعڪس، قطب شاهه ڪلهوڙن جو مخالف ۽ ٽالپورن جو طرفدار ۽ جامي هو. انهيءَ جو سبب هيءُ هو جو چون ٿا ته ڪلهوڙن طرفان ڪو حڪم ٿيو جو انصاف جي خلاف هو. ڪا بلوچاڻي مائي، جنهن کي قطب شاهه پيڻ ڪري سڏيو هو، کيس ميڙ ڪري ڪلهوڙي حاڪم وٽ وٺي وئي. ان درٻار ۾ ڪلهوڙي چار امير - ليکي، پتافي، سهرڙي ۽ جهنجهڻ - ويٺا هئا، جن کي ڪلهوڙي حاڪم چيو ته: شاهه عنات جو پوٽو هلي آيو آهي، اوهين ڇا ٿا چئو؟ جواب ڏنائون ته: سندس ڏاڏو اوهان کي دعا ڪري ويو آهي ته، ”جانسين ندي نير، تانسين طبل تانهجو.“ هاڻي پوٽو ڏاڏي جي ڪلام کي ڪهڙو ڦيريندو! اهو ٻڌي ڪلهوڙي قطب شاهه کي مان نه ڏنو، جنهن تي چيائين ته:

نڪي طبل تانهجو، نڪي ندي نير
ڪلهوڙي جو ڪير، پٽوسين پاتار مان.

ائين چئي قطب شاهه اٿي کڙو ٿيو. مائي کي نااميد ٿيندو ڏسي تسلي ڏنائين. ته اسان جي توڪل ڏئي تي آهي:

الله حسبي، ڪلهوڙي کان ڪسبي
ٽالپر کي ڏسبي، تنهان پوءِ پسبي.

ڪلهوڙن جي صلاحڪارن جي باري ۾ چيائين ته:

ڪاهه لڳئي باهه، ليکي ليکي مٿان لاهه
پتافي ڪست ڪر راهه
جس نه ملي جهنجهڻ کي، جنهن جي جي ڳالهه نه ڪيوناهه⁽¹⁾
ساهي تنهنجي شاهه! ڪاري ٿي قطب چئي.

چون ٿا ته الله بخش شاهه جهنجهڻ، ميرن جي فتح بعد بغاوت ڪئي ۽ ٿرپارڪر طرف ’پوريلي‘ (تعلقو ڇاڇرو) جي نڪرڻ مان ماڻهو ساڻ ڪري ڪڇ طرف نڪري ٿي ويو، جو ٽالپورن جي سردارن تاجي خان نون ۽

⁽¹⁾ ن ۾ فقط 1، 2، ۽ 4 ست آهي. هن ست جو اضافو عام رائج روايتن جي بناء تي ڪيو ويو آهي.

فتح خان رند سان سندس مقابلو ٿيو، جنهن ۾ الله بخش مارجي ويو، ۽ کيس چيلهار لڳ دفن ڪيائون، جتي 'شاه جو مقام' موجود آهي.
سهرى جي باري ۾ قطب شاه چيو ته:

جني ساڻ سهرى، سي لنگهيا ڪڇ واري ڪُهرى
سهرى اُتھين پيو اُهرى. (1)

ي پنهجا ماڻهو ساڻ ڪري سنڌ مان ڀڄي نڪتو ۽ وڃي ڪڇ ۾ ٻني واري اراضي ۾ ويٺو، جتي سندس پوين هن پوئين دور تائين رهندا هئا.

چون ٿا ته قطب شاه بلوچن جي فتح جي واڏائي هيٺين بيت ۾ ڏني هئي ته:

گهگهيرون گامن ۾، پٿريون پٽ
ٻولي ٻروچن جي، ڪونه سڄندو ڇٽ
رڱي راڻوڙن جي، اڃا پُري ڪنڌا پٽ
ڍول ورندي ڍٽ، ڪاهيندا قطب چئي. (2)

پوين ٻن ستن ۾ تربيڪر واري ڀاڱي تي ٽالپورن جي فتح ڏانهن اشارو آهي: عمرڪوٽ تي جوڌپور جي راجا جو قبضو هو، پر سگهوئي ٽالپورن اهو قلعو فتح ڪيو.

زباني روايتن ذريعي اسان کي قطب شاه جو هيٺيون بيت مليو، جنهن جي پهرين سٽ ساڳي مٿئين بيت واري آهي، پر غالباً هي بيت جدا سر سارنگ مان چيل آهي ۽ نهايت دلپذير آهي:
گهگهيليون گامن جون، پرهيزيون پٽ
ڍول ۾ وڃ ڍٽ، ڪارڻ لڳ، قطب چئي.

مٿين بيتن جي ٿاڻن ۽ اهڃاڻن مان ظاهر آهي ته قطب شاه، ڪلهوڙن جي حڪومت جي خاتمي ۽ ٽالپورن جي فتح (1184ھ/1770ع) بعد پڻ زنده هو.

اميد علي شاه: اميد علي شاه، قطب شاه جو پٽ هو، جنهن ميان شاهه عنات جو ڪلام شاه شريف، بلال شاه ۽ پنهنجي والد قطب شاه جي بيتن سميت سائوڻ فقير مگهڙا جي زباني، مير غلام علي خان واري دور ۾ گڏ ڪرايو، جنهن جو ذڪر مٿي (ص 9 - 6) اچي چڪو آهي. اميد علي شاه پڻ شاعر هو. ۽ سندس چار بيت اسان تائين پهتا آهن، جن مان ٽي مير غلام علي خان کي دعا طور چيل آهن (ص 7) ۽ هڪ بيت سرود ڏناسري (فصل - 5، [ب/2]) ۾ شامل آهي.

هوندل شاه: نسخن جي شروع ۾ ڏنل شجري ۾ سندس نالو 'هوندل شاه' ڄاڻايل آهي، پر بيتن ۾ 'هوندل شاه' آهي. هوندل شاه (پٽ سيد محمد يوسف پٽ بلال شاه) اميد علي شاه جو سوٽ هو. سندس ٻه بيت سرود ڏناسري (فصل - 5 [ب/2] ۽ [ج/11]) ۾ شامل آهن. غالباً هن گهڻا بيت چيا جي اسان تائين نه پهتا آهن، جيئن ته زباني روايتن ذريعي اسان کي سندس هڪ ٻيو بيت پڻ مليو جو هي آهي:

[هادي!] هوندل شاه چئي، ٿڌ پون مَ ٿول
آٿڻ ٿئي مَ اُڪول، ويچارِيءَ جو وڃ تي.

(1) ن جي شروع ۾ متفرق بيتن سان گڏ لکيل.

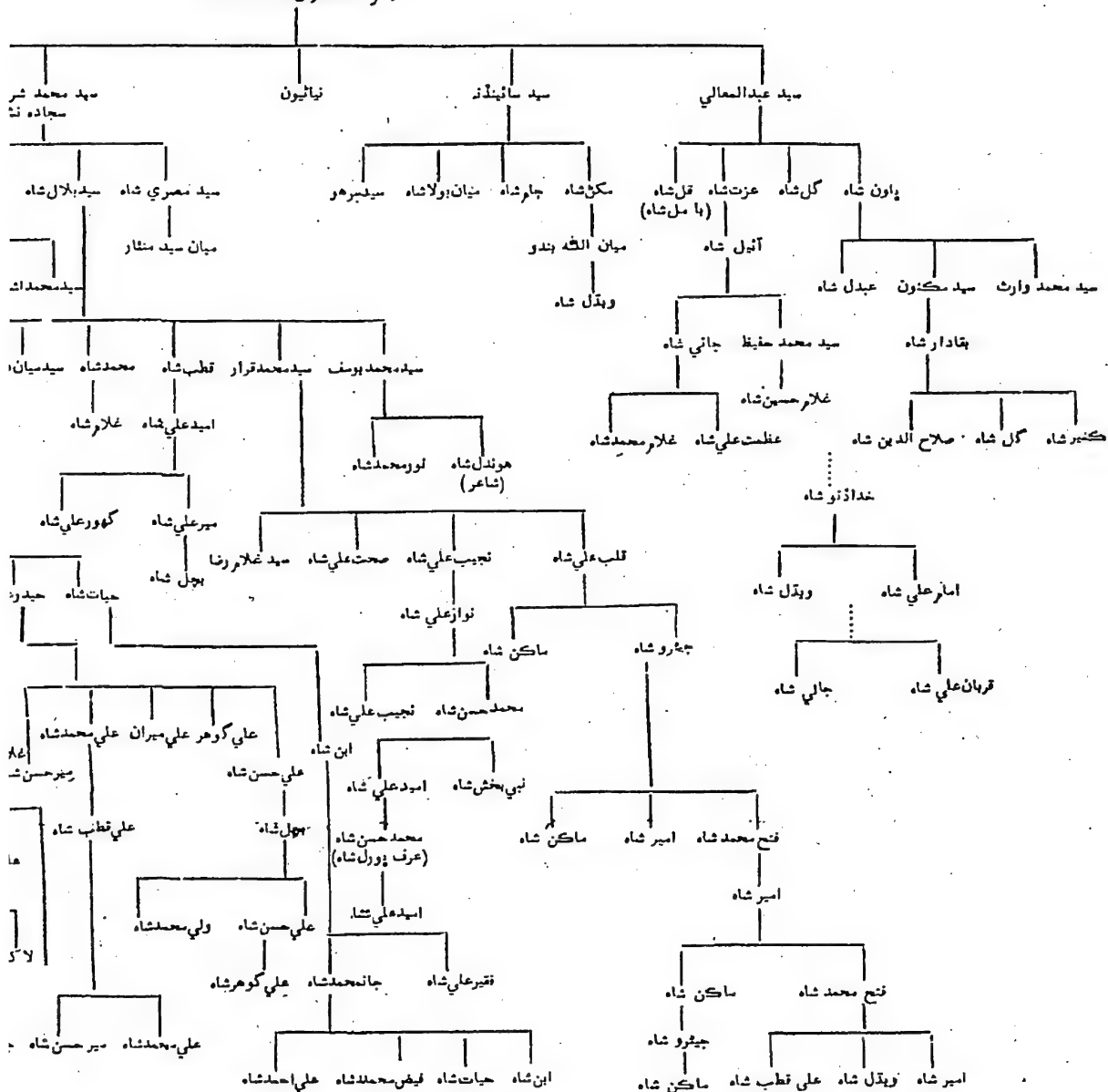
(2) ايضاً ٽي سٽ جي پڙهڻي 'پري'.

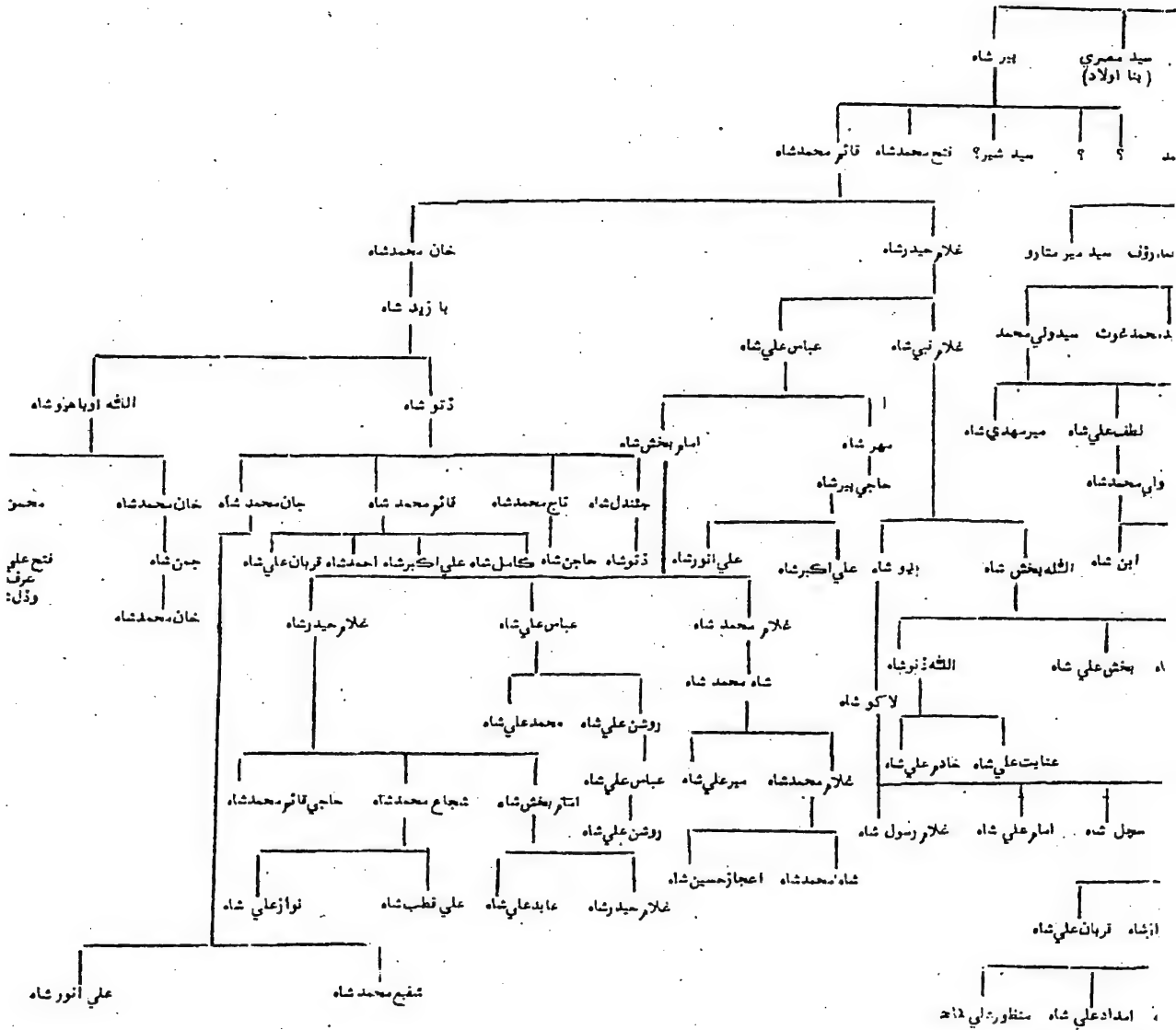
مٿيان شاعر ميين شاهه عناات جي فرزند سيد محمد شريف جي اولاد مان ٿيا. هن پوئين دور ۾ پير شاهه پوٽن، مان هيٺيان شاعر ٿيا، جن جون مداحون ۽ ڪافيون اسان تائين پهتيون آهن.

غلام حيدر شاهه (بن امام بخش شاهه بن عباس علي شاهه بن غلام حيدر شاهه بن قاهر محمد شاهه بن شاهه پير شاهه بن ميمون شاهه عناات) ميين شاهه عناات جي ستين پيڙهي ۾ هو. سندس ڇيل هيٺين مناجات محفوظ آهي، جنهن ۾ خود چيو اٿس ته، ”ستين پيڙهي پوٽو آهيان، جو عناات جو بحر“.

اغثنِي فرياد رس يا مصطفيٰ خير البشر
غورجي غمگين ڏي نامِ خدا ڪريو نظر

1. انت محبوبِي لقب تو لئي سرور ستر
پيا ڪري قدمن مٿي حب مان هلي شوقاً شجر
 2. معجزا مشهور انجها، سين قيامت مصطفيٰ
خاک آئي پيش ڪيائون، ڪر شجر هن مان پيدا
 3. تو ڪڍي ڦاهي، منجهان هرڻي اچي سرور سچا
جي ڇڏائين تان چٽان، بيشڪ بچان ويرين وڃا
 4. توتي لقب لولاڪ جو، تون صاحب حمد لوي
تون شفيع المذنبين هيئن حمايت ڪئي خدا
 5. قرآن ۾ تعريف تنهنجي يا نبي نور الهدي
ڪامل قريشي سڻ سگهي سائل سنڌي سرور صدا
 6. بي وسيلن جو وسيلو هڏ نه پيو توکان سوا
تون شفيع المذنبين رحمت اللهِي رهنما
 7. سئين سائل جي سچ تون لڳ خدا خيرالوري
سڀ چڪا چارا، سوا تنهنجي نه بي پيڙهي پوا
 8. سام تنهنجي سر لڪاير سام پرتي لڳ خدا
جا سرڻ تو سام پئي ڪر تنهن جي ڪهل ڪا
 9. ترهو اچي ٿي تار ۾ لائق لنگهائج تون لڏا
جي ڇڏائين تان چٽان، نه ته دام ۾ پڙا هڏا
 10. سڀ ذڪر ظاهر اوهان تي ڇا چئي آءٌ ڇا چوان
تون اجهو آڏار اڙين جي ڇڏائين تان چٽان
 11. آزي ڪري احمد اڳيان سائل ڪري سرور صدا
تون نوازين يا نبي! سائل سڀري سڀ مدعا
 12. ٿي اصل خاطي ڪنان آهي خطائن ڪي خطا
پنجتنن جي تون محابي ڪر سگهو منهنجو بچا
ڦيرئين محفوظ ڪي تان تو ڦري تنهنجي هٿا
- اِذن سان شجود ڪيو اُن کي اچي قربا قمر
تون رحمة للعالمين، بيشڪ پيارو بيشتر.
- پهڻ مان پيدا پڪي ٿيو، ادب ۾ ڪافر اُپا
وڻ وڌي تنهن ويل ۾ تازي جهلي ترٽا ٽمڙ.
- احمد! آزاد ڪر، توکان ٿئي منهنجو بچا
باجه ڪر باجهاءِ تون ورنه سگهيري ڪر وهر.
- تو ۾ رڪن اِيرا اُميدون، جن نه بي پيڙهي پوا
ڏي امن عربي اجهتا تان سڀ لهن خطرا خطر.
- سڀ تنهنجي اوصاف ۾ پيدا ڪيا خاوند خدا
مصطفيٰ مشڪلڪشا نامِ خدا لهه تون خبر.
- ٿي اجهو اڙين سندو آڏار اڙين جا اجهتا
فضل سان فائق لنگهائجي ڪڙ سگهو فيضي اثر.
- ڪير ڪهلون پيو ڪري سردار سيد تو سوا
بي وسيلن جا وسيلو ڪر سگهي وارث وهر.
- هٿ رکج تون هاشمي جي سام تنهنجي ۾ لڪا
بيشڪ بچائج يا نبي، مونکي لڪا دامن اندر.
- مچ مانگر ڪئين مٿر وِتر وِگن واڳون وڏا
هٿ رکج هيئن مٿي تن جو لهي هيٺين حذر.
- هٿ رکي تون هاشمي جي مون بچائين تان بچان
معلوم توکي مصطفيٰ معلوم جو سارو ذڪر.
- نامِ خدا نرمِل نبي ڪر تون گداگر تي عطا
لاهه لحظي ۾ سڀئي ارمان اوسيڙا فڪر.
- بخش ۽ بخشاءِ تون نرمِل نبي نامِ خدا
ميٺئين تون مصطفيٰ اُبتا اکر جيڪي لکيا
- پيو لنگهائج لطف سان سهنجو ملي سو ڪو ثمر.

جابر سندي پٿڙن مٿي ارشاد ٿيو انهنجي هٿا
 مهر ڪر مسڪين تي نامِ خدا تون نامور.
 هٿ رکج نامِ خدا مرسل مداحي جي مٿا
 معجزو مسڪين تي ٿئي سرس سڪندر ڪنا
 قلب سان ڏج ياد ڪلمون صاحب شق القمر!

مصطفيٰ مشڪلڪشا دامن تنهنجي مون جهلي
 تون آهين محبوب ربي محو مازاغ البصر.
 مهر ڪر مسڪين تي ڪوئي مديني روبرو
 ڇڏ نه سوالي کي تون خالي صاحب يوم الحشر.
 خطبو خطيبن جو سٿي پرڻئون پڙهان لبيڪ لئي
 'حجر اسود' کي چمان ڊوڙان اچي 'مروي' اندر.
 پوءِ طوافن بعد مون ڪعبي اندر داخل ڪجان
 پوءِ تيان آجو گناهن کان ڪير زبانيون صدر!
 لک درودن بعد پيون آءٌ ڪر نشون ڪوڙين ڪريان
 مهر پريا مهر ڪر تان آءٌ رسان اعليٰ اجر.
 آس آهر احمد آءٌ ماڻڪي مرسل ڏسان
 نام خدا نرمِل نبي تون پاڻ کان پاسي نه ڪر.
 ڪوٺ ڪر قسمت منهنجي ناه تووٺ ڪا ڪمي
 سوال سائل جا سٿي سرور سگهيرا پيش ڪر.
 عجز آزيون مون سٿي ڪوئي ڪجان تون روبرو
 نامِ خدا نرمِل نبي تون رک نوازش جي نظر.
 مان ڏيئي مصطفيٰ منهنجو پلا رک تون پير
 مهت ڏين سرور سگهير و دير دم جي ڪير ڪر.
 مرض موڙا معاف ڪر مشڪلڪشا حيدر مٿان
 لاه جاني جيءُ جفا شاعر سگهيو شاد ڪر.
 ڏي هدايت هاشمي بي صحت ڪر تنهن کي عطا
 سرس ساري ڪر تئين جي تون سڄي عالم اندر.
 ڪانه اوکي تن اچي احمد! رهن آجا اچا
 دين دنيا ڏي تني دولت خوش و خوشنود ڪر.
 ننگ سڃاڻي تو سندن نرمِل نبي ننگ جي رکن
 هٿ هٽي رک مان تن بي جاءِ ڏي جنت اندر.

13. تون مسيحا اصل آهين ڪئي هلي عيسيٰ عطا
 تون نمائڻ کي نوازين لطف لائق تو سندا
 14. ڪر نوازش يا نبي مرسل محمد مجتبيٰ
 ٿي حمايت هاشمي حيدر سندر تون دلربا
 15. ٻاجه ڪر ٻاجهءِ تون اڀڻ دري احسان جي
 نامِ خدا نورالهدى منهنجي پلا ڪر تون پلي
 16. مرسل مداحي ٿو گهري احمد اوهان کان آبرو
 عاصي گهرائي احمد تنهن کي ڪريئن سرخرو
 17. جي گهرائين تان ڏسان احمد اچي عرفات کي
 'ميٺا' اندر مون مصطفيٰ ثابت رکج ايمان تي
 18. آس آهر احمد پينار ٿي توکان پنان
 نامِ خدا يا مصطفيٰ اضحيٰ سندي نعمت ڏجان
 19. پوءِ مديني ماڳ آءٌ حاضر حرم هر دم هجان
 صبح سانجهيءَ جو پڙهي صلوٰه ڄاڻڻ کي چمان
 20. ميڙ آندم مصطفيٰ پيو لڳ خدا توکي چوان
 حرم ۾ حاضر اچي آءٌ پاڪ پيجري کي چمان
 21. ساڻ ڏاڙهي جي بهاريان حرم تنهنجو هاشمي
 مهر ڪر مسڪين تي تان آءٌ ڏسان ڄاڻڻ چمي
 22. مرسل مداحي جي رکج نامِ خدا تون آبرو
 پنج - تنن جي پشت پاڙي شل هجان آءٌ سرخرو
 23. آبرو رک احمد شافع گهران توکان شرم
 يا قريشي ڪارڻي ڪهلون ڪري ڪرڪو ڪرم
 24. صحت ڏي سرور سگهيري ٿو عطا احمد گهران
 تو ۾ اميدون جڳ سنديون آءٌ پڻ توڪل ٿو رکان
 25. ٿو پنان اولاد جي احمد اوهان کان لڳ خدا
 ڪر نوازش تون 'وڏي' تي پيو اعليٰ 'قائم' 'شجاع'
 26. دل گهريا جي دوست منهنجا ٿو گهران تن لئي دعا
 دين ۽ ايمان ڏي تون مصطفيٰ مشڪلڪشا
 27. جي حسيني آل سمجهي مان مرسل مون ڏين
 اوصاف تنهنجي احمد! الله لڳ تعظيم ڪن

28. ٿيس حسيني آل ۽ اولاد کان زين العبا
بارنهن امانن پشت منهنجي جا لکيل ظاهر صفا
29. سو سوالي تو اڳيان، سردار ڪر ڪا سروري
روز محشر مصطفيٰ نام خدا ڪر بنگري
30. سو صلواتن جا چوان تنهنجي مٿان سهسين سلام
مرسل مداحي جي اثبتي ڀارت چوي حيدر غلام
- لا اله الا الله محمد رسول الله.

عباس علي شاهه: (بن امام بخش شاهه) غلام حيدر شاهه جو ڀاءُ هو. سندس چيل ڪافيون محفوظ آهن. مثلاً:

1. ننگ نرم تون نياڻج، آءُ ته آهيان عيبدار
قالو نيندو قول سين، پريم ڪري تنهنجي پچار.
 2. عبيد ٿيئڙس عهد کان، نرم اوهان جو نامدار
بانهپ سندي ٻولي ٻڌي آيس هلي هادي هتي
 3. ڪانه ڪيڙم ڪار تنهنجي ٿيس غافل گنهگار
عيب مون ڏي لک هزارين، ٿيون بديون بيحد شمار
 4. قال ڪهڙي آءُ ڪرين، سپ سمجهي تو سائين ستار
لا تنظتوا ڀروسو مونڪي مليو محمد ميان
- عاشق اجهو اڙين سندو 'عباس علي' کي ڏي آڌار

حاجي پير شاهه: (بن مهر شاهه) غلام حيدر شاهه ۽ عباس علي شاهه جو سوٽ هو ۽ پنج چار سال ٿيا جو وفات ڪيائين. پنهنجي ڪلام ۾، نالي کان سواءِ پنهنجو تخلص 'ڪوثر' پڻ آندو اٿس. حاجي پير شاهه مداحون، مولود ۽ ڪافيون چيون جن جو هڪ مجموعو "مدحيات سرور ڪائنات بمع مولودات و ڪافيات" جي عنوان سان، مير غلام محمد خان ٽالپور جاگيردار ٽنڊي باگي جي سعيي سان، مسافر پريس حيدرآباد مان سنه 1334ھ/1916ع ۾ شايع ٿيو. ڪتاب جو ديباچو خود مرحوم مير غلام محمد خان ٽالپور جو لکيل آهي. جنهن ۾ ڄاڻايل آهي ته هن ڪتاب کان سواءِ "پيا ڪيترا سندن ڪتاب نعت گوئي ۾ موجود آهن جي انشاء الله الرحمن هن کان پوءِ ڇپايا ويندا. انهن مان هڪ "ديوان ڪوثر" ۽ ٻيو "مناقب مرتضوي" جو عنقريب تيار ٿي نڪرڻو آهي." هن ڇپيل مجموعي ۾ جملي 55 مولود، 1 معجزو، 12 مداحون، ۽ 21 ڪافيون آهن، جن مان نموني طور ڪافيون هيٺ ڏجن ٿيون:

ساهه سڄڻ سڪي توري توري	آءُ عجيب تون اوري اوري
1. اڄ اڱڻ تون عجيبا منهنجي	ماهه مٿو ڏيان ڪوري ڪوري
2. پرين نٿو هڪ ساعت سهان	عشق اهنجو اچو چوري چوري
3. دانهن درد جي دم دم دلبر	ڏيهه تو لڻي بينس ڏوري ڏوري
4. 'پير شاهه' پينار اوهان جو	هڏ لحر ڪري گهوري گهوري

- عشق ديان ڪٿان رتيان رتيان
مين ڪنن هن پتيان پتيان
1. برهه پڙهايا سبق اسان کون
ياد ڪيتي مين وتيان وتيان
2. نينهون رکيندا نازڪ چالي
اور حڪم دي گتيان گتيان
3. ٻئي نه ٻڌاوڻ ديان هن باتيان
سيل صبر وچ ستيان ستيان
4. اولون عقل کون عشق جو ڪيتا
ياد 'پير شاه' هن متيان متيان

- بادل بلڪل ٿيا بسيار — رت موسر مند مست ملار
1. گوڙن جا ٿيا گاج گرھرا — چنگ اپنگ سپ ساز سنھرا —
چر چر چيرن جا چمڪار
2. سرمبل ڪئن سارنگيون سر ٿيون — خوب خوشيون ڏس سي هر گھر ٿيون —
ناچ نسورا ٿيا نروار
3. ڪوڻ ڪواڪي بلڪل خاصي — خلق خدا جي ڏاڍي اداسي —
واڏو وٺا سي ولھار
4. هر هنڌ سهڻي سبزي ٿي جا — 'پير شاه' قادر بيشڪ ڪي جا —
چوڻ طرف چنن ۾ ٿي چنڪار.

- جيڪي سر جو سانگه لاهينديون — اهي پانهون پير نه پائينديون.
1. سسئي وانگر گھوريون ٿينديون — گھورپ ۾ نه گھٽائينديون.
2. ليلي وانگر لياقت رهنديون — بر ۾ چو نه بهارينديون.
3. سهڻي وانگر گھيڙ نه ڏسنديون — ڪن کان ڪين ڪٻائينديون.
4. مارئي وانگر محل نه وسنديون — لوئي ڪين لڄائينديون.
5. نه ليلان وانگر لوپ ڳولينديون — هار تي ور نه مٽائينديون.
6. هير وانگر سي سھمان سھنديون — طعني ڏي نه نهارينديون.
7. مومل وانگر 'پير شاه' ڪنديون — جيءَ ڪي چو نه جلائينديون.

ميين شاه عنات جي شاعري

ميين شاه عنات جي سوانح جي تفصيلي جائزي مان سندس شخصيت هيٺين طور نمودار ٿئي ٿي. جا سندس ڪلام کي سمجهڻ لاءِ ذهن نشين ڪرڻ ضروري آهي: ميون شاه عنات هڪ خود خيال ۽ آزاد طبع شخص هو. جواني ۾ شاديون ڪيائين ۽ وڏي اهل اولاد وارو ٿيو. پنهنجون حويليون ۽ اوطاقون قائم ڪيائين. ڀلا گهوڙا ۽ گهوڙيون رکيائين، اُنن جا وڳ ڌاريائين، ۽ راڄن سان ناتا ڳنڍيائين. پنهنجي اولاد سان ڪيس محبت هئي ۽

پنهجن مريدن ۽ معتقدن سان سندس برتاءَ بي تڪلفي بلڪ دوستيءَ وارو هو. پنهنجي مرشد شاهه خيرالدين سان سندس دلي عقيدت هئي، وڏن جي مرشدن (ملتان جي صاحبن) لاءِ کيس عزت هئي، ۽ پڻ ٻين درويشن سان کيس محبت هئي، محض وڏن وٽن سان پنهنجي ارادت مخصوص ڪانه ڪيائين. بلڪ حسب نسب جي فرق کان سواءِ سندن جي هر فقير ۽ درويش جو احترام ڪيائين، جوڳين ۽ سامين سان پڻ صحبتون ڪيائين، ۽ سندن حال ۽ قال توڙي سندن تڪين ۽ تيرتن بابت ڄاڻ حاصل ڪيائين. کيس نالي جي هر پير فقير سان عقيدت ڪانه هئي، بلڪ نيڪن ۽ موحذن جي طلب ۽ تانگهه هئي، جن وٽان کيس هدايت ۽ حقيقت حاصل ٿي: ”اثر اسانهين ٿو، منجهان موحذن“⁽¹⁾. هو توحيد جو طالب هو ۽ توحيد ئي سندس مول مقصد هو: ”توڪان مڱان تون آهيين، پئو در ڪونه سڃاڻان“⁽²⁾.

شاهه ڪريم وفات ڪئي (1030هه) ته ميون شاهه عنايت ڄائو، ۽ ميين شاهه عنايت وفات ڪئي (1120 - 1125هه) ته پٽائي صاحب جوان ٿيو. سنڌي شاعري جي ارتقاء جي سلسلي ۾، ميون شاهه عنايت ڄڻ شاهه ڪريم ۽ پٽائي صاحب جي وچ واري عرصي ۾ تقاضا پوري ڪرڻ لاءِ پيدا ٿيو ۽ سنڌي شاعري جي مقدار توڙي اقدار جي لحاظ سان هو انهيءَ وچ واري دور جو نامور اڳواڻ ۽ علمبردار شاعر هو.

مقدار جي لحاظ سان، ميين شاهه عنايت کان اڳ سنڌي شاعري جو سرمايو البت محدود هو. قاضي قادن ۽ شاهه ڪريم پنهنجي دور جا وڏا شاعر شمار ڪري سگهجن ٿا، مگر قاضي قادن جا فقط 7 بيت محفوظ رهيا آهن. ميين شاهه ڪريم جي ملفوظات (بيان العارفين) سربستي موجود آهي پر ان ۾ سندس عملي 93 بيت شامل آهن. ان بعد ميون شاهه عنايت پهريون سنڌي شاعر آهي جنهن جا 469 بيت ۽ 42 وايون سرودن وار ۽ ٻيا وڌيڪ موقعي وار بيت اسان تائين پهتا آهن.

ڪلام جي عام مقبوليت: ميين شاهه عنايت جو ڪلام سندس زندگي ۾ قلمبند ڪونه ٿيو، بلڪ سندس وفات کان سو کن سال پوءِ سندس تڙپوئي اُميد علي شاهه بن قطب شاهه جي ڪوشش سان پهريون ڀيرو سهيڙيو ويو. انهيءَ وڏيءَ وڏيءَ سببان ڪافي ڪلام ضايع ٿي ويو، جيئن ته خود اُميد علي شاهه واري نسخي (ن) ۾ بيان ڪيل آهي ته ميين شاهه عنايت توڙي سندس پٽ ۽ پوٽي جا ”چيل بيت ڪي گهڻا هئا، ۽ جماعت مان جن فقيرن کي جيڪي ياد هئا تن مان پڻ گهڻا پراهين پنڌ سببان (قلمبند ٿي نه سگهيا) ضايع ٿي ويا. باقي جيڪي زبده الاقران سانوڻ فقير مڱڻهار کي ياد هئا“ سي ميان اُميد علي شاهه جمع ڪرايا. هڪ سو سالن گذرڻ بعد به فقط هڪڙي ئي راوي سانوڻ فقير کي بيتن جو ايترو ذخيرو ياد هجڻ ميين شاهه عنايت جي ڪلام جي عام مقبوليت جي ساک ڀري ٿو. سندس وفات کان اندازاً سٺ سال کن پوءِ سنه 1182هه ۾ مير علي شير قانع تحفة الڪرام لکي پورو ڪيو، جنهن ۾ ميين شاهه عنايت بابت لکي ٿو ته ”سنڌي زبان جو ڪامل شاعر (ٿي گذريو) آهي، ۽ سندس بيت معرفت جي صاحبن جي زبان جو ورد آهن ۽ يقينن جي حقيقتن کان واقف ڪندڙ آهن“⁽³⁾. حقيقت ۾ ميين شاهه عنايت جو ڪلام عالمن توڙي عوام ۾ مقبول پيو ۽ نه صرف اڳاٽي راوي سانوڻ فقير کي ياد هو پر ان بعد پڻ صدري روايتن ذريعي ان جو ذوق عام رهيو ۽ ويندي هن موجوده دور تائين سنڌ جي سگهڙن وٽ ان جي ريجھ رهڻ باقي آهي.

(1) ڏناسري، فصل - 2، وائي - 3.

(2) پريات، فصل - 2، وائي - 1.

(3) ”شاعر ڪامل سنڌي زبانت چنانچہ اشعارش ورد زبان ارباب عرفان شعر حقائق ايقان مي باشد“ (تحفة الڪرام جلد ٽيون، برتس ميوزيم ۽ انڊيا آفيس لئبرري جي قلمي نسخن جي پيٽل عبارت موجب، دهلي جي چاچي ص 157 ۾ هيءَ عبارت، وچ ۾ آيل هڪ جملي معترضه سببان، مٿس ڀڄي لڳي).

• ميان امام بخش شاه (عمر 70 ورهيه) خبر ڪئي ته: ٻڌو ڪوڪر ويٺل ”هريار ڪوڪرن جي“ (تعلقو مٺي، ضلعو ٿرپارڪر) اسان ننڍي هوندي ڏٺو هو ۽ ان وقت هو پيرسن هو. کيس ميين شاهه عنات جا گهڻا بيت ياد هئا ۽ چوندو هو ته هي بيت مون کان ڪوبه لکي يا سڪي ڪونه ٿو ۽ ضايع ٿي ويندا. اهڙيءَ طرح زماني جي لت پوڻ سببان ميين شاهه عنات جو ڪافي ڪلام ضايع ٿيو، مگر ان جي عام مقبوليت سببان ذوق وارن کي ڪي نه ڪي بيت ياد رهيا ۽ ويندي هن وقت تائين ڪن سڃاڻ سگهڙن کي ياد آهن. هن جلد لاءِ ڪلام سهيڙڻ وقت پڻ اسان کي عام ڪچهرين ۾ ڪمراز ڪم چوڏهن شخصن⁽¹⁾ کان سڃا سارا 47 نوان بيت هٿ آيا⁽²⁾، جي قلبي نسخن ۽ ٻين لکيتن ۾ ڪين هئا.

عام قصن کي ڳاڻڻ: ميين شاهه عنات کان اڳ مضمون ۽ معنيٰ جي لحاظ سان سنڌي شاعر ٻن گروهن ۾ ورهايل هئا: هڪڙا چارڻ، پٽ، ڀاءُ ۽ سگهڙ جن عوامي قصن ۽ داستانن، واقعن ۽ جنگين کي ڳائي عوام کي پئي وندرايو، ۽ ٻيا عالم، سالڪ، صوفي ۽ درويش جن توحيد ۽ طريقت، دين ۽ اخلاقيات جي بلند نظرين جي تبليغ خاطر شاعري پئي ڪئي. ميان شاهه عنات پهريون ممتاز شاعر آهي، جنهن جي ڪلام ۾ هن ٻه - درياهي جو پورو سنگر نظر اچي ٿو. ميين شاهه عنات کان اڳ ڪن ٿورن بالغ نظر شاعرن توحيد ۽ طريقت جي تبليغ لاءِ عوامي عنوانن کي استعمال ڪرڻ شروع ڪيو، مگر اها محض شروعات هئي، مثلاً: سيد ميين علي شيرازي، ميين شاهه ڪريم ۽ ٻين جي بيتن ۾ اسان کي سنڌ جي عام قصن ۽ داستانن، مثلاً: مورڙي ۽ مڇ، سسئي پنهنون، عمر مارئي، ليلان ۽ چنيسر، مومل ۽ راڻي، سهڻي ۽ ميهار، ڪاهوڙين ۽ سپڙ ڄام جا اهڃاڻ ملن ٿا. ميان شاهه عنات پهريون شاعر آهي جنهن پنهنجي ڪلام ۾ انهن قصن سان گڏ سنڌ جي ٻين عام مشهور داستانن مثلاً: راءِ ڏياچ ۽ مڱشي، نوري ۽ تماچي، ڪاري ڪيڙائن، جوڳين، سامين ۽ پوريين، آٿڻ ۽ ڪاپاتين، لاکي ۽ ريبارين، ابڙي ۽ سامن، جڪري، ۽ ڪرن جهڙن سخي مردن کي دل کولي ڳايو. ميين شاهه عنات سنڌي شاعري کي انهن عنوانن ۾ سموهي نه فقط هڪ نئون ۽ وسيع ميدان هموار ڪيو، بلڪ انهي رسر ۽ راه کي آئينده لاءِ شاهراه بنائي ڇڏيو.

بيتن ۾ بيان جي وسعت: ميين شاهه عنات جي ڪلام ۾ سنڌي شعر جا مکيه قالب - بيت، مولود ۽ وائي - پهريون ڀيرو پنهنجي گوناگون خوبين سان چمڪندا نظر اچن ٿا. سٽءِ جي لحاظ سان سنڌي بيت جي هيئت ۽ صورت جي تشڪيل اڳاٽي وقت کان ٿي ۽ قاضي قادن جي ستن بيتن ۾ ’سنڌي دوهي‘ کان وٺي ان جي ارتقاء جون مڙهي مکيه صورتون نظر اچن ٿيون⁽³⁾. معنوي لحاظ سان قاضي قادن توڙي شاهه ڪريم جا بيت هڪ بالغ حيثيت رکن ٿا، مگر بيان جي لحاظ سان ڄڻ اهي مس جڙي راس ٿيا آهن ۽ اڪثر ٿورين ستن ۾ سهڻن مگر سادن لفظن ۽ اصطلاحن تي مشتمل آهن. ميان شاهه عنات جي بيتن ۾ پهريون ڀيرو لغت جي ڳوڙهائي ۽ بيان جي رواني ۽ رنگيني نظر اچي ٿي. مثلاً:

(1) اٺ فرد ميين شاهه عنات جي اولاد مان ۽ ڇهه ٻيا سگهڙ راوي (ڏسو مٿي ص 7 - 8).

(2) ڏسو مٿي ص 12.

(3) ڏسو اسان جي ’سنڌي ٻولي جي مختصر تاريخ‘ حيدرآباد، 1962ع، ص 133.

ڪلياڻ

- سائر لهريون، ريڇ وڻ، جينءَ سي پکين پڪ
وڏا وڻ ويڙين ۾، ڪير ڳڻيندو ڪڪ
اونهيون ڏيهه عظيم جو، پيپر تان نه پرڪ
تهان مٿي لک، پيال پلي جا پانيان.

مارئي

- اچو آب، عنات چڻي، ڍرئو مٿي ڍٽ
نوڻيون نيل اٿيون، پاڪ رهيائين پٽ
نيجل پريا توپڙا، پاڻي ٿورو پلٽ
وليون چڙهيون وڻن سر، موڻ سڳندي ڇٽ
تون سونهين سومرين ورا! ويٺو مٿي ڪٽ
جتي چلن ڇٽ، سو آءُ ڏيهه ڏاڏاڻو گهران.
- اودا، گوندا، تنديا، نيھيرا، نيٽا
فائق ٿئا فقير سي، سومرا! سيٽا
پريا تڙ ترائيون، گهيڙين ٿا گهيٽا
ڪن عيش، عنات چڻي، وسين ۾ ويٽا
خاڪين تان ڪيٽا، عمر لاهه، عڪس جا.

سسئي

- اونهان، گونهان، گهاٽيون، جت آڏا جاڏا لڪ
زهري، بحري، باز برن ۾، چلڻو پائڻ چڪ
نيون، نڪون، نوندڙا، جت اڙلون، آما، لڪ
منجها اُڪنڊ، عنات چڻي، هلي ڪارڻ حق
جت جهولا لڳن جهڪ، اُت ڦيرج واڳ فقير تي.
- راکس رڪس، گڏ، گورڪر، گوگينور، لڪ لس
آريائي جا، عنات چڻي، ڏونگر ڏيندڙ ڏس
سندي چانگن چس، وڃي پير نرندڙ پپ ۾.
- ڪٺ ڪهونر نيٺ نڙ، جت ورڪ وسپهر ويڙ
اونهان ڪن، عنات چڻي، پون پوارئين پيڙ
سا منڌ مين سين ميڙ، جا واقف نه وڻڪار جي.

سارنگ

- نو ڪنڊ نڀاڏ ٿئا، ڪٺا وڃن ونڪا ويس
پلٽيا پار يون ڪري، مٿي نوڻن نيس
اهرو اوطاقن ۾، ماري ويندا ميس
سڄڻ ديسان ديس، پڪا رڪن پاڻ ۾.
- ڏاڏر ڏوڪي اٿئا، توارڻو تاڙي
سٺي سنگهارن سعيو ڪئو، سامونڊا ساڻي
پٺا ڏهن ڏهاڻن ۾، وچ وجهڻو واڙي
پين پٽن ۾ پر ڪئو، جي ڳوٺ سڪيا ڳاڙي
پرين جي پاڙي، هيون سسارنگ سيد چڙي.

انهن مثالن مان ظاهر آهي ته ميون شاه عنت هر مضمون کي نپاڻڻ خاطر لفظن ۽ محاورن جي اٿاھ
ذخيري کي بيتن جي قالب ۾ پلٽي رهيو آهي، ۽ ڇڻ هر باب بيان ۾ سنڌي ٻولي جي وسعت کي نروار ڪري رهيو
آهي. لفظن جي ڪفايت ۽ معنيٰ جي وسعت جا پڻ بيتن ۾ نهايت ئي سهڻا مثال موجود آهن، جيئن ته:

- اوڳڻ پائي پاند، پرين آيس تو مٿي.
- سکر ساڻي سک، جا نه آچجي عام کي.
- تارا اوتارا، نيون وڇاڻو پرين جو.
- جينءُ جو اُتر مٺ، تينءُ سي وهسن ولهه ۾.
- وليون ٿيون ويهين، انا مينهن، عنت چڙي.
- ڏڏ ٿي ڏان گهر، ات وڇا تا نه وري.
- هن سر آئي ڪو، آب اڇيوئي نه رهي.
- ڪانگ تهنجي ڇانگ، منهنجو جڏو جيءُ جيارو.
- ڳڻين پرين رنار، اوڳڻ رسي سڀڪو.
- پاڻ جيئڻ، پرين ملڻ، اي سڌائين سڌ.
- چرخو ائين چور، جينءُ پونءُ پڻڪو نه سڻي.
- سمون سنڌ سمن ۾، جڪري جهون نه ڪو.
- سمون سانوڻ جيئن ۽، رات وسي ۽ ڏينهن.
- گولي بندي ڏاهه، زر خريد جتن جي.
- جڻان گهڙي تڻان گهيڙ، اوتڙائين تڙ ٿي.
- تڪان تڪ گهڙي، سڪ تھان ئي اڳري.
- تخت، بخت، تڙ، تماچي، نوريءَ سڀ نون.

بيٽن ۾ مجازي رنگ: ميون شاهه عنايت پهريون شاعر آهي جنهن پنهنجي بيتن ۾ مجازي حسن کي ڳايو. کانئس اڳ توحيد ۽ تصوف، نصيحت ۽ هدايت، حال ۽ حقيقت جو بيان بيتن جو مکيه مضمون هو. ميرن شاهه عنايت پڻ ان روايت مطابق ڪن سرودن، خصوصاً ڪلياڻ، جمن، ڪنڀات، سر سريراڳ، رامڪلي، پريات، ڌناسري، آسا، ڪاپائتي، ۽ ڪارائڙي ۾ توحيد ۽ طريقت، نصيحت ۽ عقيدت جا پيوند هڻيا. مگر جيئن ته ميرن شاهه عنايت پنهنجي بيتن ۾ وصف ۽ بيان جي وسعت پيدا ڪري قصن ۽ داستانن جي سورمين جي سونهن ۽ سينگار کي موثر انداز ۾ ورجايو، ۽ اهڙي طرح ’اعليٰ سنڌي شاعري‘ ۾ پهريون پيڙو مجازي حسن جي تعريف جي نئين باب جو اضافو ڪيو. مثلاً:

محبوب

- چنڊ چوڏس اڀري، سهسين ڪري سنگار
پلڪ پريان جي نه پڇي، جي هिला ڪري هزار
جهڙو سڀ ڄمار، تهڙو دم دوس جو.
- سچ سڀاڻي جا ڪري، تهڙي لالائي لڳن
پلڪ پريان جي نه پاڙيان، چنڊ اي سين تارن
شمس سهائي اڳرو، منهن ۾ محبوبن
ڪئين ڪنڊيلن اڳري، پيشاني پرين
هيءُ جو جلوو جوت سندين، تنهن تان ڪوڙين
قربانيون ڪريان.

مارئي

- سڻ ڏيو سر جهوپڙين، اڀي آجوهي
اڱڻ منجهه، عنايت چئي، پني پاڻوهي
کوڙي پانهون ڏي، لوڪان ليکي وڃڙي.
- سڻ ڏيو سر جهوپڙين، اڀي جوهي جوءُ
سا وڃون پسي وماسيون، جا سونهن سنڌياسي هوءُ
اوهس پسڻو اتهين، پتنگ سپڪو پوءِ
جڏ مارئي مٿو ڏو، تڏ سورج سونهن جهڪو ٿئي.
- سڻ ڏيو سر جهوپڙين، اڀي جوهي جوءُ
تهن جي لڳن تان لهي پيو، ڪر لوڻي پلو لال
وڃون وسڻ آڻيون، ان اباڻي آهال
ڪامڻ ٿئي ڪهال، سورج جي شرماڻ جي.

- اڀي جوهي جهوپڙين، سڻ ڏيئي سڻ جهل
پدمڻ جو پترو ٿئو، تنهين منهن مهل
وڃون وسڻ آڻيون، ان اباڻي اهل
ڪامڻ ٿئي ڪهل، سورج جي شرماڻ جي.

مومل ۽ سندس سهيليون

- گلبدين جون گجريون، ارم اوڍيائون
چوٽا تيل ڦليل سين، واسنگ ويڙهيائون
مشڪ محبت پاڻ ۾، لڳين لايائون
ڪوڏان پوتائون ڪچڻان، سيل سنڌيائون
اهڙي پر، عنات چئي، راڻو رانيائون
سو موٽي ڪين پاهون، جو وڃي ڪاڪ قرار ٿو.
- راڻو ريجهايو جيڏين، سڻ پنن سنڌا پار
ڪن سينگار، سيد چئي، وجهن هزاري هار
وار وسيهر اڳرا، مٽي ڪيس ڪپار
هڻا سائو سوار، پر مومل ماڻي مينڌري.
- باغ، باغيچا، بنگلا، راڻيون جت رمن
اوئس اپرڻو عنبرين، ڪر ڪهڻيون ٿيون ڪون
اتان ئي عنبير جا، چٽا ڇا ڇا ڇا
عادل ڪي اچن، ڪاهي انهي ڪاڪ تي.

نوري

- جهڙي سونه سنڌياس، تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين پيو
طول تنهين جي سين، راڻيون اچن نه راس
مورچل مٿاس، اڀر تماچي هڻي.

سنڌي وائي جي سٽاء جي تڪميل: ميون شاهه عنات پهريون شاعر آهي جنهن جي ڪلام ۾ سنڌي وائي هيٺ توڙي مضمون ۽ معنيٰ جي لحاظ سان اوج تي نظر اچي ٿي. 'وائي' جا موجد سنڌي صوفي شاعر هئا ۽ وائي سنڌ ۾ آڳاٽي دور کان وٺي رائج هئي، پر ميون شاهه عنات کان اڳ جي شاعرن جون ڇيل وايون غالباً محفوظ نه رهيون آهن ۽ بهرحال هن وقت تائين معلوم نه ٿي سگهيون آهن. ميون شاهه عنات جون سڄيون ساريون بائيٽاليه وايون ملن ٿيون، جن جي مضمون ۽ سٽاء جي مطالعي مان سنڌي وائي جي ماهيت قدري معلوم ٿئي ٿي.

معني ۽ مقصد جي لحاظ سان ميمين شاهه عنات جون وايون تيرهن جدا مضمونن تي مشتمل آهن. جن مان 3 خالص مولود⁽¹⁾، 14 مدحيه⁽²⁾، 2 دعائيه⁽³⁾، 1 نصيحت⁽⁴⁾، 3 سر مارئي⁽⁵⁾، 1 سر ليلان⁽⁶⁾، 2 سر مومل راڻو⁽⁷⁾، 6 سر سسئي⁽⁸⁾، 1 سر سورڻ⁽⁹⁾، 1 سر سارنگ⁽¹⁰⁾، 1 سر ڪاموڏ (گندري)⁽¹¹⁾، 2 هنجهن بابت⁽¹²⁾، ۽ 5 غنائي⁽¹³⁾ آهن. انهن مضمونن بابت ميمين شاهه عنات کان اڳ جي ڪا وائي ورلي دستياب ٿي آهي. خود ’مولود‘ جو لفظ پهريون ڀيرو ميمين شاهه عنات جي وائي ۾ ملي ٿو: ”چئو صلوٰه صدق سين، اي مولود مدام“⁽¹⁴⁾. غالباً سندس چيل مولودن سببان شيخ موسي جي درگاه تي مولودن جي شغل جا منڊل مٿا جن ڏانهن شاهه شريف جي بيت ۾ اشارو آهي ته: ”منجهه مولودي محبوب جا وينا ڪرن وور.“ مارئي، سسئي ۽ ٻين سرن ۾ چيل وايون زبان توڙي بيان جي لحاظ سان برڪ آهن. انهن کان سواءِ پنج وايون خالص ’غنائي‘ آهن، جن ۾ صدق ۽ محبت جا ذاتي احساسات اظهار ڪيل آهن. اهي وايون حال توڙي قال جي لحاظ سان نهايت ئي دلپذير آهن. ساءِ جي لحاظ سان، ميمين شاهه عنات جي وارين ۾ ٿلهه بعد هڪ کان وٺي سورهن تائين مصراعون ملن ٿيون، جيئن ته:

7	وايون هڪ مصرع واريون ⁽¹⁵⁾
11	وايون ٻن مصرعن واريون ⁽¹⁶⁾
3	وايون ٽن مصرعن واريون ⁽¹⁷⁾
10	وايون چئن مصرعن واريون ⁽¹⁸⁾
4	وايون پنجن مصرعن واريون ⁽¹⁹⁾
3	وايون ڇهن مصرعن واريون ⁽²⁰⁾

(1)	ص ص 87، 168
(2)	ص ص 172-173، 183-184، 187-188، 190، 197-198، 309-310
(3)	ص ص 118، 101
(4)	ص 163
(5)	ص ص 139، 148، 157
(6)	ص 214
(7)	ص ص 230-231
(8)	ص ص 245، 252، 259-260، 265
(9)	ص 274
(10)	ص 285
(11)	ص 198
(12)	ص ص 203، 204
(13)	ص ص 202، 214، 293
(14)	سرود پرياته، فصل 2، وائي 2
(15)	ڏسو ص ص 172، 188، 211، 265، 274، 298 ۽ 309
(16)	ص ص 114، 163، 167، 184، 202، 211، 230، 260، 285، 293
(17)	ص ص 183، 187، 190
(18)	ص ص 139، 148، 157، 172، 197، 214، 252، 265، 303 ۽ 304
(19)	ص ص 173، 245، ۽ 310-311
(20)	ص ص 87، 118، 168

- 1 وائي اٿن مصرعن واري (1)
 1 وائي نون مصرعن واري (2)
 1 وائي ڏهن مصرعن واري (3)
 1 وائي سورنهن مصرعن واري (4)

هڪ مصرع وارين وارين کي پهريون ڀيرو پڙهندي گمان ٿيو ته شايد اهي اڻپوريون آهن، مگر جيئن ته سڄيون ساريون ست وايون هڪ مصرع واريون آهن انهيءَ ڪري ڪافي وثوق سان چئي سگهجي ٿو ته اها سٽاءِ اصلي آهي، ۽ غالباً 'واين' جي ابتدا تلهه بعد هڪ يا ٻن مصرعن سان ٿئي.

ميين شاهه عنات جي ٻائيتاليهه وارين جي تلهن جي سٽاءِ ٻن قسمن جي آهي:

گهڻي ۾ گهڻيون، يعني ته 33 وايون، اهڙيون آهن، جن جي تلهن ۾ قافيو وچ تي آيل آهي، مثلاً:

- ساريان موڪ ملي، پيرون ڪيرون جيڏيون.

- آءُ پرين گهر پيهي، چنيسرا هار هٿان مون چڏيو.

- هوت هاڙهي ڌاري هوندا، وانءُ وهلي سات سين.

نو وايون اهڙيون آهن، جن جي تلهن ۾ قافيا آخر ۾ آيل آهن، مثلاً:

- دوس قريشي، عرب ديسي، توکي رب سنڀالي ميان سائين.

- توکي مڱان تون آهين، پنا در ڪونه سڃاڻا.

قافين کي تلهه جي وچ يا آخر ۾ آڻڻ واري انهيءَ مٿ ست سان 'وائي' جي لٽي ۾ نت نئين تبديل پيدا ٿي سگهي ٿي. وائي ڳاڻڻ خاطر وجود ۾ آئي ۽ پهرين شاهه عنات تلهه توڙي مصرعن جي ڪڇ وهڻ ۽ انهن ۾ قافيا جي بيهڪ ۽ لفظن جي پوڄ سان وارين ۾ لٽي ۽ ترنم جي واڌاري لاءِ چڻ نت نوان اسباب پيدا ڪيا. مثلاً:

- تلهه ۾ ٻٽن قافين جو جوڙو:

اڄ گهر، اڄ گهر ايندا سپرين، ويني ڪانگ اڏاين

ايهين پانين.

- تلهه ۾ اندروني قافين جو جوڙو:

سمن صالحن، توڙان طالبن، اصل آهي آمري

هلي هلي ماءُ، مون ڳالهه سٽاءُ، ڪيچين جي ڪاءِ

اوڏا آهين آري، تسون ٿي ۾ ڪهاري

اٿي هل هاڻ ملنديءَ هوت ڪي.

(1) ص 184-185

(2) ص 89

(3) ص 231-232

(4) ص 197-198

- تله توڙي مصرع ۾ قافيي ۽ رديف جو جوڙ:

تي من موھڻو ڄام، جو سونھن سين ۾ وٽري گندري
تي من موھڻو ڄام
سمي سونھاڻي، محبت هاڻي، مهاڻي مها سوندرِي گندري
تي من موھڻو ڄام

راڳ جي ڄاڻ: وائي جي 'لفظن' کي وائي جي 'لڻي' سان هر-آهنگ ڪرڻ واري نڪتي جو موجد غالباً ميون شاه عنات ئي آهي، ۽ ان جو وڏو سبب اهو هو جو ننڍي هوندي راڳ جي مجلسن ۾ اٿيو ويٺو ۽ راڳ جي ڪافي ڄاڻ ۽ پروڙ حاصل ڪيائين. انهيءَ ڪري ئي پهريون ڀيرو پنهنجي بيتن ۽ واين کي 'سرودن' ۾ سموهيا، جن مان ڪلياڻ، جمن، ڪنڀات، سرسيراڳ، رامڪلي، پرياتي، (پريات)، ڏناسري، جيتسري، پوري (پورب)، آسا، بلاول، سورث، سارنگ، توڙي (توڙي؟) ۽ ڪاموڏ تسليم شده راڳ ۽ راڳيون آهن. سندس راڳ ۽ سرن جي ڄاڻ ان مان ظاهر آهي جو خود بيتن ۾ 'وهاڳ' جو نالو ڪنڀو اٿس:

- ڇائين جان چارڻ، تان ويلالھ وهاڳ جي⁽¹⁾
- جاجڪ آهين ذات، تـ ويلالھ وهاڳ جي⁽²⁾

'جيتسري' جو نالو پهريون ڀيرو ميون شاه عنات جي سرن ۾ ملي ٿو، ۽ راڳ جي علم موجب 'جيتسري' پوري ناٺ مان هڪ راڳي آهي. ڪن واين جي تله ۽ مصرعن جي سٽءَ مان ڳاڻڻ جي لڻي نروار ٿئي ٿي. مثلاً: هيٺين وائي 'ڳيچ' جي لڻي ۾ رچيل آهي تـ:

ميندي لال لائينديون، هٿ ڳل هار گلاب تني کي
سيد شهباز ڪامل قلندر، در دولهه سي اينديون
مينديون لال لائينديون⁽³⁾

اهڙي طرح 'سرود ڪاموڏ' جي وائي (تي من موھڻو ڄام - الخ.) جنهن جو ذڪر مٿي قافيي جي سلسلي ۾ اچي چڪو آهي، توڙي سرود ڏناسري جي هيٺين وائي، جا قلندر شهباز جي مدح ۾ چيل آهي، انهن ٻنهي جا تله ۽ مصرعون پڪي راڳ جي استاڻي ۽ انٽرن جو اهڃاڻ ڏين ٿا:

شهباز لال، گنڊين نور جي ٿيو
هند سنڌ هاڪ هريل، آواز اصفهاني

قلندر شاه ڪمال، گنڊين نور جي ٿو - الخ.

نتيجي طور چئي سگهجي ٿو ته ميون شاه عنات هر رنگ ۾ رڳجي شاعري ڪئي. توحيد ۽ طريقت، سلوڪ ۽ نصيحت جا نڪتا پڻ بيان ڪيائين، مگر عوامي قصن ۽ داستانن کي دل کولي ڳايائين، ۽ سنڌي شاعري جي عنوانن کي وسيع ڪيائين. بيتن، مولودن، ۽ واين کي لفظن جي پوڄ ۽ بيان جي وسعت سان

(1) سرود پريات، فصل - 1 بيت [3].

(2) ايضاً، بيت [4].

(3) سرود ڏناسري فصل - 3، وائي - 2.

سينگارائين. بيتن ۾ مجازي رنگ جي شاعري کي چمڪايائين ۽ واين جي سٽاء ۾ ڳاڻڻ جي لڻي پريائين. سندس پيش رو قاضي قادن توڙي ميون شاهه ڪريم اصولي طور صوفي ۽ درويش هئا، جن سلوڪ ۽ طريقت جي نڪتن کي بيان ڪرڻ خاطر بيت چيا. سندن واسطي شاعري مقصد نه مگر ذريعو هئي. ميون شاهه عنايت پنهنجي طبعي ذوق سببان شاعر ساماڻو ۽ شاعريءَ مان پورو حظ حاصل ڪيائين. ميون شاهه عنايت هڪ صوفي درويش جي حيثيت ۾ شاعري ڪانه ڪئي، بلڪ شاعريءَ جي ذات سندس واسطي درويشي جو باعث بني.

ميون شاهه عنايت ۽ شاهه عبداللطيف⁽¹⁾: 'عام سنڌي داستان ۽ مشهور عنوانن جي تاجي پيئي

۾ اڻيل ۽ سر وار بيتن ۽ واين جي سٽاء ۾ سمائل شاعري' جي سنواريندڙن ۽ سينگاريندڙن ۾ ميون شاهه عنايت ۽ شاهه عبداللطيف جو شرف مڙني کان مٿانهون آهي: ٻئي هن نئين تحريڪ ۾ پائيواري آهن، بلڪ ٻئي هن تخليق لاءِ فطرت طرفان ڇڻيل جاڙا ٻار آهن. ٻئي ساڳي صورت جون ٻه اکيون آهن ٻئي ساڳي سڀ جا ٻه موتي آهن. البت سنڌي شاعري جي فن ۽ ان جي اُسرندڙ فڪر جي ارتقائي تقاضا موجب ٻنهي مان هر هڪ پنهنجو پنهنجو ڪم ڪيو: ميون شاهه عنايت قالب گهڙيا ته پٺاڻي صاحب اهي سوڌي سنواري پريا، ميون شاهه عنايت ديواريون ڪنيون ته پٺاڻي صاحب عمارتون اڏيون، ۽ ميون شاهه عنايت صورتون ايجاد ڪيون، ته پٺاڻي صاحب اهي روح ڦوڪي جاڳايون. ميون شاهه عنايت ڇڻ پٺاڻي صاحب جي آمد لاءِ اڳواڻ بنجي آيو ۽ اچي ميدان سنواريائين جنهن ۾ پٺاڻي صاحب پوءِ ڪوئتل ڪڍايا.

ميون شاهه عنايت جي سوانح جي ٿاڻن ۽ اهڃاڻن واري تفصيل مان ظاهر آهي ته ميون شاهه عنايت جي عمر 65 کان 70 سال کن هئي جو پٺاڻي صاحب سنه 1102ھ ۾ ڄائو، ۽ پٺاڻي صاحب جي عمر 18 کان 23 سال کن هئي جو ميون شاهه عنايت وفات (1120 - 1125ھ) ڪئي. عمر جي لحاظ سان پٺاڻي صاحب ميون شاهه عنايت جي پوٽي بلال شاهه جو سن هو، جو پڻ پٺاڻي رانگر ميان نورمحمد ڪلهوڙي جي دور جو شاعر هو.

جيڪڏهن تسليم ڪجي ته ڪم از ڪم 13 - 14 ورهين جي عمر ۾ لطيف جو ذهني لاڙو پرجهڻ ۽ پروڙڻ، سلوڪ ۽ صحبت طرف ٿيو، ۽ هن شاهه حبيب جي حوالي کان قدم وڌائي ٻاهر ڪائنات ۾ رکيو، ته اول جنهن شاعر جو نالو يا جنهن بزرگ جو ذڪر سندس ڪنين پيو هوندو، سو غالباً ميون شاهه عنايت جو ئي هوندو. ميون شاهه عنايت جي عمر ان وقت اسي ورهين کان مٿي هئي ۽ سندس بيتن توڙي بزرگي جو مذڪوره جاءِ بجاءِ مشهور هو. ميون شاهه عنايت جي سڪونت ۽ شاهه حبيب جي حوالي وارا ماڳ مڪان ڇڻ ساڳي ئي تر ۾ هئا ۽ وچ ۾ مفاصلو پنڌرنهن ميلن اندر هو. انهيءَ ڪري باوجود ننڍپڻ جي پٺاڻي صاحب جو ميون شاهه عنايت وٽ پهچڻ ۽ ساڻس صحبتون ڪرڻ قرين قياس نظر اچي ٿو.

ميون شاهه عنايت ۽ پٺاڻي صاحب جي ملاقاتن ۽ رس رهائين بابت ڪيئي حڪايتون هلندڙ آهن جي سچاڻ سگهڙن جي ڪچهرين جو هڪ اهر عنوان آهن. انهن حڪايتن مان جي نتيجا نڪرن ٿا سي هي آهن ته ميون شاهه عنايت ۽ پٺاڻي صاحب همعصر هئا، ميون شاهه عنايت وڏي عمر جو هو ۽ پٺاڻي صاحب اڃا ننڍو هو. پٺاڻي صاحب ميون شاهه عنايت وٽ رس رهائڻ لاءِ ايندو هو، ميون شاهه عنايت پٺاڻي صاحب کي گهڻو پائيندو هو، ۽ پٺاڻي صاحب کي ميون شاهه عنايت لاءِ گهڻي محبت ۽ عزت هئي. سندن ملاقاتن ۽ مجلسن بابت اڪثر روايتون

(1) هن موضوع تي اسان سنه 1952ع ۾ هڪ مضمون لکيو هو جو پهريائين رسالي نئين زندگي (ماه فيبروري) ۾، ۽ تازو "شاعرن جو سرچاڻ شاهه عبداللطيف پٺاڻي" (پٺاڻي صاحب بابت مضمونن جو مجموعو، پاڪستان پبليڪيشن، ڪراچي، 1963) ۾ شايع ٿيو آهي. ان مضمون جو مدار اڪثر زباني روايتن تي هو جن جي ڀيٽ ۾ هن عنوان هيٺ ڪيل بحث ۽ نظريا وڌيڪ مستند آهن.

سيون ٻڌيون ڳالهيون آهن جن ۾ ڪچهري جي رس خاطر سگهڙن پنهنجي طرفان گل وڌا آهن. ساڳين مضمونن ۽ معنائن ۾ ميين شاهه عنات ۽ شاهه عبداللطيف جي چيل بيتن جي آڌار تي اڪثر ائين سمجهيو ويو ته ملاقات وارن موقعن تي پٺاڻي صاحب ميين شاهه عنات جي بيتن کي رد ڪڍ ڏيندي سامهون بيت چيا. اهڙيون روايتون غير ورندار ۽ حقيقت جي خلاف معلوم ٿين ٿيون، ڇاڪاڻ ته ننڍي عمر جو نيڪ نوجوان ويهي اسي ورهيه جي شاعر ۽ درويش ميين شاهه عنات کي سامهون بيتن ۾ رد ڪڍ ڏئي، سو اعتبار کان ٻاهر آهي. هڪ ته نياز ۽ نثرت، ادب ۽ اخلاق، سنجيدگي ۽ صلح شاهه عبداللطيف جي طبع جا فطري جز هئا ۽ ٻيو ته ميون شاهه عنات کيس گهڻو پائيندو هو، انهي ڪري ٻنهي جي وچ ۾ مناظري ۽ مقابلي لاءِ ڪو سبب ئي ڪونه هو. سندن ملاقاتن بابت مختلف روايتون هلندڙ آهن جن مان ڪي وڌيڪ ورندار ۽ قابل اعتبار هيٺ ڏجن ٿيون.

چون ٿا ته هڪ ڀيري جڏهن شاهه عبداللطيف ميين شاهه عنات سان مليو ته ميين شاهه عنات کيس شعر چوڻ جي ترغيب ڏني، جنهن تي نوجوان لطيف چيو ته: ’زمين سڄي ڪڙي پئي آهي، پوءِ مون کي ڪهڙو ٿا ڏس ڏيو‘. ميين شاهه عنات چيو ته: ’ابا! تون وڃي سمنڊ ڪڙ‘⁽¹⁾.

هڪ دفعي شاهه عبداللطيف سوز ۽ درد واري حالت ۾ اهڙي وقت اچي پهتو، جو ميون شاهه عنات اندر حويلي ۾ هو ۽ ٻاهر ڪا ٻاهر ڪانه هئي. در تي ڪا ٻانهي هئي جنهن کي لطيف چيو ته اندر شاهه کي وڃي ٻڌاءِ ته ڪو ماڻهو آيو آهي ۽ چوي ٿو ته وڃي اندر چئو ته:

در تي ڪري دانهن، در تي ڪري دانهن

ميون شاهه عنات پيرسن هو ۽ ستو پيو هو. اهو نياپو ٻڌي اٿيو. ڊگهو مڙس هو ۽ عصا کڻي هلندو هو. در ڏانهن آيو ته عبداللطيف تي نگاهه پيس ۽ چيائينس ته:

ڪلهي لائي ٻانهن، ڪڙي پيرن ڪندس پانهجو.

ائين چئي اچي عبداللطيف کي ڳر هاتي ڏنائين ۽ کيس هر طرح جي تسلي ڏيئي پاڻ وٽ رهايائين⁽²⁾. شاهه عبداللطيف کي ميين شاهه عنات لاءِ جا محبت ۽ عزت هئي سا هيٺين عام مشهور حڪايت مان ظاهر آهي. اسان مٿي (ص 35) پليجي ۽ ڳاهي واري ڳالهه جو ذڪر ڪيو آهي. تازو هن مقدمي لکندي اسان کي مرحوم قادر شاهه نصرپوري جي هٿ لکيل اها ساڳي ڳالهه ملي، جا هن تاريخ 28 ذوالقعد سنه 1320 هـ نصرپور جي مشهور شاعر مصري شاهه مرحوم (سندس مامي) کان ٻڌي قلمبند ڪئي. مصري شاهه جي زباني مطابق پليجي زميندار جو نالو ’ڏهيسر‘ هو ۽ هن ميين شاهه عنات جي پيءُ ميين احمد شاهه جي اشاري تي ميين شاهه عنات جون گهوڙيون، جي سندس ماڻهو سانوڻ جي مند ۾ اُتي چارڻ لاءِ وٺي ويو هو، ديهر پليجاڻي مان تڙي ڏنيون. ان تي ميين شاهه عنات رنج ٿي پاراتي طور بيت چيو جو اسان مٿي (ص 35) نقل ڪري آيا آهيون. ان ۾ هڪ مکيه سٽ⁽³⁾ هيءُ هئي ته:

جو ڏهيسر سڄي ڏيهه ۾ سو وڃان ئي وڃاءِ.

(1) روايت حاجي بخش علي شاهه.

(2) روايت حاجي عمر چانڊيو.

(3) ص 27 تي ڏنل بيت ۾ اها سٽ چوٿون نمبر سمجهڻ گهرجي.

لکيت ۾ اها ڳالهه سڀني کان اڳ (1305هـ) مير عبدالحسين سانگي ”لطائف لطيفي“ ۾ هن طرح قلمبند ڪئي آهي: ”چون ٿا ته هالا قوم جا ڪي گهر شهر شاهپور لڳ⁽¹⁾ هئا، جتي جو وڏيرو ڏهيسر پليجو هو. ڏهيسر ميين شاه عنت سان بدسلوڪي ڪئي، جنهن تي ميين شاه عنت کيس پاراٽو ڏنو. ان تي کيس (ڏهيسر کي) اچي ڊپ ورايو ۽ جڏهن اولياء صاحب (پٺاڻي صاحب) جي اچڻ جو ٻڌائين تڏهن ان ارادي سان سندس دعوت ڪيائين ته کانئس خير جي دعا گهري. عرض ڪيائين ته ’شاه عنت رنج تي مونکي پاراٽو ڏنو آهي، اوهان دعا ڪري ان جي اثر کي دفعي ڪريو.‘ حضرت (شاه صاحب) فرمايو ته: ’شاه عنت درويش آهي، ساڻس سهڻو سلوڪ واجب هو.‘ (بالآخر اهو ڳوٺ ڦٽي ويو ۽) هن وقت اتي راهوڄن جا ڪي هڪ به گهر آهن.“⁽²⁾

مشهور روايت آهي ته هڪ پيري نوجوان عبداللطيف سوز ۽ درد واري حالت ۾ ميين شاه عنت وٽ آيو ۽ اچي ساڻس حال اوريائين، جنهن تي ميين شاه عنت کيس ڳرهائي ڏيئي دلداري طور هي بيت ڏنو ته:

پسي ڏونگر ڌار، جر هلڻ ۾ هيڻي ٿئين مجازاڻيون موتيون سڻي پنڌ پچار
تون پهري پائج پرين لئي حقيقت جو هار سگهي لهندئي سار، آرياڻي عنت چئي.

سگهڙن جي روايت موجب پٺاڻي صاحب ميين شاه عنت جي بيت جي جواب ۾ وري هيءَ بيت ڏنو ته:

پسي ڏونگر ڏاه، جر هلڻ ۾ هيڻي وهين لانجي لڪ، لطيف چئي، پنيءَ ڪيچين ڪاه
پيچي پورج سسئي، بلرجاڻي باه ان وڙاڻتي ورجو، آسر هڏ مر لاه

جو اڪئون اوڏو آه، سو پرين پراهون مر چئو.

موقعي جي نزاکت مان ظاهر آهي ته پٺاڻي صاحب کي سامهون هن بيت چوڻ لاءِ ڪو سبب ڪونه هو. اهو بيت غالباً پٺاڻي صاحب پوءِ ميين شاه عنت جي بيت کان متاثر ٿي چيو. مرحوم مولانا دين محمد وفائي پڻ ”لفظ اللطيف“ ۾ هيءَ روايت نقل ڪئي آهي⁽³⁾، ۽ صورتحال جو صحيح جائزو ورتو اٿس ته ”نوجوان عارف سيد عبداللطيف، جو قبض ۽ بسط جي ڪشش ۾ ڦاٿل هو، تنهن کي ڏسندي شاه عنت الله جو ڪجهه پهريائين فرمايو“ سو مٿيون بيت هو. ڪي سگهڙ هن حڪايت ۾ ميين شاه عنت جي بدران صوفي شاه عنت الله جهوڪ واري جو نالو آڻيندا آهن، حالاتڪ صوفي شاه عنت شهيد سنڌي ۾ شاعري ڪانه ڪئي. مولانا وفائي مرحوم کي پڻ هي روايت شاه عبداللطيف ۽ صوفي شاه عنت الله جهوڪ واري جي نالن سان ملي، ۽ نظر پيل کان ساڳيا نالا ڏنا اٿس. البت پٺاڻي صاحب جي چيل بيت کي هن طرح ورجايو اٿس ته، ”حضرت پٺاڻي شاه عنت الله کي سندس آڳيا جو جواب چڻ هائو ۾ ڏئي ٿو چوي ته ور ڪهڙو به اڻ وڙائڻو هجي پر اُن کي ڪيئن ڇڏبو. هو پراهون آهي پر ڪشالا ڪندڙ محبتي لاءِ بالڪل ويجهو آهي.“

هن روايت مان جو خاص نڪتو نروار ٿئي ٿو، سو هيءُ آهي ته نوجواني وارن سالن ۾ پٺاڻي صاحب تي محبت ۽ مجاز جو غلبو هو، ۽ جيئن ته ميين شاه عنت جي مٿس والدانه شفقت هئي ۽ سندس تسلي واسطي وٽس هر وقت باجهه جي هڪي موجود هئي، انهي ڪري نوجوان عبداللطيف اچي ساڻس حال اوريڻدو هو. پيو

(1) پليجاڻي اسٽيشن جي ويجهو ’شاهپور‘ جو شهر جو پوءِ ميان غلام شاه ٻڌايو.

(2) لطائف لطيفي (راڻو جو قلمي نسخو). اها ساڳي ڳالهه مير عبدالحسين خان سانگي کان مليل مواد جي آڌار تي مرزا قليچ بيگ ”احوال شاه عبداللطيف پٺاڻي“ (چاپيل منشي پوکو داس تاجر ڪتب شڪارپور، دفعو ٽيون، سن 1910، ص 66) ۾ اختصار سان ڏني آهي.

(3) لفظ اللطيف، وفائي پبلشنگ هائوس، ڪراچي، 1951ع، ص ص 70 - 71.

نڪتو جو هن روايت مان ذهن نشين ٿئي ٿو، سو هيءُ آهي ته لطيف جي سڪ ۽ سوز واري حالت ۾ ميين شاهه عنات سسئي جي سر مان پنهنجي چيل بيت جي ذريعي کيس تسلي ۽ دلداري ڏني. ان مان انهن عام روايتن جي ترديد ٿئي ٿي جن ۾ ائين ڄاڻايو وڃي ٿو ته شاهه عبداللطيف ميين شاهه عنات کي سسئي جي ڳالهه سمجھائي کيس سسئي بابت بيتن چوڻ تي آماده ڪيو.

حقيقت هن ريت آهي ته ميين شاهه عنات جو مھراڻي ۽ تر سان گھڻو واسطو هو ۽ انهيءَ ڪري جڏهن مارئي بابت بيت چيائين ته مارن جي رهڻي ڪهڻي توڙي ٿر جي ماڳن ۽ تڙن، گاهن ۽ ڏڻن جو تفصيل سان دلڪش پيرائي ۾ نقش چيائين. جڏهن نوجوان لطيف جي ميين شاهه عنات وٽ اچ وڃ ٿي ته هو انهن بيتن کان نهايت متاثر ٿيو. اهو مذڪور غالباً خود پٽائي صاحب جي مجلسن ۾ هليو، ۽ کانئس پوءِ جڏهن ان بابت ڳالهيون هليون ته ڪن اڻوڻن ڄاتو ته ان ۾ پٽائي صاحب جي گھڻتائي ٿي ٿئي، البت ان حقيقت جي انڪار ڪرڻ بدران ائين چوڻ شروع ڪيائون ته ميين شاهه عنات پٽائي صاحب کي مارئي طرف متوجه ڪيو ته پٽائي صاحب وري ميين شاهه عنات کي سسئي جي وات ڏسي.

اهڙي روايت کي غالباً پهريون ڀيرو آخوند عبدالرحيم محمد وفا عباسي گذريل صدي جي آخر ڌاري قلمبند ڪيو، جا هو بهو سندس لفظن ۾ هيٺ ڏجي ٿي: پڌرو هجي ته هن سنڌ ڏيهه ۾ گھڻا شاعر ٿي لنگهيا آهن.... تن مڙني شاعرن مان ٻه شاعر وڏا ناميارا آهن: هڪڙو سيد شاهه عنات، ۽ ٻيو سيد شاهه عبداللطيف پٽائي، ٻئي ڪامل اولياءِ الله جا ۽ سالڪ هئا. انهن پنهنجن ڪتابن يعني رسالن ۾ بيت مارئيءَ جا چيا آهن. پر سيد شاهه عنات ساري ڄمار مارئي جا بيت پيو چوندو هو، ۽ سيد شاهه عبداللطيف، جو ڄمار ۾ شاهه عنات کان ننڍو هو، سو سسئي جا بيت ڏيندو هو. جڏهن شاهه عنات ماڻهن کان ٻڌو ته سيد شاهه عبداللطيف سسئي جا بيت ٿو ڏئي، ۽ اڃا ڄمار جو ننڍو آهي، ۽ پيو ساڻس هڪڙو خليفو تمر فقير نالي همراھ آهي، تڏهن انهن ماڻهن کي چيائين ته ”سسئي جا ستر ڇڏي ٻاهر نڪتي، تنهن جا بيت پلاچا ڏبا! تنهنڪري جي شاهه عبداللطيف هوند مون کي گڏجي، ته انهن بيتن ڏيڻ کان جهليانس“. پوءِ هي ڳالهه ڪن ماڻهن وڃي شاهه عبداللطيف کي ٻڌائي، تڏهن پنهنجي خليفي کي چيائين ته ”سيد شاهه عنات صاحب جي زبان ڏئي تعاليٰ وٽ مقبول پيل آهي، جي جهل وجهندو ته پوءِ آءٌ بيت ڏئي ڪين سگهندس تنهن ۾ هاڻي هيئن ٿا ڪريون جو آءٌ پاڻهي وٽس وڃي ٿو حاضر ٿيان. پر اسان جي گڏجڻ کان اڳي تون بيت سسئيءَ جا پيو ڏج، ته سسئيءَ جي سچائيءَ کي ڄاڻي.“ پوءِ گڏجڻ جي وير تمر فقير هي بيت ڏنا:

سڪ ٻڌائين سندرو، جانب ڪاڻ جڙي
عمرائين ڪڙهي، ته به پلڪ پريان جي نه پري.

ڪڙي ۽ رڙي، پر پٺ پير پنهنونءِ جا
لڪن ساڻ لطيف چوي، مر مند پاڻ مڙهي

واڪا ڪيو ويڙهين ۾، ريهون ڪيو روءِ
ڪيچان اوري ڪوءِ، من ٿئي غور غريب جو.

پرينديشي پنڌ ٿي، جتن پئيءَ جسوءِ
طالب کي تمر چوي، ور ڏس ڏيرن جو پوءِ

پوءِ هي بيت ٻڌي سيدشاهه عنات فرمايو ته: ”ابا عاشق الله جا! هيءُ ته سسئي ڪين هئي، پر سڻ ۾ سئي چڻبي جنهن جا تو اهڙا بيت ڏنا آهن. ڇا چئجي هنن بيتن جي ڳالهه! هي ته بيشڪ حقيقي آهن، ۽ جيڪا مون عمر سڳوري گذاري سا خير سان گذري، باقي اڄ کان پوءِ اڳتي آءٌ پڻ سسئي جا بيت ڏيندس ڇا کان جو

ضمير هنن بيتن جو حضرت نبي ڪريم شفيع جي پار رجوع آهي. سسئيءَ جي ڳالهه تو ڪيئن ٻڌي آهي؟“ تڏهن سيد شاه عبداللطيف ساري ڳالهه پيراتي ڪري ٻڌايس. پوءِ ان مهل سيد عبداللطيف، سيد عغات کي چيو ته ”مهرباني ڪري مارئيءَ جي ڳالهه سٿائيند ۽ موڪل ڏيند، ته آءُ پي مارئيءَ جا بيت چوان.“ تڏهن سيد شاه عغات ساري ڳالهه مارئيءَ جي ڪري ٻڌايس، ۽ چيائينس ته ”جي دل چوئي، ته پلي ڪري مارئيءَ جا بيت ڏي.“ مارئيءَ جي ڳالهه هن پر آهي⁽¹⁾.

سڄي سٽء مان هيءَ روايت بالڪل عامي پئي نظر اچي. تمر فقير پٺائي صاحب کان عمر ۾ وڏو ڪونه هو. فرض ڪجي ته پٺائي صاحب ننڍي ڄمار ۾ سسئي جو داستان ڪٿي ڳايو هجي، پر ڪانئس به قدري ننڍي عمر جي يا سندس سن تمر فقير ميين شاه عغات کي ويهي پنهنجا بيت ٻڌايا سو مڃڻ کان ٻاهر آهي.

هن روايت کي پوءِ پيرومل نقل ڪيو جنهن جو حوالو مولانا دين محمد وفائي ’لطف اللطيف‘ ۾ ڏنو آهي. پر مولانا مرحوم شروع ۾ ئي هن روايت جي انهيءَ حصي کي اهميت ڏني آهي، جنهن مطابق پٺائي صاحب ميين شاه عغات کان مارئي جي سلسلي ۾ متاثر ٿيو. سندس الفاظ هي آهن:

”هڪ روايت آهي ته شاه عغات پهريون سنڌي شاعر آهي جنهن عمر مارئي جي ڪهاڻي تي ڪي بيت چيا هوا ۽ شاه عبداللطيف کي مارئي جو مذڪور سٿائي هن ۾ مارئي جي بيتن چوڻ جو چاهه پيدا ڪيائين. پروفيسر پيرومل لکي ٿو ته شاه عغات بابت چوڻ ۾ اچي ٿو ته هو اول ۾ مارئي جا بيت چونڊو هو. شاه عبداللطيف جا سسئي وارا بيت ٻڌائين ته ڏاڍا وڻي ويس جو پاڻ به اهڙا بيت چوڻ لڳو:

اڌر، نٿر، اڀري، ڪڙهي، ڪميڙي

تنهن سان ٻاروڄل ٻاجهون ڪيون، هوت ڏسي هيڻي

اڳهائي عغات چئي، ٿي ٽڪر ۾ ٿيڻي

جا هڻي ور جي وهڻي، تنهن کي محب مليو منجهار⁽²⁾

لطيف جي ننڍي عمر، صالح طبيعت ۽ ميين شاه عغات ڏانهن سندس دلي رغبت مان صحيح گمان اهڙي نڪري ٿو ته نوحوان لطيف اسي ورهيه جي هن شاعر ۽ بزرگ وٽ ڪي سوچڻ ۽ سکڻ لاءِ ۽ نه کيس سمجهائڻ ۽ سيکارڻ لاءِ ٿي ويو. ميين شاه عغات ۽ پٺائي صاحب جي سُرور بيتن کي غور سان پڙهندي چٽيءَ طرح معلوم ٿيندو ته پٺائي صاحب هن بزرگ کان گهڻو ڪي پرايو. ميين شاه عغات جي بيتن ۽ وارين پٺائي صاحب کي گهڻو متاثر ڪيو ۽ ميين شاه عغات جي وفات بعد پڻ سندس ڪلام سان پٺائي صاحب جي تمام گهڻي محبت رهي جنهن جو عڪس پٺائي صاحب جي ڪيترن ئي بيتن ۾ بالڪل نمايان طور نظر اچي ٿو. عام زباني روايتن وارن بيتن کي ڇڏيندي، هيٺ اسان ميين شاه عغات ۽ پٺائي صاحب جا ڪي مستند بيت يا بيتن جون مصراعون مثال خاطر ڏيون ٿا⁽³⁾. انهي لاءِ ته اسان ٻنهي جي قريبي رشتي کي پوريءَ طرح پرکي سگهون:

⁽¹⁾ ”عمر مارئي جو قصو (بنا زاتين)“ جوڙيل آخوند عبدالرحيم محمد وفا عباسي جو، پريمئر پريس حيدرآباد، ڇاپو ڏهون، سن 1911ع تان ورتل.

⁽²⁾ لطف اللطيف، وفا پبلشنگ هائوس، ڪراچي، 1951، ص 73. اصل متن ۾ هن بيت جون آخري ٻه سٽون هيٺينءَ طرح آهن جن جي مستند روايتن مطابق تصحيح ڪئي وئي آهي:

اڳهائي عغات چوي تنهنجي ٽڪر مان ٿيڻي

جا هي ور جي وهڻي، تنهن کي محب مليو مهياڙ ۾

⁽³⁾ اهي مثال هن ڪتاب ”ميين شاه عغات جو ڪلام“ ۽ علامه امداد علي صاحب قاضي جي مرتب ڪيل ”رسالو (پيغام) شاه عبداللطيف جو“ (سنڌي ادبي بورڊ، 1961ع) مان ورتل آهن.

ميين شاهه عنات

اوڳڻ پائي پاند، پرين آيس تو مٿي
(ڪلياڻ فصل 1: بيت 3)

برڪت محمد مير، پار پهتا پهيڙا
(ڪلياڻ 7:1)

الست ارواحن ڪي جڏهن جاڳايو جبار
(ڪلياڻ 1:2)

ڪبير ڪٿام ڪيترا، هئي هئي پاڻان هيچ
سهيڻن صغير وٽا، ڏونگر ريج اريج
(ڪلياڻ 2:2)

اولي اور، عنات چئي، سڪڻ اي شرط
(جمن 2:1)
بُڪي ڏيندا باجهه جي، نهاري نارون
(جمن 7:1)

تارا اوتارا، نيون وڇاڻو پرين جو
(ڪنياڻ 1:1)

سچ سونهارا، سيد چئي، خبر ڏجاءون
هت آهين اتاهون، هت ٿو پسين پرين ڪي
(ڪنياڻ 3:1)

سچڻ سويارا، پيچ پنيءَ گهر آڻيا
(ڪنياڻ 4:1)

جن هميشه هيڪاند، تن سانگ م پئي، سيد چئي
(ڪنياڻ 5:1)

چنڊ تنهنجي بات، مونڪي آهي من ۾
الله لڳ، عنات چئي، تون اچو منجهه رات
تن جنهن جي تات، سي ڏسي تون ڏيڪارهن
(ڪنياڻ 7:1)

شاهه عبداللطيف

اوڳڻ ڪري اپار، تو در آيس داسڙا
(ليلان چنيسر داستان 3: بيت 5)

پائي آيس پاند ۾، اوڳڻ عينب اپار
(مارئي 8: وائي)
سرڻ تنهنجي سير، تون پار لنگهائين پهيڙا
(ڏهر 2:2)

الست ارواحن ڪي جڏهن جاڳايو جليل
(سهڻي 10:1)

مون هٿان منهنجا ڌڻي، سهسين ٿا صغير
پڪي منجهه پنواهر جي، ڪوڙين ڪٿر ڪبير
(مارئي 5: وائي)

سائو منهن، سونهن وئي، سڪڻ اي شرط
(يمن ڪلياڻ 6:7)
بُڪي ڏيندا باجهه جي، آيا سور ڌڻي
(يمن ڪلياڻ 1: وائي)

وين ۾ ٿي ويهه، تارن ۾ ڪر تڪيو
(آسا 13:3)

هت ٿو پسين پرين ڪي، تون چنڊ اهوئي
آڏت چئج ان ڪي، ڏيان جو روئي
(ڪنياڻ 3:1)

سچڻ سويارو، پيچ پنيءَ گهر آڻيو
(ڪنياڻ 10:1)

هيڪاندي هوئي، سانگ م پوي سچڻين
(ڪنياڻ 3:1)

چنڊ تنهنجي ذات، پاڙيان تان نه پرين سين
تون اچو ۾ رات، سچڻ نت سورجهر
(ڪنياڻ 14:1)

میی کی مجاز جو، توهی یر تائو

(کنیات 2:25)

وئی سیٹ سوت، پاء پنهنجي کرھی

(کنیات 2:26)

دو- دستی دویر، سینی سنگھر رک جی

(کنیات 2:14)

نو نیر، ڈھ ڈاویون، پندرهن پیند پیاس

(کنیات 2:32)

چارین چندن چوتیون، نایو میندیء ڈار

(کنیات 2:24)

کرھا کسر چڈ، وک وڈندی پاء

(کنیات 2:15)

تائیو تیداهین، نیٹ چنایو نکری

(کنیات 2:37)

میا! محبوبین جی هلی وانء حضور

(کنیات 1:8)

رات سہائی، یون سنن، پین وڈو پند

(کنیات 1:6)

رات سہائی، یون سنن، پائی گهرجي پل

(کنیات 1:7)

سچ سوپارو، پیچ پنیء گهر آئیو

(کنیات 1:10)

سڑھ سنوان، لاجو نوان، اولا سندن عاج

سائی سفر هلیا، پری جنگ جهاز

حاصل کریں حاج، واحد وٹجارن جی

(سر سریراگ 2:12)

پیڑی پراٹی، وکر پاء مروترو

تری یر تَن پیا، پاسنئون پاٹی

(سر سریراگ 3:1)

اٹا سو تو گهمی، تو توهی یر تائو

(کنیات 2:4)

سوت وٹی سیٹ، جھل تہ لاتیھون کرھو

(کنیات 2:5)

دودستیون دوران، جنھن کی سینی سنگھر رک جی

(کنیات 2:6)

نَو نَو نیر نھرا، پیرین پیڈ پنجاھ

(کنیات 2:7)

چارین چندن ڈاریون، تازیون توهی توڈ

(کنیات 2:9)

اللہ لگ، عفات چٹی، وک وڈندی پاء

(کنیات 3:2)

نیٹ چنایو نیٹ، آپیو اوڈاهین آسری

(کنیات 3:5)

محبوبین جی ملٹ جی، رک حاضر منجھ هین

(کنیات 3:6)

رات سہائی یون سنن، تیزین سر جوان

(کنیات 3:8)

کامل کنت سجان، پیچ پنیء گهر آئیو

(کنیات 3:10)

توھ جی وٹ طراز، پاء اسباب اخلاص جو

متان کی من لوڈین، پسی جنگ جهاز

عدنٹان عفات چٹی، اتھنجی حاصل ٹی حاج

جہ ناکون ٹٹو نواز، تہ اگھ مڑنی هیکڑو

(سر راگ 1:3)

نٹین بنائج ناکٹا، پیڑی پراٹی

کپر کارونیار جو، پیچاڑی پاٹی

(سر راگ 1:5)

تون ويسرو ويسر، ساٿين سنڀت پند جي
جوڙي جنگ جهاز ڪي، ڪوڏ هٽائج ڪير
وهي وڻجارن جي، بندر ڏانهن بهير
گهر تنين جي ڪير، جن لاڳيدار لنگها ٿا
(سر سريراڳ 4:18)

قرقل ڦوٽا، پارچا، پاڻيٿ پاتائون
ڪوٺيون قيمت سنڊيون، تر ۾ تاڪيائون
لاجن منجهه لطيف چئي، پيڙا ٻڌائون
نذر نيسي ڄام جو چڙهندي چيائون
جي چهي چوڙيائون، سي پيڙيون رکين ٻاجه سين
(سريراڳ 4:19)

لڙ لهريون لس ليٽ، جت انت نه لپي آب جو
(سريراڳ 1:11)

اڀي اوسه پائيان، ڪارڻ وڻجاري
(سامونڊي 3: وائي 2)

آيل ڍولئي ساڻ، هوند ڳر لڳي ڳالهيون ڪريان
(سامونڊي 3:24)

جر تڙ ڏيا ڏي، وڻ تڻ ٻڌي وانئيون
(سامونڊي 3:23)

جڳن جا جڳ ٿيا، تڻان نه موٽيو ڪو
(سامونڊي 1:10)

ڪيڙي ڪيڙ ڪنڊ، ماءِ سامونڊي آڻيا
(سامونڊي 3:43)

ملا معلم خبرون، پڇي پروڙيائون
(سامونڊي 3:17)

سدا وهن سامهان عاشق اتر هير
(رامڪلي 3:4)

لاهوٽي لطيف چئي، آڏي ڏين آير
(رامڪلي 7:6)

پنن جو پٽ ڪڍي، سوجي سڃاڻن
ته بر ۾ بيڪ لهن، پهر نه پنن ڪاپڙي
(رامڪلي 7:5)

قرقل، ڦوٽا، پارچا، اڱر ۽ عنبير
ههڙو وڻج وٺي ڪري، وجهه وڻجارا وير
پُٽي پاڙ م مڪري، اڳيان ساڙ سڄي سير
ڪونهي اهڪ، عنات چئي، جر جو ڪاري نير
گهر تني جي ڪير، ساٿ جني جي سڄيون
(سر راڳ 1:6)

قرقل ڦوٽا، پارچا، پاتائون پيڙيون
اُنِي ڪي عنات چئي، ڦير نه ڪن ڦڙيون
جي چهي منجهه چڙيون، سي پيڙيون رکين ٻاجه سين
(سر راڳ 1:7)

لڙ لهرين لس ليٽ تان عربي مون اُڪار
(سر راڳ 1: وائي)

تڙ سر تواري، اُڀي مڱي اوسهيون
(سر راڳ 2:1)

ڪلي ڪيڪاري، ته اُن ڳالھاري ڳر لائين
(سر راڳ 2:1)

جر تڙ ڏيا ٻوهيان، الاهي اچن
(سر راڳ 2:2)

وڃي ولاتن ۾، جڳ لڳا ڪي جن
(سر راڳ 2:3)

پرين او پيهي، ڪنڊ ڪيڙائو آيا
(سر راڳ 2:4)

ملا معلم خبرون، پڇي پروڙيج
(سر راڳ - اضافو 2)

اتر اوٽ نه ڏين، صرفو ڪن نه سيءِ جو
(رامڪلي 1:3)

آڏي جو عنات چئي، اوءِ الڪ سين اورين
(رامڪلي 1:3)

پنن ڪين پٽ ڪڍي، گهرن ڪين گهرا
مهيسري مخلوق جي، ايئن دور درا
(رامڪلي 1:5)

ڪارنشان ڪڪا ٿيا، ڇراتيا ڇيري
(رامڪلي 5:6)

جي پائين جوڳي ٿيان ته طمع ڇڏ تمام
(رامڪلي 4:4)

سو ڪٽائون روپ، جٿان لوڪ لڄ ٿئي
(رامڪلي 17:10)

نه گندا نه گبري، نه ڪڇ نه ڪاڇوئي
سامين ٻاري سڄ ۾، بابن باهوئي
(رامڪلي 5:10)

ڪڇي ڪاڇوئي، نانگن ٻڌي نينهن جي
جهڙا آيا جڳ ۾، تهڙا ويا موٽي
سڪ نه ستا ڪاڇوئي، لاهي لاڳوئي
اٿين جي چوٽي، پورب ٿيندي پڌري
(رامڪلي 6:10)

جي پائين جوڳي ٿيان ته پر گرو جي پار
(رامڪلي 3:4)

پريا پورب سامهان، راول ٿيا رند
هي جي هئا هنڌ، آءُ نه جيندي ان ري
(رامڪلي 31:1)

مرڻ مسلمان، واحد تن نه وسري
مٿي سڳر ڪاڇوئي، نانگا ننڊ نه ڪن
نيٺ سدائين تن، اوجاڳي اجاريا⁽¹⁾
(رامڪلي 13:10)

چنڊيان، ڪهه اکين سين، پيرين رجھان هٿ
(پ 2: وائي - 2)

ڪريو مهاڙ ملير ڏي، روءِ اُپي چوءِ
(مارئي 8:4)

عمر جي انصاف جا ويٺي واساما ڳاءِ
(مارئي 8:4)

ڇراتي ڇيري سين، ڪارا ڪٽائون ڪوڙا
(رامڪلي 8:1)

طمع جي تمام، مور نه اٿن من ۾
(رامڪلي 9:1)

جتان لوڪ لڄ ٿئي، اُت آديسين آرام
(رامڪلي 9:1)

ڪنوٽي موٽي، آيل! آيا مون ڳري
ترڪ ما شغلا جو، لينگ نه لاڳوئي
ڪمر بستا ڪاڇوئي، ڪين نه ڪاڇوئي
ٻاهر ٻارڻ سڪا، بابو باهوئي
پوءِ مَ ويڇوئي، اني سين عنات چئي.
(رامڪلي 13:1)

جي پائين جوڳي ٿيان، ته پر جوڳي ڪي پار
(رامڪلي 1:2)

ڪويساها ڪاڇوئي، پڙا پراهين پنڌ
هي هنين هنڌ، هوءَ هليا هنگلاج ڏونه
(رامڪلي 5:2)

مرڻ آمانا جن، واحد تن نه وسري
ڪپر مٿي ڪاڇوئي، اوڻ نانگا ننڊ نه ڪن
اڪيون سنڊيون تن، اوجاڳي اجاريون
(رامڪلي 7:2)

آنءِ پڻ تنهين ڪي، چنڊيان، ڪهه اکين سين
(مارئي 1:1)

ڏهه ڏونه اُپي ڏي، سنيها جسيد چئي
(مارئي 1:1)

مارو ڏن نه ڏين، عمر جي اوصاف ۾
(مارئي 3:1)

⁽¹⁾ شايد شاھ عبداللطيف جو بيت نه هجي، مگر رسالي ۾ شامل آهي.

چچيا چيڪاريو چيلڙا، پٽين پهراڻين
(مارئي 4:9)
بيڙيون نيئي ٻار، توتان بند بدا ٿيو
(مارئي 21:10)
سڻي ساڻيه ڳالهڙي، لهي ويا لوه
(مارئي 10:11)
اڪيون آب ڀريو، انهيون ڪوڻ ڪڻان
(مارئي 6:11)
سنجن سانڪن تي وڏيءَ ويسر وهون
(مارئي 9:8)
نئين نند وه ٿي، ساري ساڏوهيون
(مارئي 11:10)
مارو جي اوطاق، گهڻو اڪنڊي آهيان
(مارئي 25:10)
واسي وار نه ويڙهيان، مرچگون رهن چيڙ
(مارئي 10:2)
سائون سيارچ مڪڻي، جيڏيون آئين جال
(مارئي 5:9)
اتان اونڻي آيو، خبر اي ڪري
(مارئي 4:10)
پڻي ساڻ پتار، پائر پيرون چونڊيان
(مارئي 9:7)
ستيءَ سيئي ساريا، جي پائر جا پنهور
(مارئي 4:4)
سمن سچائي، اُئي آهر اُن سمين
(مارئي 24:3)
سرتين ساڻ سمن، آهر اُئي مينهڙي
(مارئي 18:6)

سمي سامائي، چنتا لٽي چارئين
(بالول 6:3)

گهڻا بڪر چاريو، ورتيون وارين
(مارئي 3:1)
لڱڻان لوه لهي پئا، ٿو بند بدا
(مارئي 5:1)
جرڙا ٿو جنجير، اي سنيهو سڻي ڪري
(مارئي 6:1)
اڪيون آب اڪنڊيون، پنهنجي ڪوڻ ڪڻن
(مارئي 7:1)
آڏي رات عنائت چئي، سانڪا سنجن
(مارئي 8:1)
سڻ سيارچ ساڏوهيون ساريان منجهه سرير
(مارئي 9:1)
اُئي جي اوطاق، پسان [اڪين] شال عنائت چئي
(مارئي 15:1)
وڃي اُن وطن ۾، واسيان پنهنجا وار
(مارئي 1: وائي)
سائون سيارچ مڪڻي، ساريان ساڻ هيون
(مارئي 1:2)
اونڻي رات عنائت چئي، آندي خبر ڪري
(مارئي 3:2)
پيرون چنڊيان پرين سان پلو منجهه پائي
(مارئي 4:2)
سوئي سارير سومرا، جو پائر جو پنهور
(مارئي 18:2)
سرتين ساڻ سمن، اُئي آهر اُهيون
(مارئي 8:2)

اتان گهري گهري، چندا لٽي چارئين
(پريات 2:1)

ٻوليون ٻيلي جون ڪري، پاسي ڀريو
(پرياتي 1:19)

نه ڪنهن نيو پاڻ سين، نه ڪنهن ڪيو گڏ
(پرياتي 1:22)

سڄڻ سانوڻ مينهنن جڻن رڄون ٿو ريلي
(ٻلاول 1:13)

ٻجهان ٻاجهه ٿئي، ٻاجهاڻون ٻيلي ڏئي
(پرياتي 1:11)

ويهه داتا جي در تي، لنگها لائي لڏ
(رپ 1: وائي)

جي راتو ڏينهن رمن، هلو ته تڪيا پسون تن جا
(رامڪلي 3:1)

آءُ سڻان تون ٻول، سنيهو سڄڻ جو
(رامڪلي 1:26)

پريا سنڌي پار جي، ڪانگل ڳالهه ڳري
(پورب 1:25)

اوڳڻ رسي سڀڪو، ڳڻين پرين رنام
(آسا 4:25)

سويي! ان سهاڳ ڪي، پوري ڀر م ڏيڇ
(ليلا 3:11)

جي ليلائي نه لهين ته پڻ ليلايڇ
(ليلا 2:21)

آءُ پرين، گهريهي، ميان چنيس، هار هٿان مون ڇڏيو
(ليلا 1: وائي)

ته چارئي چادر پاند، اوسا ڪڍي اڪرين
(آسا 4:43)

ويني جن وٽ، ڏڪندو ڏور ٿئي
تون تن سين ڪٽ، اوڏا اڏي پڪڙا
(يمن ڪلياڻ 8:26)

ڏاتار ۽ مڱشي ڪٿا ٻيلي جا ٻول
(پرياتي 1:9)

ساڻ نه نيو سگهڙين، ٻهه مٽي پرياتي
(پرياتي 1:13)

راءِ رونجهي ريلي، ڏڏ جين ڏهر رجائيو
(پرياتي 1:14)

ٻيلي ۾ ٻاجهون ٿيون، سڀ سرهي ڪير
(پرياتي 2:3)

ونءُ داتا جي در تي، سرود ڪڍي ساڄ
(پرياتي 2:9)

هلو ته تڪڙا پسون تن جا، جي جهنگين جهونگارين
(پورب 1:8)

اوڏو ٿي چئو اونڻن، سنيها سيڻن جا
(پورب 2:1)

ڪانگا قريبن جي، ڪا ڳالهه ڳريئي آه
(پورب 2:3)

ڳڻين پرين رنام، اوڳڻ رسي سڀڪو
(پورب 3:3)

سويي! تون سهاڳ ڪي پوري ڀر م ڏيڇ
(ليلا 6)

ليلا! ليلايڇ، اٿئي ماڳ منٿ جو
(ليلا 6)

هار هٿان مون ڇڏيو، ڪين چنيس چٽاءِ
(ليلا 8)

ته چني چارئي پوت، اوسه وٺي اڪرين
(آسا 4)

رهي نه رتي جيتري، ڏني جن ڏٺار
تون تني سين گهار، اوڏا اڏي پڪڙا
(آسا 5)

تون ڪئن اڳيان تن، وڃيو ولين وات سين
(پرياتي 9:1)
ننڍي وڏي ڳالهڙي، سڄي ٿا سمجهن
(پرياتي 9:1)
ڏسڻ ڏسين جي، ته همه ڪي حق چئين
(آسا 10:4)
مون تي اڪڙين، وڏا ٿورا لائيا
ته پڻ پرين پسن، ڪٿان جي ڪر سامهون
(آسا 3:2)
ايڪ پيالو ٻه ڄڻا، عشق نه ڪري اڌ
اي جا ساعر سڌ، ڪيئي جا قوال سين
(يمن ڪلياڻ 3:4)

محبت پائي من ۾ رنڊا روڙيا جن
تن جو صرافن، اڻ توريو اڳهائيو
(ڪاپاتي 16)

انڻي پهر ارت سين، ڪئن ۽ ڪنن
(ڪاپاتي 17)
پائي ڏور ارت ۾، ڪتين نه ڪوڙي
(ڪاپاتي 7)

چوڻا تيل پنيليا، ها ها، هو هميش
(مومل راڻو 1:3)
مڙهيا گهڻو مشڪ سين، چوڻا ساڻ چندن
(مومل راڻو 2:3)
چوڏهين ماه چنڊ جئن، ڪيو سامي سهاڻو
(مومل راڻو 1:9)
ڪاهي آيا ڪاڪ تي، ڏٺائون ناتر
(مومل راڻو 11:2)

هلي تن ضرر، ڪوهه ولين وات سين
(آسا 7)
ننڍي وڏي ڳالهڙي، جوڙيو جمع ڪن
(آسا 8)
فڪر سين ڦيراء، ته همه ڪي حق چوين
(آسا 10)
لتاڙيو لوڪ ڪي، وڃيو پرين پسن
مون تي اڪڙين، وڏا ٿورا لائيا
(آسا 11)
سڌي پاڻ سڄو ڪري، عشق نه ڪري اڌ
اي تان سائر سڌ، ڪئي جا قوال سين
(آسا 12)

رنڊا جنڻي رهڙيا، محبت پائي من
تني سنڌي سٺ ڪي، صراف ئي سڪن
سي ڪٿي هٿ نه وڃن، ان جو گهر ويٺي ئي اڳهيو
(ڪاپاتي 4:2)

ڪوهه ڪاپاتين، جئن ڪتن ۽ ڪنن
(ڪاپاتي 7:2)
پائي مال ارت ۾، ڪتين نه ڪوڙي
(ڪاپاتي 9:2)

چوڻا تيل قليل سين، واسنگ ويڙهيائون
(مومل راڻو 1)

جوڳي تين ۽ جهرڪڻو، جئن چوڏهين ماه چنڊ
(مومل راڻو 5)
ڪاهي آيا ڪاڪ تي، لڙي لوڏائي
(مومل راڻو 9)

آءُ جڪري جيهو، پُرس پسان ڪونه پيو
وائي جنهن جي رات ۾ ڏيو ۽ ڏيو
وڃي چونه وهو، ان در مٿي مڱڻا
(بلاول 1:14)

ڪوه نه جُهارين جڪرو، جنهن ڏيهه ڏيا ڏيئي
(بلاول 3:9)
سڄڻ سانوڻ مينهن جڻن، رڃون ٿو ريلي
(بلاول 1:13)

ڪنيزڪ ڪيچين جي، ٻانهوٽي ٻانهي
(ديسي 3:11)
گولي تيان گل بوءِ، جي سڃاڻن ساڻ ڌڻي
(ڪوهياري 3:5)

بوتي ۽ بلوچ جي، رڙهي پسان روءِ
(ديسي 3:10)
مزمانن مهري، آڻي جهوڪيا جهوڪ ۾
(ديسي 3:13)

ٻانيڻ ڪي ٻروچ ري پيلي ٺاهه پيو
(ديسي 1:16)
هلڻ سهان نه هوت جو، وڃڻ آءُ گهوريان
(ڪوهياري 4:3)

اديون آءُ اڃاڻ، مون سڱ سڃاڻي نه ڪيو
(آبري 2:7)
سائين سئين نه جاڳين، پوءِ ڪڇاڙڻا روءِ
اي پر ڪپڙ هو، جڻ هو سانگي تون سمهين⁽¹⁾
(حسيني 4:7)

وڏا وڻ وڻڪار جا، جت نانگ سڄن نيلا
آئي عبداللطيف چڻي، ڪيا هيڪلين حिला

سمون سيند سمن ۾، جڪري جيهو نه ڪوءِ
انڙ پهر عنات چڻي، اُڀو ايئن هي چوءِ
الا اچي ڪوءِ، ڏڏ وڏو ڏان گهري
(بلاول 1:1)

پاٽوندر پاتار ۾، جاءِ جڪرو جُهار
(بلاول 1:7)
سمون سانوڻ مينهن جڻن، رات وسي ۽ ڏينهن
(بلاول 1:8)

ٻانهي ٻانهوٽي، ڪنيزڪ ڪيچين جي
(ديسي 1:2)
آنءُ گولي آهيان گل بوءِ، تون سڃاڻج ساڻ ڌڻي
(ديسي 1:4)

سسئي اُت سيد چڻي، ريتي پسي روءِ
(ديسي 1:4)
آڻي اڻ جهيڪڻا، مهري مزمانن
(ديسي 1:5)

ٻانيڻ ڪي ٻروچ جو آسرو آهي
(ديسي 1:8)
ڪوءِ وڃڻ وائي، هلڻ سهان نه هوت جو
(ديسي 1:10)

ستيس تيلاهه سرتيون، اديون هيس اڃاڻ
(ديسي 2:1)
ڪوهه ڪڇاڙڻا روءِ، جتن لئي نه جاڳهين
اڀينين چو نه عنات چڻي، جڏهن سونچل سائين سوءِ
ٻانيڻ چوءِ ٻروچ ڏوٺه، ڪيچ هلندي ڪوهه
اي پر ڪپڙ هو، جينءُ هو سانگي تون سمهين
(ديسي 2:2)

ڪرڙا ڏونگر ڪيچ جا، جت سڄن نر نيلا
اڄن ات عنات چڻي، هيڪلي حिला

⁽¹⁾ غالباً ميان شاه عنات جي بيت جون ٻه مصرعون، جي جدا بيت طور رسالي ۾ شامل ڪيون ويون آهن.

جت ڪڙم نه قبيل، اُت رهبر رسج راه ۾
(آبري 5:3)

ليڙن جو لطيف چئي، ڏونگر ڏيندڙ ڏس
(حسيني 43:12)

سنديءَ چانگن چس، پير نرندڙ پڻ ۾
(ديسي 16:5)

روجهه ڏنائين رات، هوت ڳوليندي حب ۾
ڪيچين جي ڪڙي ٿي، توءِ تنين جي تات
(ديسي 12:5)

سرھ گڏبئي سسئي، سوڙهي منجهه سبيل
(ديسي 14:5)

وچوسپ وري، آئين جي ورن واريون
(آبري 10:2)

تتيءَ تڏي ڪاه، ڪانهي ويل وهڻ جي
(معذوري 7:5)

ڏٺي نه ڏيرن جا، چوڌاري چاري
(ڪوهياري 12:1)

مگ نه تسي مڱسو، نه ملڪ نه مال
(سورث 13:2)

اڄ پڻ اتر پار ڏي، تاڙي ڪي توار
هارين هر سنباهيا، سرها ٿيا سنگهار
(سارنگ 8:1)

وٺا پٽ پراڻ جا، وٺيون ساماري
(سارنگ 9:4)

جي پرين هڙا ڏور، سي مونڪي مينهن ميڙيا
(سارنگ 22:4)

سرها ڪيائون سير، سرهيون سنگهاريون ٿيون
(سارنگ 27:1)

جن جا ور نه وسلا، تن ٻانڙن پيلي ٿئين
(ديسي 5:2)

آرياڻي جا عنات چئي، ڏونگر ڏيندڙ ڏس
(ديسي 8:2)

سندي چانگن چس، وڃي پير نرندڙ پڻ ۾
(ديسي 8:2)

ڏوري ڏه عنات چئي تڙڪ تني لئي تات
روجهن گڏي رات، هوت پيچندي حب ۾
(ديسي 1:3)

سرھ گڏبئي سسئي، سوڙهي منجهه سهي
(ديسي 1:4)

آئين جي ورن واريون، وچوسپ موٽي
(ديسي 5:4)

تتي ڪوسي ڪاه، ڪانهي ويل وهڻ جي
(ديسي 10:4)

هڙا ٻاروچن جا، چوڌاري توچاري
(ديسي 4: وائي - 2)

تنهن ڪي دل ۾ دوجي ڳالهڙي، مگ نه تسي مال
(سورث 4:1)

تاڙي ڪي توار، پيهل پتيو هيون
هارين هر سنباهيا، سرها ٿيا سنگهار
(سارنگ 1:1)

اُٺا پٽ پراڻ جا، لڪڙي سامارو
(سارنگ 3:1)

سڄڻ هڙا ڏور، مونڪي مينهن ميڙيا
(سارنگ 4:2)

سرهيون سنگهاريون ٿيون، پيارين پهي
(سارنگ 13:2)

ڪنهن جنهن گهيڙ گهڙي، جئن اوتڙا تڙ ٿيوس
(سهڻي 5:4)

ندي تن نيڙ ٿئي، جي ريءَ ترهي ترن
(سهڻي 21:11)

ميهاران مهڻي پيتائين پريس جي
اُڪ سِرڪ سيد چئي، لڳس ڏوت ڏهي
سگهي تان نه سهي، مِلي جان نه مهار ڪي
(سهڻي 9:5)

گهڙو پڳو ته گهريو، تون ڪين تر هنيان!
ادب اڪڙين ڪي، ڏيهائي ڏيان
ميهارن ميان، سنئون سنهاريو پيچرو
(سهڻي 11:11)

لَيا ڏنر لار، سانپاران ساهڙ جا
(سهڻي 15:7)

اي ڪم الاهي، نات ڪئن ۾ ڪير گهڙي
(سهڻي 14:3)

تون تماچي تڙ ڏئي، آءُ گندري غريب
توسين ڄام قريب، ڪي ڏن ڇڏائي ڏيڄ مون
(ڪاموڏ 7:1)

ڪوٽر پاڙون پاتار ۾، پونر پري آڪاس
(ڪاراييل 23:1)

چلر ۾ جهنب هڻي، مچي ڪين نه اي
(ڪاراييل 27:1)

لَلي لئي رات، سر ۾ ڪيو سوجهرو
(ڪاراييل 28:1)

جئان گهڙي تئان گهيڙ، اوتڙائين تڙ ٿئي
(توڏي 1:1)

سا ندي پانئي نيڙ، جهن اهڙي سڪ سيد چئي
(توڏي 1:1)

مهاران مهڻي، ڪاجا پيتائين پريس ڪي
تنهن سِرڪ مِرڪستان ڪي، لڳس ڏه ڏهي
تان تان تان نه رهي، جان پيرو نه ڪيائين پاڻ ٿي
(توڏي 4:1)

هادي لڳ هنيان، پيچ پريس ڪي
جن اڪين سڪ، عغات چئي، تن ڪهڙو ڏوه ڏيان
مهارن ميان! مونڪي سنئون سنهاريو پيچرو
(توڏي 1:2)

ميرا منهن مچ، سانپاران ساهڙ جا
(توڏي 3:2)

لڏيس نينهن نڌان، نات ڪئن ۾ ڪير گهڙي!
(توڏي 6:2)

آن گندرو غريب، رهان ڪينجهر ڪنڌين
توسين ڄام قريب، ڏن ڏيندو ڏيڄ ۾
(ڪاموڏ 9:1)

جياھ ڪوٽن منجه ڪڪر، تياھ پونر پڻڪن پال سر
(ڪارائيڙو 2)

چِلڙ ۾ چنچ هڻي، جر پسايين پڪ
(ڪارائيڙو 8)

جو سر سرهو سوجهرو، هنجھ هُتي هُون
(ڪارائيڙو - وائي: 2)

مٿين مصراعن ۽ بيتن ۾ لفظن، فقرن، اسلوب بيان توڙي معنيٰ جي لحاظ سان بالڪل ويجهي مناسب آهي. ظاهر آهي ته پٺائي صاحب جي مابين شاه عغات جي ڪلام سان گهڻي محبت هئي، ۽ شاعريءَ جي واٽ ۾ پٺائي صاحب هن عمر رسیده بزرگ ۽ شاعر کان گهڻو ڪجهه پرايو. مابين شاه عغات جي فقرن ۽ مصراعن پٺائي صاحب کي ايتري قدر متاثر ڪيو، جو هن اهي تضيمن طور کنيا ۽ پنهنجي بيتن ۾ انهن کي پوئي اسلوب توڙي معنيٰ جي لحاظ سان انهن کي وِتر وڌيڪ چمڪايو. نتيجي طور ائين چئي سگهجي ٿو ته ميون شاه عغات اصولي طور شاعر هو ۽ پٺائي صاحب حقيقي معنيٰ ۾ مفڪر هو. پيش - رو شاعر جي حيثيت ۾، ميون شاه عغات بلند

درجي جو مالڪ آهي: اول هن سنڌي شاعري لاءِ نوان گس گهڙيا جي پٽائي صاحب پوءِ وڌيڪ سوڌيا ۽ سنواريا. شاعري جي وراثت ۾ ميين شاهه عناات ۽ پٽائي صاحب جو رشتو چڻ والد ۽ فرزند وارو آهي: بيتن ۽ واين واري سلسلي جي نئين تخليقي شاعري ۾ پٽائي صاحب ئي ميين شاهه عناات جو حقيقي جگر گوش ۽ جاءِ - نشين آهي.

خاتمو

ميين شاهه عناات جي ڪلام جي ترتيب توڙي سوانح جي تفصيل تي ڪافي توجهه ڏنو ويو آهي. اهي ٻئي پهلو ذرا پيچيدا هئا، پر گهڻي حد تائين انهن کي قدري سليقي سان سلجهايو ويو آهي. انهيءَ هوندي به مقدمي جي هن خاتمي لکڻ تائين ڪي نئون ڳالهيون ۽ نوان نڪتا ذهن نشين ٿيا، جن بابت هيٺيان اشارا ضروري آهن.

ترتيب جي سلسلي ۾، سرود ڏناسري جو فصل 4، جو قادري طريقي جي بزرگ شاهه خيرالدين بابت آهي. سو معنوي لحاظ سان فصل - 2 طور اڳ ۾ اچڻ گهرجي ڇاڪاڻ ته شاهه خيرالدين سان ميين شاهه عناات جي عقيدت خاص طور هڪ مريد واري آهي. سرود ڏناسري جي فصل - 2 جو [22] بيت، ”تو سنڀارا شاهه! ڪوڙين ڪرنشون ڪريان - الخ“ (ص 22) پڻ غالباً شاهه خيرالدين بابت چيل آهي ۽ انهيءَ لحاظ سان شاهه خيرالدين واري فصل هيٺ اچڻ گهرجي.

صحت جي لحاظ سان ر (زباني روايتن) وارا بيت تحقيق طلب آهن، جن مان ڪن بيتن جي اسان پويان ”مختصر سمجهاڻي ۽ اشارن“ (ص 237 - 294) هيٺ تصحيح ڪئي آهي. ساڳيءَ طرح ”سرود آسا“ جا بيت پڻ تحقيق طلب آهن. ”شاهه جي رسالي“ جي قلمي نسخن جي گهري مطالعي مان شايد اڃان به ڪي اهڙا بيت ملن جي ميين شاهه عناات يا سندس سلسلي جي شاعرن جا هجن. مثلاً: ”رسالي“ جي ڪن نسخن ۾ ڏنل ”سر ڏناسري“ جو هيٺيون بيت غالباً شاهه بلال جو آهي:

منهن مناري سامهون ڏٺم نوري نور
 ٻرن ٻاهر منجهه ٿا ڪوڙين جت قنديل
 حضرت جي حضور ۾، زاريون ڪن ذليل
 سيد پير سبيل، ٿو پوڄ پياري پهتڙا⁽¹⁾.

مرحوم قادر شاهه نصرپوري جي بياض⁽²⁾ ۾ ڄاڻايل آهي ته ”تاريخ 27 شوال سنه 1323هـ“ تي شاعر بزرگ مصري شاهه مثال ڏيندي چيو ته، ”ميين شاهه عناات جو بيت آهي ته:

تو نه سئو سپرين، نينهن اڳئي شينهن
 ٻوليو ته ٻهر پئو، سئو سانوڻ مينهن.

”مراد به اها فرمايائونس ته نينهن شينهن آهي جي ٻاهر نڪتو زبان کان ته کائي ماريئدس، ۽ جي سيني ۾ هوندس ته مثل سانوڻ مينهن جي فيض ۽ آبادي ڪندس.“

سوانح حيات جي سلسلي ۾ هڪ اهم نڪتي جي وضاحت ضروري آهي. ڪن بيتن ۾ سمايل اندروني اشارن جي بناء تي، ۽ خصوصاً سرود ڏناسري ۾ ساڳري درياهه ۽ شيخ موسيٰ بابت اهڃاڻن جي آڌار تي، بنده کي قوي گمان هو ته ميين شاهه عناات ساڳري جي ڪنڌي تي ئي غالباً سڪونت اختيار ڪئي، مگر جيئن ته

⁽¹⁾ ڀيتو، سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [3] ”مئي نور نيلڪن جنهن کي آڏي ڪانهي ايل - الخ“

⁽²⁾ هي بياض سندس پوتي ميان قادر شاهه جي مهرباني سان مطالعي هيٺ آيو.

”تحفة الڪرام“ توڙي ٻين عام روايتن ۾ کيس ”نصريوري“ سڏيو ويو آهي، انهيءَ ڪري مٿي مقدمي ۾ (ص 21) اسان پڻ سندس سڪونت نصريور ۾ ڄاڻائي: البت ساڳري جي ڪنڌيءَ تي سندس اچ وڃ ۽ اتي سندس قاتل ڪيل پاڻ ۽ اوطاق جنهن کي سندس نالي پويان ’شاهپور‘ سڏيو ويو، ان جو تفصيل سان ذڪر ڪيو آهي⁽¹⁾.

تازو حاجي بخش علي شاهه کي اسان ”شاهپور“ جي نالي ۽ اهميت بابت پڇا ڪئي، جنهن تي هن خانداني روايتن جي بناء تي پوري وثوق سان تصديق ڪئي ته ميين شاهه عنات نصريور مان لڏي اچي شاهپور ۾ سڪونت اختيار ڪئي هئي ۽ ويندي وفات تائين اتي ئي رهيو. سندس اولاد پڻ ڪافي عرصو شاهپور ۾ رهيو⁽²⁾ جتي سندن ٻارهن مشهور اوتارا هئا، جي گهڻو پوءِ تائين پڻ قائم رهيا.

غالباً ميين شاهه عنات اولادي ٿيڻ بعد جواني واري دور ۾ ئي نصريور مان لڏي اچي شاهپور وسائي. جيئن ته وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهه جي غالباً کيس گهڻي سهڻ ڪانه هئي، انهيءَ ڪري پنهنجي جدا سڪونت اختيار ڪيائين. شاعر مصري شاهه مرحوم جي روايت موجب وڏيري ڏهيسر پليجي پڻ ميين احمد شاهه جي اشاري تي ميين شاهه عنات جون گهوڙيون تڙيون⁽³⁾.

نصريور مان لڏي وڃڻ بعد به هر جمعي ڏينهن ميون شاهه عنات جمعي نماز اچي نصريور ۾ پڙهندو هو. انهيءَ سلسلي ۾ مرحوم مصري شاهه جي زباني هيٺين روايت نقل ٿيل آهي⁽⁴⁾:

ميون شاهه عنات رحمة الله عليه جن جمعي جي نماز اچيو نصريور ۾ ادا ڪندا هئا. هڪڙي ڏينهن پاڻ آيا نصريور ۾ جمعي جي نماز تي، گهوڙا ٻڌائون مغلن جي نمر هيٺ جو اتي سندس ڀاءُ هو ميون احمد شاهه رحمة الله عليه. پاڻ اُسهيا مسجد ۾. پٺيان ماڻهن يعني مغلن هيٺن ڪيو جو گهوڙن جون واڳون وڏي گهوڙا هڪلي ڪڍيا. پاڻ وري اچي نماز تان ڏسن ته گهوڙن جون واڳون وڌيون پيون آهن. معلوم ٿين ته فلاڻن واڳون وڌيون آهن، تڏهن سندن سنگتن مان ڪن چيو ته، سائين هاڻ هن ڳالهه جو ڪهڙو نياڻ ٿيندو؟ پاڻ فرمايائون ته، بيت:

ڪنڊو نمر نياڻ، نياڻ پيو نمر تي
ڪونه رهيو پويان، شهر وڪائي شاهه چئي⁽⁵⁾.

مرحوم مصري شاهه جي روايتن موجب ميين احمد شاهه جا ناناڻا مغل هئا، پر ”شجره طيبه“ جي بيان موجب سندس ناناڻا چچر هئا، جو وڌيڪ صحيح آهي.

ميون شاهه عنات جي شعر ۽ سوانح جي سلسلي ۾ هي حالات تازو دستياب ٿيا آهن جي هت قلمبند ڪيا ويا آهن. وڌيڪ پڇا ۽ ڪوشش سان ممڪن آهي ته ڪي وڌيڪ اهڃاڻ ملي وڃن.

خادم العلم

نبي بخش

20 - جون 1964ع

حيدرآباد سنڌ

(1) ڏسو مٿي ص 26-27.

(2) جنهن ڏانهن مير علي شير قانع ”تحفة الڪرام“ ۾ اشارو ڪيو آهي ته: سندس اولاد ’ديبه لڪير‘ ۾ رهي ٿو. شاهپور وارو ماڳ ديبه لڪير ۾ ئي آهي.

(3) هن روايت ڏانهن مٿي (ص 34-35) اشارو ڪيو ويو آهي. مرحوم قادر شاهه سندس مامي شاعر مصري شاهه جي زباني هي الفاظ لکيا آهن: ”شاهه نصر الدين رحه ٻه گهر پڙتيا هوا: هڪڙو دلن مان، ٻيو نصريور وارن مغلن مان. دلن واري گهر مان ميون شاهه عنات تولد ٿيو ۽ مغلن واري گهر مان ميون شاهه احمد پيدا ٿيو. انهيءَ وقت ۾ ڏهيسر نالي پليجو حاڪم ديبه جو زور وارو هو. پوءِ هڪڙي ڏينهن سانوڻ جي موسم ۾ ديبه پليجيائي ۾ ميين شاهه عنات الله جون گهوڙيون به سندس ماڻهو چارڻ لاءِ وٺي آيو پر پائرن، خصوصاً شاهه احمد جي تعصب ڪري مٿئين زميندار شاهه عنات رحه جون گهوڙيون ديبه مان سندس ماڻهو هڪلي ڏيون جو اتاهين ڪاهي ويو ديبه ڳاهڪي ۾. اها خبر اولياءَ کي پئي تڏهن فرمايائين - بيت:

ڳاهڪي ڳڙ ڪر پليجيائي ڀاءُ - الخ

(4) هي روايت مرحوم قادر شاهه نصريوري ”تاريخ“ 28 - ذوالقعد سنه 1320 ۾ تي خود جناب مصري شاهه مرحوم کان ٻڌي.

(5) پڻ پيٽيو مٿي ص 33.

متن

میین شاه عنات جو کلام

سرود ڪلياڻ

فصل پهريون

[۱] اسين بندا تهنجا، تون آسانهجو ڏڏي [نق]

ڏنا ڏوه بخشين، خاڪين تان ڪڍي
مڙيئي ٿول نهارڻان، جان غنمين ساڻ هڻي
تان سپنڻان ئي گهڻي، رحمت تهنجي راجيا!

[۲] سائڙ لهريون، ريج وڻ، جينءِ سي پڪين پڪ [نق]

وڏا وڻ ويڙين ۾، ڪير گڏيندو ڪڪ
آونھون ڏيهه عظيم جو، پيسر تان نه پرڪ
تهان مٿي لڪ، آنءِ پال پلي جا پانڻيان.

[۳] آپ تارا، مينهن ٿورا، جشن سهرى سن وٺان [نق]

ڌار اوڀر، پٿر، باغن، واريءَ درهه ڪڍا
شهر، بحر، بلال چئي، جان غنمين ساڻ هڻان
طرح نه پيسر طومار جي، ڪيڏنهن نظر ڪڍان
اونھون علم الله جو، آڻ پانڻي سئون پڙهان
تينھان ئي ڪڍا، آڻ پال پلي جا پانڻيان.

[۳] آوڳڻ پائي پاند، پرين! آيس تو مڻي [نق]
تون پانهجي ڪاند، ڪر ڳڻ اسان سامهان.

[۴] آوڳڻ آنت نه ڪوء، تونهن ڄاڻين سپرين! [نق]
آسر آهر پوء، جينء اوڳڻ مٽائي ڳڻ ڪريين.

[۵] پلء جي پائين، تن جو خالق! خالي نه ڪريين [نق]
گهرون گهٽ (۱)، گهڻين پريين تن کي اميدون آهين
آسر تنهن آهين، جينء مگندا تون نه موٽائين.

[۶] ڄاڻي بجهي جي ڪٺر، ننڍا وڏا ڏوه [نق]

[۷] پال پلي جا پانڻيان، اڻ-گنيا اڻار [نق]
رحمتون رحيم جون، ڪوڙين لک هزار
بندا! بندگي، بلال چئي، ڪر پرين جي بچار
جڻه صاحب ڏئي ستار، پانهي سين باجهون ڪري.

[۸] صاحب سڏائين، جڻ جانڪيتان جي ۾ [نق]
پچڻ وهين ويسرو، چاڪر ٿو ڄاڻين
پلء مهينن ڪي (۲)، ڏيهه-اڙو پائين
عالم آتائين، سمانا شريف چڻي.

[۹] ڪيم جي ڪلتارا سي ٻسيو پائي هاريان [نق]
مديون سي معاف ڪرين، بخشين بخشهار!
صاحب در، شريف چڻي، آهيون اميدوار
ساجها ستارا! عيب منهنجا ڏڪين.

تَنَشان اوباهو ٿئي، رب! تهنجي توه

جي لکيا منجهه لوح، سي ميان! تون مڻائين.

[۷] ميان! تون مڻائين، ڪيڙو ڏوه ڪير [نق]

آلا! هن عاجز جا، سيئي ڪت صغير

برڪت محمد مير، پار پهتا پهڙا.

[۸] پار پهتا پهڙا، شفيع سنڀاريو جن [نق]

آگي اڳاهون ڪئو، مگر مٿان تن

ذوق هر جنتن، محمدين موڪ ڪرين.

[۹] ڄاڻو ڪوه جمار، غفلت ساڻ گذارين [نق]

پهرا پون پرين جا، ستين ڪهڙي سار

يال پلي جا پانءِ تون، جين پڪ پڪين، واري وار

سهاڻي سچ ستار، اٿي ڪوه نه اوريين.

واڻي *

[۱۰] منهنجي سيد سار لهندو، سونڪي آهي اميد الله هر [د]

سجدي پئي سپرين، زاري زور ڪندو.

سونڪي آهي اميد الله هر

امت ڪارڻ احمد اچي، پرمل پاڪ پسندو -
 مونکي آهي اميد الله ۾
 جڏهن صُور ڏڪاءَ ڏيندو، اڪيون سج ڪيندو -
 مونکي آهي اميد الله ۾
 مهت ڏيندو مومنين، ات محمد مير ملندو -
 مونکي آهي اميد الله ۾
 'نَفْسِي نَفْسِي' سپڪو ڪري داڻا ڏي ڊڪندو -
 مونکي آهي اميد الله ۾
 اچي ات، عنت چڻي، بديون بخشائيندو -
 مونکي آهي اميد الله ۾

فصل ٻيو

- [۱] "آلَسْتُ" ارواحن کي، جڏهن جاڳايو جبار
 رڙهي رهبر رسڻا، سي سل مون نبي يار
 ملڪين فلڪين پڌرا، آڳي ڪٿا اظهار
 ساڪن ڪٿا ستار، اوڏا سي، عنت چڻي.
- [۲] ڪبير ڪٿام ڪيترا^(۱)، هڻي هڻي پاڻان هيڃ [نق]
 سهسين صغير وڻڻا، ڏونسگر ريج آريج
 ٻاجه سباجها سڌڙا، شنيع! قون سُئيڇ
 ڪوڙن سندا ڪارڻي! رهيس، ڇاڻ رسيڇ

(۱) ن. ڪبير ڪيائين ڪيترا - الخ. ق. ڪيڻم ڪوڙن ڪبير ڪيترا - الخ.

آسانهجي، عنات چئي، ڪٿين (۱) ڪا ڪريج

سائينءَ لڳ سڃيڃ، اڪيون عاجز سامهون.

[۳] شفيع ٿي سڃيڃ، هن عاجز جون آهون [ذق]

جيتاه آجهو عالم آهين، اونايين دانھون

تياھ ڪٿان تو مٿي، پاڪاريو ٻانهون

آچان اوراهون، جي مان قرب ڪوٺين.

[۴] ڪني سھادين ٿئي، عرب ڏي اڪير [ذق]

وڪ برابر هيڪڙي، لهن ڏوه ڪير

روشن ٿين ٿي ٿئي، جتي عالمن آمير

گهر ٿئي جي ڪير، مرسل جني من ٻر.

دائي *

درس قريشي! عرب ڏيسي! توکي رب سنڀالي،
ميان سائين!

اول ڏور نبي جو، ٿاري ٻر رکيائين -
ميان سائين!

ڏسي ڏيهه ڏين ڪي، 'التحيات' آٿائين -
ميان سائين!

(۱) ن. ڪيٽنهي

* ن توڙي ق ۾ هي وائي ماري جي سر هيٺ آهي.

منجهان بهشت براق سينگاري، ٻيا ملائڪه ڪائين -
 ميان سائين!
 آءُ موجن سين محمدا! اي توکي ذات ڏنائين -
 ميان سائين!
 آدم، عالم، عارف، مرسل، سڀ خاطر تو خلقيائين -
 ميان سائين!
 جت مٺ نه ملائڪن جو، اُت ڳجهاندر ڳرهيائين -
 ميان سائين!
 جنهي جبرئيل سين، پاوَنگ پيسر ڌريائين -
 ميان سائين!
 گس غرِبت، خاص خلوت، اوڀر چڙه، آڻائين -
 ميان سائين!
 عرض ڪري، عنات چئي، امت انعام لڏائين -
 ميان سائين!

سرود جمن

فصل پھریون

[۱] مٿي دائر دَرَن، اُڀسنا، عنات چٽي [ن]

تن جولڪ نه لحظولنگهٿو، ڪئو خلاف ڪرن
ويرو تار وڌي گهٿو، سندو شوق سچن
سي ڀڻ روند رت وڃن، جن ڀريٿو ڀرين سين.

[۲] مڇڻ روئين رت، پاڻي ڳاڙ م ڀڌرو (۱) [ن]

[۲] عاشق سڀڇ ايئن، لئون ليڪاڇ نيڪاڇين [ن]

جين ڀڌرو ڀڌرو نه نڪري، تن ڀر رکڇ تين ۽
سانڍڇ گهٿو، شريف چٽي، تن نيٺو ڀڄائين ۽ جين ۽
ته ميڙائي جا سينهن، ويٺي ئي وسائين.

[۲] ليڪ ليڪ سڌائين تو، ڀڌر وڃو، ڀڄي ڀڄي (۲) [ن]

جين ۽ ڀڌرو پاڙيچي نه پئي، تين ۽ ڳچوئي تون روء (۲)
ڪر شڪرانا، شريف چٽي، آڊ ڀڌر ڀڄو (۳)
ڪنهن کي ايئن ۽ چوء، ته لڳي ڀڄي ڀڄي.

(۱) ر. ڀڄي ڳاڙ م ڀڌرو، اندر روئڇ رت.

(۲) هي ڀڄي مصراعون ق ۾ ڪين آهن.

(۳) ن. ڀڄوئي روء.

اولي اور، عنات چئي، سڪڻ اي شَرطُ

وحدت گڏو وٽ، مڃڻ خبر ٿئي ڪرڻ ڪي.

[۳] خَبر ٿي ڪرڻ ڪي، ته مان (۱) ڪندا ڪوُه [ن]

صُورتِ سِپَرِين جِي، ڏٺي ڪونهي ڏوُه

لوري لڳم لوُه، جنهن مونڪي رت رٿاڙو.

[۴] وِجَ مَ واتِ تَنهين، جتان ڪرڻ وِجَ [ن]

تهن پرسڪ سِرڻ ڪي، جين خيَر ٿئي ڏڪنهن

سائي راه سنئين، جنهن ۾ نِهَمَتَ نه ٿر جيتري.

[۵] ايڪيچ سيڪيچ، لوڪ ڪڍڻ، ڏيک ۾ ڏورن، جين [نق]

جو مَنَ مُشاهدي گڏيو، سو قطرو سَلاَن ڪينءَ

سانڀج گهوڻو، شريف چئي، نينهن ٺهائينءَ جينءَ

نه ميڙائي جا مينهن، ويئي ئي وسائين.

[۶] نينهن اکين مينهن، تون نه سَئو سِرڻ (۲) [نق]

ٻوليو ته پتھر پيمو، سَئو سانوڻ مينهن

سئون ٿئي جو ڏينهن، سانڍو جن، شريف چئي.

[۷] رُوح ۾ ويٺا رُون، ملاحظي ماڙهن جي (۳)

ڪا پڇاڙ پيرين جيي، چورائيءَ نه چئون

جين حقيقي حال ٿو، سي پتار هڏ نه پئون

او حضور ي سئون، جن ابدو بار، بلال چئي.

(۱) ر. مان ڪي.

(۲) ق. تون نه سَئو سِرڻ، نينهن اکين مينهن.

(۳) ق. ملاحظي ماڙهن جي، روح ۾ ويٺا رُون.

[۵] اڻ چوندن ڪير چو، چوندن چيو وسار [۱]

انئي پهر عنات چئي، پر اهاڻي پار
پايو منهن مونن ۾، غربت ساڻ گذار
مفتي منجهه وهار، ته قاضي ڪاڻيارو نه ٿئين (۱).

[۶] رهين پاس پرين، ته ڪوه طيب طلبين (۲) [نق]

آندر جا، عنات چئي، ڏيکار م ڏڏن
هٿون حنين، دل جو درد دفع ٿئي.

[۷] جيهڙائي حبيب، جي تون تن تهر و ڪريهن (۳) [نق]

ته سدائين، شريف چئي، پڇين ڪوه طيب
لئون ڪيل، قريبن، دم دم ۾ دوس اچي.

[۸] دل دروغين وٽ، ويهي جيم وچائين (۴) [نق]

تن سين شامل ٿي م، شريف چئي، جي گهڙي اچن نه ڪهت
اهڙا لکڻ لست، ڪر صحبت سچين سين.

[۹] پر پڙدا، من ڪڍا، ڪهه ڪهه جي ڪرين [نق]

سي پيند م پانچ پانهجا، جي دليون ڍاڙ ڏرين
جي اهڙا ڪم ڪرين، تن سين شامل ٿي م، شريف چئي.

(۱) ميان امام علي شاه کان مليل. (۲) ق. ڪوه طيب طلبين، جي رهين پاس پرين.

(۳) ق. جي تون تن تهر و ڪرين، جهڙائي حبيب. (۴) ق. ويهي جم وچائين، دل دروغين وٽ.

[۷] دارونءَ لئي ڪارون، آنءَ نه ڪندي ويڃ سين (۱) [نق]

پُڪي ڏيندا ٻاجهه جي، ٺهاري نارون
جن جون سين لهن سارون، تن کان ڏڪندو ڏور ٿئي.

[۸] ڪوءِ سي ويڃ طبيب، دارون درد گهوريان (۲) [نق]
جن جي ڪل لهن قريب، تن کان ڏڪندو ڏٺئي.

[۹] ويڃن ويئي آيا، پرين گهر پيئي (۳) [نق]
صحت جي، شريف چئي، ڪل ڪيري پيئي
پير پري ويئي، اچن سان عجيب جي.

[۱۰] ويڃئون وري، پرين پيئي آيا (۴) [نق]
صحت جي، شريف چئي، ڏيندءَ تڪ ٿري
ويندءَ لپ ٿري، جو پڄڻ وارن پڄڻو.

[۱۱] عمن آلائي اچ، پڄاڻون، سلال چئي (۵) [نق]
جنهن تن تسيا ڪيا، تنهن روح پسي ڪو رڃ
سور سوڀرئي پڄ، مون ڪي پرين پاڻ پهاڻيو.

[۱۲] ڪريان ڪوه، قطب چئي، تن حڪمن هاڻي (۶) [نق]
جيڪي وڃي وجود ڀر، تنهن ڪر ٿيون ڄاڻي
پرين نبي پائهي، پڪي ڏرنسي ٻاجهه جي.

(۱) ق. 'آءُ نه ڪندي ويڃن سين، دارون لئي ڪارون.' هيءُ بيت شاه جي رساليءَ سر يمن
پر پڻ موجود آهي. (۲) ق. دارو درد گهوريان، ڪوءِ سي ويڃ طبيب. (۳) ن. ويڃئون
ويئي آيا، پرين گهر پيئي. (۴) ق. پرين پيئي آيا، ويڃئون وري. (۵) ق. پڄاڻون،
لال چئي، عمن آلائي اچ. (۶) ق. ڪريان ڪوه چئي، تن حڪمن هاڻي.

فصل ٻيو

سکر ساڻي سکر جا نه آچڻي عام ڪي [ن]
 سڀهي رهي، سيد چڻي، ڀي ڀيالي ڀڳ
 ڏيون جني جو ڏانهن سين، ڏني ڏني ڏڳ
 لوڪان چڱي لڪ، جي هوءَ حضور حبيب سين.

ڀيالي پرين جي، مونڪي پُر ڪيو [ر]
 ساڻي! ان شراب مان پري ڏي پيو
 گهمان مست ٿيو، اڳيان ڌر دوست جي (۱).

[نق] ڀيالي پرين جي، ڏيڪاريو ڏيو
 مون من مستان ٿيو، خمارو ڪيو
 آب انور آڇ جو، پُر ڪيو پيو
 تڏه جاڻڪيتان جييو، بقا ساڻ، بلال چڻي.

[ب] عاشق زهر پياڪ، پسي وءِ وءِ
 ڪڙي ۽ قاتل جا، اعلان ٿي هيراڪ
 بازو آن، بلال چڻي، چارئي چيڪن چاڪ
 توڻي آنت اولاڪ، تڏه پڻ آه نه سلن عام ڪي (۲).

(۱) ميان امام علي شاه کان مليل. (۲) شاه جي رسالي، سر ڪلياڻ د - ۲، بر ساڳي معنيٰ ۽ ساڳئي ڪافي سان لطيف جو بيت ڏنل آهي ته: "عشق زهر پياڪ، وه پيو وءِ وءِ گهڻو الخ"

[۳] پروڪو پَرو، ڏنو موڪي متارن کي

تهن ٻارهي ماه ٻڌائيو، ته هو سپاڻو سَرو

ڳالهائ هون ڳرو، پر ساء ڏنائون ست پر.

[۴] هت ڪٿيو سڏڪا ڪري، موڪي ماء ڳري [۵]

نه ڪنهن مارڻا جنگ پر، نه ڪنهن سور پري

هاڻي رٿان ڪيئن ڪري، مادرا! متارن کي.

[۱] وَنُ وَنُ وَتِي وَترو، مَتَ مَتَ ملهه پڻو [نق]

قدر ڪيف ڪمال جو، پياڪن پڻو

سُرها سر ڏيئو، ٿا چڪن سرڪ، شريف چئي.

[۲] وَنُ وَنُ وَتِي وَترو، مَتَ مَتَ ملهه پڻو [قنا]

اچن درس دڪان تي، ڪنڌ قبول ڪيو

موڪين موت ٿيو، بڻي تي، بلال چئي.

[۳] موڪي! متارا آڻيا، آڻي هَتَ آپَتَ [نق]

تخن جي ٻها وٺ، بلال چئي، جو مٽڻ ساڙيو مَتَ

ساقِي! ان شراب جي، وٽي ٿي وٺ

ميسين آهي مَتَ، جي پَروڪو پيارين.

[۴] هي سَرو مٽڻ نه سڻيگو (۱)، مَتَ جو ملهه پڻو [نق]

دارو دو-آستو (۲) تخن جي، ڪلالن ڪيو

پسي وٺيڪَ وه جي، ڪين خمار ٿيو

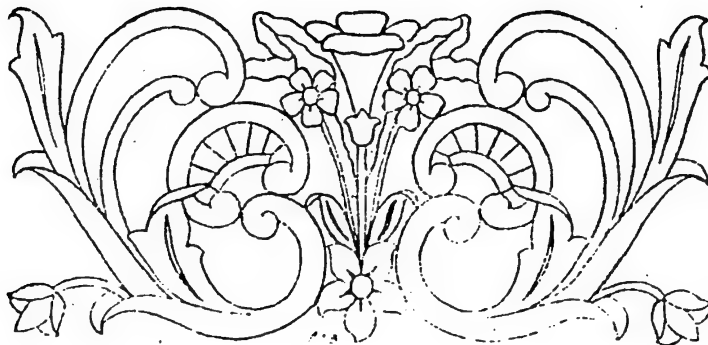
پَرو تن پڻو، جن قاتل بيٺو، قطب چئي.

[۴] کان [۶] ٽائين بيت ميان امام علي شاه کان مليل.

(۱) ن. سڻيگو.

(۲) ن. دُ آستو.

- [۵] ڪامي ڪوري وچ ۾، پتنگ وٺا پڇي [۵]
 اُني وٽ آتش جي، سپکا سڌ سڇي
 موٽڻو ڪونه بڇي، ڪامي سڀ خاڪ ٿئا.
 [۶] اچي اُجهايو آڳاٽي، پتنگ ڪري پرواز [۶]
 ڪامي خاڪ ٿيڻ جو، اُني وٽ انداز
 رمز پروڙئون راز، چيري جي چيبي جو.

سرود ڪنڀيات

فصل پهريون

تارا اوتارا، ونيون وڇاڻو پرين جو [نق]

سيئي اڱڻ آڻيا، جي جي جا جيارا
پسي پيارا، اکين آسون پنيون.

چوڏهن ڏاڏي چوڏهيون، توڏي چنڊهي سڀن تارن
پونءِ پاڪ^(۱) نه سي پسان، جي سنڌا سڀين

آئين پونين اوتارو، جلوو پٽڪ جونهي [نق]
ايءُ سوجهرو، شريف پٽ، سڀ پيرنهي
چتر، نور، ميب جو، مڙو ڪت شونهي
چنڊ پريان جونهي، حقيقت هن حال جي

پونءِ چٽي چنڊ جي، پوءِ سڀين جو سڀيان [نق]
آجو پوءِ اکين تي، آني جو آشاءِ
ڪير تون خالي! جفيلين، ڊپ جني جو داغ
مجهون مڙا، ڪا سڀين بات، بلال چڻي.

نيڪ چٽي چنڊ جي، پوءِ سڀين سڀين [نق]
جوهري وٺي وڃ جي، توڙا نت سڄيائون نين
ورونهن آهي وٺي، جي اکين آڻيا سڄيائون.

اَوُسُ اَنَتُ، عَنات چئي، مُنهن ۾ محبوبن

جهڙا ڏينهن ڏسن، راتيون ٽيهي رنگ ۾.

[۳] راتيون باقيون چنڊ سين، مڃيان سڪائون [نق]

[۴] هي چنڊ اهڙي، جو پسي هٿ حبيب کي [نق]

آڌرت! چنڊ عجب کي، ڏنڊ جو روئي

وارين واءِ وصال جو، سڃاڻا سوئي

هڪاندي روئي، شال سانگ ۾ پوي، شريف چئي (۱).

[۵] آڱ جي ڏريئين سٽيڙا، سي سائين لڳ سڻيچ [نق]

حقيقت هن حال جي، چنڊ! تون ڀرين چنڊ

مقابل محبوب کي، اڱن ۾ آڪيچ

قريبن سڻيچ، ته سارھون ڪنڊو، شريف چئي.

[۶] سارين سڄي رات، اکيون عجبين کي [نق]

اوجاڻي ٿيڻ پيا، ٽن ٽني جي قات

آڱ ۾ آڪان عار کي، باللند سندن بات

ڀرين پسي ڀريات، ايندا سپر، شريف چئي.

[۷] چنڊ! چئن ڏرين جي، توکي نبي نگاه [نق]

سٽس اندرين عالمين، آن کي آهي آڳاه (۲)

اللند لڳ اسانجي، سڻيچ سڻ سان صلاح

اندر جن جي آه، ٻئي آه، بلال چئي.

[۸] چنڊ! چارئي ٻار، آن کي آهين اوڙا [نق]

(۱) شاه جي رسالي، ۱۰۰ ڪتابت د - ۱، ۱۰۰ ميٽرون بيت ڏنل آهي:

هٿ جو ٿو پسي ڀرين کي، هي چنڊ اهڙي

آڱ چنڊ ان کي، ڏيان جو روئي

هڪاندي روئي، سانگ ۾ پوي چئن.

(۲) ن. آن کي آهي آڳاه. ق. آڳاه آن کي ماه.

پرہ جو پاندي پڇان، اڪندي ائون

سڄ سونهارا، سيد چئي، خبر ڏجاءون:

هت آهين آتاهون، هت ٿو پسين پرين ڪي.

[۴] چنڊ، قطب ۽ ڪتيون، سانجهي ساڻيرا [نق]

ڏيا ڏيه ڏٺين جا، مٿان موچارا

سونهن ٿا، سيد چئي، نور تجلي تارا

سڄ سوڍارا، پيچ پني گهر آيا.

[۵] جين تو آندي جوت جليل کان، چنڊ پهنجي ڪاند [نق]

تي وجهي سڄ وصال جي، ڪلي ڪار ڪاند

ماڻڪ ٻاري مٿون، جهيڙي پلڪن پاند

جن هميشه هي ڪاند، تن سازگ م پئي، سيد چئي.

[۶] چنڊ! تنهنجي آي، مونڪي آهي من ۾: [نق]

الله لڳ اسانجهي، ڏج سنيوا سردار

ٻارهو ائين پانهيجا، قطب چئي، قرار

آيت جا آڌار، آڳو! آهيو اڳوڻ.

[۷] چنڊ! تنهنجي سڳ، مونڪي آهي من ۾ [ن]

منجهان سونهن، شريف چئي، پوڄ جهلي تو بيڪ

نهاريندي نيمر سين، هڏ نر پڳي هيڪ

جين ۽ تون تارن ٿيڪ (۱)، تين ۽ سڳ منهنجا سپرين.

اوڻو اتر سپرين، ڪين مَرَبو سِي
جي جڙيا منجهه جي، سي ڏسي تون ڏيکار مون.

[۷] چنڊ! تهنجي بات، مونڪي آهي من ۾ [نق]

الله لڳ، عنات چئي، تون آچو منجهه رات
تن جنهن جي تات، سي ڏسي تون ڏيکار مون.

[۸] چنڊ! تهنجا ويڻ، مونڪي آهين من ۾ [نق]

الله لڳ، عنات چئي، ان نياپي نيڻ
سوڀرائي سين، ڏسي تون ڏيکار مون.

[۹] ڪر چٽائي چنڊ، سهائي، سيد چئي [نق]

[۱۰] ڀاءُ، آڀريو چنڊ، ڪري سهائي [نق]

ان ۾ جهري، شريف چئي، لائي اوندا هي
جتي شور حبيب جو، آهون ات ڊائي
وهائي وائي، پيره ڏيندا پرين ڪي.

[۱۱] سڀني سڀل، آڀرندي چنڊ جا ڪري [نق]

آءُ ۾ پاڙيان ان سين، ڪوڙيهن ۾ ٻيا قنديل
عالم ۾ پسي تنهن ڪي، آڏي ڪانهي ليل
ڏيس جوت جليل، اڃي سونين، شريف چئي.

[۱۲] آڀرئو آڏت، ڪري سهائي [نق]

ويني نت نهاريان، چوڏس چيائي
مون گهر منهنجا سپرين، آئين الاهي!
ت ڪر سڀائي، بڻي بات، بلال چئي.

سَڙها ساڻي پندَ تي، ڪَڙيا مٿي ڪندَ
 جهن سورجي مندَ، لاهيئي سو لوڪَ ڏٺي.
 [۱۰] پيشاني پرين ڪي، ڀلائي جا پير [نق]

[۹/د] چنڊن ڌرين، چوڏهين ڪنڊين، چنڊ جي مھائي [نق]
 اڱن مٿي آيا ڪنهي وڏائي
 ڪي جا ڪاله، قطب چئي، ڀٽن ڀلائي
 چوڏس چيٽائي، مڃيون ملڻ جي.

[۹/م] چوڏهين چيٽائي چنڊ ڪي، آڻڻان آت گهڻي [نق]
 تارنيئون تيز ڪري، آڏت جي آڻي
 اوڻ پٽڪ پريان جي نه پاڙيان، ڇاڻهي هيڪ ڏٺي
 ماڻڪ ٻرن مٿي، جن جيءَ قوس، قطب چئي.

[۹/و] چنڊ! تون پسين جيت، سدا سڀرين ڪي [نق]
 اڪيون ٻار عجيب جي، تن منهنجو ٿي
 قلوب منجه، قطب چئي، چارو پٽو جيت
 هاڻي اچي هيت، ڳالهون چئج ڪجهيون.

[۹/ز] ڳالهون اچي ڪجهيون، چنڊ تو چيئون جهي [نق]
 اوڻ مونڪي آهين من ۾، ٻڌايان نه ٿي
 سانڍيم گهڻو سرير ۾، سڀرين جون سڀي
 اي نئي نياپو نهي، ڪارڻ ڏٺي، قطب چئي.

[۹/ح] پيشاني پيل سوج (۱)، ٻرن آڪاسين (۲) اڪيون [نق]
 پندين سهائي، شريف چئي، ڏي اونڌاهي اوج
 ڀٽي اڱن آيا، اهڙا سڀڻ سروج (۳)
 جن ڪون ڪي ٿي ڪوچ، سي آڳي آگاهان ڪئا.

سيئي اڱڻ آيا، هنين جني جي هير
 لوڏامون^(۱) لڪ لهي، جين ڏين پاڻو هي پير
 سيئي سرها ٿيا، جهن سڄڻ آيا سير
 قمر پاڙي ڪير، شمس سپيرين سين^(۲).

[۱۱] چيو تاري جو ڪري، آيو چند چڙهي [د]
 بينو ات آڙي، پسي پيشاني پرين جي^(۳).

[پ] ڪري پاڻ پيرين سين، ناسويو نظر^(۴)
 آئينو عرصات ۾، قطب جوءِ، قمر^(۵)
 چٽائي ۾ چند جي، پوکي گل پنور^(۶)
 معافي جو محضر^(۷)، ليڪا يائون لطف سين.

[ج] جلوه ڪري جهان تي، آدميو عذابان^(۸)
 تنهن سين پنڌهن ٻونيون نه پاڙيان، جوسپريان جوشان^(۹)
 ڪري ڪرڻشون، قطب چئي، ات سڪوئي سلطان^(۱۰)
 ڪڍ جني گذران^(۱۱)، پاسي ۾ ٿين پلڪ سهي.

[د] تڄلو تارن اکرو، نڪت نوراني^(۱۲)
 تنهن سين جوڙيان ڪونه جهان ۾، جا پيرين پيشاني^(۱۳)
 پيو خالق ڪونه، خلقو، ڪو سپريان ثاني^(۱۴)
 جڳ- ڀلا جاني، اونچي قند، قطب چئي.

(۱) ق. لوڏامون. (۲) شاه جي رسالي، سز ڪنڀات، د- ۱، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

پلائيءَ جا پير، پيشانيءَ ۾ پرينءَ جي
 اڱڻ اکنڀن جي، ڏي پاڻو هي پير
 قمر پاڙي ڪير، شمس سپيرين سين.

(۳) ميان امام علي شاه ڪان مليل. (۴) ن. محظر.

[۱۲] چنڊ چوڏس اُڀري، سهسين ڪري سنگار [ن]

پَلڪَ پريان جي نه پُجي، جي حِلا ڪري هزار
جهڙو سڀ ڄمار، تهڙو دم دوس جو (۱).

[۱۳] سڄُ سڀاڻي جا ڪري، تهڙي لالائي لڱڻ [نق]

پَلڪَ پريان جي نه پاڙيان، چنڊ اي سين تارن
شمس سهاڻي اڳرو، منهن ۾ محسوبن

ڪئين قنديلن اڳري، پيشاني پرين (۲)

هي جو جلوو جوت سندين، تنهن تان ڪوڙين
قربانيون ڪريان.

[۱۴] ڪتيون رتيون پاڻ ۾، منجهن ناهه ڪپت [نق]

سڪو سڀ، سيد چئي، ٽني ڪنان مت
ڳوڙهيون ڳوڙهي پت، هميشه هيڪانديون.

[۱۵] قطب تاري جينءِ، آچر آئين سڀين [نق]

اچن ڪين ادب منجهه، سيري ساڻيون سين
بيلا آت، بلال چئي، نرتن منجهان نيون
تن کي ڪم ڪسيندو ڪين، جي طلب تاري کان سڪيا.

(۱) شاه جي رسالي، منر ڪنڀات، د-۱، ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي:

چوڏهن ۽ چنڊ تون اڀرن، سهسين ڪرين سينگار

پناڪ پريان جي نه پڙين، جي حِلا ڪنهن هزار

تون جهڙو سڀ ڄمار، تهڙو دم دوست جو.

(۲) ن. ڪئي قنديلن تي اڳري، ڪا پيشاني پرين.

فصل ٻيو

[۱] چانگا! چِت منجهاءِ، مِچُ وِيئُ وسارِين [نق]

اوئي جو، عِفاتُ چئي، توکي ڊپ نه ڊاءِ
وئي وڳا، منجهاءِ (۱)، ڪڏهن ڪره ڪاهيندءِ
ڪا ڪڏي.

[۲] تون نديو ۽ ناقص، اڳيان ٻر وڏو ٻار گهڻو [نق]

سلطاني سراءِ ٿي، راه رڙهندا (۲) پَسُ
هت ويڙڙ چري ڪٽو ۽ وس، هت ريھون ڪاريندءِ راه پر.

[۳] اڳا نه ڪسڻو ڪرھو، هيڪ ڪچو ٻي ڪاھ [ر]

واڌان پاسي ورچي، گونرو پَسڻو گاه
ڪٽيندڻي ڪاسن سين، ريھون ڪندين راه
آت ڪانهي ٻي واھ، جت واڳون وسڏڻين جي (۳).

[۴] اُٺ! آڻسو ٿو گهمي، تو ٿوھي پر ٿاڏو [ر]

جت سڄي ٿو جوءِ پر، جنهن جو گهمي ٿو گهاڙو

[۵] هڻي ناکي نڪت پر، ڪڏهن نوڏ ٿائيندا تو [نق]

جو ٻنجهو پاڻ پلاڻو، تنه نه چوندو ڪو (۴)

(۱). ن. وڏي ور ڪتب منجهاءِ، ق. وڏي وڳا منجهاءِ. (۲) ن. ق. رڙهندا. (۳) روايت حاجي عمر چانڊيو ۽ ٻن ميان امام علي شاه تان مليل. پڙهيءَ بيت شاه جي رسالي، سرديسي د. ه. ۵، پر ٺٽل آهي. (۴) ق. جن ٻنجهو پاڻ پلاڻو، تن نه چوندو ڪو.

تاڙ هٽندڙ ٽڪڙي، ڪندڙ سرواڻُ سياڻو
مَڙلُ آتي مهري، تون ميا! ڇڏ ماڻو
آڏو نسي، عنايت چئي، ٿيندين نماڻو
جو لس چنڊ لائو، ساويل وينديءَ وسري (۱).

[د] سوت وڻي سيٺ، جهل ته لالچھون ڪرھو
[نق] سڌڻيڪو، سيد چئي، ڪرھا! آتي ڪيٺ
ڪونه چونڌڻي ڦيٺ (۲) جي سئون هنڌهن سرواڻُ سڀين.

ڪٽسيندڙ، قطب چئي، ڇڏيندڙ نه ڇڏيو
راتو ڏينھان رڻو (۳)، اي پوتا سڏيو ٻاٽيون.

[پ] ايندڙ ڪم، قطب چئي، اي پوتا منجهه ٻڙن
[نق] آت اڳيئي ڳوٺا، ٻيا ڇانڪا ٿا ڇڙن
جايون ڳوٺيون ان جوءَ ۾ ٻي ڪانهي ڪونس ڪڙن
سي ڏاڳيا ڪيم ڏڙن، ماڙ جني جي مصطفيٰ.

[۵] ڪڙي ڪرھو، قطب چئي، واڳي جهل وھيت (۴)
[نق] مٿان چوڙين ڇيڪ ۾، سور نه ٿيندو ميت
ڪوڙين ڪيٺا ڪيترن، ان مٿي (۵) ريتي رت
ڇانڪا پٽين چيٺ، جڀي عئين سنئون سرواڻُ سڀين.

(۱) شاهه جي رسالي، سرٽيپاٽ د - ۲ ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

ات نه وڃي وڳ سين، چري نه لائو
مٿي کي مجاز جو، ٿوهي ۾ ٿائو
پتاري ڀائو، مرندي سين نه مٽيو.

(۲) ن. بيت (۳) ن. رھو. (۴) اصل. ڪڙي ڪرھو، قطب چئي، واڳين جهل وھت.
(۵) اصل. مٿي.

[۶] دودستيون دُوران، جنهن کي سيني سنگهر رکجي [نق]

مئي آڪن آڪڙي وينو منجهه وٽان

جنهن جا هڙائي آهيڄاڻ، سوهاڙهيو (۱) تون هٿ ڏين.

[۷] ذو نو نير نهرا، پيرين پيڏ پنجاه [نق]

آڪڙو آڪن تي، ڏي ليوئي لاه

جنهن کي سنئين ناه صلاح، سوهاڙهيو (۱) تون هٿ ڏين.

[۸] سڌو سنگهرون سيني ۾، تنهن کي پنجاه پيڏين پاء [نق]

ڪيول جون ڪرهي، چئن شاخون اچن نه ساء

چانگو چيو نه ڪري، مون نه وهيو ماء!

تنهن کي واحد تون وراء، پنهنجي ڪرين، قطب چئي.

[۹] هيڻو هٿ وٽيڪ سو، مٽو ٿو مڪراء [نق]

سڌو سيليمي سوکها، تنهن کي نير نهرا پاء

ڪرهو ڪين، قطب چئي، مان چانگو چرعو ڪاء

بيهارج بر جاء، ايمان نيو ايء نقاش ۾.

[۱۰] سڀيت سڌو سوکها، پاتم ڪرهي ڪٽين [نق]

ليرو لائي ڏسو، پوء نير سان نئين

چانگو چيو نه ڪري، تنهن کي صاحب وجهه سئين

اوباهيوس آئين، ڪنهن پيت، قطب چئي.

[۱۱] ڪڏاٿورو ڪرهو، ڏي ماڻي تي ماڻي [نق]

اڀيئي مئي آڪڙي، آڪه پسي آڻي

نماحق نير پيو، آڻ ٿو آڻي

ڌاتوري ڌٽارو ڪيردار گهائي

جا ول وهاڻي، اوڏو وانء م آن ڪي.

[۸] ڪاڻي نه ڪٽهار، چندن جا چوپا ڪري [نق]

اڳر (۱) اوڏوئي نه وڃي، سرڪند لهي نه سار
لاڻي جي لڳار، ميو متارو ڪيو (۲).

[۹] چال م جهڪي سوڌ، ميو متارو هڻي [نق]

[۱۰] ٿو ترقيري توڏو، مٿي آڪن آڪري (۳) [نق]

نيسر پائي نيهيرو، ٻنڌ ڪونري جو ڪوڏو
ٿيڪي ٿلي جنهن جي، ان م تنهن اوڏو
نه لٽهي نه اوڏو، ڪٽي ويل، قطب چئي.

[۱۱] ڪهي وڻ پسي ڪرهو، ڀاري ڇڏي ڏيو [نق]

ڏسيج ڏيهه ڏين جو، شي زوراوڙ ڏيو
ٿي سرون سوڪهو، ڪيچ ٻوٽي جو ڏيو
رڪاڻج رهه وات ۾ تنهن ڇانگي ڪي ڏيو
تم محبوبين ملو، قرارين، قطب چئي.

[۱۲] ڪرهه سدي ڪر، پئي نه سڏ سرون ٿي [نق]

سرڪندون، شريف چئي، ڦريو، چري ڦر
ان اڀري سڀين ٻڙ، ويٺو آهي وڳ ۾.

[۱۳] چري گل گلاب جا، جايون ٻڙ جبات

اٿن آڪر وڻ جي، تنهن توڏي ڪي تات
نيزا، نجاتون، ناگيل ول، روڙي (۴) آيو رات،
ان ڪرهه جي، قطب چئي، جت پروڙج ذات،
پوءِ ڦٽي ٻڙيات، هي اڳئين آڏانهن آيو.

(۱) اصل. عطر. (۲) ق ۾ هي بيت ۷ بعد درج ٿيل آهي. ٻن هي بيت شاه جي زماني

سرڪند ۲-۳ ۾ ڏنل آهي. (۳) ميان بخش علي شاه جي روايت موجب: آڪ پڙي
اڪن تي، تو پڙي تو ۲. (۴) ن. روڙي.

چارين (۱) چندن ڌاريون، تاريون تو هي توڌ
 پويو پايين پت پر، ڪوڏيون منجها ڪوڏ
 جن لاکيڻي لوڏ، تان نه ترسهنون تن کي.
 [۱۰] ايمان ڪر ههائ، ڏئين ڏسي هت ڪئو [ق]
 گچي گانا، منهن ماڻڪيون، پني پاڪ پلان
 پرين چڙهندا پاڻ، والي ٿيندو وڳا جو.
 [۱۱] ڪچو پڪو ڪرھو، ڪه ٿينديائي ڪان [ر]
 سونھون جو ساٿ جو، سو مهند لهندو مان
 هي هتي جا هاوان، هت آهڪي ناه، عنات چئي (۲).

[۱۲] اوڪاري لاجيون، آيو ڪٿوري ڪاء [نق]
 اصلان ئي نه آيو، لنگهن تنهن جي لاءِ
 ڏهر ڏهر، پيرا ڏينهن پر، تنهن کي جت جتاءِ
 ميو تيلاند ماء، ٿو ڪوڏ ڪري، قطب چئي.
 [۱۳] پويو پويو پائين، لائن جون لارون [نق]

(۱) چارين - چارئين، يعني آڻ توکي چاريان. (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو ۽ پڻ
 ميان امام علي شاه کان مليل. ميان امام علي شاه جي روايت موجب ”هتي مل هاوان، اڳيان
 ڪانهي اڪي، عنات چئي“. هي بيت، شاه جي رسالي، ستر ديسي ڊه ۵، پر ڏنل آهي، ۽ پڻ
 سند ۾ سڪون وٽ مختلف روايتن سان مروج آهي، جي هيٺ ڏجن ٿيون:
 ڪه ٿينديائي ڪان، ٿر نه ڪلهو ساڻيا!
 اهي آهن هتي جا هاڳار، هت ڪانهي اڪي، عنات چئي.
 (روايت سالار چانڊيو)

ڪه ٿينديائي ڪان، ستر پوندا ساڻيا!
 (ذاتي حاشيه صفحي ۲۶ تي)

فصل ٽيو

[۱] ڪامُون سَه مَ ڪرها! ٻانئا سَه مَ بٽ! [۲]

الله لڳ، عنت چئي، هورين هل مَ اٽ!

پرين پرجايون رت، جن وڏوڙي وره ٿئا (۱).

ميا! موتي جنه ۾، سي وجهين مهارون (۲)
سونهري، شريف چئي، تيرنگ تنه تارون
چوڻو چندن چاربين، لڳي سڀ سارون
ڪرها! مڃ ڪارون، ته هوندي رات هٿ ميڙهون.

(هيندر حاشيه صفحي ۲۵ جو)

بورائو بهشت جو، اچي مٿ لهندو مان
اهي سڀ هتي جا هاڪار، هٿ ڪونهي اوڪي، عنت چئي.
(روايت خليفو محمود نوحائي)

ڪٿه ٿيندياڻي ڪان، سڙهي آئين ساڻيا!
سائين جو سات وڏيرو، سو مهٽ لهندو مان
هي سڀ هتي جا هاڪار، اڳيان ڪونهي اهڪ عنت چئي.
(دبواني شاه جي درگاه جي مسجد جي
ديوار تي سؤ کن سال اڳ جو لکيل)

ڪٿه ٿيندياڻي ڪان، سوڪي پائينجاه ساڻيا!
سونهون اڳيان سات جو، اچي محمد لهندو مان
هي هتي جا هل هاڪار، هٿي ڪونهي اهڪ عنت چئي.
(روايت حاجي عمر چانڊيو)

انهن عام روايتن موجب هي بيت مبین شاه عنت ۽ شاه عبداللطيف جي آمون سامون
بيتن مان آهي. (۱) هي بيت خليفی محمود نوحائي کان مليو. شاه جي رسالي (سرڪاري
چاپو)، سر ڪنڀات فصل ۲، ۾ پڻ هي بيت ڏنل آهي جتي آخري مصرع جي پڙهڻي
هن طرح آهي: ”ته پرين پرجائي رت، جن وڏوڙي وره ٿئا.“ (۲) اصل. وجهين سي مهارون.

[۲] ڪامون سَه م ڪرها! بائنا ڪير هئا [ر]

الله لڳ، عنات چئي، وڪ وڌندي پاء
پرين سي پرچاء، جن وڌوئي وره ٿئا (۱).

[۳] چرهو سرهو سڦرو، چندن چارپين جاء [نق]

ميا! ماڻو م وهين، هل حبيب لاء
ڪرها ڪر سندا، ڪسڻا ته رسڻا.

[۴] لڪ لاکيڻو آڳرو، ڪوڙيون ڏيئي چوڙ [نق]

اهڙي ست، سيد چئي، جين ٽين ڪري جوڙ
تُرت رَسندو توڙ، جو پلاڻو پرين مٿي.

[الف ۱] هل ته هيڪاندو ٿين، ڪرها! وجهه م ڪاڻ [نق]

جيڏانه عالم آرو، تون توڏا تڏاهين تان
ڪاميل آت، قطب چئي، پهچائجاهون هاڻ
ته رات هي ڪريون رهاڻ، هتي هلي حبيب سڃن.

[ب ۱] سڄي رات هي وڃي رسڻا، جي تنهن جو جوڻ [نق]

آنا! الله لڳ، منزل تان م موت
ڪري ڇڏج، قطب چئي، خاطر منجهان ڪوڻ
اڃان تون آڀوڻ، ڪيچاڻين ڪيڪام سڃن.

(۱) مئي ۽ بيت خليفى محمود نوحاڻي کان مليو، ۽ سندس روايت موجب آخري مصرع جي پڙهڻي: 'پرين سي پرچاء، جن ڏهر بي ڏينهن ٿئا'. شاهه جي رسالي (سرڪاري چاپي)، سرڪنپات، فصل ۲، پر پڻ مئي بيت ڏنل آهي، جنهن مطابق آخري مصرع جي پڙهڻي ڏني وئي آهي، البت لفظ 'وڌوئي' کي 'وڌوئي' ڪري لکيو ويو آهي.

[د] پيشاني ۾ پرين جي، چانگي رکيو ڇت [د]

نيت چنايو نت، آيو اوڏاهين آسري (۱).

[۶] ڪرها! چرج ڪير ڪين، وليون اي وهين (۲) [نق]

توڏا! تائيندءِ ٽڪڙو، اصل آه ائين (۳)

محبوبن جي ملڻ جي، رک حاضر منجهه هيئن (۴)

هت معلوم ميين، ٻوٽا! تنهنجون ٻاٽيون (۵).

[ش] ڪرهي ڪا، قطب پني، چانگي آني چسرت [نق]

پسن ڪارڻ پرين جي، ٿو وڏا ڪري وسرت

او سونهي (۶) آيو گسرت، جايون جنهن جوءِ ۾.

[ب] جاتين سندي جوءِ ۾، چانگي لايو چارو [نق]

سدائين سرڪند جو، ستر چنري ڏيواڙي ڌارو

اڇري ڪرهي، قطب چئي، صاحب آه سوارو

او اٺ ڏيندو آڪارو، ٻوچائيندو پرين ڪي.

[۶] ڪرها چرج ڪير ڪين، ليرا اي لائي [نق]

ڏرينهن آهر ايلاجين جي، ٻو سرڪند سچائي (۷)

ڪرڻن جي، قطب چئي، اڄ مٽي مٽائي

جڙي جا جوهر جي، اوڻ يائين پٽائي

وٽي، م وٽائي، هل ته گڏ جهون خوت ڪي (۸).

(۱) ميان امام علي شاه کان مليل. (۲) ن. اي وٺي. ق. وليون ئي وٺين.

(۳) ن. اصل آهي ائين. ق. ڪوئي ٿوري ڏينهن. (۴) ق ۾ لفظ ريت ڪونهي. (۵)

اصل. معلوم آه. (۶) ق. سونهين. (۷) اصل. ته آني ڏينهن آهر ايلاجين جي، ٻو

سرڪند سچائي. (۸) ن ۾ ٻئي ڪنهن صوفي جي حاشيه تي هي بيت عن طرح ڏنل آهي:

ڪرها! چرج ڪير ڪي، ليرا اي لائي

ڪر چنڊ چنڊن سين، سرڪند سچائي

ڪرڻن ۽ ڪافور جي، توکي ميا مٽائي

وٽي، م وٽائي، هل ته پسيجهون حبيب ڪي.

[۷] ڪهڙي چاريئين (۱) ڪرها! سنڌي سر ڪنڊ شاڪ [نق]

آئينو آهر ۾ ڏيئين (۲) ڊسا پاڻو ڊاڪ

موتن ڳتو مهر، لڪڻ لوڏئين لاک

بر ۾ ڦٽائج باڪ، ته ڍڪي ملهون ڍول ڪي.

[۸] رات سهائي، پون سنئين، تيزين سر جوان [نق]

ونڪا وچيرن تي، سرتا آپ سجان

گهوري ڦن وجهان، وجهي هنين هٿن سين (۳).

[۹] سوار سرتا، چوڏس رين، آن ڪاهيا ڪيڪان [نق]

ڀهه ٻيڪڙي پياڻ ۾، جاگيا رات جوان

[۱۰] سڪين عشين (۴) سرواڻ ڪر، لڙا ڪنهن لڙ. [نق]

هوک پراڻي پرڏيهه، تنهن جي ڪر، قطب چئي، ڪتل.

ڌاتوري ڌٽارو، پياڻ تٽان ئي پتل.

جا ورهائي ول، اوڏو وان ۽ مر آن ڪي.

[۱۱] چوڏس، چيئي، ڌر سئين، پاتائون پلاڻ [نق]

اصح (۵) عراقي پنڌ ۾، مٿن جوپ جوان

گهروڻ گهڙون چيت ڪيون (۶) آت لڳا پيرن پاڻ (۷)

ڌر ڪيجهي آيا، قطب چئي، ڪيڪان

پلنگ ويٺا پاڻ، اوڏ ڍول ڍڪي گهر آيا.

(۱) اصل . چارئين . (۲) اصل . ڏين . (۳) ن . ڪوري تن وڃن، وڃي ڪري
عشئين، ق . ڪوڙئين تن ويجهان، وجهي هنين هٿن سين . (۴) ق . سڪي عشين .
(۵) اصل ن ق ۾ ائين آهي، ۽ انهي لحاظ سان اصح عراقي جي معنيٰ ڏيندي
اصح نڇ عراقي نسل جا گهروڻ . شاهه جي رسالي ۾ 'اصح عراقي' مجاورو عام آهي. (۶) ن .
ڏورن ڪنهنون چت ڪيون. ق . ڏورن ڪنهنون چت ڪيون. (۷) ن . پيرن ق . پيرن.

آچن آو، عنات چئي، جينء ڪرڙي ڪان ڪمان

ڪامل ڪنت سجان، پيچ پني گهر آيا.

[۱۰.] رات سهائي، پون سنئين، پائي گهر جي پل [نق]

اڳر (۱)، آنب، ايلچيون، چندن ڪايو چل

مون توهي (۲) سين ڳالڙي، پئي ڪنهن سين م سل

ها هر ڪندو هل، ته ڪجاء هيون ڪرن ڪي (۳).

وائي

[ن] ڪا جا ڳالهه ڪيائون، يا الا! مون من تهين موهيو.

حال حقيقت، منهن معرفت، ڏسي ذات ڏنائون.

يا الا! مون من تهين موهيو.

زر خريد جهان ۾، آنسي جي آئون.

يا الا! مون من تهين موهيو.

[۹-ا] ته ته تير ڪين (۴) تيز ڪري، واء جيئن ٿا ورن [نق]

ٻيلائين، ته ته ڪيئون، مٿي ڪوت ڪرن (۵)

ڪت ڪوري، چوڏس، رين، مائڪ سئين پرن.

ايندي ره، رنگريز چئي، خبر ٿي م ڪرن.

اچي ڏول ڏرن، اڳن اکنڊن جي.

[۱۰] چوڏهينء چٽائي چنڊ جي، ستهائي سترين [نق]

پوڻيهي ماه هندي ۾، چانگي ڏرنيم چس

قدم ماڻ، قطب چئي، تهن ڪرهي لاڻا ڪس

رات رهائي رس (۶)، آيو پاڻ پرين سڀن.

(۱) اصل. آڪر. (۲) توهين. (۳) شاهه جي رساليءَ ۾ ٻن ڀاڱن ۾ ۱۱ ۽ ۱۲ ۾ هي بيت

توري لفظي ڦير ڳهر سان ڏنل آهي. (۴) ق. ته ته تير ڪي. (۵) ن. ڪوت ڪرن.

ق. ڪوت ڪرن (مٿي ڳوٺ ڪهرن؟). (۶) ن. جورات رهائي رس.

سرود سرراڳ

فصل پهريون

[۱] جڏهن جر ڏونه جهاز جُنڀا، ڪري يادِ جَبَّارُ [نق]

اڪيون وڌائون الله ڏي، پئو وساري پارُ
سنياريائون، سيد چئي، اُمت جو آڌارُ
تيلانه بصري لئو بارُ، سترُ سامونڊين جو.

[۲] قيمت ڀري ڪوءِ، آلاهَارُ آهاريين (۱) [نق]

سنئون ٿئي، سيد چئي، جر ۾ جهازوءِ

[۱] جڏهن 'تون' هي 'تون'، تڏهن سئو سڌ سرراڳت جو [نق]

ٻڌيو بَست، بلال چئي، نه ڪهي رت رکيون
سئي ليهق سرود جو، لئون لئون وڃي لئون
تيهان ٻڌو، ٿيوسون، پسڻ تن ٻرين کان.

[۲] رڪي توڪيل تن ۾، پهرين جوڙ جهاز [نق]

آئي رڪڇ ان تي، ساري سڀوئي سازُ
ڪڇڻج گهو، قطب چئي، ڪيچ 'آلا'، آلا، آوازُ
ته مورو هين تهنجو مڪرو، بالله، نه کائي بازُ
سنيالڇ شفيع ڪي، ته معلوم پوءِ مجازُ
رهبي تهنجو رازُ، جلد تان جسُ پيرائين.

سامونڊي سندوءَ، جدي ۾ جس رهي.

[۳] توه جي وٽ طراز، پاء اسبابِ اخلاص جو (۱) [نق]

متان ڪي من لوڏين، پسي جنگ جهاز

عادثنان (۲)، عفات چئي، تهنجي حاصل ٿئي حاج

جه ناکون ٿيونواز (۳)، ته آگه مڙني هيڪڙو (۴).

[۴] تن ۾ توه طراز جو، گهڻو رکج گهوري [نقد]

ادب ۽ اخلاص جو، سڙه ٻڌج سوري

وڪر وينتين جو، تهن ۾ پاء توري

ته عادثنان اوري، تهنجو ٿوئي نه ٿئي (۵).

(۱) ن. توه جي وٽ طراز، تنهن ۾ پاء اسبابِ اخلاص جو. ق. پاء اسبابِ اخلاص جو.

ولي توه طراز. (۲) اصل. عادثنان (۳) ن. جو ناکون ٿيونواز. ق. جه ناکون ٿيا نواز.

(۴) شاه جي رسالي، سراڳ د - ۵، ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي:

تنهن ۾ پاء اسبابِ اخلاص جو، توه جي وٽ طراز

متان ڪين من لوڏين، پسي جنگ جهاز

عادثنون، عفات چئي، حاصل ٿئي حاج

ناکون ٿي نواز، ته آگه مڙني هيڪڙو.

(۵) شاه جي رسالي، سراڳ د - ۵، ۾ هي بيت لفظي غير قاري هڪ وڌيڪ مصرع سان

ڏنل آهي جنهن جي آڌار تي ن ۽ ق جي روايتن، جا هيئن طرح آهي، اضافو ڪيو ويو آهي:

تن ۾ توه طراز جو، گهڻو رکج گهوري

وڪر وينتين جو، چارمچ منجهه توري

ته عادثنان اوري، تهنجو ٿوئي نه ٿئي.

رسالي جي روايت موجب پهرين مصرع ۾ 'گهڻو' لاءِ 'گهوري' ۽ آخري مصرع ۾ 'عادثنون'

اوري، آهي.

[۵] نئين بنائج ناکڻا، ٻيڙي پراڻي [۶]

ڪپر ڪارونيار جو، ٻجڙي پاڻي
سالم وڻج سڦرو، ڪو سودو سکاڻي
ان ڀر جي آڻي، ته وڃي وڙهنديئي ڪينڪي (۱).

[۶] ڦرڦل، ڦوڏا، پارچا، آگر ۽ عنبير [۷]

دهڙو وڻج وڻي ڪري، وجه وڻجارا وير
پتي پاڙ م مڪري، اڳيان سائڙ سڄي سير
ڪونهي آهڪ، عنات چڻي، جر جو ڪاري نير
گهر ڦمي جي ڪير، ساڻ جني جي سچيون (۲).

[۷] ڦرڦل، ڦوڏا، پارچا، پاتائون پڙيون [۸]

آني ڪي، عنات چڻي، ڦير نه ڪن ڦڙيون
جي چهي منجهه چڙيون، سي ٻيڙيون رکين ٻاجه سين (۳).

[۸] اوي ملڪ سنڌون، جڻان آيا وڻج ڪي [۹]

جڏ سو (۴) وڻج ٿئون، جاوي ويندا ناکڻا.

(۱) ميان امان علي شاه کان مليل. هي بيت شاه جي رسالي، سرراڳ د-ه، ۵، شاه عنات جي بيت
”ويئي جر جهاربان ٻائي لاءِ ڀرن“ الخ، (ڏسو فصل ٻيو) جي ٻويان لاڳيتو ڏنل آهي.
(۲) هيءُ بيت، شاه جي رسالي، سرراڳ د-ه، ۵، ۶ ۾ ڏنل آهي. هي روايت: ”سات جيني جي
سچيون“. (۳) هيءُ بيت، شاه جي رسالي، سرراڳ د-ه، ۵، ۶ ۾ ڏنل آهي. هي روايت حاجي
عمر چانڊيو ۽ خليفو محمود نوحائي. (۴) ن. جو سو.

واڻي

اي ميان! آسونهن ڏيکار، پريان سندو پيچرو. [نق]

جهر جهنگ جهاڳي پٿيون، آيا سون توپار (۱)۔

اي ميان!

شاه سوڌهارا، صاحب دولت! تنين ڏوند ڏهار (۲)۔

اي ميان!

آنءِ آگلي آهيان، ڪير نه ڄاڻان ڪار۔

اي ميان!

مدين (۳) مٿان من مهنجو، واحد ڪارڻ وار۔

اي ميان!

آپرن آسونهن ڪي، سائينءِ لڳ سنڀار (۴)۔

اي ميان!

لڙ لهرين لس ليت تان، عربي! مون اڪار (۵)۔

اي ميان!

(۱) اصل. 'آيا سون تو در بار' هيءُ مصرع فقط ن پر آهي. (۲) هيءُ مصرع فقط ن پر آهي. (۳) ن. مدين (۴) هيءُ مصرع فقط ن پر آهي. (۵) هيءُ مصرع فقط ن پر آهي.

فصل ٻيو

تتر سر تواري، آبي مڱي اوسهيون [نق]
 آڪڙيون اوڙاه ڏونه، نئين سج ڏهاري
 آلا! اڱڻ آئين، سو وڻجارو واري (۱)
 ڪلي ڪيڪاري، ته آنء ڳالهاري ڳر لائين.

[۲] اٿي سج آئي، دعا مڱڻ درياءَ تي [نق]
 جر تتر ڏٺا پوهيان (۲)، آچن الاهي!
 خبر ڪيائين جي، پيس سڀاڻي
 ويساه وڌائي، پلٽ پاتس پاتشاه.

[۳] آبي جر جهاريان (۲) پاڻي لٽي پرين [نق]
 خضر پير خداه جو، مان موٽائي تن
 جن گڏا تن چيو، اجهي ٿا آچن

[۱] ڪهتر سوريان، جر پوچيا، مون ٻن جيني لاءِ [نق]
 تن جي خبر ڪيائين آئين، قطب چئي، ڪل ڪاء
 جڳ لنگهي ويا جن ڪي، سي موليٰ! مون ملاء
 وڻجارا ورا، ته آنء ڳالهاري ڳر لائين.

(۱) اصل. 'سي وڻجارا واري'. (۲) ن. پوهيان ق. پوهيان. (۳) ن جوڙ هاريان، ق. جرحه هاريان.

مالار چانڊيي جي روايت موجب ”خضر پير خدءِ جا، امن آئينن“ قن. حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب ”وايون ٿيون ورتن، اڄ ٻنڊ ڏيڙائو آيا“. (۳) ق. هائيان. (۴) ن م آئينن جي بلدان ’ڪين‘ آءِ. ق. ”سامونڊي شريف چئي، نين وطن ڪين وات“. (۵) ق. سنڌين. (۶) ن. اصل. ’ڏوٽ ڪلن تي ڪاٺ‘ (= ڪوٽ قلعي تي ڪاٺ؟) ق. ’ڳوٺ ڪلنن ٺهي ڪاٺ‘. (۷) ن. ’ڪٺي‘ (= ڪٺي؟) (۸) ن. سندس. (۹) ن. سنڪڙو.

تان صَحيٰ ملنديءَ سَچئين، اوسه اي پيئي
 حُرمت سان حبيبَ جي، سُنڱيا نه سِيئي
 وِڪر وڻجارن سين، سرها سِيئي
 پرين او پيهي، ڪنڊ ڪپڙائو آڻيا (۱)

[۵] تَمِ سَڪندي سال، تَرسندي تَرين سر [نق]

[الف ۵] جيڪي وڻيڙا (۲)، سي سڀ سنڀارائيم جيڏيون! [نق]
 تَڙ تيرت تَڪيا، سِيئي پيڙا (۳)
 برڪت سان، بلال چئي، پورين ٿين پيڙا (۴)
 تيلانم وَر وِڙا (۵)، وڃي گهوت گهَرن تي.

[ب ۵] سَچاڻائيم (۶) سَڪاڻ، باد وان، بسلاڻ چئي [نق]
 مَهري مئي سامهين، پيرين بسجن پاڻ
 سِيئي اڱڻ آڻيا، تنن جيئي جيئي تان
 آڪي ڪي احسان، تن سين سَڀاڻي سونڊ جي.

[ج ۵] ويا جي ولات، الله تن آڻي [نق]

(۱) موجوده زماني روايت موجب هي بيت توڙي ڦيرڦار سان پڙهيو وڃي ٿو. ميان بخش علي شاهه جي روايت مٿئين پڙهڻي سان ملي ٿي، سواءِ ڪن لفظن جي ڦيرڦار جي. جيئن ته ”بيئي“ ”جڙجڙين“، ”حيات پير خضر مان“ ”موتائي تن“، ”جن نڙو تن چيو“ ۽ ”وايون ٿيون ورتن“، سالار چانڊيي جي روايت موجب:

وڃين ۽ جان وڏي جڙ پاڻ پائيان
 حُرمت سان حبيب جي تيار سڀيئي
 تڙ پڙا گهر سوين مهنجي اوسه ايئن بيئي
 واسيانون وارن تي واري سرهايون ٺيئي
 سين رڳي سِيئي، ڪنڊ ڪپڙائو آڻيا.

حاجي عمر چانڊيي جي روايت مطابق:

وڃين ۽ جو ويئي، جڙ پاڻ پائيان
 حُرمت سان حبيب جي سُنڱيا نه سِيئي
 گهرن ٿو واڏيون ٿيون اوسه ايئن بيئي
 گهر پريان پيئي، ڪنڊ ڪپڙائو آڻيا.

(۲) ق. وڻ غريا (۳) ق. پريا (۴) ن. پريان، ق. پريا (۵) ق. وريا (۶) ن. سچاڻائيم.

آيل مڱي (۱) اوسهيون، مون ڪتدي ڪال
 سوڻ ٿاسون سٿرا، جين چڙي آرٽ مال
 اي پلي جا پال، جين ماء! مسافر آيا.

[۶] سڙه پڙ سڪائي! آب اوڙڪي (۲) آڪئين [نق]

معلم (۳) ماڳ منجه ٿو، پسين (۴) ٿو پاڻي
 سهڻي ڏنم سپرين، روح ۾ رهاڻي
 آيل! سڪ آڪين ۾، اي مونڪي نه مائي (۵)
 سٿر سي ساڻي، شل ماڳ، موڻندا مون پرين.

[۷] جني واسيا وار، گهر سورياءِ، جر ڇوڄا [نق]

پڙلڪان پري هئا، اُني جا پتار
 ايندن جي، عفات چئي، سٿون ٿڙ تنوار
 سمند ساهوڪار، اوءِ سيل رکي سنجھ آيا (۶).

ڪل اندران (۷)، قطب چئي، سڙه ٿي سڃاڻي
 دوران، دورين ۾، چوليئي چاڻهي
 پڙن اوءِ پاڻهي، وري وطن آيا.

(۱) ق. مڱيون. (۲) ن. اورڪي (۳) ن. معذور (۴) ق. پسي (۵) ق. نعتي (۶) شاه جي رسالي، سڙاڳ د - ۵، ۶ هي بيت لفظي طور سان هيئن طرح ڏنل آهي:

ٿڙ ڇوڄا، گهر سورياءِ، پاڻ جن واسيا وار
 پڙلڪان پري هئا، اُني جا پتار

(باقی حاشیه صفحہ ۳۹ تي)

[۸] ڏٺين جو ڏاڳو، ٻڌو جن جهاز کي (۱) [نق]

آني جو، عنت چئي، سفرُ سياڳو

تن کي بندر شاه بخشو، لحظي جو لاڳو

اڪين اوجاڳو (۲)، وريا ور سهاڳئين (۳).

[۹] جني جي جهاز کي، سڳو سُلطاني [نق]

قند، قلات، بصره، ٿڌا عرب انعامي

جاوي وڃي جوڙڪي ٿڌا، جو بندر سُڄي ٻاني

ڏيهه ڪٿي ڏاڏي، صوبا سلامت آڻيا (۴).

[۸] ڪارو ڪيرڙيائون، مينهن ڀڄيئون مڙيئون [نق]

جيتي سمن سمن، شريف چئي، آني ڊويائون (۵)

ڪٽي ڪٽي ڪٽي ڪٽي، ڪٽي ڪٽي ڪٽي ڪٽي

اچي ڏيڏائون، سلامت سائين ڪسي.

(آندل حاشيه صفحي ۳۸ تان)

آيا سڀ عنت چئي، ان جي پٺن پوءِ ٻڌو

سند ساهوڪار، سيل رکي سڀ آڻيا.

سالار چانڊيي جي روايت موجب "آني جي، عنت چئي، پٺن پوءِ ٻڌو".

حاجي محمد سويدي جي روايت موجب "سي آيا، عنت چئي، ان جي پٺن پوءِ ٻڌو".

(۷) ن. اصل. ڪنڊران.

(۱) ق. جن جي جهاز کي، ڏٺين جو ڏاڳو، (۲) ق. آڳوڻو اوجاڳو، (۳) حاجي عمر چانڊيي

جي روايت ۾ طرح آهي:

جنين جي جهاز کي، ڏٺي جو ڏاڳو

بندر ڏٺي بخشو تن کي لقب ۽ لاڳو

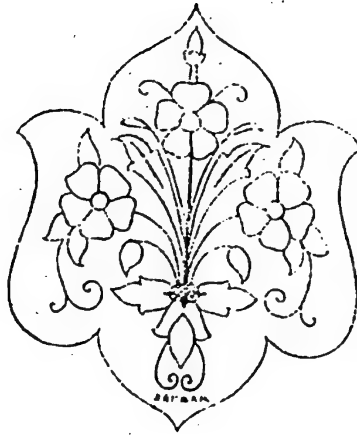
لڳو اڪين اوجاڳو، وريا ور سهاڳئين.

(۴) روايت حاجي عمر چانڊيي. پڻ ميان اسر علي شاه کان منس. (۵) ن. توڙي ق ۾

ڊويائون، (۶) ڊويائون؟ ڊويائون؟.

[۱.] کیائون تاکید تراژئین، ہر مچ دُونہ ہلن [نقرا]

پیتین پائین (۱) جون، و دیون و طجارن
و کر و لاتین جا، سرھا سپ سندن
بندر شاه بخشا، لاگیا (۲) لقب تن
کلن ۽ ملن، گھوٹ کتی گھر آٹیا.

سرود رامڪلي

فصل پهريون

[۱] سِيٽِپُري، راميسري، جن ڏڏو ڪرناڏڪ [نق]

وڌو آن، عنت چئي، فاني سين فرق
تن ۾ جني ترڪ، سي آديسي ايندا ڦري.

[۲] آديسي 'جڳناٿ' ڏونه، ڪي 'رنگامائي' رمن (۱) [نق]

ڪي ڪها 'ڪوڪن' ڏونه، ڪي 'ملي وار' پسن
وڌامن (۲) منت ڪري، جي جان! جو گيڙن
ڪيڙائو ڪنڊن، آءِ آچن وري، عنت چئي.

[۳] آتر اوت نه ڏين، صرفو ڪن نه سي جو [نق]

پون پوڙا ڪري، تڏهن سمرڻيون سورين

[۴] پتون پوڙا ڪري، ٻارو جڏهن پوءِ (۳) [نق]

آديسين الله جو، تڏ شوق منيا سين هوءَ
اوت نه ڏين آتر ڪي، پورو تائين پوءِ (۴)
آءِ لاهوتي لوءِ، ڪامل ٿيا، قطب چئي.

(۱) اصل . ڪي رنگامائي ڏونه رمن. (۲) اصل. لفظ ائين آهي. ('وڌان من'؟ 'وڌان مون'؟)
(۳) ن. 'ٻارو تڏهن هوءَ'. (۴) ن. 'آتر اوت نه ڏين آءِ، پورو تائي پوءِ'.

آڏيَ جو، عنات چئي، آوءِ آڻڪ سين اُورين

جهوپا نه جوڙين، مڇڻ پوي وٽ وصال ڪي.

[۴] جينءَ جو اُتر مُٺ، تينءَ سي وهسن وَلهه ۾ (۱) [نق]

ڪنهن لالچ لالنگوٽ پندَ ٿا ڪن جڻي سين جُٺ

آوءِ پونَ ڏين نه پُٺ، آڏيسي، عنات چئي (۲).

[۵] پِنن ڪين پٺ (۳) ڪئي، گهرن ڪين گهرا (۴) [نق]

مهيسري (۵) مخلوق جي، اُپين دورِ درا (۶)

تن سامين شهرت ناه ڪا، ويراڳين ورا (۷)

لنءِ جي سُچي لڪ ڙي (۸)، ڳولين تن ڳرا (۹)

يا ايهاالذين آمنوا توبوا الى الله توبةً فصوحاً

اي ڏٺائون ڏرا

پڇن توءَ سَرا، جُه اندر عدالت اُن وهي.

[۵] جڏهن اثر آور، تڏهن گهارين. مينهن ميدان ۾ [نق]

بيراڳي، بلال چئي، ٿيا ڪنهن سناسي سَور.

آسن آهي ان جي، ڏڪت مڙهي ڏور

ڪٽي پرينءَ حضور، وڃي نانگا ڪڍيا ناٺ سين.

(۱) ن. جڏهن اُتر مُٺ، تڏهن ويٺا وهسن واه ۾. (۲) ڀڻ هيءُ بيت 'شاه ديواني' جي درگاه

واري مسجد جي ديوار تي لکيل مليو. (۳) ن. پٺ. ق. پٺ. (۴) ن. گهران. (۵)

ق. مهيسي. (۶) ن. دران. (۷) ن. وڃا. (۸) اصل. لڪ ري. (۹) ن. ڳولي تن ڳرا.

ولهون آتر واء (۱)، گهارين مينهن ميدان ۾
 ويراڳي وجود کي، ڏين ٽپسر تاء
 بات ٻريائي نه سئي، تن مانين ملء
 سچاڻئون، سيد چئي، آديسين الله
 جوڳي جڳ وچاءِ، اوءِ سناسي ثابت رهيا.

ڏڪن ٿا ڏونهان، سرڳ، (۲) سناسين ٻاريا
 رات ڍڪي (۳) رڻا، راول راه سوڏهان
 وره ويراڳين جي، عام نه آءُ چٽان
 راتو ڏينهن رٿان، ساريو لکن لاهوتين جا.

ڀرت جنهن آهي پوءِ، محبت سندي من ۾
 ويٺا ورسن ورتا، آتر لڳندي اوءِ
 سناسين، شريف چئي، نئين نئي نه هوءِ
 نڪري لڳن نوءِ، ان کي محبت مڙهيان ئي گڏيو.

ولهون آتر ڏينهن، گهارين مينهن ميدان ۾
 ويراڳين وڻاڻيا، مٿي آني مينهن
 ٻري بات، بلال چئي، سچا پائين مينهن
 نانگنيءَ جي نينهن، سناسي ثابت رهيا.

جوڳي جوڳ جوڳا ٿيا، جوڳ پير جوڳياڻون
 مٿان راه رفيق جي، من مڙياڻون
 ثابت شرع پير تي، خيما ڏوڙياڻون

(۱) ق. نجت ونهون آتر واءِ. (۲) اصل. سرڳ. (۳) ق. ڊگهيءَ.

[۸] تڪين سين (۱) توڙا ڪاپڙين ڪين وڻي [نق]

جرائي چيري سين، ڪارا ڪٿائون ڪوڙا
ان نه ڪنيا پاڻ سين، جامن جا جوڙا
اڇيڻ آجوڙا، سڄوڙا ڪي سڄڻين.

[۹] طمع جي تمام مور نه آڻين من ۾ [نق]

پنن ڪين پست ڪشي، گودڙيارا گام
جتان لوڪ لڄ ٿئي، ات آديسين آرام
راول گهري رام، ڪوٽرن جينءَ ڪڪورڻا.

[۱۰] طمع سندي تن ڪي، لک نه آهي لب [نق]

ڏٺائون ڏينهن گهڻين، آڳي جو عجب
راول گهري رب، ڪوٽرن جينءَ ڪڪورڻا.

ڪارون ڪريان، قطب چئي، تن آديسين آئون
مونڪي ڏٺائون، مندو قيمت ٿورو.

[۸] دم ڏونهن تي نه هڻن، اوءِ ولين ۾ وڃن [نق]

ڪيئي ڳالهه، قطب چئي، ڪي قبول ڪاپڙين
هوءَ عليا منگلراج ڏونهن ٻيون ڏيئي بن
تر نه طمع تن، توڪل ٿڪو تن جو.

[۱۰] سامن پاڻ سڪائيو، مٿي سيءَ مدام

ڪو وه، ويراڳين ڪي، جيئن ترسي ڪين نه طعام

[۱۱] اوڳا ليکي عام جي، اي خاڪي خبردار [نق]

ڪهن ڀڻي ڀڃي پورا ٿئا، جينءَ جان نه ڪن پچار
ماٺ سڃاڻي ماٺ ڪٽائون، ماٺان ٿئا موچار
چڱون چانڀي چيڙسين ڪٽائون ڳرئين ڳاڙهاوار^(۱)
نانگن نظر نه ڪنيو^(۲) ڏر ڌرتيان ڌار
تيلانه ڪن نه توار، آديسي، عنت چئي.

[۱۲] تن سامين ساجهر چڙيو، جوڳين جاڳي لو [نق]

تن کي لنگ لانگو ٿئا جان تي، ڪونهي قبيلو
جن جو هٿ هي حيلو، هٿ گرگروئين گڏا.

[۱۳] ڪنوئي موئي، آيل! آيا مون ڳري [نق]

ٽرڪ ما شغلاه جو، لينگ نه لانگوئي
ڪمر بستا ڪاپڙي، ڪين نه ڪاچوئي
پاهر ٻسارڻ سڪئا، بابو باهوئي
پوءِ م ويچوئي، اسان سين، عنت چئي.

ڪاپڙين، قطب چئي، نئين نڊر حرار
راول ٺهري رار، ڪڙرن جيئن ڪڙورئا.

[۱۴] نيئي پس تان لانگ بند^(۳)، روئي جن رومال [ر]

ڪستين بستين ڪمريهن، لنگ چاڙهيائون لال

(۱) ڳرئين ڪارا وار، ڳريون ڳاڙها وار. (۲) ڪنيو. (۳) اصل، نيئي پڌاءِ نانگ بنا

[۱۳] مون سُمهڙا ڪٺا، سُنن مَونا ۽ هَت [نقا]
 سَناسڪي سَت، آهي مَرڪ مَراقبو.

فصل ٻيو

[۱۴] جي پائين جوگي ٿان، تہ ڀر جوگيڪي پار [نقا]
 آدب، اخلاص، صبر، شڪرانو، ڏم، ڏک وِسارِ
 اٿو پهر، عفات چئي، 'مهر ڀري' ۾ گهار (۱)
 جي سڪين اي ڪار، تہ 'ويرِ نات' ويجهو ٿين.

[۱۵] جوگي ٿين تہ 'ويرِ نات' ٿي، ناتہ نالو ڳنہہ مَر جوگس [نقا]
 آدب ڪر، عفات چئي، چڙي ريانون روڳس
 اندر عظمت اوڳس، تہ ذات نظاري سين ٿين.

وڃي دونهيون دوست لاءِ، تن جوگين ڪيون جال
 صبح ويل سڱن ڪندا (۲) اٿوئي ڏوڪ ڌمال
 بيڪاري، بال چئي (۳)، وڃي حُبان رتائون حال (۴)
 مڃي سوري سال، ڪوٺر ڪڪورنا ڪاڙي (۵):

[۱۶] ويرا! وُهلو رَس، جوگي سڄي جوءِ ۾ [نقا]
 نهارِي سُون نيشن سڀن، ڪَپَر (۶) پنهنجو ڪَسُ
 ڌري سُون ڌرماني ڌَس (۷)، شرر جو، شريف چئي.

(۱) ن. مَهَر پُڙي، ق. مَسَوَہ پُڙي مَجهو گوار. (۲) اصل. سڱن ڪندا. (۳) اصل. پَٺو چئي. (۴) اصل. مَپَر تائون حال. (۵) هيءُ بيت شاه ديواني جي درگاه جي مسجد جي ڀت تي لکيل هو، جتان قلبند ڪيو ويو. (۶) اصل. ڪَپَر (۷) اصل. وِرماني ڌَس.

[۳] رڪي توڪل تن ۾، پهرين پڄاڻج پاڻ [نق]

سناسي، سيد چئي، اهوئي (۱) ڄاڻج ڄاڻ

ڪڍي ڇڏج ڪاپڙي، سندو غير گمان (۲)

پهرين پلج پساڻ، پوءِ پڄاڻج ڀريتو.

[۴] ڪهڙي ڪين، قطب چئي، رهڻي جي رهن [نق]

شمسهر جا صبر جي، سا سڀني منجهه سڀني

تر اهوئي سامي سچ سين، وٽ تون وڌو وڌي

نوجي تين لهن، پهر پريان جي بند جي.

[۵] پهر ڪچاڙا ڀارئين، اندر سچ ۾ چاء [نق]

آئي آڳ عشق جي، چاڻي ڪي چڻاء

ڪاڙي! قطب چئي، ايءُ شين سين لاءِ

تر راول! روءِ سڀڌاءِ، هوند جو ڪي گڏجي جو ڪ ۾.

[۶] دلق ڍڪاڻج دل ڪي، لائج ڪيم لباس [نق]

ڪهڙي قطب چئي، تن ۾ ڍڪج تپاس

پاڻجي ڪاڻج ٻانهجو، مڙهيان اندر مانس

تر ويراڳي تو واس، ٻاڻو بڻيون موڪلي (۳).

[۷] پڄاڻين ڀريتو، تر خاڪي رکج خسوء [نق]

يوسف چئي، ان جو ڪ ۾، ٿئي هدايت هوءَ

نانگا! گڏجين ناٿ ڪي، وڃي روءِ ٻروءِ

هدايت جي هوءَ، آئي منجهان اڀري.

(۱) ن. ۱. ڀريتو ٿي. (۲) ن. غير جو گمان (۳) هيءُ بيت، شاه جي رسالي سر راه ڪلي
د- ۹، ۾ هيئن طرح ڏنل آهي:

دلق ڍڪاڻج دل ڪي، لائج ڪو م لباس

ٻاري ڪاڻج ٻانهجو، مڙهيان اندر مانس

تر ويراڳي تو واس، ٻر ٻيون موڪلي

[۲] نڪي ڳولين ڳوٺ ۾، پيهي ڪين پنن [نق]

ويئي بڪ بس ڪري، اُتان آديسين (۱)

آڻ-گهريو، عنت چئي، تن کي ڏنو ڏيهه ڏٺين

گورک ڳوڏڙين، آسڻ ويئي آيو (۲).

[د] ناٿ جتي ئي ننڊ، اُت نه پڇڻو جو ڳين [نق]

ڪويساها (۳) ڪاڙي، پُرڻا پراهن هنڌ

هي (۴) هنهن هنڌ، هوءَ هليا هنگلاج ڏونه.

[۶] ناٿ جتي ئي نجهرو، اُت جو ڳين ڪيو نه جهار [نق]

ڪويساها (۳) ڪاڙي، مٺائون (۵) پورپ سندو پار

گر جو هت گذار، هوءَ هليا هنگلاج ڏونه.

[۷] مرڻ آمنا جن، واحد تن نه وسري [نق]

ڪپر مٿي ڪاڙي، اوءَ نانگا نڊ نه ڪن

اڳيون سنڌيون تن، اوجاڳي اجاريون.

[۸] مرڻ مشاهدو جن جو، سي جيئن پانئين جاز [نق]

ڪڍي ڇڏيا ڪاڙين، اي سور سيمي ساڙ

ايءَ انگ اڳيئي لکيو، نانگن جي نراڙ

آني پڇ آهاڙ، ته ڏيند ڪل، قطب چئي.

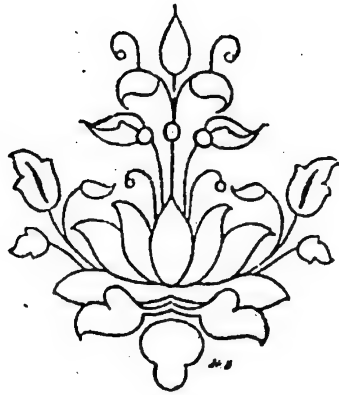
(۱) هيءَ مصرع فقط ۾ آهي. (۲) ق. سي ستائي جاڳن، نڊ عبادت آن جي. (۳) ن.

ڪويساها. (۴) ق. عرن. (۵) ق. مٺائون.

[۸] اوجاڳي ڪي آڪرا، اوءِ سُمهڻ ڀانئين سور
[نق] اِي پر آديسين جي، گهر ڏانهن ڪن نه گهور
ڪنهن پريان جي پور، اوءِ وڌي ويراڳي ڪئا.

[۸] نند نه ڏين نيئن ڪي، ڪن اوجاڳو اوءِ
ڪا پرين، قطب چئي، بالله! آئي پوءِ
تن نفسانيت تاه ڪي، خاڪي سندن خوءِ
نانگا گڏيا نات ڪي، وڃي روءِ پوءِ
هدايت جي هوءَ، آئي منجهان آڀري.

[۸] ڪن اوجاڳو اڪئين، نيئن نند نه ڏين
[نق] پير چتابو پانهجو، مئي ڌر ڌرين
آديسي الڪ ڪي، ان پر اوڏا ٿين
نيئن نيايو ٿين، انهي ڪمال، قطب چئي.

سرود مارئي

فصل پهريون

[۱] ڏهَ ڏونسه اُڀي ڏي، سنيها، سيد چئي [نق]

نياپا نيهن گاڏڻان، ڪو (۱) پاڻر پاندي ني
آنءِ پڻ تنهن کي، چنڊيان ڪهه اکين سين.

[۲] بينڪ جن برن ۾، ڪهه کاڏونبا ڪاڇ [نق]

آڻو پهر، عنات چئي، تن واچوڻو وهاڇ
ڪنين ڪڏهن نه پئو، تن اُڀي جو آواڇ (۲)
جر رلاپين راڇ، عمر! آباڻن جو (۳).

[۳] ارهه جهليو گانجرو، ٿا مٿي ڪوه ڪڙين (۴) [نق]

گهيٽا پڪر چاريو، ورهتيون وارين
تاسياريون ڏڙن تي، ساريو ٿا سانگين (۵)
آڏي رات، عنات چئي، تيشن کي تائين
سنت جا رسول جي، پڇڻو ٿا پارين
مارو ڏن نه ڏين، عمر جي اوصاف ۾.

(۱) اصل. ڪا (۲) اصل. آواز (۳) هيءُ بيت شاه جي رسالي جي ڪن قلمي نسخن ۾ هن
موجود آهي (نصوداڪتر عمر بن، محمد دائود پوٽي جو بمضمون ”شاه جا ڪم ٿيل بيت“، رسالو
”نظم زندگي“، مهه آڪٽوبر، ۱۹۵۶ع) (۴) ن. ڪرين ق. ڪرين (۵) ن. ساڪين.

[۳] رات رڀاري آئيو، اُٺي جو اوڻي [نق]

تليون سڀ تار ٿيون، سڀ جوءِ سئون
ڪوءِ (۱) ڪانا ڪوئي، لڱڻئون لوهه لهي پٺا.

[۴] لڱڻيان لوهه لهي پٺا، ٿٺو بندِ بدا [نق]

سٺوم ويڻ وصال جو، ڪهندي ڪانگ ملا
آڻو پهر، عنات چئي، آس م لاهه هنيو!
ستي! سنجھه صباح، ملندءِ مت ملير ۾.

[۵] آڻو موڪ ملير، مون پانڌيڙو (۲) پڇڻا [نق]

اوه اُٺان ئي آيا، سڪي جن سرير
ستي! آءُ ساڻيهه ۾، ثابت رکي سير
جرڙا ٿٺو جنجير، اي سنيهو سٺي ڪري.

[۶] منازي (۳) موڪ به، جي ڪونچر ڪوري (۴) ڪن [نق]

پاڻڙ پساڻو، مير جهپ (۵)، اي وطن ويڙهيچن

[۷] وري ويڙهي چپ (۶) ۾، آيا پٺي آس [نق]

هڪ سوڀائون ماڻهيون، ٻيا ڪڙڙ اڏيانون خاص
چڙهي رهيا چونڊين، ڀٽي جي ڀيرواس
ڪي مڪ ڏرين، چاس، آن جي ڪوڪڙ، قطب چئي.

(۱) ن. ڪوءِ ٻيا (۲) ن. پانڌيڙو (۳) ن. مينارنهن ق. ميناري (۴) ن. ڪوري.

(۵) اصل ائين (ويڙهي جهپ؟). (۶) ق. ويڙهين وچ ۾.

اَسرو ۽ اَڪرو، ملڪي (۱) موڪ رهڻ
 راجاري ۽ رَتئون، مُهنجي هنيين منجهه هُڻ
 اڪيون آب اُڪنڊيون، پهنجي ڪوڻ ڪٽڻ،
 عُمَر! اباڻن، لا هي بند بدا ڏيڻ (۲).

[۸] اَب اڳاڻي ڏاڪڙين، ٿا جِميان جرُ ڪين [نق]

تائيو تين سِر ٿا مٿي آهڻ وجهڻ
 آڏي رات، عِناٽ چئي، سائيڪا سَنجڻ
 تون ڪين مٿي تن، ٿو ستر ڪريين سومرا!

[۹] ڪه، ڪوڙي، ڊه مڪڻي، جت ڳاڻيون ڳهر ڳنڍير [نق]

پيريو (۳)، ڀرت، پچي، ميڙين منجهه ملير
 هُڻو، لُڻو، لُڻ، لاڻي، هنجڻ (۴) واچوڻو وڃڻ
 ڊيپي، ڊامڻ، ڊڪڻي، ڪاڻو، ڪرڻو، ڪرير
 سڻ (۵) سيارچ، ساڏو هيون، ساريان منجهه سرير

[۸] تين تليانون، ڪوه ڏاهيانون، ڪوسي ويا ڪهڙين [نق]

مولي ملير آهي، عهڙا جي برين
 سرها ڪهڻو، شريف چئي، آڻن مينهن ٿين
 ويٺا چئون وطن ۾: مارئي شال ورين!
 لڳي تن ڪرين، سيڪون لاهين سومرا!

تن کي واحد سِيَهَن وَسَائِيَا، ٿَاهِرُٿَا ٿَرِ ڏِيَر (۱)
 سيد چڻي، سائيهه جي گهر ڪٿيرين ڪير
 ثابت رکي سير، پرچي اوءِ پهوار سين.

[۱۰.] ڪين آئين، ڪين چاڙهين (۲) ڪين واڻين ڪٿن [نق]

قوت ڪڪائون سومرا! ڀاتائون پتن (۳)
 عمر! آهراري (۴) جا، سنيوڻا ستن
 تن جا ڏڏن ڏيل نپائيا، پلاءِ تان نه پڄن
 دور ڏو پيازا آڳهين، آگر ڏونه نه آچن
 عادت ناهن آس جي، است آڪوري (۵) پين
 ڪانا قيد ڪوٺيون، ڏک م ڏيکار تن
 شال سدا سڪا وسن، الاهي! عنات چڻي (۶).

[۱۱.] اودا، گوندا، تندر يا، نيپيرا، نيٽا [نق]

فائق ٿا فقير سي، سومرا! سينا
 ڀريا تڙ ٿرائيون، گهيڙين ٿا گهيٽا
 ڪن عيش، عنات چڻي، وسين م ويٽا (۷)
 خاڪين تان ڪيٽا، عمر! لاهه عڪس جا.

(۱) بي پڙهڻي. ڏير (۲) ن. ڪين آئين، چائين (۳) ڀاتائون پتن (۴) ق. آڪوري. (۵) ن. آڪوري (۶) ن. الاهي عنات چڻي، شال سدا سڪا وسن، ق. شال سدا سڪا وسن. (۷) ڪن عيش، عنات چڻي، وسين م ويٽا (۷)

[۱۲] اُودا، گُوندا، تَنديا، قَرڪُرا ۽ لار [نق]

قوهر (۱) ڪڍي پاڻ سين، وڃن تار تار
چيڪت چيلائن جي، ٿلين پوءِ توار
بتا پڪرين ۾، پرن سئين سنيار
ته پڻ پورا پت پهنوار، جي ادو بند ڪئين.

[۱۳] اُودا، گُوندا، تَنديا، نورانيا پانور [نق]

واهوندي وڻ موريا، قانگن مڪي قور
چارڻائين چاه پئي، آڻا آجهور
هميراڻا هور، ويا ويڙهيچن وسري.

[۱۴] هٿ ڪهاڙيون، پاڙهن ويڙهيون، چاري ڪام چٽڪ (۲) [نق]

گچن (۳) گانا پست جا، لڏن لال لٽڪ
آڏيا آن، عنات چئي، جهوپا منجهه جهٽڪ
سدائين همير جي، ڪنبن پير ڪٽڪ
اُني ساڻ اٽڪ، سچي اهم سومرا!

[۱۵] هٿ ڪهاڙيون، چارين چاڙهيون (۴) [نق]
ويڙهن (۵) واهن واک

[۱۶] وڻ ورني واريون ڪيون، اچيو راج رهن [نق]

(۱) ن. قورا (۲) ن. چاري ڪام چٽڪ، ق. چاڙڪا ڪام چٽڪ، (۳) اصل. قيسن
(ڪٽا) (۴) ن. چاڙهيون (۵) ن. واهون

آئین پکا، ڈوئرن ڈکا، ھنڌ اُنھي ھيراڪ
 سُڪي سوڪڙ، ڪاڏي ڪوڪڙ، منهن ۾ مڃر ماڪ
 ستيون سيلن وٽيون (۱) مٿن کٽيون، حق وھيڻيون ھاڪ
 اُني جي اوطاق، پسان [اڪين] شال، عنات چڻي .

[۱۶] جر جا ڦراھوءَ آڳرو، اوءِ ٿاھڙا منجهه ٿرن (۲) [نڌا]

ڪاھو، وڪاھو، ٻانڌيو، سدا سڪ، وسن
 سٿائون (۳) سيد چڻي، راڻاھڻا رڙڪن (۴)
 آلا! ويڙسين (۵) وار ونگوئي نہ ٿئي .

وائي

چونديس حال پھنوار، جي ٿرو جان، پاڻرو جان، آءِ اڃان [نڌا]
 چيال م ٿيان ڪڏھين، ويڙھي چنڻان ڌار .

چونديس حال پھنوار

منان مور نہ وسرين، ساڻھ جا سنگھار!

چونديس حال پھنوار

لما ٻين ڪھاڙين، لاکيون لويون جن .
 منجهان سڄي رٿيون، ٻاڳيون پھنوارن .
 تون ڪيئن سمندا تن، آيو قيد ڪبو تر ٻائين .

(۱) ن. 'سپيلن وٽيون' (۲) ن. 'ٿاھڙا او منجهه' تون (۳) ق. 'سواڻه' (۴) ق. رڙڪن.
 (۵) ق. 'بي ٻڙھي': 'ويڙھين'.

وڃي آڻءِ وطن ۾، واسيان پهتجا وار۔
 چونديس حال پهتوار
 الاهي! عنات سين، سيل لهندم سار۔
 چونديس حال پهتوار

فصل ٻيو

[۱] وليون ٿيون ويهين، آنا ميهن، عنات چئي [نق]

ساڻون، سيارچ مڪئي، ساريان ساڻ هنين
 بند بندياڻي لاهين، تون جانڪيتان جين
 موڪل مون ڏين، ته ڏسان ڏاڏان ڪي.

[۲] آچو آب، عنات چئي، ڏرڻو مٿان ڍٽ [نق]

[۱] ڏيهي ريهي راڄ، وطن وس، وسنديون (۱)
 مون سگيڻا سومرا، هيت نه آچن. هاج
 پائڻ منجه، پڇي پيا، خوب ڪڍين ڪاڇ
 ستين جا، شريف چئي، اگهيپن آواج
 لوڙياريءَ (۲) لاڄ، قادرا وجهه، م ڪوٽ ۾.

[۲] جڙ هيون وارڻ، ڪمونيٽ ٻارڻ، پڻو پڻو ڪن جت (۳) [نق]
 عمر اٻاڻن ڪي آءِ، آڪندي آت
 ستين ڪي، شريف چئي، ڪوڙي لڳي، ڪنٽ
 سيل پيچن جي سومرا، مونڪي آچ، م مت
 پيءُ ڏاڏائي پٽ، وٺي شال ويڙه، پٺان.

(۱) ق. ڪن پنهون، هن ميهون، ڏاس جني جا ڏاج. (۲) ن. لوڙياريءَ ق. لوڙياري.
 (۳) ن. پڙڪن.

نوٿيون نيل الٿيون، پاڪ رهيائين پٽ
 نيجل ڀريا ٿوپڙا، پاڻي ٿئو پلٽ
 وليون چڙهيون وڻن سر، موئن سڳندي ڇٽ
 تون سونهين سوسرين ورا! وينو مٿي ڪٽ
 جتي جلن ڄٽ، سو آءُ ڏيهه ڏاڏاڻو گهران^(۱).

[۳] ڪين اڏو، ڪين وڏو، ڪين وسندو وري [نق]

اوڏي^(۲) رات، عنات چئي، آندي خبر ڪري
 مڇي موچارا ٿئا، اُن جا ڍڳا دور ڌري
 جي ڀرن جا ڀري، تن بنديئون بدا ڏين^(۳).

[۴] پيرون چنڊيان ڀرين سان، پلو منجهه پاڻي [نق]

پسان ماڳ ملير جا، جي ڀلو ڀلائي

[۵] سانڀي ساريم سومرا! مارو منهنجي مٿن [نق]

ڪجهيئون آهيم ڪالهڙيون، ويندي آءُ وطن.
 ڪوليئن ڪي، قطب چئي، ته پسان پهنوارن.
 هٿ ٿا هيئن چئون، ته موئن^(۴) گهرجي مارئي.

[۶] سرڪن مٽير- ڄاڻيئون، جي ريلن منجهه رهن [نق]

سدائين سرتيون، وڻن پسي وڙهن.
 قراريون، قطب چئي، دا ساڻهه ڪين.
 تيئي جن بکن، عمر! آڪندي آهيان.

(۱) اصل. 'سو آءُ ڏاڏاڻو گهران' (۲) اصل. 'رائي'. ذات جا 'رائي' پڻ ٿر ۾ موجود آهن.
 (۳) ن. ڏي. (۴) اصل. موت.

سيد چئي، سبب جو، مونکي آسرو آهي

مولو ملائي، پئون پينر پيئون!

[۱۵] مهنجون مارن سان، هڏ هي روح رگون (۱)

آني ري، عنايت چئي، جدا ڪين جئان

پلر شال پئان، وڃي ويڙيچن سين (۲).

[۱۶] پلر پيتر جن سين، سي مارو مون ميڙ

پهري ويا پئن تي، مٿي ونهيان ويڙ

تن جهانگين ساڻ م جهيڙ، جن جا ٿاڪ ٿرن ۾ (۳).

[۱۷] مارو مائت مهنجا، سومرا! سيئي [نق]

وهندي ڪين وس لڳي، جا ان پناي پيئي

ستين ڪي، سيد چئي، اماڻج نيئي

وڏان جن ويئي، تن گڏجي گاموين ڪي.

[۱۸] گڏجي گاموين ڪي، عمر! لاھچ ايل [نق]

جان ڪيتان، يوسف چئي، ست وڏي سان سيل

سرتين ساڻ سبيل، وطن جي وس چيران!

(۱) اصل، 'هڏ هي روح رگون، مهنجون ماروئون سان'، (۲) هي بيت 'شاه جي رسالي' جي مختلف قلمي نسخن ۾ ڏنل آهي (ڏسو شمس العلماء ڊاڪٽر دائود پوٽي جو مضمون "شاه جا ڪم ٿيل بيت" رسالو 'نئين زندگي'، ماه آڪٽوبر ۱۹۵۶ع). (۳) هي بيت پڻ 'شاه جي رسالي' جي مختلف قلمي نسخن ۾ ڏنل آهي (ڏسو شمس العلماء ڊاڪٽر دائود پوٽي جو مضمون "شاه جا ڪم ٿيل بيت"، رسالو 'نئين زندگي'، ماه آڪٽوبر ۱۹۵۶ع).

[۸] مارو ماڳ مهر ۾، ڦٽا ڪر فقير [نق]

ڪانا (۱) قيد ڪوٺيون، زيڙيون لاه زنجير

موڪل ڏهينم سورا! عمر! ڇڏ اسير (۲)

وڃان وطن سامهين، ثابت رڪي سير (۳)

ملان منجهه ملير، ڏسان ڏاڏاڻن ڪي.

[۹] پسي پيڪيان (۴) پاند ۾، سا مون گهڻو سها [نق]

هت ڪين، ڪيڻ ڪاڻي خوش ٿان، ويٺي رات وهاءِ (۵)

ڍاڻي ڍول اڪين ۾، رهندوئي رها

سوڻا ڪير سها، مون ڪي سندا ماڙين.

[۱۰] چيچرا چشي پٽا، خبر راج ڪري [نق]

[۹] پلنگت پاسو نه ڏيان، ڍاڻي منهنجا ڍول [نق]

مٿان سور نه ورن (۶)، آءٌ ٻڌي تن جي ڍول

ايندا عمر ڄام جا، سڀ ٿڪائي ٿول

قطب چئي تو ٿول، آءٌ وري اينديس ويڙهه ۾.

[۱۱] چارين ۽ وارين، پٽيون ٻائرن وٽ ۾ [نق]

مانت منهنجا سورا! اغڙو ڌن ڌارين

ڪارڻ ڦوٽ، قطب چئي، سوزيون سارين.

ڍاڻر جي ڌارين، تين جو سيل ۾ پيچ سورا!

(۱) اصل. ائين (ڪانا؟) (۲) ن. 'عمر لاه ايل' (۳) ن. سيل (۴) 'پيڪيان' (ڪڏا) (۵) ق.

'خوش ٿي جا ويٺي رات وهاءِ' (۶) ق. ورن

واندین وڳا وھارڻا، ٻرڻ منجھ ٻري

آچو پي اڪتيون، وھڪڻ منجھ وري

آني جي، عنات چڻي، آئي پھر ٻري

سڄي ڳالھ ڳري، سيل م ڀڄج سومرا!

[۱۱] آچي واء وڻن تان، گھڻي (۱) رات گرم [نقا]

آتاھون، عنات چڻي، پڻي ڪنيو ڀرم (۲)

تھن سھائي ٿم، ٻر ۾ چنو روجھڙين.

[۱۲] وس چرن، ويڙھ رھن، ڪنڊن جيڪ ڦرار [نقا]

سوڻي ساريير سومرا! جو پاڻڙ جو پھنوار

لتو ڏھ ڏڪار، عمر جو، عنات چڻي.

[۱۳] ڊاٻر ڪٽين ڏيريون (۳) آنر عئمرا! اوڏن آنر [نقا]

ڪٽيريون ڪيرن ۾، تائيو ٻائين، تھن

ڪارڻ قوت، قطب چڻي، جھريون جھاکين جھن (۴)

لوچو لوور ڏاڙيون، اچن سان آسن

سانجھي آنر ستمن، واء ڀرو ورن سين.

[۱۴] ويڙھ ڇا وٺرا ۾، جوڙي ويٺا جاء [نقا]

تن ڪيا ٿاڪ ٿرن ۾، ڊپ تنهنجي ڊاء

اوچ ڇنڊين، لائي، ڪين ڏهاڻي (۵)، قطب چڻي، ڪنڀاء

ڏوڻي ڪيم ڏڪاء، جن زور نه ڌري جيترو.

(۱) ن. ڪري ق. ڪري (ٺه-ويء؟ ٺه-ويء؟ ڏيوي؟) (۲) ق. ڀوم (۳) ق. ڪٽين
ڏيرين، (۴) ن. جن (۵) ن. ڏهاڙي ق. اوچ ڇنڊين ڏاڙيون، ڪين ڏهاڙيون.

[۱۳] ڦريون (۱) اوڀر ڦونگيون، پڪو منجه پتن (۲) [نق]

مريڙا موڪ ٿيا، ويجهها ولهارن
چنڊيو چاهين جيڏيون، ٻارڻ ڪونيت ڪن
ان جون پهون پوڄ ويائون، ذهني ڏڏ ڏهن
هينٿڙو ويهر وڌري، سيد چئي، سين
موڪل ڏينهن سر سورا! ته وڃان ويڙهيچن
رڙي رتولن، مچن ملير ري مري رهان.

[۱۴] اڏو اوڀر ڦونگيون (۳) پڪو منجه پتن [نق]

هيڪاڏيون ٿي هليون، پسي ڪي پڪن
ميڙين ڏت ملير هر، سدا سائڻ ڪن
قني جن پڪن، عمر! اڪنڊي آهيان.

[۱۵] پهرين وس پتن، ٿيا مريڙا موڪ [نق]

ڪوڙي پڪي، قطب چئي، ٿر ۾ چڱا ٿوڪ
عمر! اباڻن جهي، جهنگين پاڻي جيڪو
ور ويڙهيچا لوڪ، پتن سڄي سومرين جو.

[۱۶] پهرين ٿر ٿرائيون، پيارين پهرين [نق]

اڏا مينهن ملير هر، ٿيڻ ڏينهن (۴) ڏهن
فرارين، قطب چئي، ويڙهيچن وڃون
امين ماعت ڪين سڄون، تون ٿو سال جڻا پهن سومرا! (۵)

(۱) اصل. پهرين. (۲) ق ۾ عي مصرع ڪانهي (۳) ن. اڏو پيو ڦونگيون ق. 'اڏو پيو'
ڦونگيون، (۴) ق. ڏينهن (۵) عي ۾ پتن عمر چانڊي جي زباني پڻ آئين ٿي مليو.

[۱۵] جهڙا ڪرڙ ڪڪورڻا، تهڙيون لوئون سر لڱن [نق]

هڪڪانديون ٿي هليون، ڀسي ڪي پڪن
ميڙين ڏٺ ملير ۾، سدا ساڻه ڪن
تني جن پڪن، عمر! اڪنڊي آهيان.

[۱۶] ويڙهه پڪي وڙاءِ، ڌارت ڀڳي ڏيهه تان [نق]

[۱۵-ا] تو جو سڀڄ ڀانيو سومرا! آءُ بالبله ڀانيان بند
من ۾ سڄو ڄاڻان، هم ڀرائو هند
مارئي ڪي مارن جي، تن ۾ رهي تند
تين ڪي ڏاڍيون ڏيڄ ۾ ڏنڌ، جن جي ڪوڙ ڏوت،
قطب چئي.

[۱۵-ب] منهنجو من مارن ري، رهي ڪين رتي
هت لڙيم لوئي لاکت جي، ڪيم، قطب چئي، ڪتي
ڪڏهن سڪ لاهيندس سومرا! آءُ ويڙهين وڙي
هيءُ جاڪارڻ سيل ستي، تنهن جو پرورا! پڻ رهائين.

[۱۵-ج] ڪيهه، مانڏائو، مڪئي، ڪرهه، پڪي ڦيل
پڪا پيرون پت جا، سرتين وت سبيل
رڪهي پڻ پنهور جو، قطب چوه، ڪفيل
موڪل ڏينهنم سومرا، عمر! لاهي ايل
ايءُ جا ستي ڪارڻ سيل، تنهن جو پرورا! پڻ رهائين.

[۱۶-ا] جيئن هيت گل ڪلاب جا، تيئن هت ڀسيءَ جا پالار
پيرون پڪا پت ۾، مهيون موار
آهين وڻ وطن جا، مونکي غيڙي منجهه غزار
پنڪون، بلال چئي، آئي ۾ پٺ آهار
ساڙه جا منگهار، ولي مون سڀين ميڙين.

پڪا پيرون پٽ جا، سرتين آيا ساء
چندين ماڻ، ڪئين ڪاڻ، جيڏيون جاءِ بجاءِ
اي سَه ساري سومرا! ڪوٽ وهندي ڪاءِ
لڳين اوڍين لوڏون، سرتيون سيلن لاءِ
مارن مڙان ماءُ! مهت ساڻ ملير ۾.

[۱۷] جينءَ ساڪوڻ ڪهاڙ، آت پٽون پينر پيڻيون (۱) [نق]

سا وڃ پستو وندري هنيون (۲)، ويٺي رات وهاءِ
ڍاڏي ڍول اڪين ۾، رهندوئي رهءِ

[۱۸] عمر! آباڻن ڪي، پسي پسي پٽ [نق]

ڏوٽا چنڊيان ڏيهه ۾، وڃي ويڙهين وٽ
ڪوءِ ڇڄا، پٺن ماڙيون، مونکي ڪيڙي اچن نه گهٽ
هوءَ جي ڍاڏي ڍول، سي ڪامڻ ميڙ، قطب چئي.

[۱۹] آئي آڏيا اوڏڙا، ويڙهين وٽان [نق]

ڪوٽيان ڪي، قطب چئي، عمر! لاهي آن
ته سي سرتين منجهه ساڏو هين، برون چنڊيان پاڻ
تن جيني جي ٿاڻ، اوءِ مارو ملير آيا.

[۲۰] ڪڙيون ڪوڙيون (۳)، قطب چئي، آن. الاتوهار (۴) [نق]

آب آڏوءَ (۵) تان وريو، سترها ٿيا سنگهار
آڏي آتھين ٿي، پوئڻ (۶) جي پٽڪار
پهنوارن جا پار، عمر! آهين اهڙا.

(۱) ق. 'پٽون پينر پيڻيون، جن سا ڪوٽ ڪهاڙ' (۲) ن. 'سا وڃ پستو وندري' (۳) ن.
ڪوٽيون ڪوڙيون ق. ڪڙيون ڪوڙيون (۴) اصل. الاتوهار (۵) اصل ائين. (۶) ن. بورن.

سوئا ڪيم سڀاءِ مونڪي سندا ماڙين.

[۱۸] ڪوڻ ڪهائي وڻ (۱)، ڏس ڏاڏاڻن جي [نقا]

گاهن گلزاريون ڪيون، جهنگين مورئا جن

ونهن ويڙهيچن سين، آگي ڪي آسن

سرتين سان سمن، اڻي آهر آتهين.

[۱۹] سنجهي سنجن ڪوه، صبح ساڌوين ۾ [نقا]

پونياڙي پکن ۾، لاڻي جي لڻ چوه

سونهن سبز، سيد چئي، ڀونگر مٿي ڀوه

راتو ڏينهان روح، مهنجون اڪيون مهر مليرڙي.

[۲۰] هي هي نه هونديا، ساري عمر سومرا! [نقا]

چچا، محل، ماڙيون، توڙ نه ڏينديا

وهاسي ويندا، ٿيندا ڏک ڏينهن ڪي.

واڻي

[نقا] ساريان موڪ ملير، پيرون ڪيرون جيڏيون!

پرچون پهنوارن سين، هاڃا چڙين همير -

ساريان موڪ ملير

وڃان وطن سامهين، شرم ڏباهي سير -

ساريان موڪ ملير

جهڙي گس گسن جي، تهڙو تان نه عنبير -

ساريان موڪ ملير

ڏسان ڏيهي، آنءِ جنن جيهي، ڪاڇ جني جو ڪير -

ساريان موڪ ملير

فصل ٽيو

[۱] ڪلو، خير ٿئو، ماروئڙا! ملير ۾ [نقا]

صلح وارڻو سومري، وچان وير وڻو

الاهي! عنات چئي، ڏسن ڪو م ڏڻو

اي ڏن ڏوٿيڙن کي، پوندو ڪونه پڻو

سُرهو سڀ هڻو، وطن ويڙهيچن جو.

[۲] آبِ جنڊين، آنُ بورئين، جن جا پڪا جهوپا پال [نقا]

اوڀر ٿر، عنات چئي، تن جهجها آڏيا جال (۱)

سجُ سڀاڻي جا ڪري، تهڙي لوڻ وڻڪ لال

[۳] لوڻي عذ نه لاهيان، جا ڪهين چن چيني [نقا]

وڻي وچان وير ڏي، ڪئن ساڻ ڪنهي

سالان (۲) سکر پيائين، جا ڏاڏائن ڏني

ميڙيان ڏک ملير ۾، ٽسي (۳) ساڻ ٽيني

جا ڪيس لٽي جني، سي ڪاڻ ميڙ، قطب چئي.

جن جي ڪال ڊر ابر سال (۱)، تن بنديئڙن بدا ڏئين.

[۲] سُونَهَن ڪَرَزَ خَاصَ، وَهِنَ وَيْزِهِيچَن جا [نق]

’اُن‘ انهي ڏيهه ۾، ڏيڃُ جني جو ’ڏاس‘

پتولي نه پاڙيان، لوئي جي لباس

آلا! پڇي آس، اُڪندين، عنات چئي.

[۳] ڪين ٿرين، ڪين ٿوهرين، ڪين آباڻي چئجاء [د]

پاڻر جي پيرن کي، آئين ڪو عرض ڪجاء

الله! آت نڄاء، ته لوئي جي لڄ رهي (۲).

[۵] مارو مار م سومرا! ماريو مال وئين [د]

آجائي جو، عنات چئي، تون صاحب سڏ سئين

هي بند لاه تنين، جي قيد نه وينيون ڪڏهين (۲).

[۳] عمر! مون نه آئون (۴) محل، چچا ۽ ساڳ [نق]

دل دوبيازو نه وڻي (۵) ور ساڙم جو ساڳ

ڪوءِ پيرم (۶) ٻن بادلا، لوئي منهنجو لاڳ

جڏ پريو بنديائي ۽ پاڳ، تڏ لٽو قيد، قطب چئي.

[۴] ڪوئي وڃي نه، قطب چئي، پلنگ ڏئي نه پير [نق]

اهڙي سڄل سهاڳ ڪي، قبوليندي ڪير!

ڪوءِ چچا، ٻن ماڙيون، ور هتي جي هير

پلنگ، پايو پير، ڪين ۽ ڪاڏم ڪيت سين.

(۱) ن. سال برابر ڪال. (۲) هي روايت: ”الله کي چئجاء، ته لوئي ۾ لڄ رهي“. هي بيت ميان امام علي شاه کان مليو. (۳) هي بيت ميان امام علي شاه کان مليو. (۴) اصل. آڙي (۵) ق. دور دوبيازا پانڻيان (۶) ن. پيرم.

[۱۶] سَتَ سِيهِيُون سَاثِرا، ڏڏَرُ ڪاڪارو [نقا]

سوڍرو ۽ سڌرو، ڏڏِي، ڏڪا، ڌارو

منهن ماڙيچو منڙو، سڪڻو سڀرو، ڪاڙو ۽ ڪارو

پنڌ پڻڻان اڳرو، جت اُنن جو آرو

ڪانگڙ جو گابن ڪي، مڙڻان موچارو

ڏنوسون ڏينهن گهڻي، ٻاڏرُ ويچارو

’اڏا هو‘ (۱)، عنات چڻي، ڏسن موچارو (۲)

جیلانہ اذیر آمارو، ڏين وھند و سندی پائڻيان.

[۱۷] اوريون ٿرُ اوري، تنهان پريون پارڪرُ [نقا]

وهن ويڙهيچا وچ ۾، سائيڪا سوري

ڪير ٿڙيندو تن ڪي، ٿڙن تان توري

بخش ٿئي ٻرين ڪي (۳) ته اچن ڏڪاڻي ٿوري

[۱۸] لنگهي آڏڙي، ڪنهن آڏي اکانهان اوڀريا [نقا]

سائينءَ ڪارڻ سورا! چڏ فقير ٿري

اچن ويڙ وري، ساڙه منجه، شريف چڻي.

[۱۹] ٻيهي سانگ، شريف چڻي، ويا منجه ٿرن [نقا]

مارو مهر ملير ۾، الا! شال اچن

اوڏا اباڻن جا سنيها سچن

پالا شال بچن، هيبتان همير جي.

اَني سين اوري، گڏ گذارڻان ڏينھڙا.

[8] مڻي چڙهي ماڙين، ڏه وڻ ڏنائين (۱) [نق]

ڪونرا ڏونرا پڪڙا ملير مڪائين

نياپا نينهن گاڏڻان، پانڌين پڇيائين

اچان ايڏاهين، جي سباجهو باجهه ڪري (۲).

[9] مارو تان محتاج، آهي جان آوڻ ڏه [نق]

ملير اڏن مينھڙا، ته ڪر پنا ڪاج

[8] مليران مارن جو، آلا! ڪو اچي [نق]

صلح وارڻو سومري، سيل نياپو مڻي

بنديائي، بلال چئي، بيلي تنهن بچي (۳)

صاحب نهئي سچي، منهنجو بند بيدا ڪيو.

[9] ڪوڏ ڪسڻ ڪاڻايون، مڻي ڦهڻ ڦار (۴) [نق]

ونهن ويڙهين جي تر تر منجه، توار

سرها گهڻو، شريف چئي، آڻن مينهن اپار

مرتڻ ساڻ ستار! شال وطن جي وس چران.

[9] آڻا مينهن اڪوٽدرا، ٿيون ساھڙيون سرھڙيون [نق]

ڏوٿين ڀريون ڏت منجهان، قطب چئي، ڪرھڙيون

ساڻي نهج سنهڙو، ڪجهاندر ڪرھڙيون

مالون سومرين جون، پنهن نه، پرھڙيون

پاڪيرھڙيون پرھڙيون، مون مٿان مور نه وسريون.

(۱) ن. ڏٺا، اهڙي طرح ٻيا جملي قافيا (۲) "سائين باجهه ڪري، ته اسين اچون ايڏاهين"

(۳) اصل. وتنهن جي بلي بچي (۴) ن. ڦار.

پُٽنَ سِيٺنَ سِيّدَ چڻي، رهي رهندا راج
ڪٿيو ڇاڙهين ڪاڇ، لٿين ڌارَت ڏڌَ جي.

[۱۰] ٿڌو واءِ ٿرَن جو، مُنهنَ سامهون ماءُ! [نق]

سُپيريانَ جي ساءِ، وهندَ وسندي پائڻيانَ.

[۱۱] وهندَ قوسين وينتي، مونَ سينَ سوڙهين ٿي ۽ [نق]

تڙ تڙ اُتي تهنجي، اچڻو پاڻي پيءُ
تن سائين لڳي مَ سيءُ، ڪهه ۾ ٿين مَ ڪهرا.

[۱۲] هڪلَ ميرَ هميرَ جي، جڏهن بُڏائون [ر]

[۹/ج] اُٺا مينهن ملير ۾، واحد ڪيئن ورائِ [نق]

تَرَايُون تَرُون ۾ پيريون هزارين هاڻ
اتان گهيڙين گهيٽا، ٻڪر پيٽا، ڪن ريلن منجهه رهائِ (۱)
چِٽا ڪيٽا، مٿن رپڻا، لٿين، قطب چڻي، ڪاڻ (۱)
عمر! مونَ آماڻ، تـ ڏسان ڏاڏائون ڪسي.

[۹/د] اُٺا مينهن ملير ۾، [ٽيون] وريين واڏايون [نق]

مون جيڏيون ان ماڳ ۾، ڪن ولوڙن وايون
جانَڪيٽيان، يوسف چڻي، ان ڪي سـرـهايون
آءُ ڪيئن برهين تنهنجون، سومرا! ساهيون
پلٽڻ منجهه پايون، پيرون چنڊيان پرين ۽ سين.

[۱۲/آف] هيٺون هميرا ڪر م ڪڪـ چـرن تي [نق]

سُڪي هُون ساڙهه ۾، ٿڌا ڪر فقير

(۱) ن ۾ هڪ گڏيل مصرع هن طرح ڏنل آهي: 'اتان گهيڙين گهيٽا، ٻڪر پيٽا، چٽا ڪوٽا، مٿن رپڻا، لٿن، قطب چڻي، ڪاڻ.'

تنهن ويل ملير مان، ڪرچينون ڪنيائون
ان اوسيڙي، عنات چئي، لڏ لڏ لڏائون
ڪنهندي ڪنيائون، جيڪي هنن حياتي ڏينهنڙا (۱).

[۱۳] اُنن اوڻي آيو، اُنهي ٿين وراڻ [نق]

لڏي لووڙيارين، مڙيائي منهن ڪاڻ
هميرنئون هاڻ، مهت لهندينءَ مارئي!
[۱۳] اُنن اوڻي آيو، پڇڻوسون پاندي [نق]

خبر سندي سڄڻين، جُه الله آندي
جا ماروئن ماندي، سا سانين ميڙ، سيد چئي.

ستين ڪي، شريف چئي، جڙون لاءِ جنجير
ڪٽهريون مون ڪير، ڏين ڏاڏائون ۾.

[۱۲] لنگهي ڪالھ، قطب چئي، ڪنهن اونهي ٿر ٿيا [نق]

هيٺان (۲) همير جهي، وري ويڙ وينا
جن راءِ ساعت نه ساري، پهر تن پيا
سنيها سڻن جا، بچن ڪين پيا
اوه هلي منڊ هيا (۳)، شرع هتيڪي سومرا!

[۱۳] ست وڏائي سيل رکيائين، مارو ڪيائين من [نق]

جهيڪين چيس سومري، سو نه لايائين ڪين
پنهن وڏي پن (۴)، سانين ميڙ، شريف چئي.

(۱) هيءَ بيت حاجي محمد سويدي جي روايت موجب لکيو ويو آهي. حاجي عبد چانڊيي جي روايت ۾: 'هاڃو مير همير جو،' 'اڻيءَ مهل ملير مان،' 'اڏي کان،' عنات چئي، لڏون نه لڏائون، (۲) ن. هيٺ کان (۳) اصل. هيٺان. (۴) ق. ساڻهن وڏي پن.

[۱۵] اَنَنِ اوَنِي آئيو، اَنِي تين وَس [نقا]

ڪڏهن ڪانَ پَسِيُون، ڪَثيرِياَئينِ ڪَسَ

سا ماڙين جو گهي مَس، جهن جو محب ملير ۾.

[۱۶] عُمَرُ اَمائي، آيو سام، سيد چئي [نقا]

تانهِرَ تي تَرَن ۾، پِئو لَتو پاڻي

مارئي ملي مائين، ڏکي ڏاڏائي

هيبتان هاڻي، چُتو مُلڪ ملير جو.

[۱۵] اَنَنِ اوَنِي آئيو^(۱) وَن قَتا، نِي وَس [نقا]

مرتيون ۽ ساهيڙيون ڪن رهايون رَسَ

ڏان ڏيهائين جا گه، گامون ۽ گَسَ

سندا بند، بلال چئي، قادر لاڻا ڪَسَ

سا ماڙين جو گهي مَس، جهن جو محب ملير ۾.

[۱۶] بَسُو بازار بنگلا، نِي منهنجو ڏيل ڏريو [نقا]

سَنجِي سِيَن جي، هنڙو ڪَئو ڪَريو

سَنائيءَ جو سومرا، وهلو واءِ وريو

بذريون قول، قطب چئي، پنهور جو ڀريو

چوڻو چيڙ، ڀريو، وڃي واسيند بس ويڙه ۾.

[۱۶] قيد منجه، قطب چئي، وڏو فيض ٿيو [نقا]

صلاح وارو سوري، ايءَ قادر ڪم ڪيو

پُونڌو ڪونه ٻيو، آڏو آڇرين ڪي.

[۱۷] سڻ ڏيو سر جهوپڙين، آڀي آجوهي [نق]

اڱڻ منجه، عنات چئي، پتي پاڻوهي
ڪوڻي ٻانهون ڏي، لوڪان ليکي وڃڙي.

[۱۸] سڻ ڏيو سر جهوپڙين، آڀي جوهي جوءِ [نق]

سا وڃون پسي و ماسيون، جا سونهن سنديامي هوءِ
اوھس پستو آتهين، پتنگ سيڪو پوءِ
جڙ (۱) مارئي مٿو ڌو، ڌڙ (۲) سورج سونهن جهڪو ٿئي.

[۱۹] سڻ ڏيو سر جهوپڙين، آڀي جوهي زال [نق]

[۱۷] آڀي جوهي جهوپڙين، سين ڏيئي سن پٿر [نق]

ڪنهن ويل، قطب چئي، ڪاڻ موڙي ڪٽر
ويو اوھس اسرين، داوڻ ڪينوي ڌر
ان ستهائي ستيرا، ٿا ڦلڻ چرن ڦر
منجه، ٿاھڙ ٿا ٿر، ڏٺائون ڏينهن ٿيو.

[۱۸] آڀي جوهي جهوپڙين، سين ڏيئي سن وٽ [نق]

تنهن کي چيو ڪانڌ، قطب چئي، اڪيون تون آهت
تنهن جي لالي لالئينان اڳري، ماڻيڪ تنهن نه مٽ
ٿيا سترها ڍاڻي ڍٽ، نه ڪينوي داوڻ ڊيس تي.

[۱۹] جهڙي چانڊ ڇڪور، آنڪن آڻان ئي اڳري (۳) [نق]

ڪيلي ستي سيج تي، ور سين ڪري ور
ستهيندي شريف چئي، منڌ مڙي جن مور
چئي ڏسين چور، ٿا وانجن (۴) نه ڪن ويڙھ سين.

(۱) اصل. جڏهن (۲) اصل. تڏهن (۳) ق. اڳوڻان ئي اڳري. (۴) ق. وانجهڻ.

تَهَنَ جِي لَڳَن تان لَهِي پِيو، ڪَر لوئِي پِلُو لال
وَجُون وَسَنَ آئِيُون، اِنَ اَبائِي آهال

ڪامڻ ٿئي ڪهال، سورجَ جِي شَرماڻَ جِي.

[۲.] اِيِي جوهِي جُهوڀڙين، سَنَ ڏيئي سَنَ جَهَل [نقا]

پَدَمَنَ جَو پَدرو ٿئو، تَمهين مَنهن مَهَل

وَجُون وَسَنَ آئِيُون، اِنَ اَبائِي آهَل

ڪامڻ ٿئي ڪهَل، سورجَ جِي شَرماڻَ جِي.

واڻي

ٿَر ٿاريلَن ساڻ، يا اِلا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي [۵]
تو مُل ٽڪڻا توڻڪون، تون عمر سلطانَ -

يا اِلا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

مون ڪڏا سَٿا ڪَهه جا، تَنَ ويڙهيچَن وِچاڻَ -

يا اِلا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

پِٿي مَ عمر ڪوٽ مَ، تَهَنَ ڪٿيري ڪر جاڻَ -

يا اِلا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

الاھي، عِناَت چئي، اِي سِيَل رهندُم ساڻَ -

يا اِلا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

سرود پريات

فصل پهريون

[۱] دَرَمَ پانئج دُور، اوڏو گهڻو، عنات چئي [نقا]

ڪوه چينيائين پاڻ ڪي، هلي وڃ حضور^(۱)
پيلي ڏونڊ پٺن سين، پَه ڪري تون پور
مال ماڻڪين موتين، توتي عاقل ڪندو اور
پنگرڻا ڳالهه پرور، هي ڏاتارُ ئي ڏڏن جو.

[۲] ڏڏ ٿي ڏان گهر^(۲)، اٺ وڃا تا نه وري [نقا]
عاجزيون، عنات چئي، آيو پاڻ پري^(۳)
اٽان گهري گهري^(۴)، چنڊا^(۵) لاڻي چارڻين.

[۱] صبح سو سوار، جوڙ جنهن جو ناه ڪين
هَل هاشميءَ سامهون، ٻئي ڏونڊ ڪير نهار
بخشين بوج^(۶)، بلال چئي، وڃي ڏيل ڏنار
دانته جي دربار، نا آسيد نام ڪو.

* ق. سرود پرياتي.

(۱) ميان امام علي شاه کان مليل روايت موجب: ڪلهي پائي ڪينرو، هلي هوت حضور، آءِ پڻ نصرپور جي بياض مطابق.
(۲) ن. ڏڏ ٿين تان ڏان گهر. (۳) اصل. آيا پاڻ پري. (۴) ن. اٽان گهري گهڻي.

(۵) ن. چتان. (۶) ن. بوجھ.

[۳] چائين جان چارڻ! تان ويلا لهه وهاڳ، جي [نق]
 ڪنجهيون، ڪماچا، ڪينرا، درست آتئي ڌارڻ
 اڳين جي، عنات چئي، جي سڪين پر پارڻ
 ته ڪوڙين پتين ڪارڻ، تنهنجو ڌاڻر
 ڏيهائون ڪري (۱)

[۴] جاجڪ آهين ذات، ته ويلا لهه وهاڳ، جي (۲) [نق]
 ڪنجهيون، ڪماچا، ڪينرا، ڪر تني جي ذات
 ڪيرت رک ڦلوب ۾، ڏينهن سچوئي رات
 ته ڌاڻر ملا ذات، جيڪا مڱين سا لهين.

[۵] مڱڻا مڱا، م تن ڪي، ڏيڻ ڏهلو جن [نق]
 سعيو وانءِ سڀڙ در، جو صاحب سر سخين
 ڏيهائيو ڏان ڏي، اوڳن آڪاچن
 جي پرزو لهن نه پنڻو، ٿريون بخشي تن
 جه اوڙ ڪيو (۲) اکين، ته ويلهه وڃي وسري.

[۶] ويلون ڏي ولهن، ٺاڻ سڄائي ٺاڪرو [نق]
 منڊا ڏنڊا مڱڻا، تو در چانگون ڪڻو چلن

(۱) ق. ڏينهاڻو ڪري. (۲) ق. ويلا لهه وهاڳ جي، جان جاجڪ چاين ذات (۳) ن. ۽ نصرپور جي هڪ بياض مضائق

- ٻٽا ڏاتار ڏسين ۾، هزارين هلن
توسين توء نه ٿلن، جو تون آجهو اڀوجهن جو.
- [۷] آڀوجها اوڏا، ٿرن ڀرن سي گهڻو [نق]
پاڻ پسي جن پليو، حجت ۽ هوڏا
ڪوٺيو ڏي ڪوڏا، ان کي سڀڙ ڄام سڏيو (۱).
- [۸] تون روڻجهن سنڌو راجڻو، سڀڙ ڄام سردار! [نق]
آهين ٿهنجي آسري، لنگهي (۲) ٻچا ٻار
جان پرور ٿي پاري، نان جيڏ ڪونه جهان ۾.
- [۹] ڍڪي اٿي ڍول! سنجهي جاڳ، سيد چئي [نق]
ڏاتار ۽ مگهي، ڪئا پيلي جا ٻول
راءِ ريڏو، پاڻ ايندو، ڏاڻ ڏيندو، چڙهي ۾ چوڏو
- [۹] سنڌا روڻجهن راجيا! تون ڪاهه، هنين سين لاءِ
لنگهي ٿي لاڳت گهري، تنهن کي، ڀرو چئي، ٻچا
پاڻ پسي، گهر ڪاهي، ڏاران کير نه ڪاه
مون کي، مگهار چئي، سوني سام ڪراءِ
سڀڙ ڄام! سنڌياع، آءِ سٺي سوڀا ڪت آيو (۳).

(۱) ق. سنڌو ڪيو (-) ن. لنگهي (۲) حاجي محمد سوي جي روايت موجب :

پاڻ پسي، گل ڪاهي، ٻٽا کير نه ڪاه
ايءِ سٺي ٿي موجون ڪري، جئين شاه! سوني سام سنڌياع
ڀرو چئي ٻچا، ايءِ لنگهي ٿيو ٿي لاڳت گهري.

مرلنگهي ڪري لول^(۱)، سپڙ جي سهاڳڀر^(۲).

[۱.] چونائي! چيو ڪريين، آسائن جو ايءُ [نق]

ڪاڻ ڪوئي هيرئين^(۳)، سهي نه سگهي سيءُ

تو منهن وڌو ويءُ، جي ڏئين ته ڏه سئي.

[۱۱] سئي سوڀاڳت، سپڙ تهنجي^(۴) آئيو: [نق]

ته ڪريان ڪڙماين سين، پاڻ پتيرا پت

[۱۱] ڪهڙي آيو ڪال، مگنو پسن ملوڪ ڪي [نق]

ڏڏو چوءِ ذاتار ڪي، عرض ۽ احوال

ساز نه سڪيو، شريف چئي، ته ڏيڏو نه ڄاڻي ٿال

گهڻا مڃي پال، جي فالائق نوازدين.

[۱۱] آيو ڪالته، ڪهڙي، مگنو پسن ملوڪ ڪي [نق]

عرض ڪري عاجزون، رونهي پاس رهي:

حال منهنجو ههڙو، تون پمارين پهي

نظر ڪر صبحي، ته لنگهو لاکيڻو ٿئي.

[۱۱] ڪڙماين ڪري ڇڏيو، سگين سو وار [نق]

منهن تي چئون منڊي ڪي: ڌاريون آهين ڌار

ڪلهو گهڻو، قطب چئي، عاجز ٿيو آڀار

ڪي ستاري ستار، تنهن سين ويل تنهن سين.

(۱) اصل. "لوڏ، لول = آئول = خوشيون. (۲) حاجي محمد سوي ڪان عن بيت جون ڏيکارين. مصراعون مليون:

ذاتار ۽ مگني، ڪا ڪا ڪا پيلي منجهه ٻول

سو ايندو، ڏاڻ ڏيندو، چڙهي ۾ چڙڏول

ايءُ لنگهي ڪندي لوڏ، سپڙ جي سهاڳڀر.

(۳) ن. غريبن. ق. شيريني. (۴) ن. تهنجو.

آسان (۱) البت، چوڏاڻي! چيو ڪرين.

[۱۲] جو پائڻي (۲) پوءِ، روڻتو رُساڻي ڪڍڻو [نق]

تهن ڪي تڪيو رهيو تهنجو، سپڙ ڄام سندوء

ڏڏ ڏڏاڻي پانهجي، تو چوڏاڻي ڪي چوء؛

جو لينگهو (-) لوءِ بلوءِ، سو محتاج ملهائين.

[۱۱] روڻتو منجه رات، ڪين پروڙي پنگرڻو [نق]

ساج سڏيائي نه لهي، نه تهن ٿال نه ٿات

ساڻ نه نيو سگهڙين، پهم مٽي (۴) پريات

ڏڏ ڪي ڏيئي ڏات، سو محتاج ملهائين.

[۱۳] تنهنجي گهر ڪهڙائيو، ڏاتر ڏڏ ڏعاءِ [نق]

ٿري ٿري (۵) پنڪري، ڏنو رونجهو راءِ

سپ پروڙي، شريف چئي، عاقل ني اڳياد

ڪهڙيو ڪين، دُست تون دان لهن.

[۱۴] چوڏاڻي ڪي چاءِ، ڏيئي ڏين جو [نق]

جڪيبي لئي، جاجيڪين، طاماعن تلاءِ

ڏڏ چارڻ پانهجا، آساني آءِ (۶)

تهن ڪي ڏنائين سون، شريف چئي، تازي طبعلاءِ

پهون سو پلاءِ، روڻتو گهڻو راني ٿيو.

(۱) ن. آهڻن. (۲) ق. پاڻي. (۳) ن. ٿيڪون. (۴) ق. مٽي.

(۵) ن. ٿري. (۶) ن. ڏڏ چارڻ ڏي پانهجو، آساني آءِ. ق. ڏڏ چارڻ پانهجا،

آساني آءِ.

[۱۳] وَتَنُّنَ بَارَتَا! پيلي، تہ چارڻ! اَتَ چڱي ٿئي (۱)
[نق] ڪَڙَمَ (۲) سَرتِين، مائِتين، تَن ڪيڏو ٿيلهي
راءِ رُونجھي پيلي، ڏڏُ جينءَ ڏهرَ رجائيو (۳).

واڻي

[نق] پئي درِ وِجَ مَ ڪيڏاهين، جان تون ڄام سگندين مڱڻا!
اڪيون ڦير مَ ڪنڌ ڪيڙي، ٿيندءَ ڪم اٿاهين -
پئي درِ وِجَ مَ ڪيڏاهين
موتي، ماڻڪ، مال گهڻيرو، ڏيندءَ پيلي سائين -
پئي درِ وِجَ مَ ڪيڏاهين

فصل ٻيو

[۱] ٿمر سوڙ سهاڳو، آجها گهرجي آڃڪو [نق]
اي وَس توهي (۴) ولها! جي ڀرين تہ ڀري ڀاڳ

[۱۴] ڏڏُ سئي ڏاتار، ڪوٺايو ڪوڏر پيڻي [نق]
رونجھي ڄام راضي ڪيو، سمجھيو سردار
تنين تھان ڌار، ساري ڪان، شريف چئي -

(۱) ق. چارڻ چڱو ٿيو وڃي، ڀارت منجهه پيلي. (۲) ق. جو ڪڙم. (۳) ن. ريجھائيو.
(۴) ق. توهين.

جن وٽ ور وهي، تن کي ويهين ڏين وهاڳ (۱)
ڏکڻ ڏجهاندڙهاڳ، اٺن آلڳ (۲)، عنات چئي.

[۲] جهوپو سهي نه سي، اوچن گهرجي آڃو [نق]

الله لڳ، عنات چئي، ويٺ ولسا سڄ اي
اڳن آيو ٿي، ته ديولا! ڪهن ڍنگ ٿيان.

[۳] روڻجهائي راجاڻ ڏي جن ڀرتان ڀرڻا پير [نق]

مال ماڻڪين موٽئين، تن ڍوئي ڪيا ڍير
پيلي بر ٻاجهون ٿيون، سڀ سرهي ڪير (۳)
ويندي تنهن وڃي (۴)، اڳيان نت نوازڻا.

[۴] غافل گرڻاري، آريون آڙڏيون ڪري [نق]

سڱ، سڱين چڙيو، سي ڪن بيزاري
ڌولي منج ڏيه ڏئي! مون ڏونه موچاري
ته آءُ ڳالهه پهتجي حال جي، سلان سوارِي
طلائن تاري، چوڻاڻي ري ناه ڪا.

[۲] جنهن کي سڱ جي، سو پسان پهي اکين سين [نق]

مهاڃيا! شريف چئي، عرض اڳهاڻج اي
اڳن آيو ٿي، ته ديولا! ڪهن ڍنگ ٿيان.

(۱) ق. 'ويهي تن وهاڳ'، (۲) اصل. آرڳ. (۳) ق. 'سڀ سرها پير'، (۴) ن. ڪنهن وڃي.

[د] مڱڻا! مڱج ڄام ڪي، صبح جو ساري [نق]

پي سڀيئي پُر ٿا، جي اچن ان جي اوتاري
سند چئي، سوالين ڪي، ڪليو ڪيڪاري
ويون ٿو واري، چونڌائي چت ڪئو.

[ه] هن سر آئي ڪو، آب آجيوئي نه رهي [نق]
راءِ وٽ رهي جو، تنهن ڪي جڪي جان ڪيتان نه ٿئي.

[الف-] مڙي منڱا آئي، داتا پنن دان [نق]
اڪن تي بن اڳرو، سڀڙ جو سڀان
ڪوٺايو، قطب چئي، ٿو ڏي ڏڏن ڪي ڏان
سو مڱجي مهر بان، رونجهن سندو راجو.

[ب-] رونجهي وٽ رهاڻ، سدا سوالين جي [نق]
پيتون پاڻيون، جون، پڙهو (۱) بخش پان.
چيت چونڌي آڳرو، انهي ئي آهڻان.
لڏي، قطب چئي، ڪاڻ، جو ٻيلي ڏئي پاڇهون ڪيون.

[ج-] رات وڃايو ڏينهن ٿئي، ڪيا ساڄ سڱهون سر [نق]
ڪرپين ڪوڏ، قطب چئي، غافل ويٺو گهر.
پاڻيون پائنج پان ڪسي، مٺ آزدري آڳرو.
رونجهو تن ريجهاڻيو، جي ڪرنگي (۲) ڪرو.
پارچ لڏي پڙو، تن دارين جو دان لهن.

[د-] صبح جو سلطان ڪي، آيو عرض ڪن [نق]
تازي طيلن مان، ٿو ٿرت ڏياري تن
آسائو، اوڀايو چئي، ٿا منڱا مڱن
جن پارس ڪي پين، تن ڪي جڪي جان ڪيتان نه ٿئي.

[۷] تَندُون جوڙ تَنبِيرَ! اُٿي ساڄُ سَنِياءُ تون (۱) [نق]

مَگَٺهار! ملوڪ اڳيان آڻِي (۲) وَجائَ وِڙ
دائر انهي ڌرَ جي، جَنِي آهي هِيَرُ
تن ڍوئي ڪٿا ڍِڙ، خاصَ خزانِ منجها.

[۸] پِئو لپتين لُت! اُٿي آلهه نه گهرين (۳) [نق]

رُونجھي رات اُپتِئا، پيتين ٿان پاڻت (۴)
تٿان چنڊي چارئين (۵)، مِڙي ڀرئا مَتَ
تن پَرهئا پَتَ، جي لينگ نه لائق هيڪڙي.

[۹] وَنءِ داتا جي ڌرَ تي، سرود ساڄ ڪٿي [نق]

ريجهائج رُونجھي ڪي، هٿن ساڻ هُڻي
تندُ تَنبِيرِي تهنجي، سا جي وِڙ وِڻي
ته ڏينءِ ڏيهه ڏٿي، ڪاڻيون خزان جون.

[۸] چوٽاڻي چيتاڻين، ته مَهت پِرَڀيئي مان [نق]

کهوڙا، مينهن، مال کهوڻي، ڏي ڏڏن ڪي ڏان
يوسف چئي، جهان ۾، سَڀَڙَ جو سَهان
سو مڱج مهربان، ته پُرِين سِيئن پُر تئين.

(۱) ق. 'ساڄ سنيائي تون، اُٿي چور تنبیر'. (۲) ن. ٿي، ق. ٿي. (۳) ن. ٿي، ق. ٿي. (۴) ن. ٿي، ق. ٿي. (۵) ن. چارڻ، ق. چارڻي.

[۱۰] دُڏُ. ٿي ڏانُ گهرُ، ڇڏَ وڃا جي واءِ [ر]

انٿي پهر، عناتُ چئي، پاندُ گچي ۾ پاءِ
سڙڙ ڄامُ سنياهيا، [تازي توڻي] لاءِ
هوءَ جي ڄاڻن ڳاءِ، سي مُهت لهندا مڱڻا (۱).

[۱۱] جاجڪَ ڄاڻن جا، سا پرَ آنءُ نه سڪڻو [ر]

سُڻي نه نين پاڻ سين، سڳا جي سڀا
جي ريجهن تون را، تان پڻ ٿاري تان تنهنجي (۲).

[۱۲] آجهونڪي آڳا، مهنجو جهوپو سهي نه سيءُ [ر]

آگهاين، عناتُ چئي، عرضُ مهنجو اِيءُ
دوليا! ڍڪڻُ ٿي، ته لوڻي جي لڇ رهي (۳).

واڻي - ۱ *

[نق] ٽوڪي مڱان، تون آهين، پئو در ڪونه سڃاڻا

انڌا ڪري آڳا، ڪونائين ڪاڏا.

پئو در ڪونه سڃاڻا

الا هي! عناتُ چئي، نوازي نماڏا.

پئو در ڪونه سڃاڻا

(۱) هي بيت 'شاه ديواني' جي درگاه (ٿري، تعلقو ماٿلي) واري مسجد جي ديوار تي لکيل هو، جتان قلمبند ڪيو ويو. (۲) اصل: 'جي ريجهاين را'. هيءُ بيت ميان امام علي شاه کان مليو. (۳) هيءُ بيت ميان امام علي شاه کان مليو.
* هيءَ واڻي ميان امام علي شاه کان پيئي. (۱) ق. مدد. (۲) ن. ديسو. (۳) ق. سڳورا.

واڻي-۲

مدت (۱) مدينني ڄام، ٿي 'اسان سين عربي! [نق]

اسان انديشو (۲) جن جو، سيڻي ڪن سلام -

ٿي 'اسان سين عربي!

هي جي داؤن دوس جي، آجا سين انعام -

ٿي 'اسان سين عربي!

سنگهه ڙڙا (۳) سڀ ساڻ سلامت، اوباهين آيام -

ٿي 'اسان سين عربي!

نديا وڏا پهيڙا، سرن تهنجي سام -

ٿي 'اسان سين عربي!

چئو صلوة صدق سين، اي 'مولود مدام -

ٿي 'اسان سين عربي!

الاهي! عنات جا، آگهائين ڪلام (۱) -

ٿي 'اسان سين عربي!

— چيڙو —

سرود ڏناسري

فصل پهريون

[۱] پلاؤ تهنجو پير! سهجان وٽر شيخ جي! [نق]

لڳسون لڳام سين دلشان دستگير
اوسيڙو امير! ميران لاه مريد تان.

[۲] تون بغدادِي بادشاه، اسين سنڌ فقير [نق]

جاذڪيتان جيلان ڏونه، آه عنت اڪير
جوسوڏڪو منجهه سرير، سو غم گيلاني ڪٿين (۱).

[۳] ڏن تون ڏناسري، ڏن تون دانءِ وير (۲) [دا]

ڏن جهندا پاڻي، ڏن ماهيا ڪير

[۴] مٿان منهنجا پير! ڏنڪر ڏلهي ڇڏين [دا]

آجوهي جهڙو آهيئن، پاڻ سڃاڻج پير!
تون بادشاه بغداد جو، اسين سنڌ فقير
شاه رڪن سڏير، رهيو آهي روح ۾ (۳).

(۱) ن ع ق ۾ هيءُ بيت پهريون ڀيٽ سان مايل آهي، جنهن جي آخري مصرع هن طرح ڏنل آهي: 'ميران لاه مريد تان، اوسيڙو امير'. مگر جملي (زباني) روايتن موجب هيءُ بيت جدا ٿيو ويو آهي، انهيءَ ڪري هن ٻي جدا ڪري رکيو ويو آهي. ميان بخش علي شاه جي روايت موجب هيءُ بيت هن طرح آهي:

تون بغدادِي بادشاه، اسين سنڌ فقير،
عنت جي اولاد تي، ڪر ٻالوتيون پير،
(۲) اصل. پير (-) هيءُ بيت خُلَفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي ۾ 'سر ڏناسري' هيٺ ميرن شاه عنت جي بيتن سان گڏ مايل، جتان قلمبند ڪيو ويو. شاه جي رسالي، سر ڏناسري د - ۱ ۾ بيت هيئن ڏنل آهي:

مٿان منهنجا پير، ڏنڪر ڏلهي ڇڏين
اونهن تون اڪارين صاحب شيخ سڏير
جيلاني جهانگير، عنت جواڻ ڏاڻ مون.

عنات جي اولاد تي، ڪر پالوٽيون پير (۱)

سانوڻ وهي سير، غم گيلاني ڪٿين (۲).

[۴] مٿي پاڙي پانهجي، ڪر قادر پير! ڪرم [۵]

جومنجهن مون مرم، سو غم گيلاني! ڪٿين (۳).

[آٿڻ] تون پيرن ۾ پاتشاه، تون پيرن ۾ پرم [نق]

الله لڳ احسان سڀين، نهارج نرم

بغداددي! بلال چئي، رڪنن شيخ شرم

هيءَ جو گوند ڳم، سو ميران لاه مريد تان (۴).

[ب] پير منهنجو پندرو، عالم ۾ اظهار [نق]

بنددي جو، بلال چئي، آگا! رڪ اعتبار

جي مريد محي الدين جا، تن جو ونگو ٿئي ۾ وار

شاه سخي سردار، جو ڪندو سڄوڙي سڄاڪا.

[ج] دل ۾ دستگير جيي تائي جهل تنهي [۵]

وڃي، ٿي ويڙهيءَ تي آڻر جي آڻي

خالق هن ڪٿي، مدعي جو مريد جو (۵).

(۱) 'گلزار غوثيه' جي پڙهڻي موجب 'مير'، (۲) هيءَ بيت 'گلزار غوثيه' ۽ ميان امام علي شاه کان پهتل روايت مطابق ڏنو ويو آهي. شاه جي رسالي، سر ڌناري ۵-۱۱، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

ڏن تون ڌناري، ڏن تون بالا پير،
ثابت لنگهائين سير، مڪي سندا پاتلي.

(۳) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڌناري ۵-۲۰، ۾ شاه عنات جي بيتن جي سلسلي ۾ ڏنل آهي، ۽ هن جي پيران بلال جو چيل بيت [آٿڻ] ثابت ڪري ٿو ته هيءَ بيت شاه عنات جو آهي. (۴) هيءَ بيت، شاه جي رسالي، سر ڌناري ۵-۱۱، ۾ هيٺين طرح ڏنل آهي:

تون پير پيرن جو پاتشاه، تون پيرن جو پرم،
الله لڳ احسان سين نهارج نرم
بغداددي، بلال چئي، رڪ وڏا شيخ شرم،
جومنجهن مون مرم، سو غم گيلاني ڪٿين.

(۵) هيءَ بيت خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي شڪ قلمي نسخي ۾ 'سر ڌناري' هيٺ ميان شاه عنات جي بيتن مان گڏ مليو، جتان قلمبند ڪيو ويو.

[۵] گيلاني غم- ڪٽ، آهي آبهجن جو [نق]

ڏي آڀتي ڏانين، هيري ماڻڪ هٿ
جن ويلو نه وٽ، پير پرهائي تن کي.

[۶] پير پيراڻي پنڌ، اڪڙيون پير ڪري [نق]

ميران مريدن سين، حاضر هٿ مهڻد
سورڻو جن، سيد چئي، تن رسڻو هنڌوهنڌ
تهن ڪامل نائي ڪنڌ، دلگيري دور ٿئي.

[۷] اڳيان آجاري آن، جي ڪڙجي آئيسا [ن]

وڃر نه وساري تن، جن پاند پڇتو پير جو.

[۸] ميران! مريدن کي، ڪريين دانو! دلاسو [نق]

الله لڳ احسان سين، لاهي وسواسو
اسان آهي آتھ جو، پالا! ڀرواسو
نظر ڪن خاصو، باالله! لڳ، بالال چئي.

[۹] آسين آسڙ پڙئا آهيون، داتا! تنهنجي در [نق]

ميران مريدن جي، سڀ پڄاڻين سڀ
جنن پاڙي ڇڏي نه پانهجا، ايءُ پير صاحب جي پير
وهلي ڪندو ور، بغدادي، بالال چئي.

[۱۰] جوڙ جنهن جو ناه ڪي، صبح سو سوار [ر]

هل هاشميءَ سامهون، ٻئي ڏانهن ڪيم نهار
بخشي بوج، بالال چئي، وڃي ڏبل ڏوار
دانه، جي درٻار، ناآسيد ناه، ڪو (۱).

واڻي - ۱ *

[نق] مُجِي الدِّينِ مِيرَانِ! آسُونَهِنَ ڪِي واٽِ ڏيکارِ
 گيلاني جيلاني تون ٿيون صاحب سپوران (۱).
 اسونهن ڪي واٽ ڏيکارِ
 نالي ڳسڌي آڻهنجي لهن تَقصيران (۲).
 اسونهن ڪي واٽ ڏيکارِ
 ڪوڙين ٿيا ڪيترا، اُن کان آجا آسيران (۲).
 اسونهن ڪي واٽ ڏيکارِ
 الاهي! عنات چئي (۲) شال ٿئي فيض فقيران.
 اسونهن ڪي واٽ ڏيکارِ

واڻي - ۲ ↑

[ن] غوث قطب گيلاني، حضرت ميران تاج پيران

 الاهي! عنات چئي، رحمر مڱان رحماني -
 حضرت ميران تاج پيران

* هيءَ واڻي ن توڙي ق ۾ 'سرود راه ڪلي' هيٺ ڏنل آهي، جتان ٻاڻي هٿ آندي وئي آهي. (۱) هيءَ مصرع فقط ن ۾ ڏنل آهي. (۲) هي ٻئي مصرعون فقط ق ۾ ڏنل آهن. (۳) ق. 'هيو' ٻنهي عنات چئي. ↑ ن ۾ هيءَ واڻي حاشيه تي 'سرود آسا' هيٺ ڏنل آهي، جتان ٻاڻي هٿ آندي وئي آهي.

واڻي - ۳ *

[د] پڻو وسيلو نه وُس، تو بنا ناهي شاه تڪڙو.
 بغدادِي پال ڪري، داتا! دشمن دَسُ -
 پڻو وسيلو نه وُس
 اسان اُداسين ڪي، راجا رُڪن! رس -
 پڻو وسيلو نه وُس
 داتا! مُهنجي دل جو، لاه قريشي! ڪَسُ -
 پڻو وسيلو نه وُس
 روضو شاه رُڪن جو، هلي پانڌي! پَسُ -
 پڻو وسيلو نه وُس
 اڳين جو، عَنات چڻي، آه ايڏاهين گَسُ -
 پڻو وسيلو نه وُس

فصل ٻيو

[۱] غوثان ختم بهاؤدين، نبیان ختم رسول [نق]

حاضر حضرت پير، جو مولیٰ در مقبول
قادر ڪج قبول، اگلايون، عنات چئي (۱).

[الف] سڀاڻي صبح جو، جين وسهي مٿن ملتان [نق]

سي دين دنيا جي ڪم ۾ (۲)، هڏ نه ٿيڻ جيران
جتي شيخ بهاؤدين، ميون (۳) مٿوربان
شيخ صدر دين، صاحب دولت، شاه رڪن سلطان
اسان مٿن احسان، جيئن سگهو ٿئي، شريف چئي.

[ب] ميخوم شيخ بهاؤدين، آءٌ تو پير! پرنيا پاڻ (۴) [نق]

هٿ منهنجو آرمي، نسوروني نادان
ڪم بوج، بلال چئي، آهيان گهڻو آڇاڻ
سڳر پنهجي ساڻ، مونکي راه رساڻين.

(۱) شاه جي رسالي، سر ڌناري، د - ۲، ۾ هي بيت هيئن طرح ڏنل آهي:

شيخان سونه بهاؤالدين، نبیان سونه رسول حضرت پير حضور ۾ مولیٰ در مقبول
قادر ڪر قبول، اگلو آءٌ عنات چئي

خليفن نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي ۾ هيءُ بيت هن طرح لکيل آهي:
شيخان سونهن بهاؤدين، نبیان نور رسول حضرت پير حضور ۾، مولیٰ در مقبول
قادر ڪج قبول، مهنجون اگلايون، عنات چئي.

ميان محمد علي شاه جي زباني روايت پڻ مٿين روايت سان ملي ٿي، سواءِ آخري مصرع جي،
جا هن طرح آهي: "قادر ڪيو قبول، اگلو آءٌ عنات چئي".

(۲) ق. ڪم ۾. (۳) اصل. ميون. (۴) ن. آءٌ تو پير پرنان پاڻ؛ ق. آءٌ ٿو پرنان
پاڻ. هيءُ بيت شاه جي رسالي، سر ڌناري د - ۲، ۾ پڻ ڏنل آهي جتي پهرئين مصرع جي
پڙهڻي هن طرح آهي: "آءٌ آسائو آهيان، پير پرنان تو پاڻ".

- [۲] ۱. پُر پنجاب، ملتان مَن، شيخ بهاؤدين پَسُ [نق]
 اڳين جو، عنت چئي، آه ايڏاهين گس (۱)
 توکي ڏيندا ڏس، سنئون جو سبحان جو.
 [۳] پُر پنجاب، ملتان مَن، وڃي دِيڪ بهاؤدين [ر]

- [۱/ج] ۱. ڏڏ ڏهاري آهيان، منهنجو ميل مٿي ٻار [نق]
 بهاؤدين، بلال چئي، مون ڏانهن نيڪ! نهار
 پير لنگهائي ٻار، ڪنڌيءَ ڪٽيهون ڪارئي.
 [۱/د] ۲. راوي رهل ڪنڌين ۾، جت جاءِ جڙي جڳ پير [ر]
 ٻيشت جي، بلال چئي، لڳي هندوري هير
 گهر تي جي ڪير، جن بهاؤدين پيٽيو (۲).
 [۱/م] ۳. راوي رهل ڪنڌين ۾ ڪر 'آهي' جي وائي [ر]
 پيٽي جا پنجاب جي، سرهي سڀائي
 لاکو چئي، لال ٿئا، جن لڳن ڪي لائي
 لڏ ۾ لاڙائي، توکي سائين مڏنو (۳)*.
 [۱/و] ۴. راوي پوءِ ۾ رات، سڀاڙهن شاه پيٽيان [ر]
 آئي اکرين سان، پير سان پريات
 جنگ قريشي ذات، پراهي پالوت سان*.
 [۲] ۵. مڪي ۽ ملتان، ٻنهي پاڙو پاڻ ۾ [ر]
 هُت محمد عربي، هيت داڙي سو ديوان
 آڌاريندو ان ڪي، حشر ڏينهن حشام
 دوزخ تن حرام، جن بهاؤدين پيٽيو*.

(۱) گلزار غوثيه: 'اوڏاهين'. (۲) هيءَ بيت 'گلزار غوثيه' تان ورتل آهي. (۳) اصل. "لڙ ۾ لاڙائي، توکي شاهن جو سڏ ٿيو".

(*) حاشي ۾ [۱/م] کان [۳] تائين بيت خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان ۾ مبین شاه عنت جي بيتن سان گڏ لکيل هئا جتان قلمبند ڪيا ويا.

اڳين جو، عنات چئي، آهي پاڻ امين

ميران محي الدين! ٻيڙو اڪارين ٻاجه سان (۱).

[۳] مل ملتانِي پير ڪي، نوَن نوَئين ڪَنڊَ [نق]

اڪَڙين، عنات چئي، اوڏاهين اڪَنڊَ

جينءَ تارن ۾ چنڊ تينءَ شيخان سونهن بهاؤدين (۲).

[۵] شاهون شيخ بهاؤدين ڪي، ڪُرمش ڪڇ ڪهي [ر]

پاڻي ڪير پُتن ڪي، ڪا نظر ڪڇ صَحي

وِجن شال لَهي، اُهڪايون، عنات چئي (۳).

[۶] روضو شاه رُڪن جو، پُري جي ڀَسَن [ر]

[۵] لاڙائي لڪمير چئي، سنڌي پير سڏيا [ر]

ڪُنه جي ڪسن ۾، چائي سڀ چڏيا
وِجي غوث ڪڏيا، جُڙين وٽ وصال جي (۴).

[۵] جُڙين وٽ وصال جي، پيٽيئون طهورا [ر]

آيا، عبداللّٰه چئي، چڱا سڀ سُورا
پير ڪڏيا پورا، مطلب مريدن جا (۴).

[۶] روضو شاه رُڪن جو، جُڙين ڏٺو جن [ر]

(۱) روايت ميان محمد علي شاه. (۲) شاه جي رسالي، سرڌاسري د - ۲، ۾ پڻ هيءَ بيت ڏنل آهي ۽ پهرين ٻن مصراعن جي پڙهڻي هن طرح آهي:

مل ملتانِي پير ڪي نوَئي ناڻي ڪَنڊَ
اڪَڙين شاه عنات چئي آه اوڏاهين پَنڊَ

(۳) هيءَ بيت ڀٽ جي هڪ فقير کان مليو. (۴) هي ٻئي بيت خليفي نبي بخش جي هڪ قلمي نسخي ۾ 'سر ڌناسري' هيٺ شاه عنات جي بيتن هويان ڏنل هئا، جنهن قلمبند ڪيا ويا.

اَن تان اُھڪ، عناتُ چئي، لحظي منجهه لهن

سگر سي سڌجن، جن بهاؤدين پيئڻو*.

[۷] روضو شاه رڪن جو، جن جھارڻو جام [د]

ڪندا سي ڪرم سان، عدن ۾ آرام

ارم تن انعام، جن بهاؤدين پيئڻو*.

[۸] پنبڻيون پير ڪري، پر پيراڻي پار [د]

روزي شاه رڪن ڏي، نئين سڄ نت نهار

ڏٺي جهن ڏٺار، رهي نه رتي جيتري^(۱).*

[۹] پنبڻيون پير ڪري، پڙ پيراڻو پس [د]

قرض جي، قاسم چئي، تنگي لڻي تن

آهي انهن پار جي، دعويٰ درويشن

پرين سي پچن، جني درد دل ۾ (۲).

[۱۰] روضي منجهه رات، وڻ ڪٿوري موها [د]

وهائي پريات، وڳ مڙيني واسيا (۲).

[۱۱] اولي لکچ اوڙ، ٻانڌ پڙا پيرن جي [د]

توڪي نيندا توڙ، ٻڻي لائي ٻانهجي (۲).

(*) [۶] کان [۸] تائين بيت 'گلزار غوثيه' تان ورتل آهن. (۱) شاه جي رسالي، سر ڌناسري
د-۱، ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي:

پنبڻيون پير ڪري، پر پيراڻي پار

ڏٺي جن ڏٺار، رهي نه رتي جيتري.

(۲) بيت [۱۱]، [۱۰] ۽ [۱۱] خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي
تان قلمبند ڪيا ويا.

آسائو! عنت چئي، رڙهي روضي رس
 آهڪي ۾ آوس، مدد ڪن مريد جي (۱).

[۱۰] روضي شاه رڪن جي، ڏنسر رات رهي [د]

پيءُ، پٽ، پوٽو پاڻ ۾، مٿي سيج صحي
 ڀلي ڀاون شاه ڪي، پسيم پيرين پئي
 ڪوڙين ڪي ڪهي، اچن آت عنت چئي (۱).

[۱۱] روضو شاه رڪن جو، گوهر مٿس گل [د]

[۹] آئي ٻنڌ، عليم چئي، ڪمر جون ڪهون [د]

بادشاهه ٻڌاوين ڪي، اڪنڊو آئون
 واقع، واعند، ٿئا، منزل ماريئون
 پڪو ٻنڌ پنجاب جو، چڪي چنائون
 ڏوران ڏنائون، منارا مخدوم جا *

[۹] آڇ لنگهندي آر، ڪنائون ڪوٽ ڏئين سان [د]

مناري مخدوم جي، ٿئا طماعو تيار
 پائيت وهي پار، روضي رڪن شاه جي *

[د] آڇ لنگهي اوڏا ٿئا، گوڙيا منجهه 'گهاري' [د]

ويهي وٺون ڏنيون، شاه رڪن ساري
 پانڌي پراشي، واريا پير وطن تي *

[۹] 'گهٽو' گهوٽن لنگهٽو، پُرنا مٿي ٻاڪ [د]

موچاري ملتان ۾، ڪئا مريدن ماڪ
 چنيون منجهان ڇاڪ، آندائون ايمان جون *

(۱) بيت [۹] ۽ [۱۰] 'گلزار غوثيه' تان قلمبند ڪيا ويا. * حاشي ۾ ڏنل بيت نمبر [۹] کان

[۹] تائين خليفن ٻي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيا ويا.

سماع جا، سيد چئي، هاتڪ ڪرين هل
اهڙو پير امل، پيٽيو ڪوه نه پيٽين (۱).

[۱۲] غازي محمد غوث کي، اڪيڻ لال مٿان (۱)

پر ڏيهان پنڌ ڪري، اچن گهوت گهٽان
الله لڳ، عنات چئي، تنهن جي واڳ وٺان
ڪلڻو خاڪ ڪٿان، روضي رڪن شاه جي (۲).

[۱۳] ڀلا ڀاون شاه جي! جيءَ ضياءَ دين! [نق]

آت هئا هزارين هاڻيا، ٻڻا گهوڙا تازين (۳)،
سدا سي شادين (۴)، جن قريشي قلوب ۾.

[۹/۵] 'لاڻاڻي' تان لنگه، مارڳ مريدن جو (۱)

لڏيو ڏي لنگن کي، ايمان سڏو انگ
بسي نيڪن ننگ، اچي سات سميگيا (۵).

[۹/۳] اچي سات سميگيا، نسوري نيهان (۱)

ڪرم ٿئي، قاسم چئي، 'واهنڻد' ۾ ويهان؟
هليو هٿ ڏيان، ڀلڻي ڀاون شاه کي (۵).

[۱۳/۱۳] آتار آتارڻو، ماء منهنجو چمنڙو (۱)

(۱) روايت ميان محمد علي شاه، ۽ ٻن شاه جي رسالي، سر ڌناري د-۱، ۾ ڏنل.
(۲) هي بيت خليفي نبي بخش صاحب جي قلمي رسالي جي هڪ نسخي ۾ شاه عنات جي بيتن سان گڏ قلمبند ٿيل آهي. اصل نسخي ۾ ٽنهي واري ست هن طرح ڏنل آهي: 'الله لڳ، قاسم چئي، تنهن جي واڳ وٺان، ظاهر آهي ته تجنيس حرفي جي لاجا سان 'الله لڳ، قاسم چئي، موزون ناهي. غالباً صحيح 'الله لڳ، عنات چئي، آهي، ڇاڪاڻ ته 'سرود ڪنڀات، هيٺ 'الله لڳ عنات چئي، جو فقرو هڪ کان وڌيڪ بيتن ۾ ملي ٿو. (۳) اصل. تازي.
(۴) اصل: 'سداتن شادي، (۵) بيت [۹/۵] ۽ [۹/۳] خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيا ويا.

[۱۴] ڪوئڻو قائم دین، تو آواڻا واٽ ڪري [نق]

پیتو پاوڻ شاه جو، اصلائي آمین

جن جو جاءِ یقین، تن کي اوڏا پیر، عنت چئي (۱).

[۱۵] قائم دین ڪرم ڪر، بیتا پاوڻ شاه [نق]

پوڏا شیخ ڪبیر جا، تو سبحاني صلاح

اوڏا پیر، عنت سین، عاجز لڳ الله

سنئين سونهادیو راه، ڪوڙین ڪر نشون ڪریان (۲).

[۱۶] تو سبحاني صلاح، ڪوڙین ڪر نشون ڪریان [نق]

پلي پاوڻ شاه کي، صبح مون ساریو
نیشن نهاریو، مٽئون چئي، مٽلتن ڏي *.

[۱۳ب] ڏنم سوئي پیر، هنيون جنهن جي حق ۾ [ر]
سرهو ٿيو سریر، من مرادون پنیون *

[۱۳ج] ڏوران ڏنائون، روضو رکن شاه جو [ر]
سرها ٿیا سریر، وکون وڌائون
دست ڏنائون، پلي پاوڻ شاه کي *.

(۱) هيءُ بيت 'گلزار غوثيه' ۾ ڏنل آهي، ۽ پڻ ميان بخش علي شاه کان مليو.

انهن ٻنهي روايتن موجب ٻي مصرع هن طرح آهي: 'پيتو مهر شاه جو، اصل کان امين'.

(۲) هيءُ بيت ق مطابق لکيو ويو آهي: ن ۾ هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

قائم دين ڪرم ڪر، بيتا پاوڻ شاه! پوڏا شيخ ڪبير جا، تو سبحاني صلاح
عاجز لڳ الله، اوڏا پير، عنت چئي.

'گلزار غوثيه' ۾ اڻ هيءُ بيت ڏنل آهي جتي پهرين مصرع جي ٻڙهي هن طرح آهي:

'قائم دين ڪرم ڪر، بيتا مهر شاه'.

* حاشي ۾ [۱۳ا] کان [۱۳ج] ٽنهي بيت خليفن نبي بخش صاحب جي هڪ قلمي نسخي تان

قلعند ڪيا ويا.

عاجزَ لڳ الله، اوڏا پير، عنات سين.

[۱۷] غوث العالمين غور سان، ڪرڻ تهنجو ڪم [۱۷]

اچن جي آندوهيا، لاه تني جو غم
ويله جو وهم، قريشي تون ڪاڻئين (۱).

[۱۸] غوث العالمين غور سان، ڪر غريبن ڪم [۱۸]

پر پر پرديسين جو، رڪين شاه! شرم
نهارج نرم، اُهڪي هر عنات چئي (۲).

[۱۹] اسين آهڻي، جي ڌريان آهڻجا ڌاريا [۱۹]

اوڳڻ ڪري، عنات چئي، آياسون پيهي
سچڻ سڀيئي، اوڳڻ مٽائي ڳڻ ڪريين.

[۲۰] ڳڻ نه ساريان هيڪڙو، اوڳڻ آنت نه پار [۲۰]

ڳڻيو ڳڻيان ڪيترن، بالله! بيشمار
ڪج پردو پڙديوار، مهنجن مٺاين جو.

[۲۰] آو گهڻي آهيمن، مون هر ڪن نه ڪو [۲۰]

وڏو آدم آرو، شاه رڪن سندو
لائق ٻرين سو، ولايت ئي ورتو (۳).

(۱) روايت 'گلزار غوثيه'. (۲) روايت 'گلزار غوثيه'. (۳) هيءَ بيت خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيو ويو.

[۲۱] اڳلايون، عنات چئي، خطائون ڪميج [ر]

رجن ۾ رحم سان، رڪن الدين رسيج
واسي جينءَ وسيج، آسان آسان تي (۱).

[۲۲] تو سانپارا شاه، ڪوڙين ڪرڻئون ڪريان [نق]

نظر ڪڍ نواز جو، اڪين (۲) آسان ڏانه
مهر ٿئي مُرشد جي، موجن سين مهنداه
طالب توهي ڏانه، حُب هنياري هليا (۳).

[۲۳] منهن مناري سامهون، مٿي پتن پير (۴) [نق]

[۲۱] قريشي! ڪر ڪٿي، اچي حال پسيج [ر]

رائي ۾، راول چئي، رڪن شاه رسيج
واسي جينءَ وسيج، اچي آسان تي (۵).

[۲۱] هيڏيءَ وير ورن ۾، واهر پير! ڪرين [ر]

لڪ سو لنگهائين، جو ڏوهارن ڏاڪڙو (۵).

[۲۲] نوني نور نوازنا، جهلڻي جهل نه ڏين [ر]

هدايت جو هٿ ڪٿي، قريشي ڪوئين
پلا جي پيئين، ڪي هون صمد چئي (۵).

[۲۳] منهن م موڙ ملتان کان، وچ م ٻي ولات [ر]

شاهن جيي، صمد چئي، جڙي ٿي جمات
ڪندو پير پنهات، مخدوم مريدن تي (۵).

(۱) روايت 'گلزار غوثيه'. (۲) ق. اڪيون. (۳) هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڪلياڻ' هيٺ

ڏنل آهي، (۴) گلزار غوثيه، 'پتن مٿي پير'. (۵) حاشي ۾ ڏنل چارئي بيت [۲۱]، [۲۱]، [۲۱]

[۲۲] ۽ [۲۳] خالفي نبي بخش صاحب جي ڊڪ ڪلدي نسخي تان سر ڏنل آهي، هيٺ ميان

شاه عنات جي بيتن جي پويان ڏنل هئا، جتان قلمبند ڪيا ويا.

ڪني ڪوڙا نه ڪئا، پهنجا ڏاه ڏڦير (۱)

جي شرف تهنجي شير! سي نالائق نوازيين (۲).

[۲۴] منهن مناري سامهون، هنيون مٿي راه [نق]

جي شرف تهنجي شاه! سي نالائق نوازيين (۲).

[۲۵] منهن مناري سامهون، توڻي ڪافر ڪن [نق]

مگر مٿان تن، ڏيهاري ڏور ٿئي (۴).

واڻي - ۱ *

[۱] پير توکي ڀرتا، پانڌيڙا پنجاب ۾.

بادشاهه بهاؤدين ڏونه حبشون جي هلندا

روضو شاه رڪن جو، ڏوري سي ڏسندا.

پير توکي ڀرتا

[۲۴] منهن مناري سامهون، اڪيون مٿي راه [۱]

سگر تهنجي شاه، مونکي راه رسائيپين (۵).

(۱) گلزار غوثيه. 'پير چڙي نه پانهنجا، توڻي ڏڏ ڏڦير'. (۲) ن ق. 'نه لائق نوازيين'.
گلزار غوثيه. 'نالائق نوازيين'. هيءَ بيت 'گلزار غوثيه' توڙي شاه جي رسالي، سر ڏناسري د-۲،
۾ موجود آهي. رسالي جي پڙهڻي هن طرح آهي:

منهن مناري سامهون، توڙي هٿين مٿي پير

پير نه چڙي پانهنجا توڙي ڏڏ ڏڦير

شرف تهنجي شير، نالائق نوارا

(۳) اصل. 'نه لائق نوازيين'. (۴) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڏناسري د-۲، توڙي 'گلزار
غوثيه' ۾ ڏنل آهي. (۵) هيءَ بيت خليفي نبي بخش صاحب جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند
* هيءَ وائي 'گلزار غوثيه' تان ورتل آهي.

ٿيندن وٽ وصال جي، غوث جي گس هنڌا
 ڀلي ڀاون شاه کي، نوڻي دست چڙهندا-
 پير توکي ڀرتا
 ڪلي سڀ ڪوه تي، تازا تر ڪندا
 آني سين، عنات چئي، والي وڙ ڪندا-
 پير توکي ڀرتا

واڻي-۲

[۵۱] تهنجي ڀاون شاه ڀلائي، سڄي سڀيڻي ڏيس ۾ .
 وهر ودودي، جيءَ ضياءَ الدين، اڱڻ هون الاهي-
 تهنجي ڀاون شاه ڀلائي
 سوريندن کي رسي سگهوئي، محمد باقر ڀائي-
 تهنجي ڀاون شاه ڀلائي

واڻي-۳*

[۵۲] سمن صالحن، توڙان طالبن، اصل آهي آمري .
 زاهد، اولياءَ، انبياءَ، اڳي ات اچن-
 اصل آهي آمري
 هلڻو سڪ حبيب جي، ٿا ڀرائن پسن-
 اصل آهي آمري

* هيءَ واڻي اصل ۾ 'سرود مازي' بيت ڏنل معنيٰ جتان ٿيڻي معنيٰ آهي .
 "روضه السادات" ۾ پڻ هيءَ واڻي شو بهو معنيٰ ساڳي روايت سان ڏنل آهي .

سٿين سروري آٿيا، ملتاني مرڪن -

اصل آهي آمري

آڏر اسانهين ٿئو، منجهان موحدن -

اصل آهي آمري

جن ريل رٿا رت جا، هاڻي سي نه ڏسجن -

اصل آهي آمري

جڪري ٺڌو، جين، ستا پٽ سونهن -

اصل آهي آمري

تني واس نه ڇڏو، جي ٿرڻا منجهه ٿڙن -

اصل آهي آمري

عفو ڪريين عنات سين، شال برڪت تن تنن -

اصل آهي آمري.

فصل ٽيون*

[۱] لال شهباز قلندر حسيني، ملونڌي موچار! [ن]

آڪڙيون، عنات چئي، آهين تو آهار
مچڻ پانيو ڌار، سائينءَ لڳ سيدا تون.

[۲] ڳاوي ڪيچ قنڌار، دکن پورپ مالوي [نق]

آڪڙيون، عنات چئي، جاڳن شوق شبدار
ديڪينديون دربار، اخلاصان عثمان جي (۱).

[۳] سورٺ (۲) هند هريل ۾، لال ڳاوي گجرات (۳) [نق]

دکن پورپ مالوي، تن پڻ تنهنجي ذات

[۱] دولته جي دربار، جين ڏيئي تين ڏوه وٺا [نق]

سدائين شهباز جي، ٿو آڳو مڃي آر
ڪين مون ڏونه نڪ نهاري، سائينءَ لڳ، شريف چئي (۴).

[۲] جن ڏيئي تين ڏوه ويا، دولته جي دربار [نق]

نور تجلي تنهنجي ٽڪي، دائم وسهي ڌار
قلندر قلوب ۾، سدائين سنڀار
پير! تنهنجي ڀار، اسين سلامي، شريف چئي.

* هن فصل جي متن توڙي حاشي وارا مٿي بيت اصل ۾ ن توڙي ق ۾ 'سرود ڪلياڻ' بيت ڏنل هئا، جتان ڪٿي م رکيا ويا آهن.

(۱) ن. جون (۲) ن. سورٺ (۳) ن. جي بي پڙهي: 'هند سنڌ هاڪ هريل ۾، لال ڳاوي گجرات' (۴) هيٺيون بيت ن توڙي ق ۾ جدا ڏنل آهي:

مؤنرو قلم سهوان جو، جت دولته جي دربار
سپائي شهباز جي، ٿو آڳو مڃي آر
مون ڏانهن نڪ نهاري، سائينءَ لڳ، شريف چئي.

هيڪل ٽنگڻاھنڌ جھين، تن پڻ اھا (۱) واڻي وات
 اي توکان مڱھون ذات، شال پسهون پير پتن سين.
 [م] ڏوڪڻڊ ناماچار، اي پير ٿھنجو ڀڌرو [نق]
 ملوندي موچار، ڏٺو ٿو ڏسين ۾ (۲).

واڻي - ۱

شهباز لال! گنبدن نور جي ٿئو. [ن]
 هند، سنڌ ھاڪ ھريل، آواز اصفهاني
 قلندر شاھ ڪمال - گنبدن نور جي ٿئو

[الف] جھڙوئي تون لال، آءٌ تھڙوئي دان گھران [نق]
 تو ڪوڙين ڪيا ڪيترا، نظير سين نهال
 باللہ! لڳ، بلال سين، ڀلا ڪرين ڀال (۳)
 سئج شاھ! سوال، ايءُ الله لڳ اسانھجو.
 [ب] لال! منھنجي حال جي، آن کي معلوم مڙياڻي [نق]
 الله لڳ احسان سين، سئھو سڀاڻي
 نالي ڪيڙي آئھجي، ٿئي تن کي تازاڻي
 عير آڃاڻي، بخش ٿئي، ٻيلاڻ کي.
 [ج] دؤ جو درس شاھ جو، جيت پير پاڪيزا پير [نق]
 لکين (۴) ڪنھن. لال کي، فاضل ۽ فقير
 جڙي اچي جاڳھين، منجه، هندوري ھير
 ڏيھون، کڻي چئي، کير، حسيني حضور مان.

(۱) ن. اھاڻي (۲) ن ۾ فقط هي ۽ ستون آهن پر آخري ست هن طرح آهي: 'ڏٺو ٿو ڏسين
 ۾، ملوندي موچار.' ق ۾ چار ستون آهن، پر ٻويون ۽ ستون ساڳيون هن فصل جي پهرئين
 بيت جي شروع واريون آهن. (۳) ق. 'بالله لڳ بلال جا، اي اڳهايو آواز.' (۴) اصل. لکي.

چارڙي يار، ديندار

ترتي ڏاڪيا ڌمال - گنبدن نور جي ٿڌو

شيخ بهاؤدين، صدردين، شاه رڪن دينا

شيخ فرید جهانپان جي لال - گنبدن نور جي ٿڌو.

واڻي - ۲*

ميندي لال لائينديون، سهيليون! هٿ ڳل هار گلاب ٽني ڪي. [ن]

سيد شهباز ڪامل قلندر، در دولهه سي اينديون -

ميندي لال لائينديون.

فصل چوٿون

[۱] وڃي پانڌي! پَس، ڦِو ڪامل پير جو [نق]

ته حال هدايت هوءَ جو، گهرُ ڏيڪاري گسُ

خيردين خير جو، ڏي ڏهاڻي ڏسُ

دلاسو درس، ٿو آڪي عاجزن ڪي.

[۲] اصلائي استاد ڏوڏه، حب هنيپن ۾ پاء [نق]

ته ٿئي طالب! ٿهنجي، اڳيان جانب جاء

سونهي شاه سکر ۾، بلند پير بجاء
 پهون تون باجهاء، ته روشن هن راه ٿئي*.

[۲] اصلائي استاد ڏونه، جيءَ پهنجو جوڙ [نقا]

تهن نالائق نوازئا، ڪامل ڏيئي ڪوڙ
 جا وهي راه رفيق جي، تهن تان من نه موڙ
 طالب! توڙان توڙ، پازي چڙي نه پانهجا*.

[۳] جيئي شاه سکر ڏڏي، جهن اسان جو سوال سئو [د]

نيڪ گڏيس شاه نصردين، جهن تي خاصو نظر ڪئو
 جينءَ پاڇاڏائين پئو، تينءَ عنتاڻي آڳرا (۱).

[۴] سڀ چڱا، سڀ آجرا، سڀ ترڪش جا تير [د]

پوڏا ايئن عنت جا، ڪل نيزي نيزي پير
 جني صاف ضمير، تن اوڏو پير، عنت چئي (۲).

[۳] سؤ سلامي، شريف چئي، منجهه قطري ڪوڙ [نقا]

جن ٻيون پوڄائون ڪريهن، لطف تني جو لوڙ
 تر ت رستدين توڙ، جه حب حيين ر ڪيهن (۳).

* هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڪليان'، هيٺ ڏنل آهن. (۱) روايت بخشعلي شاه (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو. (۳) هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڪليان'، هيٺ ڏنل آهي.

واڻي*

دولھ دل درياءَ، شاه سخي پير لڪي! [نق]
جن، دءَ، ماڙهو، پريون، پيرين پون پڪي -

دولھ دل درياءَ

جي آيا سي آگھيا، ٿيڙا سپ آڪي -
دولھ دل درياءَ

اسان هن در جي، اصل آهي چڪي -
دولھ دل درياءَ

فصل پنجنون†

[۱] جني ڏٺو جت، قبو ڪوريچي پير جو [نق]

[۱] ڏٺوسون ڏورا، قبو ڪوريچي پير جو [نق]
جتي دين دنيا جا دئما، سي ڪم ٿيا سپ پورا
بخش ٿيو، بلال چئي، حاصل حضورا
چٽاسون سورا، جو دوسن دلا سو ڪيو*.

[۲] قبو ڪامل پير جو، ڏٺوسون ڏورا [ر]
ڪم اسان جا قائم ٿيا، حاصل حضورا
چٽاسون سورا، حضوران هوندل شاه چئي (۱).

* 'گزار غوثيه' ۾ هيءَ وائي پٺاڻي صاحب ڏانهن منسوب ٿيل آهي.

† هن فصل هيٺ، متن توڙي حاشيي وارا اهي بيت جن جي آخر ۾ ستاره * ڏنل آهي سي ن
توڙي ق ۾ "سرود ڪلياڻ" هيٺ ڏنل هئا جتان ٻڌائي، مضمون جي لحاظ سان هت 'سرود
ڌناسري' ۾ هن فعل هيٺ ڏنا ويا آهن. (۱) روايت ميان بخش علي شاه.

ڪُرنشُون ڦُلوِبَ منجهَا ڦُرتُ ڪِيائون ٿِتِ
پُوريون ڪِينَ پاتشاهَ، جِي چڱيون هِين چِتِ
هَتِي جون هِتِ، هاجُون جوڙِي هَلِئَا*.

[۲] آهيدائي پير ڪي، ڪڇ صبح جو سلام [نق]

هَلي اُتَ حاضر ٿِي، ڪَهجُ اِي ڪَلامُ
گولا ۽ غلامُ، اسين اَنهَجا آهِيُون (۱).

[۳] مٿي نور نيلڪن، تون ڪي آڏي ڪانهي ايل [نق]

[الف] آهيدائي آجرو، چوَن سندا چوَتِ! [نق]

اجهو اسانهجو آهيو، اتر سنڌي اوڻ
اسين سلامي شيخ جا، تون ڪڇ مهر سين موٽِ
ڪوڙني سين ڪوٽ، ڪامل ڀرتي، قطب چئي*.

[ب] آهيدائي آجرو، سنڌ ۾ سونهي شيخ [نق]

آيد علي چئي، اسانهجو، آهي پير سين پيڪ
وڃيو ڏهاڙي ڏيڪ، ڪوريجي قتال ڪي (۲)*.

[ج] آهيدائي آجرو، ڏيئي اڪين ٿيئي عيد [نق]

يوسف چئي، آءُ اتهين (۳)، جت خوشي آءُ خريد
مٿو گهور مريد، پُر پيرائي پار ڏي.

[د] لڳو ٿو لهريون ڪري، نور نيلڪن ساڻ [نق]

مون تان ڪڍ م پاڻ، پُرياڏا پيوهي ڏئي (۴).

(۱) ن. 'اسين انهجا آهيون، گولا ۽ غلام'، (۲) اصل. 'قطار ڪي'، (۳) ن. 'آءُ ڄاڻ اتهين'،
ق. 'آءُ ڀار اتهين' (۴) روايت ميان محمد علي شاه ۽ پڻ شاه جي رسالي، سر ڏنلاري د - ۲،
۾ هونءِ انهيءَ روايت سان ڏنل آهي. خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي
۾ هيئنءَ روايت سان ڏنل آهي:

پنهنجو ڀاري ڪري، نور نيلڪن سان
مون تان ڪڍ م پاڻ، پُرياڏا پيوهي ڏئي.

- ذاتِ ذاتارَ هت ۾، ساريو ڏي سيل
 سي پاڙي پرتئي پير ! جي پلئ لڳا پهيڙا.
 [۴] وجهي دست داوَن ۾، چئج صاحب ۽ سڄاَن [نق]
 اَن کي پاڻهي جاڻ، اسين ڪهندا ڪيترو.
 [۵] وڃين ۽ وير وري، جن سهجان ڏٺو شيخ کي [نق]
 ويو تن ٿري، ڏک ڏڪندو ڏيل تان.
 [۶] سانجهي ڪٿو سلام، جن سهجان اچي شيخ کي [نق]
 تني جو ڪلام، وڃي حضرت حاصل ٿئو.
 [۷] سُهڻائي، سيد چئي، جني ڀريا پير [نق]
 ويندي تهين وير (۱)، اڳيان نت نوازڻا.
 [۸] ساڻي! وڃي شيخ ڏوڏ، تپاندي پير چميج (۲) [نق]
 ادب سان، عنات چئي، وڃي رات رهيج
 گجهاندر گرهيج، محبتان مُرشد سين*.

- [۱] لڳو ٿو ليريون ڪري، نور نيلڪن وٽ [د]
 مون تان ميهَر مَست، ڀرياڏا پيڙهي ۽ ڏئي (۳).
 [۲] پيراندي ۽ پيرن جي، جنهي ڪچي جات [د]
 جني سندي ۽ وات، ماڻڪَ لين مڱريا (۴).

(۱) اصل. تنهن وير (۲) اصل. پير چئج (۳) روايت ميان محمد علي شاه ۽ پڻ شاه جي رسالي،
 سر ڏناسري د - ۲ ۾ ڏنل آهي (۴) روايت ميان محمد علي شاه.

[۹] ساڻي! وڃي شيخ ڏونڊ، ته ڪر نش ڪڇ ڪهي؛ [نق]

پاڙي (۱) پتن کير کي، نظر ڪڇ سهي
وڃن (۲) سڀ لهي، آهڪايون، عنات چئي*.

[۱۰] ساڻي! وڃي شيخ ڏونڊ، ته سهسين ڏيڇ سلام [نق]

تو وٽ مير منگر آراء توکي نون ڄام
پسو ڪندي لام، اسين جهون ٿا جهان ۾*.

[۱۱] سهجان اچي شيخ جي، چمي چاڻڻ جن [نق]

وڻو مٿان تن، ڌارت ڏڪندو ڏيل تان.

[۱۲] خاصا ڪپڙ خاص جا، چوڪندي چوڌار [نق]

جني سوڌو شيخ کي، تن (۳) وهلي ڪندو وهار
سالڪ جي سنڀار، دلگيري دور ٿئي.

[الف] بخت بلند تن، جني سڀ ڏند شيخ ڏونڊ [نق]

قيمت سندن ڪوٺيون، ٿو تر ت ڏياري تن
سهي ٻيا در ڪيڏم پنن، سڪين ٿا شريف چئي.

[ب] سهي سدائين نمر، جهي پانڌي پيڙاڻا [نق]

سيڪنهن باب، بلال چئي، صاحب سڀاڻا
جهي جبين ٿاڻا، تن کي غير گس نه آيو.

[ج] مرشد مهر منجهان مون تي ڪرم ڪيو [د]

اپيو لنگن تي، لهي لوه، ويو
تسي توه، ٿيو، حضوران هوندل شاه چئي (۴).

(۱) اصل. 'پاري' (۲) اصل. 'ويون' (۳) ن. تن کي (۴) روايت ميان بخش علي شاه.

[۱۳] خاصا ڪهڙو خاص جا، جاڳهه نور ڀري [نق]

جني سونڙو شيخ کي، تن جي جوءَ هري

[۱۳] [ا] پريٽ ساري پير کي، آياسون آجهور [نق]

پسي وٺ وٺي جا، لٿو هنڌي هور
تنهن جي گنبد نور ڪڇ ٿي، تڪ نه پئي تور
منجهه مولودي محبوب جا، ويٺا ڪرن دور
جهڙي ڪوريجي ڪور، صاحب کان، شريف چئي.

[۱۳] [ب] گنبد پسي گئل، هيٺيون منهنجو هنڌ ڏيو [نق]

پسڻ جو پير جو، تنهن جو ڪونهي تُل
سخي جهي، شريف چئي، مهر ڪونهي مَل
پيون ڪالهيون ڇڏيو ڇُل، سپڪنهن صبح شيخ ڏونه.

[۱۳] [ج] صفا، قبا، ڪوٽ، ڪچهريون، جت جاءِ جڙيون جڙ گير (۱) [ن]

بهشت جي، بلال چئي، منجهه هندوري هير
حاجي جوگي (۲) خاص خدا سان، سچا مند سير
شاه عنات، شاه نصيردين، اولادي امير
من مرادون پٺيون، ڀرين سين تنهن پير
اچن جي آس پئي، ڪيئن ڪنڊون ۽ ڪير
جيم وسارين ويرا ڀاءُ، لڳا آئين پنهنيروا.

[۱۳] [د] عطر ۽ عنبر جي، منجهه چوڪندي ڇڪ [نق]

ڪوڙ ڪوريجي پير جهي، سچي آهيئون سيڪ
تن کي ٻوڇ پياڙي پڪ، جن نايو ڪنڌ، قطب چئي.

[۱۳] [ه] جئون مٺو ميرل تي ڪئو ڪوريجي ڪتار [نق]

توت منجهه تڪرار، نوازيائين نگاه سين.

(۱) اصل. جر ڪير (۲) اصل. 'هئا جي جوگي'. صحيح 'حاجي جوگي' جو شيخ موسيٰ جو همعصر ۽ عم صحبت بزرگ هو ۽ شيخ موسيٰ جي مقام ۾ ئي مدفون آهي.

ڪندو ورُ وري، آهيدائي اُجرو (۱).

[۱۸] چال م سڪين ساڱرا، برڪت محمد مير [نق]

جي نوازيل نبي جا، سي توکي ٻنهي پاسي پير
تو ۾ جهلن جهالارين واريون، مٿي ڪٿو ملير
سائر تهنجي سير، وهي ولاسي سامهين (۲).

[۱۹] سِرُ سِرُ سِرُ هو ساڱرو، جنهن جي لهر لاثاني (۳) [نق]

شيخ سونهارو سڀين پمارين، صاحب سبجاني
ٿي ولايت وليءَ جي، آن سڀين اڳئين احساني
مهر جي اٿي، ڪا پير! ذريار هون پانهجي (۴).

[۲۰] سِرُ سِرُ سِرُ هو ساڱرو، جنهن جي لهر سڪا لال [نق]

وڃي نوبت نيڪ جي، يوسف چئي، چال
جهي آيا سڀي اڳهيا، ڪوريجي وٽ ڪال (۵)
ڪر هو (۶) پٽلائي پال، پير! پرچي پاڻ ..

[۲۱] شال م سڪين ساڱرا! برڪت رب چٻار [نق]

جهه تو راج رهائيا، چوڪنديءَ چوڌار
مهتا ميانين ۾، ويٺا ڪن واپار
تو ۾ جهلن جهالارين واريون، پايو هار هزار
رسين تن، رنگريز چئي، آجيا جي آهار
وهين ويرو تار، سير سڌائين ساڱرا.

(۱) اصل ۾ آخري مصرع 'ڪندو ورو وري، آهيدائي اجرو' شروع ۾ پڻ رکيل آهي، ۽ (ن) ۾ 'وائي' ڪري ڄاڻايل آهي. (۲) هيءَ بيت ن ق ۾ موجود آهي ۽ جملي سگهڙن ۽ راوين جي زباني روايتن موجب پڻ ميان شاهه عنات جو چيل آهي ۽ نه ڪنهن ٻئي جو. (۳) اصل. 'لالائي' (۴) هن بيت [۱۹] کان وٺي [۲۱] تائين اصل ۾ 'سِر ڪاسوڙ' هيٺ ڏنل هئا، جتان ٽپائي هٿ آندا ويا آهن (۵) ق. 'ڪوريجي ڪٽال' (۶) ن. ڪج.

[12]

پیر جُنی جو پار، وار نہ ونگو تن جو.

[1, 7]

اڳئين کان پڻ اڳري، ثابت هلي سير

مهر تھی موج سین، پازین مٹی پیر!

وآخر هوء وزير! ساڻ اولاد، عنات جي (۳).

[1, 2]

لاڻي سون لڱن کي، اُٿان خاڪ ڪٽي

اٽڻي پرن پڻي، اسان ۽ اولاد جي (۴).

[15]

انہی میں سے ایک مہنگو، ذہن پر قدرِ قلیل

واحد تہی و سبیل ، جو میڑھوں سلامت یا کری (۶) .

[12]

جیو نواز یل نبی جیو، علی جیو اولاد

عارفین و ایمنین ، جیٹن علمی شاہ عرفات

جـنبہ موت جہاز تھی، جت کیماتئین پُنی نہ گہات (۷)

کارای سائب و ات کی مون جہ کمائیو (۸).

(۱) ن. 'درازي'، (۲) ق. 'جئون وير جواز' (۳) اصل. 'اولاد شاه عنات جي' (۴) روايت
میان اللہ ذو شاه ۽ میان اسم علي شاه (۵) اصل. 'آب نہ اچيل'، (۶) اصل ۾ هيءَ بيت 'سرود
مارئي' هيٺ ڏنل آهي، جتي ٻن معنوي لحاظ سان ٻورو ٻيڙي سگهي ٿو. (۷) اصل. 'جت
گهات نہ پئي گهاتين، تتي جنبو ٿي جهاز'، (۸) اصل ۾ هيءَ بيت 'سرود ڪلياڻ'
هيٺ ڏنل آهي. آخري سٽ جي ٻڙهي غور طلب: 'ڪيمون جنون ڪمايو' (۹).

واڻي - ۱ *

اويس قرنِي، پاڻ پرنِي، پوري آس، عنايتَ جي [۵]
 موسيٰ چئج پرينَ کي، سهسين سلام سڀني -
 پوري آس عنايت جي
 مخدومَ پريا (۱)، لالَ لَنجار، حيدر شاه سَنِي -
 پوري آس عنايت جي
 ابوبڪر عارَن وَلِي (۲) لالَپَن لالَ حسيني -
 پوري آس عنايت جي
 چڏَ تڪُڙ، پڙهَ حجُ اڪبر، [پس مير مدني]
 پوري آس عنايت جي

واڻي - ۲ †

ٿيندا مَدَتَ مڙِيئي، وَلِي وَلايَتَ، ساڻ عنايت [۵]
 حضرت ميران تاج پيران، ڏاڏي ڏهَ سڀيئي -
 ٿيندا مدت مڙِيئي
 اول بهاؤدين، صدردين، ساڻي شيخ سڀيئي -
 ٿيندا مدت مڙِيئي

* اصل ۾ هيءَ واڻي 'سرود رامڪلي' هيٺ ڏنل جتان ٽپائي هت آندي وئي آهي.
 (۱) اصل: پريان (۲) اصل ائين (عارون ولي).

† هيءَ واڻي اصل ۾ 'سرود ڍول عرف مول' جي متن جي شروعات ۾ حاشي تي ڏنل جتان ٽپائي هت آندي وئي آهي.

هو ٿي، لاکو، پلي، پساو، ساڻي ٿيندا سيئي -
ٿيندا مدت مڙهي

احمد، محمد، ميو، قاسم، جي ورائين ويئي
ٿيندا مدت مڙهي

بيبي فاتي ڊيرين کٽياڻي، درس ايرف، عرض ايهيئي -
ٿيندا مدت مڙهي

پيرون منا (۱)، پاڙي پوٽا (۲) آء پيراندي پهي -
ٿيندا مدت مڙهي

واڻي (۳)

سهڙ يار (۴)، لڳ ستار، اي ميان! شرم سميجا! رڪ منهنجو [نق]
ميسر اسحاق، حاجي چيسر، ٻاٽاڻي موچار -
اي ميان شرم سميجا! رڪ منهنجو
صابوليا مڱهون ميهه ميان، آئين (۵) سچي ساڻ سچار -
اي ميان شرم سميجا! رڪ منهنجو
ڪاميل پٽي (۶) سٽا ڪٽي، سکردين ديندار -
اي ميان شرم سميجا! رڪ منهنجو
سڌو دائو سڻهو مائو! اي سوال سينه سوار -
اي ميان شرم سميجا! رڪ منهنجو
سپار من، شريف جي، ڪر هو سچن ڪلار (۷) -
اي ميان شرم سميجا! رڪ منهنجو

(۱) اصل. آئين (۲) اصل. پاڙي پوٽا (۳) اصل ۾ هيءَ واڻي 'سرود ڪلياڻ' هيٺ ڏنل آهي
(۴) ن. منهن پار (۵) ن. 'ميتا آءِ ي. ق. ميتا آئين (۶) ن. ڪامل هتي (۷) اصل ۾ هيءَ
مصرع 'ڪامل پٽي - الخ' کان اڳ ڏنل آهي.

ڪَڙو، ڪاڪو، ٻيبي سڄهو ڪي (۱)، آڏو (۲)

آري، حاجي [پير هڙيئي] (۳) -

ٿيندا مدت مڙيئي

پير بردائو، بدردين، پيا! منديون معاف مڙيئي -

ٿيندا مدت مڙيئي

سيد عالي، سيد حسين، وڃيو ڏس ڏهاڙي [ڏيئي] -

ٿيندا مدت مڙيئي

اچن جي آس ڪري، تن جو پير ورايو پاڻي (۴) [پيهي] -

ٿيندا مدت مڙيئي

لائق فائق (۵) لال لالاڻي، ريل سونهاري ريهي -

ٿيندا مدت مڙيئي

چيسر جنگان مول موچارا، آهي مهر مڙيئي -

ٿيندا مدت مڙيئي

پاڙي آهيون پير تهنجي، عزت ڏجاهون ايهي -

ٿيندا مدت مڙيئي

پکي پائڻاڻي تهنجي، هي جي آيا پيهي -

ٿيندا مدت مڙيئي

(۱) اصل. سڄو ڪي (۲) اصل. آڏو (۳) اصل پر 'حاجي' کان پوءِ مسلسل 'پير بردائو - الخ، سڄي مصرع ملائي لکيل آهي. مگر سماء مان ظاهر آهي ته هي ٻه جدا مصرعون آهن، ۴ انهيءَ لحاظ سان درستي ڪئي وئي آهي. (۴) اصل. 'پير ورايو پاڻي' (۵) اصل. لائق هائڪ.

مُناري مرسل کي (۱) ڏيڇ نياپو نِيئي (۲) -

ٿيندا مدت مڙيئي

الله ڪارڻ عرض عینات جو، ڪڇ وڏي در ويهي -

ٿيندا مدت مڙيئي

وائي (۳)

[ن] آهيئون ڪڪ سڇاري، ڪونر ڪوريچي پير جي

شاہ نصردين، شاہ عینات، پاڙي سڀ سونهاري -

آهيئون ڪڪ سڇاري

حاجي جو کي ڏن حاج جو (۴) ٿيندو پاڻ اڻياري (۵) -

آهيئون ڪڪ سڇاري

شاہ حيدر خاص خراسان، رکو لڇ سماري -

آهيئون ڪڪ سڇاري

الله! لڳ، بلال چئي، عرض سڻيو انصاري -

آهيئون ڪڪ سڇاري

(۱) اصل. مناري مڙن کي (۲) اصل ۾ شيء مصروع 'چيسر جنگان - الخ' کان اڳ ڏنل آهي

(۳) اصل ۾ هيء وائي 'سرود ڍول عرف مومل' جي متن جي وچ ڌاري حاشي تي ڏنل آهي

(۴) اصل. حاج جو (۵) اصل. اڻيائي.

سرود جيتسري

- [۱] آجُ آڏيائون آڏُ (۱)، دل ۾ ديواريون ڪري [نق]
- سجڻ ساءِ پساهِ جين، مون سين آهين گڏ (۲)
- ڪهڙا ڪرين سڏ (۳)، ههڙن هپڪانڊن ڪي.
- [۲] آج چيائون ايئن، ڀلي اڳڻ آڻيا [نق]
- اوڏاهي ۾ سوجهرو، تن ڪٽائون تيئن
- آنءِ تهن ڪانگل ڪيئن، ويڻ ورائي آچيان.
- [۳] آنءِ ڪيئن ويڻ ورائيان، قريباڻي ڪانگ، [نق]
- مٽي اڳڻ اسري، چڙهي ڪٽائين چانگ
- ٻانگي ڏني ٻانگ، تان اُتائين ٿي آڻيو.
- [۴] اُتائين ٿي آڻيو، ڳالهين ڳات پري [نق]
- مون سين مان ڪري، سڄيون سپيرين جون.
- [۵] هٿ چري، آڪ، ڦري، موني لمي ڪانگ، [نق]
- پرين سانگ سسانگ، موڻي ايندا مون ڳري.

[۶] پهريائين ويٺُ چئي، پوءِ دلسو ڪنَ
اصلانَ ٿي، عنتُ چئي، اِي پر سڀيرين
پلوءِ چڏ مَ مَن، ڏوراپائي نيھن جڙون.

واڻي

اُڄ گهر، اُڄ گهر، اينداسڀرين، ويٺي ڪانگ آڏاڻان [ن]

ايهين پانڻيان.

چَرَندي مال، پروڙيڻ ڪالهه، سرتين ڳالهه سڻاڻان.

ايهين پانڻيان

الاهي! عنتُ چئي، راڻو راتو دوءِ رانڻان.

ايهين پانڻيان.

سرود پورب

فصل پهريون

- [۱] پُورَب پرين سَندام، آهينِ الاباسِ ۾
 اڏايان، عناتُ چئي، ڪالهون ڪي ڪانگام
 خبر سي ڏيندام، جي ماءِ! مالو آيا.
 [۲] پُورَب گڏا جن، تن مون سين ڳالهه ڪئي
 الاباسي، عناتُ چئي، ٿا ورڻ وايون ڪن
 اڄ ڪ ڪالهه اچن، مون منجهه مال پروڙڻو.
 [۳] مٿي پُورَب پنڌ، سدائين سامين جو
 نايائون گُرفاٽ ڪي، ڪيرت ڪري ڪنڌ
 هٿ هٿي جو هنڌ، جوڳي جوڙي هليا.
 [۴] جوڳين يارانو، آهي نه آدم-ذات سين
 سَنر سڀ جهان ۾، تنسي جو طعنو
 جن ري هينئڙو حيرانو، سي اچن وري، عناتُ چئي.

[۵] سامي ٿئين تان سڌاڻ ٿي، فاته ڏور مڙهڻي (۱) ڏيهه [نق]

حرص هڪلي پانهجو، تون وهر وساري ويهه
آونهون ملڪ عنات چئي، ڪن چلي لڌو نه چيهه
مڙهي ماڻ جي پيهه، ته ويٺي ٿي وير ٿئين.

[۶] سامي ٿئين تان صبور (۲) ٿي، جو صبر ته سامي (۳) [نق]

اوري لهه، عنات چئي، جي محرم مدامي
جي آجا انعامي، سي آڌب آديسي سڪڻا.

[۷] سامي ٿئين، سڪ طلبين، سڪين نه سامي [نق]

اڃا اوريين پنڌ ۾، ويٺين وسامي
تون گڏئين نه ڪهن گر ڪي، چاين انعامي
هي جي محرم مدامي، سي آڌب آديسي سڪڻا.

[۸] گنگا، گومتِي، مٿرا، جمنا جهاڙين [نق]

داغ دوارڪا (۵) دائما، ڏسيو ڏيارين

(۱) ن. هيهي ق. هيٺي (۲) اصل. صبور (۳) ن. 'جو صبر تسمامي' (۴) شاه جي رسالي،
سرپورب د - ۲، ۳ ۾ هيءَ بيت هيٺين طور ڏنل آهي:

سامي چاين، سڪ طلبين، سڪين نه سامي
اڃان اوريين پنڌ ۾ ويٺين وسامي
گر ڪي تون نه گڏو، چاين انعامي
سامي مدامي، پورو رنج پرين ۽ سين.

جهونگارين

مر نانگا نهارين، اسان ڏونه عِناَت چئي.

[9] گنگا، گومتِي، مٿرا، جَمنا جيتيائون [نق]

مَاري مِصرين سين، ڪُفر ڪُنائون

دُرست دِيا ڏين تي، اُمر آندائون (۱)

تن اسلامن آئون، گهڻو اڪنڊي آهيان.

[۱۰.] عَرَبُ، عَجَمُ، رومُ، شامُ، پُريو پُرتڪال پسن [نق]

ڪابل، ڪشمير، غزنوي ڏونگر ڏيهه ڏسن

سَمَرَقَنْدُ (۲)، سِيَدُ چئي، بابُو بلخ وسن

جِيلاھ گنائون پير گسن، تي محرم ٿئا مَطْلُوب سين.

[۱۱] پُوري پُوريا وٺا، آسڻ آڏي رات [نق]

سِيرَ نه سناسين جون، اِي پچارون پريات

جوگي ڪا جا ذات، اوه مت نه معذورين جا.

[۱۲] نانيان ڪوه ڪري، چلو جي چنڊي مٿي (۲) [نق]

(۱) ق. 'دِيا ڏين تي امر آندائون' (۲) ق. 'سَمَرَقَنْدُ'. (۳) ن. 'چلو جو چنڊي مٿي'
مٿي، ق. 'چيلو جي چنڊي مٿي'

داغ ڏٺارڻو دائما، ويرو تار وري
تن اندر تڪڻو، پسو تان م پري
ڏنبر ڌار ڌري^(۱)، آئين ڪو مار ڳ منجهائي لهو.

فصل ٻيو

[۱] چڙهيو منهن چونهن، ڪانگل! جي ڪنڊ لئين [نق]

[الف] ورونهن ڪر ويهي، ڪانگل قريبن جي
سارين سپرين ڪي، اڪريون ٻيئي
شريف چڻي سيئي، اڏامي آن ٻرين.

[ب] ڪانگل قريبن جا، اچي وائي وڻ [نق]
تو ۾ بوءِ، بلال چئي، مشڪ ڪتوري مڻ
اچين عجيبن جو، اورانگهي اڱڻ
تو کي پسي تن، سورنئون صاف ٿئي (۲).

[ج] سورنئون صاف ٿئي (۳)، تن پسي توکي [نق]
بيچين [ڪو]، بلال چئي، چانين پڙ چو ٿي (۴)
ڏيل ڇڏيو ڏوڪي، سنيها سئي ڪري (۵).

(۱) ق. 'ڏبر ڌار ڌري'. (۲) اصل. "آءُ سورنئون صاف ٿيو". هيءَ بيت توڙي هن کان پوءِ ٻيو بيت [ج] شاه جي رسالي جي ڇهن قلمي نسخن ۾ موجود آهن (ڏسو ڊاڪٽر دائود پوٽي جو مضمون "شاه جي رسالي ۾ تحريفون"، رسالو "نئين زندگي"، (لطيف نمبر، ماه آڪٽوبر ۱۹۵۴ع). هيءَ بيت شاه جي ڇپيل رسالي (بعيبي چاپو) سر ٻورب ۾ پڻ موجود آهي جتان چوٿين مصرع جي تصحيح ڪئي وئي آهي. رسالي جي ڇاپي ۾ نئين مصرع هن طرح ڏنل آهي: "اچي عجيبن جو اورانگهچ اڱڻ" (۳) اصل. "سورنئون صاف ٿيو". شاه جي رسالي ۾ ڏنل پڙهڻي مطابق تصحيح ڪئي وئي آهي. (۴) شاه جي رسالي جي قلمي نسخن ۾ هنن ٻن مصراعن جي پڙهڻي هن طرح ڏنل آهي (ڏسو ڊاڪٽر دائود پوٽي جو مذڪور مضمون):

"ٻيئي ٻچ، بلال چئي، جا ٻر جو کي
ڏيل ڇڏي ڏوڪي، سور سئي ٿي سچي".

ميان! مون من موھيو، جني سندي سونھن
 اُني جي، عنت چئي، ويھي ڪر ورونھن
 اوڏو ٿي (۱) چئو اوئتن، سنيھا سيئن جا.

[۲] ڪانگ تھنجي ڇانگ، مھنجو جڏو جي جيارئو [نق]

جي ڪيانٽا ڪين لئين (۲) ٻوليون (۳) سر پيرانگ
 تيهون (۴) آس، عنت چئي، اڄ آڇوڻي انگ
 اڏ (۵) مٿان ڦانگ، تہ ڪر جاوَن آون پرين (۶).

[۲] لئين ڪڇاڙيا لاءِ، مٿي پٿين پير ڪئو [نق]

ڪانگا! ڦرين جي، ڪا ڳالھ ڳريئي آھ
 سنيھا ڪي سڄڻين، سگھو ٿي سٺاءِ
 اڏ سڀ اڏاءِ، ڏڏي جن (۷) ڏک لھي.

[۳] ھٿ چري (۸)، آڪ ڦري، آرت ڍرڪي مال [نق]

ڪالھون ڪي ڪانگ ڪري، وايون منجھ وصال

(۱) اصل. 'اوڏي ٿي' (۲) ق. 'ڪي ليئي' (۳) ن. ٻولي ق. ٻولين (۴) ق. اٿون

(۵) ق. 'اڏن ٿي' (۶) شاه جي رسالي، سر ٻورب د-۱، بر هيءَ بيت هيئنءَ طرح ڏنل آهي:

ڪانگل تھنجي ڇانگ، جڏو جيءَ جيارو

لامن مٿان لت ڏنو، ٻولين سر پيرانگ

اڏر مٿان ڦانگ، تہ ڪر جاوَن آون پرين.

(۷) اصل. 'جهن' (۸) ق. 'چڙي'

ايندا آج ڪي ڪال، سوڻ ٿئا مون سڦرا.

[۵] ڪالهه چڙندي مال، جڪس پروڙي پريٽو [نق]

سڄڻ ايندم شال، آسائتي اڪ ڦري.

[۶] وچوڙڻا ميڙ پرين، سڪ سڪندڻ لاه [ر]

ايڏي سگهه سڄا ڏئي، توهي ڪي جڳاءِ

تون جني جو طالبو، مهر ٽني ڪي پاءِ

ميڙائي جز ماء، ڪانگ لوندو ڪڏهن (۱).

[۷] اڄ واڏائي واه، آڏي ڪانگ قريب ڏونه [نق]

ڀڳو هنيون سڄو ڪڻو، سيڻن جي صلاح

آندا پرين الله، اي سڏ منهنجا صاب پڻا (۲).

[۸] سڏن سر ميان! ڪڇاڙو ڪانگ لئين [نق]

[۹] ڪانگل ڪالهه چئي، اڄ نارڀوسون جندڙو [نق]

ساڻي بات، بلال چئي، اندر روح رهي

هيي جڳي ڏک ڏينهن جا، ويا سور لهي

ايندا سيڻ سڦي، اڄ دوس منهنجي دائري.

[۱۰] ڪان ڪان ڪانگ ڪري، ٿو مٿان انگهن آلهي (۳) [نق]

(۱) ميان امام علي شاه ڏان پهل روايت مطابق. (۲) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر پورب د-۱، ۾ عيڻيءَ طرح ڏنل آهي:

آنديون ڪانگ قريب جون اڄ واڏايون واه
من مرادون هنيون ٿيون سرهايون ماه
آندا پرين الله، سڏ منهنجا صاب پيا.

(۳) اصل، ”مٿان انگ نه آلهي“.

مڪڻ ماڪي مصري، ڏيهارئون ڏيڻ
 جي هرن منجهه هنين سي تو ڏنا ڏيڪار مون.
 [۹] وٺو ڪانگ ڪهي، واڌايون وصال جون [۱۰]
 اجهي سڄڻ آيا، وڏي ناهه ٺهي
 ويٺ سڀ وهي، سيند سلامت آيا (۱).

فصل ٽيون

[۱] جتي پانير جيئن، اتيئي گڏا ڀرين [نق]
 اوتي اڪڙين سين، ڏيڻ ڀرڻاڻن فيهن
 ڏک گرهين ڪين، جو وٺا سڀئي وسري.
 [۲] مون غافل گوشتي، سگهڙ ڀرين سانڀيڻيا [نق]
 سڄڻ وٺا سوسي، اڳيان ڏک عنات چئي.
 [۳] ڳڻين ڀرين رنام، اوڳڻ رسي سڀڪو [نق]

پرو چئي، ڀرين جي، ڪا اٿس ڪالو، ڪٿري
 پٽ نه پڙ ڌري، آيو چو آيا ڀرين.
 [۴] ڪالهايان، ڪر لائين، ڪارون ڪانگ ڪريان [نق]
 پرو چئي، ڀرين سڀ، نايو نين ڌريان
 پروڙين، ڀريان، حقيقت هن حال جي.

(۱) ميان اسرار علي شاه ڪان بهتل روايت مطابق.

جُڪس ٻاروڌڻ ۾، ڪي ڪبير ڪٿام
تِهان پوءِ ٿام، سپيرين ڪون سُڪڙا.
[۴] تڳان جن توار، آسرَ اُن گذاريان [نق]

اهڙا پرين، عفات چئي، صاحب ميڙ ستارا!
ٻاجهائي ٻيهار، مٽي اڱڻ آڻيا.
[۵] مٽي چائنٺ ڇت، هنيون در دوستن جي [نق]

اڪيون آسائتيون، ٿيون نهارين ڌت
سڄڻ سين ثابت، الا! نيهن ڏباڻئين (۱).
[۶] ڀلڀل پور هزار، موڏڪي سندا سڄڻين [نق]

تينءَ سي وهن اڪيون، جينءَ سي ڪوهي نار (۲)
سڄڻ سانگ سڏاڻيا (۲) هئا جي جيار
ٻاجهائي ٻيهار، مٽي اڱڻ آڻيا.

[۷] مٽي اڱڻ آسري، ڪامل ڪٿو (۴) ڪرم [نق]
سائي تين سامهين، جا ڀلائي ڀرم
جا دوسان پاسي دم، سا لڪائي لڪ لهي.

() هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڏناسري' هيٺ ڏنل هو جتان ٽپائي عت آندو ويو آهي. (۲) اصل.
'ڪوي نار' (۳) اصل. 'سڏاڻيو' (۴) ن. ڪري.

واڻي-۱*

ٿيڙا سڪ سبيل، غم گوندر گوشي ٿا. [ن]
 پرين پرچي پاڻ ۾، ڏران ڏنائون ڏير-
 ٿيڙا سڪ سبيل
 مون من موھڻو، سڀڻ جي سڏير-
 ٿيڙا سڪ سبيل

واڻي-۲†

اچارات [ن] آڻيو، مهنجون اڪڙيون پرين ڏي. [ن]

 آهر آس، عنت چئي، پرين سين پاڻ پرچاڏيو-
 اچارات [ن] آڻيو

— ❦ —

* هيءَ واڻي اصل ۾ ”سرود ڪاموڏ“ هيٺ حاشي تي ڏنل ٻنهي جتان ٽپائي هٿ آندي وئي آهي.
 ٽلهه جي شروع ۾ اصل ”ٿا سڪ سبيل“ جا الفاظ آهن ۽ پڇاڙيءَ واري مصرع جي آخر ۾
 ”ٿا ٿيڙا سڪ سبيل“ جي ورائي لکيل آهي جنهن جي آڌار تي درستي ڪئي وئي آهي.
 † هيءَ واڻي اصل ۾ ”سرود توڏي“ هيٺ حاشي تي لکيل ٻنهي جتان ٽپائي هٿ آندي وئي
 آهي. ظاهر آهي ته هن واڻي جو متن اڻپورو آهي.

سرود ليلا

[۱] ڏوريون ڏور سنجوڙ جون، ڪنه اولانڻيان اچن (۱) [نق]

.....

.....

[۲] سڌ ڪري پڇيائون، پردران پيهي (۲) [نق]

سي آرت سين، عنات چئي، ورونهن ڪن ويهي
نولڪو نيئي، ڪتر سين ڪانڌ ڏيهون.

[۳] ڪتر سين ڪانڌ ڏيهون، سڀاڻي سندوء [نق]

راءِ وڃايو روءِ، وهائي واڻن تي.

[۴] ور سان وڌ ڪاڻ، تون ڪر سان ڪلون پائين [نق]

اهڙي تون اڻ ڄاڻ، ڪڻ ڇڏيو تهه ميڙين (۳)!

[۵] سويي! لويپين هار، تو ليلا! حيلاهت ڪئا (۴) [نق]

گهرين تان گهڻين پردين، نولڪا نبار

(۱) ن بر 'سرود ليلا' هيٺ هيءَ پورئين ست ڏنل آهي. ٺاهه آهي ته هيءَ بيت جي پورئين مصرع آهي ڇا لکي وئي آهي پر ان بعد ٻيون مصرعون رهندي ويون آهن. (۲) اصل. 'سڌ ڪري پڇيائون، پردران پيهي' (۳) روايت حاجي عمر جانيديو (۴) ق 'ليلا حيلاهت ڪئيءَ'

جان در هئينء داسڙي، تان سونئينء ري سينگار
ڪامل وري ڪارئين (۱) ورنهه! وچائج وار
چنيسر سردار! ڪو عفو ڪريين (۲) عنات چئي.

[۶] ڪارون آڙيون (۳) ڪانڌ ڪي، تہ بروئي ريجھائج
[نق]

سوڀي! تون سهاڳ ڪي، پوري! ڀرم ڏيڇ
ليلا! ليلائج، اڻئي ماڳ منت جو.

[۷] سوڀي! سڪينء سڀڌ چئي، سي ليل چڏ حيل
[نق]

پاڻي پاند گچي ڀر، چئج ورتون وسيل (۴)!
ڪانڌ ڪوڏيو تن جو، جن ڪي صبر سبيل
مهنجا ڪرت قليل، تون دوس آهين داسڙا.

[۸] دوس مهنجا داسڙا! هي ڳالهه هنين سين لاءِ
[نق]

ڪئم ڪچايون ڪيتريون، سي ميان! تون ميتاءِ
هار هٿان مون ڇڏيو، ڪين چنيسر چتاءِ.

[۹] ليلا! حيل چڏ، جي تون سوڀي سيڪهين
[نق]

راتيان روءِ، رنگريز چئي، گهڻو سهاڄهي سڏ.
پاڻي پاند گچي ڀر، پاڻ غريبيءَ گڏ.
هڏ نه چئو ٿڌ ٿڌ، جي ڪارون آئين ڪانڌ ڪي (۵).

(۱) ن 'واري ڪارئي' (واري ڪارئي؟) (۲) ق. 'عفو ڪر' (۳) ن 'ڪارو آريو'
(۴) هيءَ بيت صرف ن ۾ آهي (۵) شاه جي رسالي، سر ليل د-۱، ۾ هيءَ بيت ڏنل آهي پر
منجوس ۾ مصرع ڪانڌي.

يلا! ني پلاء، مونڪي مهڻي- هابُ متان ڪرين.

[۹] اڳيون آنء نه ليڪيان، پويون ڳڻ م پتارا [نق]

چنيسر سردار! ڪو عفو ڪرين عنات چئي.

واڻي *

آء پرين گهر پيهي، چنيسر! هار هٿان مون ڇڏو [ن]

پڇن ليلا، اوء ڪن حيل، بهران اچي بيٺي-

چنيسر! هار هٿان مون ڇڏو

دوسُ نياڻون داسڙو، ويساهي ور ويهي-

چنيسر! هار هٿان مون ڇڏو

اوڳڻ عيب مٺايون مهنجون، ڍوليا! ڍڪُ سڀيئي-

چنيسر! هار هٿان مون ڇڏو

تو در اچي داسڙا! آر ڪنديس آنء ڪيهي-

چنيسر! هار هٿان مون ڇڏو

— ❦ —

* ن پر فقط ٽل ۽ پهريون پر مصرعون ڏنل آهن. هيء وائي شاه جي رسالي، سر ليلا د-۱، پر ڏنل آهي جتان پويون پر مصرعون ڪٽيون ويون آهن. هن وائي جي پهرين ٻن مصرعن جو مفهومي شاه عنات جي مٿي ڏنل بيت نمبر [۲] جي مفهوم سان ملي ٿو، جنهن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو ته هيء وائي شاه عنات جي چيل آهي.

سرو آسا

[۱] 'آلف' جني ڪي انگ، رهيو آهي روح ۾ [نق]

'مير' مشاهدي گڏا، جڻان لئن زنگ
'لامئون' جني لنگهه، تن ڪي آوتڙائي تڙ ٿئي.

[۲] جان جئين تان جيءُ چئو، ٻولي ٻي ۾ وار [نق]

ڪرهي وڃ ۾ قاضي، منجهڻي مفتي ڌار
ندي سڌ نافع، وڏو سڌ [۾] وسار
هي جا خالق خلق خلقڻي، سهه تهن جي آر
نظر ڪري نهار، جن ڪمئو تن ڪمئو.

[۱] وڃي ٻچ وٺن ڪي، جڏهن ميوا ڪن [نق]

ٺڪر، پٽر، لنيون، سڀئي سڻهن.
سڄاوت، شريف چئي، ايءَ دل ۾ درختن.
ڦيرنو ٿا ڦرڪن، نيٺ نيڪيءَ پانهجي.

[۲] وڃي ٻچ وٺن ڪي، جڏهن ڦر ڪن. پوءِ [نق]

آن سير ٻايو انگڙا، سڀئي سڀو ڪوءِ
نيت نيڪيءَ پانهجي، ٿيو نيچو پوءِ
ٿر. پنهجيءَ توءِ، موٽيو منڍ ڪري.

[۳] پاڻ جيئڻ، پرينءَ ملڻ، اِي سڌائين سڌ [نق]

’موتوا قبل اَن تموتوا‘، تان تو سئي نه حد
جيئري پرين نه لڌ، مر ته ملين محبوب ڪي.

[۴] جي منهن ڏئين تون ماڻهيئن، هنيون ڏئين هوت [ر]

ته چني چارئي پوت، اوسه وئي اڪرين (۱).

[۵] رهي نه رتي جيتري، ڏني جني ڏٺار [نق]

تون تني سين گهار، اوڏا آڏي پڪڙا.

[۶] چئي چري چت ٻر، ڏني جني ڏک [نق]

ور تني ڏونه وڪ، ڪوءِ ٻارهن ماه پئن جا.

[۷] ڳالهيون من سنديون، پرين پروڙين مور [نق]

هلي تن حضور، ڪوه وللين وات سين.

[۸] ڪاتب ٿا لکن، متان ڪا خطا پرين [نق]

نڍي وڏي ڳالهڙي، جوڙيو جمع ڪن

تون پاڙيسي تن، جي حرف نه ڇڏين هيڪڙو.

[۹] مس گهڻي ڪ ڪاغذ گهڻو، لکن لک هزار [نق]

اَن ڪينءَ آڇيان عام ڪي، پرين تهنجا پار

- تهنجي تھان ڌار، آنءِ ڪتابت ڪن ڏيان.
- [۱۰] ڪن گهرجي ڪلمون، سيڪهن سڻ لاءِ [ق]
- فکر سين ڦيراءِ، ته همہ کي حق چوين.
- [۱۱] لتاڙيو لوڪ ڪي، وڃيو پرين پسن [ق]
- مون تي اڪڙين، وڏا ٿورا لائيا.
- [۱۲] سڏي پاڻ سڄو ڪري، عشق نہ ڪري آڏ [ق]
- اي تان سائر سڏ، ڪئي جا قوال سين.
- [۱۳] سڄي چوڙڻ سري، چوڙين جي آڏ-گنڍ [ق]
- تہ ڪڙو لاهين ڪنڍ، سپيريان جي سير ۾.
- [۱۴] اي گنڍ چهندي نہ چڙي، هر هر هٿ م پاءِ [ق]
- ڪوڙين وڏا ڪيترا، ان ور منجهائي ماءِ
- هڻي هڻي ڪندا هاءِ، ات هاتڪ هزارين وٿا.
- [۱۵] [الف] ساڄن ساڻ ڪمان، آهي دوست دڪان جي [نق]
- تنهن جو خط خطائي نہ ٿيو، ڪاتب جهڙي کان
- باز گشتي، بلال چئي، هنن نئين سير نشان
- اعزا سرت مڃاڻ، سگين خوب شڪار جا (۱).
- [۱۶] [ب] پاتئي ڪش (۲) ڪمان، ته ٿيءَ بهادر بلال چئي [نق]
- مون نن اندر آهين، ڪاري هن م کان
- ساڄن سرت سڃاڻ، مٿان طبيبن جي تات پوئين (۳).

(۱) هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڍول عرف مومل' هيٺ ڏنل هو جتان ڪٽيو ويو آهي (۲) اصل .
'ڪش' (۳) هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڍول عرف مومل' هيٺ ڏنل هو، جتان ڪٽيو ويو آهي.

[سرود ڪاپائنتي*]

فصل پھريون

[۱] پيون سپ ڪتن، مان ننڊائي نه لهي [نق]

اوگهتو، عنات چئي، آيا ست پڇن
الا! اڳيان تن، ڪاٺياري ڪام ٿئي.

[۲] پيون سپ ڪتن رات، مان ننڊائي نه لهي [نق]

اوگهتو، عنات چئي، پڇن ست ڀريا (۱)
سنهون جني سا (۲)، مرڪي آوءِ مٽينديون.

[۳] پيون سپ ڪتن پوءِ، مان ننڊائي نه لهي [نق]

جا ڪر جاڻي قضئي، سا پيري ۽ روءِ
اوبڙ جو، عنات چئي، حرص جهن ڪي هوءِ
تهن ڪي پورهڻو پلڻ پوءِ، سودو صرافن کان.

* ن توڙي ق ۾ 'ڪاپائنتي' جو سر جدا ڏنل ڪونه آهي؛ ڪاپائنتي سر جا جملي بيت 'سرود آسا، هيٺ آسا، جي بيتن سان گڏوگڏ ڏنل آهن، جتان جدا ڪري هت 'سرود ڪاپائنتي' هيٺ مرتب ڪيا ويا آهن.

(۱) اصل. 'آيا ست پڇن ڀريا' (۲) اصل. 'سنهون جني جي سا'.

[۴] سَنجَهي تَڻم نَ سَارَ، صَبحَ سَٽِيئي ويو [ذق]

آڏَڪِي تَندَ، عِناَتُ چَئي، مَهِتَ نَ آيسَ مارَ
سَباچَها سَٽارَ! اُميرِيامَ مَ اَلِڙِي.

[۵] سَنجَهي تَڻم نَ سَڌَ، صَبحَ سَٽِيئي ويو [ذقا]

هِيڪَ ٿَلهو، پَڻو ٿورو، لَسي پيرَ نَ لَڏَ
آلا آءِ اَپَڌَ، اُميرِيامَ مَ اَلِڙِي.

[۶] ڪاڀي مَنجَها ڪينَ ٿو، جَانِ پيرِيرَ يَلِي پَتَ [ر]

سَوَنتَ نَ آيمَ سَٽَ جِي، پاڻانَ موڙَهيَرِ مَتَ
اندرَ وِهي آيتَ، سَپيريانَ جِي ڳالِهيَڙِي^(۱).

[۷] تانَ ڪينَ ڪاڀاڻي ڪَتَ، جَانَ سينَ اٿئي^(۲) [ذق]

اونگَھ اڪينَ ۾
سَوَنڪِي وِڃَ، سِيَدَ چَئي، وِيسَريائي مَ وِٽَ
پيرَ ۽ پِرتَ، سَتينَ مَورَ نَ سَچِي.

[۸] پاڻي پاندَ ڪپاهَ، مونَ آڻنَ سِپَ نهارِڻا [ر]

[۹] ڪَتيمَ ڪينَ نِرمَ، ڪينَ مَرڪِي آئي مَنديانَ [ذقا]

پسيو سَتَ سَرتينَ جو، مونڪي ٿئي شَر
مَنجَھ بازارَ، بلالَ چَئي، پَلا رڪَ ڀَر
قادرَ ڪَر ڪَر، جيئنَ اگلوئي اگهاڻين.

(۱) ميان اسلم علي شاه کان ٻهٽل روايت مطابق. (۲) ق. 'جا نسين اٿئي اوک اڪن ۾، تان ڪين ڪاڀاڻي ڪت.'

ڪٿي ڪانه پساه، سرتيون وڃي ستيون (۱).

[۹] ستيون سيءَ مرن، جي پيرين سي چوڙين [نقا]

آڇا هر عيدن، اوڍين اوڙ عنت چئي.

[۱۰] رات رمندي ڏول سين، نئون نيهن لڳوم [نقا]

سيان وڃ سرتين، سو سينگار ٿيوم

راتوئي رگاڻ جو، اي رگاڻ اڳيئي هوم

پرين پني لايوم، مونڌي ميثاقان اڳي.

فصل ٻيو

[۱] تن سک، من جوڙئون، مڪمل ڪتن چوٽار (۲)

[۹] ست سباهيو سرتين، مڙني موچارو [نقا]

تون پڻ چرڪي سين چاء ڪري، اٽ ساجهر سوارو

يوسف چئي، ان جاءِ پر آهي ڪونه چلڻ چارو

ور ڏئي وارو، ته اگلوئي اگهائي.

(۱) ميان اسام علي شاه کان پهتل روايت مطابق. (۲) اصل. ن توڙي ق پر هيءَ ست هن طرح ڏنل آهي: 'تن سک، من جوڙئون، مڪمل ڪتن چوٽار، پيرم خاصو' ۽ ان بعد بيت [۲] ٻئي جون ٻيون ٽي سٽون ڏنل آهن، جو ڇڻ ته هڪ بيت آهي. مگر شروع واري هن سٽ جي ڊيگهه مان ظاهر آهي ته اها 'ڪتن چوٽار' تي پوري ٿيڻ گهرجي. غالباً ٻئي بيت جي پهرئين سٽ ۾ پڻ پهريان فقرا ساڳيا هئا ۽ فقط آخري الفاظ 'پيرم خاصو' هئا، پر ڪاتب غلطيءَ وڃان پهرئين بيت جي شروع واري سٽ ۾ ٻئي بيت جا آخري الفاظ ملائي، پهرئين بيت جو باقي حصو ڇڏي، ٻيو بيت لکي وڃي پورو ڪيو. اسان انهيءَ گمان جي بناء تي [۱] ۽ [۲] بيت جون ٻهريون سٽون نئين سر لکيون آهن. ٻيو ته انهن ٻنهي سٽن ۾ لفظ 'جوڙئون' پڻ اسان پنهنجي خيال موجب لکيو آهي، 'ن' ۾ اصل پڙهجي 'جئونو' آهي.

[۲] تن سڪ، من جوڙئون، پيرم ڪن خاصو [ن ق]

ڪاپاتين صراف جو، دائر دلا سو

آني جو، عنات چئي، جمر چڙين پاسو

آڻڻ ۾ آسو، ڏينديون نرت نقاش جو.

[۳] ڪاپاتي ڪٽو، ٿلهو ۽ ٿورو [ق]

سنئين پوءِ صراف کي، جينءِ ٽولي نه ٿورو

آگهائين، عنات چئي، ڏڏي (۱) جو ڏورو

جت ترندو ٿورو، ٿت (۲) ڪاٿياري ڪام ٿئي (۲).

[۲] تن جهونو، تن زيب، جي پيرم ڪتن پوءِ [ن ق]

تن ڪاپاتين، قطب چئي، درست دلا سو هوءَ

آسڻ پسج ان جا، الله ڪارڻ لوءِ

پرو ڏينديون پوءِ، هت پڻ حق ڏسنديون.

[۳] پاڻان پيون مامري، جني پانيو ڪال [ن ق]

سرهيون گهڻو، شريف چئي، جني ٿڪ نه مال

سي اوڏينديون لال، جن پڇيون ناهن پوڻيون.

(۱) اصل. ڏڏن (۲) اصل. 'آت' (۳) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سرڪاپاتي ۱-۱، ۾ هيٺينءَ طرح ڏنل آهي، جنهن جي آڌار تي متن ۾ 'ڏڏن' جي بدران 'ڏڏي' ۽ 'آت' جي بدران 'ت' لکيو ويو آهي:

س ڪاپاتي، ڪٽو، ٿلهو ۽ ٿورو

آگهيو، عنات چئي، ڏڏي، جو ڏورو

جت ترندو ٿورو، ٿت ڪاٿياري ڪام ٿئي.

محمد فقير جي 'رازنامه' ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي:

سنئين پئي طرفن کي، شل ٽولي نه ٿورو،

آگهائي شاه عنات چئي، هن ڏڏي، جو ڏورو،

جڏهن تدنرو ٿورو، تڏهن ڪاٿياري ڪام ٿئي.

[۴] رَنڊا جني رهڙيا، محبت پائي مَن [۵]

تَنِي سنڊي سَت ڪي، صَرافُ ئي سَڪَن
سِي ڪُڙي هَتَ نَه وِجَن، اَنَ جو گهرَ وِڻي ئي آگهَئو.

[۵] جوڙي وِڻيون جو تَ سِن، آوِ ڪاپاتيون ڪي [۶]

بِيون سِيئي سِي، جي پِيَت پورهائون پانهجي.

[۶] توڙي پرت پريان جي پوت، چورين توءَ چَر ڪڙا [نق]

ساجهر ڪَن سَوارِيُون، ڪاپو ڪارڻ قوت
زُرد سان ياقوت، ڏينديون سَت سِيءَ چئي.

[۷] ڪو وَه ڪاپاتين، جِيءَ ڪَتَن ۽ ڪَنبَن (۱) [نق]

ڪارڻ سُوَد سَوارِيُون، آتَن مَنجِهه آچَن
قطروئي ڪوڙيون لَهِي، تَنڊُ سنڊياڻي تَن
اَن جي سَت، سِيءَ چئي، تَا صَرافُ سَڪَن
موتِي مُلُ وَڻَن، سُوَد (۲) پهنجي سَت جو (۳).

[۸] جي سنهون ڪَتَن نَه سِيڪي، تَه رَنڊاڻي روڙي [نق]

تنهن جو سَت، شريف چئي (۴)، نيندا طَنابِي توري
تُلوهي ۽ توري، ويچاريءَ سان وَڙُ ٿئي.

(۱) ن. 'ڪَتَن ۽ ڪَنبَن، ڪو وَه ڪاپاتين' (۲) اصل. اوڻ (۳) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڪاپاتي د-۱۰، ۾ ڏنل آهي، جتي پهريون ۽ سٽون ساڳيون آهن ۽ ٽي سَت ڏنل ٿي ڪانهي، چوٿين سَت نالي واري آهي جا هت ڪنڌي وڻي ڇاڪاڻ ته ن ق ۾ ڪانهي، پنجين سَت رسالي جي بيت جي هن طرح آهي: 'اگهئا سَت سندن، پاڻي تَرازي نَه تَورنَا، (۴) ن. 'سِيءَ چئي' جئن ته ن جي پڙهڻي 'سِيءَ چئي' آهي، انهيءَ ڪري ٿي سگهي ٿو ته هيءَ بيت شاه عنات جو هجي.

[۸] نڪي ڪٽي پاڻ، نڪي ڪٽائي پورهئي [نق]

آرت اوڏياڻي نه وڃي، نه تهن ڪوري سندي کان
جهن سين پرين سندي رهاڻ، تهن اونو ناه
اگهاڙ جو.

[۹] پائي مال آرت ۾، ڪتين نه ڪوڙي! [نق]

آتندي آڏن وٺن، جه تو مڻي تي موڙي
نمت ڪڇ نوڙي، ته سڄ صرافن سين پئين.

[۱۰] سڄ صرافن سين پئين، ته پڻ ڪٽج ۽ ڪنج [نق]

آڏي جو آڻيو، آڏن منجهه آڇ
صبر جو سيد چئي، متاع مور وٺج
ات آدب سان آڻج، جت ست سنياهين سرتيون.

[۱۱] تاجي ڏيرئون ڏير، آڇندي عنات چئي [ر]

تهن ۾ هڪڙو سير، اڻڻ ۾ اوکو ٿيو (۱).

[۱۲] چرخو ائين چور، جينءَ ڏيون پڻڪو نه سڻي [ر]

آڏي جو، عنات چئي، اڏي آڏن اور
تهان پوءِ تور، ته تهنجوست برابر سون ڏئي (۲).

[۸] آرت اوڏياڻي نه وڃي، ڪاپو ڪين ڪري [نق]

برت نه آهيس پهيءَ جي، ڇڏيائين [ڌار] ڌري
ڪا جا ڪالهه، قطب چئي، آهي آن ڪري
جن ڏانهن ور وري، پيرم بخشي تن ڪي.

سرود ڏهر *

فصل پهريون

[۱] ڪنڊا تو ڪيهي ڪئي، پر پونءِ منجهه ڀرت [نق]

ري ساڏهه (۱)، سيد چئي، تون ڪينءِ گهاريين هت

نگاهه (۲) ڪڇ ڦرت، متان وڏي ڏينئي واڙ ۾ (۳).

[۲] ميان! محبوبن جي، جي سا واڙ ٿٽان [نق]

ته غير گس پرين جي، اچڻ ڪونه ڏٺان

جانڪيتان جٿان، هٿان شال (۴) حضور ۾ (۵).

* ن ۾ 'سرود ڏهر' جدا طور لکيل نه آهي. ق ۾ 'سرود آسا' جي بيتن جي حاشيه تي
"متفرقه سر ڏهر" جي عنوان هيٺ 'ڪونج' بابت هيٺيان ٽي بيت قلمبند ٿيل آهن جي شاه
جي رسالي، سر ڏهر د - ۴، ۾ پڻ موجود آهن:

۱- ڏٺ ڏٺ جنهن سين ڏکيو ڪونج نه ڏٺي ڪنڪ،

ماري ماري تڪ وٽر سڀ وڃڻ ڪيا.

۲- ماري ميرا ڪڙوا بڻيل منجهه بندوق،

ماريو ميرا ملوڪ لتاڙيو لڪ چڙهي.

۳- ڏٺ وڃيئي ڏيئون ماري ماري شال،

اڃان توڻي ڪال، وڌو وڃ وڙهن ڪهي.

مٿيان ٿيئي بيت ڇڏيندي ۽ 'شاه جي رسالي' ۾ 'سر ڏهر' جي مضمونن کي مد نظر رکندي،

ن ۽ ق ۾ مختلف سرن هيٺ ڏنل ڪي خاص بيت هت 'سرود ڏهر' هيٺ مرتب ڪيا ويا

آهن. (۱) اصل. 'ساڙهه' (۲) اصل. 'نڪا' (۳) هي بيت اصل ۾ 'سرود مارئي' هيٺ ڏنل

هو، جتان ڪنيو ويو آهي. (۴) اصل. چال. (۵) هي بيت اصل ۾ 'سرود مارئي' هيٺ ڏنل

هو، جتان ڪنيو ويو آهي.

[۷] ڪنڊا اسان ساڻ، جي تون هليين موھ ڏي (۱) [نق]

تہ ڏينھان ڏک نہ ساريين، گھڻو ريجهائين رات
تون (۲) تهنجي ذات، پڻ رهاڻي (۳) پتن ۾ (۴).

فصل ٻيو

[۸] چاري نہ ماري، نہ ڪو لوڙائو لڙي
وڳا ويهاري ويسرا، پتن ۾ پاري
ڪاڏا ڪيڪانن تي (۵)، هڪن هزاري
سُرهي سا، عنات چئي (۶)، ڏڻ وطن واري
چارن رپاري، ڪيڙي هيٺ ڪنگهار جي (۷).

فصل ٽيون

[۹] پلي ڪي پونرن، جي واس وٺڻ آيا
تني ڪي ڪونرن، ڏنا هنڌ هنيين ۾ (۸).

— ❦ —

(۱) 'موھ ڏي' (اصل ائين). (۲) ن. 'تو' ق. 'توہ'. (۳) ن. 'پر رهاڻي' ق. 'پرڻايون'.
(۴) هي بيت اصل ۾ 'سرود مارئي' هيٺ ڏنل هو، جتان ڪٺيو ويو آهي. (۵) اصل. 'ڪاڏا
اڪيي ڪانن تي'. (۶) اصل. 'سُرهي شاه عنات چئي'. (۷) هيءَ بيت ن جي شروع ۾ ڪن
متفرقه بيتن سان گڏ لکيل هو، جتان ڪٺيو ويو آهي. (۸) هيءَ بيت ن ۾ 'سرود سر راڳ'
هيٺ لکيل هو، جتان ڪٺيو ويو آهي.

سرود مومل راڻو*

[۱] گُلبدن جون گُجريون، آرم اويڏيائون
 چوٽا تيل ڦليل سين، واسنگ ويڙهيائون
 مُشڪ محبت پاڻ ۾، لڳين لايائون
 ڪوڏان پوتائون ڪچُٺان، سيل سَنڌيائون
 اهڙي ۾، عنات چئي، راڻو رانيائون
 سَوموئي ڪينءَ پاهون، جو وڃي ڪاڪ ڦراڻو (۱).

[۱] سانوڻ مند، شريف چئي، وڃون جنهن ورن.
 اوءِ آنائين اڳريون، جي لوڊ، ڀري رهن.
 جهڙي پڪ پائين جي، تھڙو رتو منجهه اکين.
 جهڙو (۲) ماه هلال جو، تھڙي پير پيرن.
 پينسِر پوتا پڪ (۳) لڙهين، موھيو مٿن موتين.

* ن ۾، 'سرود ڍول عرف مومل' ڏنل آهي.

(۱) هيءَ بيھ، شاه جي رسالي، سر 'مومل راڻو' ۾ ۶، ۷ ۽ ۸ ڏنل آهي، پر ان ۾ ۳ ۽ ۴ ست ڪانھي. ميان محمد علي شاه ۽ ميان امام علي شاه کان ٻيٽل روايتن ۾ باقي چئن ستن جي پڙهڻي ساڳي 'شاه جي رسالي، واري آهي، انهيءَ ڪري ان کي ترجيح ڏني وئي آهي. ن ۽ ق ۾ پورين ست جي آخر ۾ 'ارم اويڏيائون' جي بدران 'ڏاٻر ڏڪيائون' ۽ هيءَ ست ۾ 'واسنگ ويڙهيائون' جي بدران 'جهڻي جهڻيائون' آهي. ه ست ۾ 'شاه جي رسالي' جي پڙهڻي 'انهيءَ ۾' آهي، ۽ ۶ ست جي پڇاڙي "جو ڪل ڪچر ڪي گڏو" آهي. (۲) اصل. جهڙي. (۳) اصل. 'پڪ'.

[۲] مومل، مومل، سهجان، ٿيون آتن آڏائين [نق]

سڃا وڻ سرڪند جا، چندن چيرائين
مر، ڪٿوري، ڪپوڙو، لووڻ ڪڙو لائين
راڻو ٿيون رانئين، اهڙي پر عنات چئي.

[۲] راڻو ريجهايو جيڏين، سڻ پٺن سندا پار [نق]

ڪن سينگار، سيد چئي، وجهن هزاري هار
وار وسهر آڳرا، مٿي ڪيس ڪپار^(۱).

وڏي مري آن ڪي، جي لائن تي لنگهن
آسن ٻاسن آن جا، پاڪيزا پٺين
ڪنهن ميان سناسي آيو، آتن مٿي آن
سوڌيون شڪارين، مين، ظاهر ڪيون جوکين
سرها شڪاري ٿيا، ته دايون ٿي ڌرن
تازي (۲) ڪاهيائون تڪيڙا، وڃن ۽ وهن
اچي ڪاڪ ڪنڌين ۾، ڌارو ڪيو ڏائين
ڪين آجهي آن ڪي، ته ڪين ڪاڻ ڪي ڪهن
جا مومل مٿن منجهن، سا راڻو ريبي هڻو.

[۳] هو جي ڪاڪ ڪناري ڪامڻيون، پائين هزاري هار [نق]

ڪٽواربون، قطب چئي، سهسين ڪن سينگار
تين جو پهرهڻ پهرم بادلا، ڏرڪڻ چڱيءَ ڌار
آن جي ٻوليءَ موها ٻاهيا، ڪن ڪونجن جيئن ڪٽڪار
تن جي لوڏي آيا لوءِ ۾، پٺين مٿي پڇار
جا مڙين جي مهندار، سا مومل ماڻي مينڌري.

(۱) اصل: 'جي هڻا ڪيس مٿي ڪپار'. (۲) اصل: تيزي.

هئا ساڻو سوار، پر مومل ساڻي ميندري.

[۴] ادا! تو آديس، جو تون اچين ساسي سمگڻو [نق]

ڪٿان ڪڻو ڪاڙي، ورنهه اي تو ويس

سو تون آجهون ڏيس، جتان تو راول رگڻا.

[۵] ڪ ڪوھنيو مند، ڪ سامي! تون سچي ڪرين [نق]

جو ڳي تينءَ جهر ڪڻو، جينءَ چوڏھين ماه چنڊ

سُرهو گهڻو سرڪند، بابو ٿو بويون موئي.

[۶] ڪ ڪالهايوءَ خلاف، ڪ سامي! تون سچي ڪرين [نق]

جو ڳي تينءَ جهر ڪڻو، جينءَ سو سورج صاف

ڪٿوريان خوش باف، بابو ٿو بويون موئي.

[۷] لڏن ليمي لام، وڌڻو پينگهون پٽ جون [نق]

[۶] سامي! ڪيچ سچي، مٿان ڪا ڪوڙي ڪرين [نق]

تون سچوئي لال ٿيو، ڪهڙي رگت رجي

ڪهڙي بات، بلال چئي، اوڏو تون اچي:

آٺان ئي بچي، مس اچي ڪو ميندرا (۱).

[۷] ليمي لام لڏن، وڌڻو پينگهون پٽ جون [نق]

سونهن سورجان اڳري، اهڙا پار پٺن.

ڪاري رات، قطب چئي، ڪر ڪيڙيون ٿيون ڪيون.

پڻو پٽ لاءِ ان پار جو، سوڌو شڪارين.

اُتان ئي عنبرِ جا، اَدِمّا عَذْبَانِ
 دِنگرِ دِتَ کُنڊينِ تان، اُنبا پاڻو اَن
 چِتَ چُڳيرِنِ آئِي، ڪاهيائون ڪيڪانِ
 آچئو آجهورِنِ ۾، ٿا ٻهڪن ٻورَ ٻهائِ
 ڪوڏن تان ڪَر ڪُنڀائون، تہ ڪَر ناندگن جا نڌانِ
 آئي گامِ گمانِ، لَتا لوڏيڙن ڪي.

[۸] باغ، باغيچا، بنگلا، راڻيون جت رمن [شق]

اوئسُ اُڀرئو عنبرين، ڪَر ڪهڻيون ٿيون ڪونِ
 اُتان ئي عنبرِ جا، چَٽا ٿا چُلن
 عاقل ڪي آچن، ڪاڻي انهي ڪاڪَ تي.

ٻائي ٻلاڻ ٻهه ڪهڻو، گهوڙن تي ڪهوڙن
 آتڻ مٿي آيا، ٿيڻو تماشو تن
 اڳين نيگيئون ٺاڻر جهيڙيون، جن جا سڙين پير يا موتين
 ڪيا آئي خوش ٿيا، ٻولاي ٻانهن
 راڻو ٺهڻي راڻين، ڪوڏن ڪوڏارين راڻي.

[۷] وڻو پڻگهڙون پٽ جون، لڏن منجهه ليار [ذق]

لاڻي لڳن اڳري، چمڪي ٿي چوڌار
 سڀي شڪاري ٿي، ڏرڻا انهيءَ ڏار
 مڙهندان مومل هڻي، مڇار، جيئن راڻو رجهائي جهليو.

[۹] ڪاهي آيا ڪاڪ تي، لڙي لوڊاڻي (۱) [نق]

جت پڌڻيون پيدا ٿيون، لڏن لاماڻي (۲)

خوشي ڪئون ڪين تي، ڪو جائنڌڙ ڄاڻي

راڻي ني راڻي، مومل ماڻي مينڌري.

واڻي - ۱

[۱۰] آيا ڪاڪ ڪهي، اي سڀ سڻي شڪاري ڳالهڙي [نق]

آب آرتي گاڏهون، وينا لال لهي -

آيا ڪاڪ ڪهي

[۱۱] ڏت ٻڻ مڙهين وقت، جي پيرين پائيمر پاهي جي [نق]

سائين ڪارڻ سڀين! مون ڏانهن مڙهه مڙهه

وڌي ٿي پڙهون ڪت، جي راڻو ريجهي جيڏيون!

[۱۲] راڻو ريجهي جيڏيون! ته مان سنئون سڀا ڪٿ [نق]

آءُ تر ڪارڻ سڀين! هنڌ سورين تي ماڳت

ڀلو ڪري پاڳت، جي سوين اچي شريف چئي.

[۱۳] واڳ ورائي وڌيا! ڏولا ڏت (۲) [نق]

ڪاڪ ٿي پڙهجي، قطب چئي، تون راڻن جو راءِ

اڳن ڪڙهو ڪڙهو ڪڙهو. ته سرڻيون ٿيو سڀا

مون توهين سڀن ڄاڻ، مومل چئي مينڌرا.

[۱۴] ساريان ڪڙهو سرڻيون، سوڍي جي سڀا ڪٿ [نق]

سوئي ايندو مون ڳري، ور ورائي واڳ

ڪاميل جا، قطب چئي، منجهه منجهان ماڳت

مينڌرا! پيريا پاڳت، راڻو ريجهي آڻيو.

آیا کاک کھی

۱. گرہو سرہو زید ہر، تھین دپ نہ داء۔

۲. کرہی کرایون رتیون، ذاتی ناگیلا۔

۳. پڪُون جي پانن جون، هاريائين حلقاءَ۔

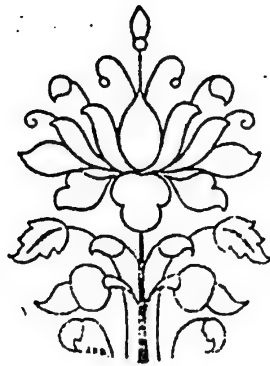
۳۔ پہا پرائی آئیو، لالی لڈوئا۔

۵. وگہ واسیائین پانہ جو سیٹی سرائیاء۔

کی جو کا تراء

* هيءَ وائي، شاه جي رسالي، سر مومل راڻو دے، پر ڏنل آهي، مگر ان ۾ مصرعون نمبر ۶۷۲ ۽ ۱۰۸ کن آهن. مصرعون نمبر ۳، ۴ ۽ ۵ رسالي جي پڙهني ۾ موجود آهن جتان ڪٿيون ويون آهن، پر ن ق ۾ ڪن آهن. وائي جي ٿانءِ (شروع واري ست) کان سواءِ باقي ن ۾ فقط مصرعون نمبر ۱، ۸، ۶، ۲، ۹ ۽ ۴ آهن، ع ق ۾ فقط مصرعون نمبر ۱۶، ۷، ۱۰ ۽ ۹ آهن. رسالي ۾ مصرع نمبر ۲ جي پڙهني ’ڪرهي ڪاڻيہ‘ رتا، آهي، ۽ مصرع نمبر ۹ جي پڙهني ’تون ڍاڻي ڍت ڏئي‘، تون راڻو، تن راءِ‘ آهي.

۶. پُوجَ پياري هُئيا، ڏاڻي ڏولِ ملاءِ -
ڪي جو ڪاڪ تڙاءِ
۷. ٻنهي ڪاڪ ڪنڌين ۾، پيو وڃي ڀرلاءِ -
ڪي جو ڪاڪ تڙاءِ
۸. مومل محتاجيون ڪري، عاجزيون اڳياءِ -
ڪي جو ڪاڪ تڙاءِ
۹. تون سوڍو، تون سُڀرين، تون راڻو، تون راءِ -
ڪي جو ڪاڪ تڙاءِ
۱۰. مومل ماڻي مينڌري، لٿس گيربُ گاءِ -
ڪي جو ڪاڪ تڙاءِ

سرود بلاول

فصل پهريون

[۱] سَمُونِ سِنْدِ سَمَن ۾، جَڪَري جِهُو نہ ڪوٺ [نق]

اڏو پهر، عِفاتُ چٽي، آيو ايئن هي چوٽ
الا! اچي ڪوٺ، ڏڏُ وڏو ڏانُ گهري.

[۲] ڏڏُ وڏو ڏانُ گهري، هوٽياڻي هٽاءُ [نق]

سَمِي سَخاوتَ جو، نہ گِيرُ نہ گاءُ
جاءُ وڌلو آءُ، تہ ڏئين ڏان پين کي (۱).

[۳] پيهي پَن پاڌار ۾، جت گهرُ گنگا جر راءِ [نق]

چڏُ حِلا هن هنڌ جا، تون جڪري پاسي جاءِ
اوڏوٿي، عِفاتُ چٽي، گِچُ تنهن جو گاءُ (۲)

سُڪن ايندو ساءُ، ويندي ويله وسري (۳).

(۱) ن. 'جاءُ وڌلو آءُ' ڏيئي ڏڏُ پين کي. (۲) ن. 'گالهه تنهن جي گاءُ'. (۳) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر بلاول د - ۲، ۾ موجود آهي، جتي ئي ست جي پڙهڻي هن طرح آهي: 'ڪر باد الناهه کي، گچ تنهن جو گاءُ'.

[۴] پيهي پڻ پاتار ۾، جت گهر گنگا جر جام [نق]

شڪستن سيد چئي، تڙت ڪارائي طعام
جه واسريو وريام، ته ريليندو روئنن ڪي.

[۵] پيهي پڻ پاتار ۾، جت گهر گنگا جر گل [ر]

حالا چڙهن هنڌ جا، پورا هڏ ۾ پل
پاڻوندر بينو ڏسي، ڀريو ماڻڪ مل
سور تنهن سان سل، اي ڏاڏارئي ڏڏن جو (۱).

[۶] آڪين پنون نيهن، جن گنگا جر گڏو [نق]

سڪڙو ٿي سرڪ ڪي، ڪالهه سڄوئي ڏينهن
سندو موتين مينهن، تن تي جال وسايو جڪري.

[۷] جي آڻ ستي آهين، ته ڏڻ اٿان ئي ڌار [نق]

پاڻوندر پاتار ۾، جاءِ جڪرو جهار
پرڙي ٻيٽ ڪنڌار، وڃي لهريون لڳيون.

[۸] سمون سانوڻ مينهن جيئن، رات وسي ڏينهن [نق]

[۹] گنگا جر ڏونڊه گس، تن ڪوڙين لاي ڪيترا [نق]

طاماعن (۲) تيت ٿئي، ويندي وڏي وس
ڏين جي ڏاڏار ڌر، چارون ٻهر چس

(۱) ميان امام علي شاه کان ٻيٽل روايت مطابق. (۲) اصل. 'طاماعون'.

جيئن گهرجي جن کي، تن ڏياري تيئن
ڌاتر سڄي ڏيهه ۾، تون قرض ڪڍين ڪيئن
وڃ گنگا جر سين، ته سڪي ٿئين سيد چئي.

[۹] راءِ وٽ رهاڻي، سدا سوانين جي [نقا]

آچي آسائن ڪي (۱) خزانن ڪاڻي
جنگ نه پسن (۲) جڪرو هلي هوڻي!
ڌارت ڏيهائي، پڇي گهوٽ گهڻن جي (۳).

[۱۰] جو وهي سو لهي، ذات نه آهي ذات تي [نقا]

آريون ابوجهن جون، سمون ڄام سهي
جو راءِ وٽ رات رهي، تنهن کي جڪي
جانڪيتان نه ٿئي.

ڪٽيئن ٿا ڪسڻ، مڃا ماڻ شريف چئي.

[۸] چڙهي چڱي ڪري، گهر ۾ سڀڪو ڪاءِ [نقا]

تن هيتي هيتي ڪٽيئن، جي نتر پڻ لاءِ
سڃاوت، شريف چئي، صاحبن سڀيءَ
مال ميڙي گهر ۾ ماءُ! ڪيني نٿو نه پاڻ مين.

[۸ج] ڪيني نٿو نه پاڻ مين، ميڙي ميڙي مال [نقا]

جي سڃاوت سڪيا، تن کي ڪين ڪري بندو ڪال
جو ٿيو پياڻي جو پال، ته ڇڏ سرفا شريف چئي.

(۱) اصل. 'آساڻونن کي'، (۲) اصل. 'پسي'، (۳) ن. 'ڪوٽ ڪرن جي' ق. 'ڪوٽ ڪرن جي'.

[۱۱] سمن سميجن ۾، جڪري جهو نه هوءَ [نق]
 سيد چئي، سوالين کي، عاقل ائين هي چوءَ
 جينءَ گهرجي جن کي، تن کي ڏيان توءَ
 سام سمي جي هوءَ، جيڪي ٿئي جهان ۾.

فصل ٻيو

[۱] آيا ڏونه ڪرن، هي جي ميرا مڱڻا [نق]
 ترُت لاهي تن کي، ويلهن جا ورن
 مٿي ميرن راضي ٿئو، ڏان گهرن جينءَ ڏن (۱)
 پهنجي [منجهه] ڀرن، ان سين هر دم
 همٿائي ڪري (۲).

[۱] ڏين ڪم ڪرن جو، دان ڏئي مٿي نه دم [نق]
 عاقل آسان کي، گوندرو لاهي غم
 سخاوت، شريف چئي، جام ڪمائي چم
 راج تنهن جي دم، ته طاماعو تار ٽهن.

[۲] آيو چوئي ائين، ڀلي ڪري آيا [نق]
 جيئن گهرجي جن کي، تن ڏياري تيئن
 سخاوت، شريف چئي، ڪي همٿائي هين
 ڪهوڙا ڪهڻن جيئن، ڏئي موچارا مڱهن (۳).

(۱) اصل، مٿي مون راضي ٿئو، ڏان گهرن جينءَ ڏن، (۲) ق. همٿائي ڪري، (۳) اصل، مڱهي.

[۲] ڏڏُ تي ڏان گهر، ڇڏ وڃا جو ورنَ [د]

انئي پهر، عناتُ چئي، آيو پاڻ پرنَ
ڪوڙئين ڏئي ڪرنَ، نيلون نامَ ڏئين ڪي (۱).

[۳] ڏڏُ تي ڏان گهر، وڃا ويڙهي لاه [د]

انئي پهر، عناتُ چئي، آيو پاڻڏ گچي ۾ پاءُ
ته ڍڪي ڍولُ سندا، اوڳڻ اڳيان پوڻيان (۲).

فصل ٽيو

[۱] ٿر ڏونگر جي وچ ۾، منهن ڪئو آچن جي [نق]

[الف] ڇڙهن، چونڌڪيون جنهن سڀن، ڪارهن لڪ ڪروڙ [نق]

پرو پيڳڻن (۳) ناه، ڪو، جيلبيبي جسوڙ (۴)
آلندي آيو، ڪاه، (۵) جنهن سن ڪوڙ (۶)
دودو تان نه دهليو، ڏيڙ ٻسي ڏوڙ (۷)
مالن (۸) چوءِ مٿي ڇو، هلي آبي هروڙ (۹)
ڪوڙيو ڪارڻ ڪهور (۱۰)، سرتيون جهلي سوڙو.

[ب] اٻڙا! آيون تو گري، سي مائو! سرتيون پس [نق]

آڪه، اڙين آهين، تو جاڙيجا! جس

(۱) هي بيت 'شاه ديواني جي درگاه' (ثري، تعلقو ماتلي) جي جهوني مسجد جي اندرين ديوار تي لکيل هو جتان اٿاريو ويو. ان بعد حاجي عمر چانڊي جي زباني روايت موجب قلمبند ڪيو ويو. پڻ هيءُ بيت نصرپور جي هڪ قلمي بياض ۾ قلمبند ٿيل مليو.

(۲) هي بيت 'شاه ديواني جي درگاه' جي جهوني مسجد جي ديوار تان اٿاريو ويو.

(۳) ن. 'پيڪن' (۴) ن. 'جسول' (۵) اصل. 'ڪاه' (۶) ن. 'ڪول'. ق. 'ڪوڙ' (۷) ن. 'ڍول'، هيءُ سٺ ق ۾ ڪانهي.

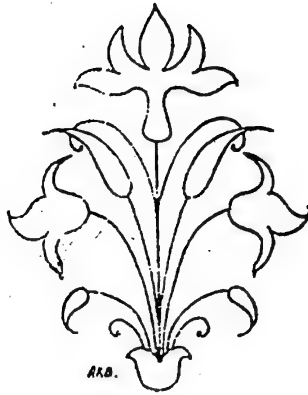
(۸) اصل. 'مالن' (۹) ن. 'آئين هروڙ' (۱۰) ن. 'ڪريو ڪارڻ ڪول'.

ڪٿي سمو آٻڙو، سرٿيون (۱) جهن ڳري
 سو مروتائي ڏي، مڃڻ آڇل عيراقين نه سهي.
 [۲] گجي ڏي گوڙيون، در چلپين ڳر سرٿين (۲)
 [نق] ڏسي هڏ نه ڏهسيو (۳) ڏر ڏير ڏوڙيون (۴)
 سي لاکي (۵) نه لوڙيون، جي تو آجهي (۶) آٻڙا!

آيا (۷) عيراقين (۸) چڙهي، تن ترڪين (۹) ناه ترس
 اڳيان ڪنڌورن ڪيلو وارنو، جني منهن ۾ مس
 هٿيو هوڻيڪن ڪي، لاهين قطب چوڪ ڪس
 سمون ڄام سرس، آت هٿي مڃيرو ميصرون.
 [۱/ج] سامون سمي جهليون، تو آلادين اچي
 سانگيون سائين هت ڪيون، مڙ اوراهون اچي
 جاتڪيتان، يوسف چئي، ان وٽ اهڙو رنگ رچي
 الا! شال بچي، عالم ان آڇل کان.
 [۲] گجيريان ٿي گجيئون (۱۰) تنهن چلپين چيهه نه ڪوءِ
 [نق] متهانئي محمود پڙ (۱۱) جن جو منجهه مجلس هوءِ
 ڪافر ڪٿو ڪرماڻين (۱۲) جنهن تي هئي دانهياڻي جوڪ
 ’ميم‘ جنهن جي من ۾ هت سنبهي سوء
 مڱن سوڀ، شريف چئي، اٺو ٻهر اوڪ
 ڪرهل پريان ڪوءِ، او سائوڙ سگهو سانڍو (۱۳).

(۱) اصل. 'سرٿيون' (۲) اصل. 'آٻڙا' (۳) ق. 'عراقي' (۴) اصل. 'ترڪين'. (۵) ق. 'ڪهر سرٿين در چلپين' (۶) ن. 'ڏسيو' (۷) ن. 'ڏر ڏير ڏوڙيون'. ق. 'ڏر ڏير ڏوڙيون'
 (۸) اصل. 'لاڪين' (۹) ن. 'اڃا' (۱۰) اصل. 'ڪجڻو' (۱۱) ق. 'پڙ' (۱۲) ق. 'ڪرمانِي'
 (۱۳) ق. 'ساڌنو'.

[۳] سر تان سرڻيون (۱) نه ڏيان جي هميراڻا ٻارَ [نق]
 مون وٽ مهائين گهڻا، تون ڪر ٺاڪر مير ٺهاري
 آئينو، عنات چئي، گنهائي جاڙيجو يار
 رڻمل رب آهار، ٿو سڄو سونهريون هڻي.

AKB.

سرود ديسي

فصل پهريون

[۱] گولي بندي ڏاهم، زر خريد (۱) جتن جي [نقا]

آچيڻ، عنات چئي، هت آريچن آه
سومان سڏ سٺاء، جين پانهي ڪوئين باجهه سين (۲).

[۲] پانهي پانهوئي، ڪنيز ڪ ڪيچين جي [نقا]

بئي ٻاروچي هت ۾، سر - چڱون چوئي
لاهي! عنات چئي، وجهن ۾ ويچوئي
معذور ڪي موئي، پچندا پڻ - ڏڏي (۳).

[۳] ڪنيز ڪ ڪيچين جي، پانهوئي پانهي [۱]

مي ڪيئن وڃن وري، جتي جي اندر جاني
آڱر آساني، شل ڪيچين جتي ڪام ٿئي (۴).

(۱) ن. 'زرخريدي' (۲) غيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڪوٽياري ۲ - ۳، ۾ پڻ موجود آهي، جتي پيءُ ست ۾ 'اڄ پڻ عنات چئي'، غيءَ ست ۾ 'سومان سڏ سٺاء' آهي. (۳) غيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڪوٽياري ۲ - ۳، ۾ غيثنءَ طرح ڏنل آهي:

ڪنيز ڪ ڪيچين جي پانهي پانهوئي
بئي ٻاروچي هت ۾، چڱون چوئي
پانهي ڪي موئي، پچندا پڻ ڏڏي.

(۴) ميان محمد علي شاه جي روايت مطابق.

[۳] آئي بوءِ بَنِيورَ کي، سرهي منجها ساٿَ [نق]

بيٺا بازارين ۾، لائي جَتَ جَبَاتَ

دراڻَ (۱) ديوار ٿيڻ چڙهڻو (۲) ٿيون راڻيون ڪن

رٿاتَ (۳)

پنهون آندي پاڻ سين، جهڙيائي جماتَ

اُٺن تان، عناتَ چئي، لٿي جاڙَ جَڪاتَ (۴)

سندي هوتَ حماتَ، ڪيچَ پهتو قافلو (۵).

[۳] تن جو ساٿَ سچوئي سرهو، هي جڀي هوت اچن [نق]

خوشبوءِ ڪٿوريان ٿي گهڻي، سرَ ۾ن مَلي تَن

راڻيون رهاڻيون ڪيئون، ٻايون ٻوليون ڪن

جنهن جي سونهن سورج جهڙو ڪو، سوسردارُ سين

اوڏا عزيز اَنَ جا، ٻيا ٻن چارَ چيون

پُٺي پنهنون چامَ جي، سيمي سُونين

بازارَ منجهه پنيورَ جڀي، پينرا ٿا پوئڻ

اچي اوتارا ڪيئا، جوڙي منجهه جتن

قطب چئي ڪن، اجهو آريائي آهين.

[۳] پينرا هن پنيور ۾، مون جي سين ڪيا [نق]

ان جڀي ڪرهن ڪلنگيون، قطب چئي، پينرا تن ٻيا

آئي عطر اوتيا، جڏَ پنهنون ٻيهر ٻيا

سُرَها ٻيهر ٿيا، سڄي سن شهر جا.

(۱) ن. 'دَنتر' ق. 'دَنتر' غالباً 'دَنتر' = (سهيون زالون). جتي دَنتر ڏون، جوتا چڪ ڪيو (شاهه) (۲) ن. چڙهيون.
(۳) اصل. 'رواٽ'. (۴) اصل. 'زڪواة'. (۵) شاهه جي رسالي، سُر ديسي ۵-۷، ۾ هيءَ بيت فقط ٽن سَن (۱، ۲ ۽ ۶) سان ڏنل آهي.

[۴] سُرهي منجها ساڻئين، آئي ٻنپورين ٻوءِ [نق]

جتن جباتون لائون، ڪي هلرين هو

ڪٿوري ڪرزين ۾، ڪين اچي آءِ

سسئي آت، سيد چئي، ريڙهي پسي روءِ

ان گولي آهيان گل ٻوءِ، تون سڃاڻج ساڻ ڏئي!

[۵] ڪيچي ٿي ڪنهن سٺا، ڏسايا ڏيرن [ر]

آئي اٺ جهيڪڻا، مهري مهمانن

مهنجي اڳيان تن، شل وائي ونڱي ڏٺي (۱).

[۶] چال ۾ پاروچا وڃين، دوس مهنجا دور [نق]

[۵] ڪنهن ڪيچي سٺا مون، تن اچي ڏسايو ڏيرن [ر]

اهي احمق آري ڄام جاءِ، وارا تان نه وران

ساڻي پٽ سڃات جون، مهارون منجهن

آئي اٿن جهيڪڻا، ڪرها ڪيچ ڏئين

صابر! اڳيان تن، ڪانهي جاءِ جواب جي (۲).

[۶] ڪنهن ڪيچي سٺا مون، سچ ۾ آيا سهي [ر]

مون لوڙهي ۾ لکيا، نه ڏاڍو ڪندا هي

ڪن ٿا پارسي پاڻ ۾، ٻرو بگيرو زي.

آءُ سنڌي سمجهان ڪينڪي، مون سان ٿا عربي ڪن اي

من ريتڪ و من نبيڪ و ما دينڪ، چون اکر اههي

تني مهندان وري، شل وائي ونڱي ڏٺي (۲).

(۱) ميان بخشعلي شاه جي روايت مطابق. (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو. حاجي عمر چيو

ته صابر، بلال شاه جو خليفو هو، ۽ هي ٻئي بيت ان جا چيل آهن.

تن ۾ طاقت ناهه ڪا، تون پنهنون ڄام ڀرور
اڪڙيون، عنت چئي، پوتيون انهي ڀور
هٿان هوت حضور، جيان جانڪيتان نه مران.

[۷] ڪڙيا، پيندي، ڪرجينون، سليطا ڀورا [۱۰]

اٿن سر، عنت چئي، نڌائون نورا
مون پانيو گورا، پر سالا ڄام پنهنوءَ جا (۱).

[۸] ڪڇاڙٿان ڪاهي، شتر اُن سينگارڻا [نق]

تليون، ڏونر، هاريون، پلاڻيون پائي
اٺ پٽ (۲)، عنت چئي، ڪرهل ڪڏائي
بانڀڻ ڪي ڀروچ جو، آسرو آهي

[۸] ڪرھا ڪيچ ڦڦلات جا، شتر سينگاريا جن [نق]

پنه ڪيائون پاڻ ۾، چيريون چوڙيون تن
متان اوڏي ۽ وير اٿن ۾، تليون ڪين ٿيڪن
آنيو آڏي ۽ رات جو، پوئين ٿا ٻڌن
مڃن سڀني ڪي سار ٿئي، ٻوٽا ڪين پيڪن
وٺي ور وٽ ٿيا، چاڙهي تي چانگن
ڪاهيائون، قطب چئي، بگدي بلوچن
مون گهر مان اچن، آهيان جن جي آسري.

(۱) ميان بخشعلي شاه جي روايت مطابق. (۲) ن. 'پٽ پٽ'.

واڳون ورائي، ڦيرين مان فقير تي (۱).

[۹] اٺ پٽ، عنات چئي، سرن م موڏا [نقا]

ڀوڀو ڀوڀو پائيان، ڪرهن ڪي ڪوڏا

چارين جي چانگن ڪي، ورائي (۲) گوڏا

آلگاري (۳) اوڏا، ته وڃي پهچندا ڀرين ڪي.

[۱۰] ڪوءِ وڃڻ وائي، هلڻ سهان نه هوت جو [نقا]

کڙيا، پينڊ، ڪرڇيون، ڪشين م ڪيچائي

اسباب اُن (۴)، عنات چئي، سونهن رکيائي

ڏسڻ ڏونگرين ڪي، تن ڪي تسلائي

مارم تون مائي (۵)، ته آنءِ ريجهائي رهائيان (۶).

[۱۱] سڀئي چونديون ساءِ، اهڙي ڳالهه عنات چئي [نقا]

وجهيو اڪيون ويسري ور ۾ ويٺي آه

(۱) شاه جي رسالي، سرديسي د-۷، ۾ هيءَ بيت شاه جي نالي سان ڏنل آهي:

شتر ان سينگارڻا، ڪچاڙڻان ڪاهي ٿايون، ٺونر، هلوڀون، وٺا چير ڇمڪائي

لنگهيا لڪ، لطيف چئي، ويا ڪرهل ڪڏائي ٻانهن ڪسي ٻروچ جو آسرو آهي

واڳون ورائي، ڦيرين مان فقير تي.

(۲) ق. ورائي (۳) ق. انڪارڻا. (۴) اصل. 'اسبابان'. (۵) اصل. 'معدور مارم تون مائي'.

(۶) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڪوهياري د-۷، ۾ پڻ عنات جي نالي سان موجود آهي،

جنهن ۾ چوٿين بيت جي پڙهڻي 'ڏسڻ ڏونگرين جو' ۽ آخري بيت جي پڙهڻي 'مارم تون

مائي، ته روئي هوت رهائيان، آهي.

پنهونءَ سين پيٺاءِ تون ڪينءَ آساري اوجھرين (۱).

واڻي *

سائين ننڍا (۲) بار، تان تون رات سڄيائي سمھين [۱۵]

سليطا شترن تسي، ڪاهيائون قطار.

سائين ننڍا بار

پڇي ڏھ ڏيرن جا، وڇاين نه وار.

سائين ننڍا بار

جي اوجاڳي تو ڪئا، اکين ۾ اوتار.

سائين ننڍا بار

تو ڪي نياڻون نه پاڻ سين، ڪهلئان ڄام ڪوهيار.

سائين ننڍا بار

آني جي، عنات چئي، پڇي ونءَ (۳) پيزار.

سائين ننڍا بار

(۱) ق ۾ هن بيت جي پڙهڻي هن طرح آهي:

وڇوڙو اکيون ويسريون ور ۾ ويٺي آمد

تون ڪين آساري اوجھرين، پنھونءَ سين پيٺاءِ

آني ڪي ٻاڏاءِ، سان ٻاجيائي مون ڏٺي.

* هيءَ واڻي ن ۾ اصل ’سرود بلاول‘ جي متن جي حاشي تي لکيل عئي، جتان ڪٽشي وٺي آهي.

(۲) اصل، ’ننڍا‘ (۳) اصل، وٺا.

فصل ٻيو

[۱] هوتن ڌاران هاڻ، مهنجو قدر ڪير لهي [نق]

ستيس تيله سرتيون! اديون! هيس اڃاڻ

ساڻي سنجهي لنگهڻا، پره اڳي پاڻ -

تون تن پني ڏاڻ، ته سڪين پئين سسئي!

[۲] ڪوه ڪجڙاڻا روءِ، جتن لئي نه جاڳهين [نق]

[۱] هوتن ڌاران هن ڏيهه، مهنجو قدر لهي نه ڪوه [نق]

ريءَ رات رڀارين، هت پاڙيچيون! ۶ پوءِ

سونهيون جو ساڻن جو، سو محب مهنجو هو

پتلن ميڙان پوءِ، بسا ڪاڻ قطب چئي.

[۲] ما تون ڪيئن سوکي، جا ساريون راتيون سمجهين (۱) [نق]

باسين چوند، بلال چئي، اوجاڳا اوکي

ماريندءَ موکي! صبح سڪت پرين جا (۲).

[۲] آئيءَ اساري، ننڊ نه ڪجي ايتري [نق]

جاڳي جڙ نه هارين، جيئن ورونهن واري

پُرج پير پنهنوءَ جي، پره جو ٻاري

جتن چياري، وري وندر وٽ ۰

[۲] جڏهن جتن لڏيو، تڏهن ٿيم سار (۳) [نق]

ڏاڍم هوند ڏاڳين ڪي، وٺي چوڻي (۴) وار

پنهور منجهه، بلال چئي، ٿري ڪن ٿوار

پنهنوءَ جي پيار، سرتيون ساڻ نه ڇڏيان.

(۱) ق. 'سيج وڃايو سمجهن، ما تون ڪيئن - موکي' (۲) ق. 'پور پرين جا' (۳) ق. 'ٿيم نه سار.

(۴) اصل. 'چئيءَ'.

اُپنين (۱) چو نه، عنت چئي، جڏهن سونچل

سائين سوء

پانين چوء: 'پروچ ڏونه ڪيچ هلندي ڪوء' (۲)

اي پر ڪپر هوء، جين هوء سانگي تون سمهين.

[۳] سسئي سڪ سهاء، ڏيرن ڏونگر سين وڻين [نق]

وڏا وڻ (۲) وء ڳرا (۴) ڍڄان تنهين ڊاء

آيل! ٻاروچن ڪي، ريجهائي رهاء

مان مهنجي ڪاء، چپر-ڌڻي سار لهي.

[۲] جڏهن جتن لڏيو، جي تڏهن ٿيم خبر [نق]

چئي سين چانگن ڪي، وڌم سیت سهر

پنيور ۾، بلال چئي، صبر ڪن صابر

اولسي اڪاير، آء جتيائي نه جيئي.

[۲] رات ڪسيندي ڪرها، جي پـرو مون پيو [نق]

ته ٿيو مشاهدو ماڻهين، جو عين ڪامڻ ڪر ڪيو

سائـر ساڻ سرتهين، عوند پنهنوء پيچ پيو

پر واري ڌرم ور ڪي، هوند پانهين ساڻ پيو

ڪارون ڪيچن سين ڪريان، ته وڻين آئين وءو

ڪنيزڪ، قطب چئي، نات هئي سسئي ساڻ نيٺو

آريائي اعو، پئڪو سئج (۵) پٽار! مون.

(۱) ق. ائين (۲) عي-ست ق پر ڪانئي (۳) ق. وڏا ور (۴) ن. 'وءڪرا' ق. وءڪرا

(۵) ق. سڻ.

[۳] ڪرڙا ڏونگر ڪيچ جا، جت بیدي سڄي بر [د]

آن سونهي، عنات چئي، ڏوريندي ڏونگر
ويچاري ڪي ور، والي! ميڙج وَلَهو(۱).

[۵] ڪرڙا ڏونگر ڪيچ جا، جت سڄن نر نيلا [ر]

آچن اُت، عنات چئي، هيڪلي حيل
جن جا ور نه وسيل، تن پاتارن پيلي ٿئين(۲).

[۴] سونهي ٺاه، سڄ بر، بدو منجه، ٻرن [نق]

ٻانڀڻن، ٻيلون ٻڌيون، چيتا منجه، چرن
هيڪلائيءَ جي هنڌ تي، آهي گهاءَ ڪورن
و هلا هوت ورن، ڪل - ڪارئي قطب چئي.

[۵] وڏا وڻ وڻڪار جا، جيت پون مينهن ماڪون [نق]

سڄن ٿيون، شريف چئي، اڳيان هاڙهي جون هاڪون
جتي اينديون اوطاقون، اتي وجهيچ ٻاجه، ڀروچ ڪي(۳).

(۱) ميان امام علي شاه کان پيتل روايت مطابق. (۲) ميان امام علي شاه کان پيتل روايت مطابق.
شاه جي رسالي، سر آبري د - ۲، هيٺيون بيت ڏنل آهي:

وڏا وڻ وڻڪار جا، جت نانگ سڄن نيلا
اتي عبداللطيف چئي، آچن هيڪلين حيل
جت ڪڙم نه قبيل، تڏهه رسڻ رهبر راه بر.

(۳) ميان بخش علي شاه جي روايت موجب:

تن جون، شاه شريف چئي، سڄن هاڙهي منجه، هاڪون
اينديون اوطاقون، اچي پاتارن پيلي ٿئين.

حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب آخري بيت جي ٻڌڻي:

جت اينديون اوطاقون، اتي اچي پاتارن پيلي ٿئين.

[۶۱] ڪرڙا ڏونگر ڪه گهڻي، جت بڙيڪت بيريان [نق]

آت ڏاهن ڏاهپ وسري، حريفن حيريان

سسئي لنگهڻو، سيد چئي، محبت سين ميدان

[۵۶] ماڏا ڏونگر ماڳ جنهن، لڪيون گهڻيون لست [نق]

آت چيتا چور، مولين مور (۱) ٻيا سڀڃاڻا سسست
سره سانورا، گيرن گانورا (۲) ٻرن بانورا، جت
راڱن جي رهست

پنهون ڄام پنهست، آت موت قطب چئي ڪارئي!

[۴۷] سرن ماڳ مٿي ٿيو، جن جو واڪو منجه، ويڙهن [نق]

چراڪ چيتا چور گور (۳) سڙهيو (۴) سڙهن

جهرڙ (۵) جهڙا ۽ جهنگيون، جت نانگ مٿي نهڙين

ڪنهيءَ وير، قطب چئي، زهري ۾ جهڙن (۶)

يلا ڪيچ پيڙين، آسونهي سين ساڙي (۷)،

[۶۲] ڪرڙو ڪانپو ڪيرڙ (۸)، رات ڏنائين ره [نق]

مونڪي پنڌ پري ٿيو، ڪرهن پانيو ڪوه

سمهن جو سرتيون! ڏونگر لاڻو ڏوه

توڙان ٿيس توه، بهتي ڪيچ قطب چئي.

[۶۳] هاڙهو، پٽپ، هگور نٺن (۹) جبل جاڏا جيت [نق]

ٻانپ ٻڙاڙون ڪيتريون، تانگهون گهڻيون تيت

اڳيان سڄي هيٺ حب جي، جت ناه مروئن مت (۱۰)

هوت! وعلو عيت، آت ڪارڻ ڏئي قطب چئي.

(۱) ق. بولن مور (۲) ق. 'گينورا' (۳) ن. 'چولڪور' ق. 'چولنڪور' (۴) اصل. 'ساراهيو'

(۵) ن. 'جهرڙ' ق. 'جهڙو' (۶) ق. ٻي ٻڙهي 'چيڙن' (۷) ن. 'آسونهي سين ساڙي' ق.

ق. 'سونهي سين ساڙي' (۸) ن. 'ليسر' (۹) اصل. 'هميرن' (۱۰) اصل. 'جت مروئن'

جن جو آرياڻي اڳوان، تن کي ڪانهي
باڪ بهير ۾^(۱).

[۷] اونهان، گونهان، گهاڙيون، جت آڏا جاڏا لڪَ [نق]

زهري، بحري، باز برن ۾، چلڻو پائين چڪَ
نيون، نڪون، نوڏڙا، جت آڙلون آما اڪَ
منجها اڪند، عفات چئي، هلي ڪارڻ حق
جت جهولا لڳن جهڪَ، اُت ڦيرج واڳ
فقير تي.

[۸] راڪس ريڪس، گلي، گور ڪر، گو گينور، لڪ لس [نق]

[۹] گيد گيندا، پند پيندا، جت سرهن سيجاڻا سينهن [نق]

آڪر، انب، آريون، جت پُون، ماڪُون مينهن
ڪرڙا اُت، قطب چئي، ڏاڍا ڏين ڏينهن
هيءَ نسوريائي نينهن، پوچائي پرين ڪي.

[۱۰] ڏيڙ نڪُون، ڪڙڙا ڪيچُون، اُت ڪور ڪرن جا گسَ [نق]

ابايل آڻيئون، پيا لوڪر گهڻا لس
ويئون آهن واٽ تي، اُت تانڪُون ڪيو تسَ

(۱) شاه جي رسالي، سرديسي ۶-۷، هيءَ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

ڪرڙا ڏونگر، ڪاه گهڻي، جت برهت ۽ پيان
ڏاهن ڏاهپ وسري، ڏاڏا حريف ٿي حيران
سسئي لنگيڙو سيد چئي، محبت سين ميدان
بنهن جو آرياڻي اڳوان، تنهن کي ڪونهي باڪ بهير ۾.

(۲) اصل، 'آرڙو'.

آريائي جا، عنات چئي، ڏونگر ڏيندءَ ڏس
سنڌي چانگن چس، وڃي پير نرنءَ پڻ ۾ (۱).

[۹] ڪڻ ڪهو، نر، نيت، نڙ، جت ورڪ وسهر ويڙ [نق]

ات پير نه پئي پاهيڻ، ڪنهن مجازيائيءَ مـ
هيءَ هلي ڪارڻ هوت جي، پئيءَ سات سـ
قطب چئي ڪيترا، تنهن کي جيتل ڏنا جـ
پـتـيائي! پنهنوءَ جي تن ۾ آهي ترسـ
تيلان رهيا رس، وڃي پائين جا ڀرڻ سين.

[۸] ساڻي سنجهي هليا، ڪاهيائون قطار [نق]

سـتـي هـس جـيـڏـيـون! صـبـح تـيـم، سـارـ
هـلـي هـوت چـيـت ڪـري، اللـه تـو آهـار
آڏا ڏونگر لڪيون، جت ٽاڪڻن جي تـوار
ڪارا رڇ (۲)، قطب چئي، چوڌاري چوڀار
پـرـنـ مـٿي پـوـرا، جـيـت هـيـڪـانـدا هـزار
پـڄـتـي مـون پـيـزار، آت موٽج چار چين جا.

[۹] ڪيٽ ڪـهـو، وڻ لال لـهـو، سـڄـن مـنـجـه، سـيـار [نق]

گولاڙا گرن تي، نـرـبو پـون لـيـار

(۱) ميان امام علي شاه کان مليل روايت موجب عينيون بيت ملن، جو ٿي سگهي ٿو ته ڪ
جدا گانه بيت هجي:

مٿان ڪي ماندي ٿين، اڳيان وندر ٿيندءَ وس
الن جا، عنات چئي، ڏونگر ڏيندءَ ڏس
نير ٿندا پس، تـ پـير نـرنـءـ پـڻ ۾.

شاه جي زماني، سر آبري د - ۲ ۾ پڻ هي ساڳيو بيت هن طرح ڏنل آهي:

مٿان ڪي ماندي ٿين، اڳيان وندر ٿينديئي وس
اولن جا، عنات چئي، ڏونگر ڏيندءَ ڏس
سنڌي چانگن چس، پير نرنءَ پڻ ۾.

(۲) اصل. 'رڇ'

آونهان ڪن، عنات چئي، پون پوارئين پيڙ
سا منڌ مين سين ميڙ، جا واقف نوڻڪار جي.

واڻي *

هلي هلي ماءُ! مون ڳالهه سڻائي ڪيچين جي ڪاء [ن]
پري پري پس، گنگن جي گساء (۱).
ڪيچين جي ڪا
ڪو جو ڏس ڏيرن جو، توکي ني ڏيندا.
ڪيچين جي ڪا

ڪيچين، پيرين، پاڻرو، ويڙهيو جهلن وار
پنهون! پرتيائي جي، پندج آت پاڪار
پيرو ڪيچ پتارا ڪاڻ تي قطب چئي.

[پ] ڪاريهر، قطب چئي، جت ڪارا (۲) راڱا روجهه [نق]
ٿانڪاريون سير ٿنڪرين، ڏونگرن جي ڏوجهه
پون پوارئين پو گهڻو، سونهن پوئي نه سوجهه
آهيان گهڻي (۳) اوجهه، تو دلاسي دوست جيان.

* هي واڻي ن پر 'سرود پورب' جي حاشيي تي ڏنل آهي.

(۱) اصل ۾ هن واڻي ۾ جون هي ۽ چارئي مصرعون جدا ڏنل ڪين آهن؛ البت هيئن طرح سٽون ڏنل آهن جن جي آڌار تي مصرعون قائم ڪيون ويون آهن:

"پري پري پس، گنگن جي ڪس
توڪي ڏيندا ڏيرن جو ڏس
آي مون چپر چٽ هوائي
ڪيچين جي ڪا هلي
هلي هلي ماءُ مون ڳالهه
سڻائي ڪيچين جي ڪا
سا واڻي جا نوڻڪار پر."

(۲) اصل. 'ڪاڻا، (ڪاڻا). (۳) اصل. 'گهڻو'.

اي مون [عطر اڳري] چير ڇت سهاڻ-
 ڪيچين جي ڪا
 وائي جا وٽڪار ۾ [سائي مون سيباء]-
 ڪيچين جي ڪا

فصل ٽيو

- [۱] برفتن جي بات، وندر ٿيس ويڙ ۾ [نقا]
 ڏوري ڏه، عنات چئي، تڻڪ تني لئي تات
 روجهن گڏي رات، هوت پنچندي هب ۾.
 [۲] ڏونگر ڏنا نه مون، چانگن آڳ چڪاسا [نقا]

- [۱] آهي انهيءَ پار ڏي، سسئيءَ سڌ گهڻي [نقا]
 ’بيا، برفتن جي، وائي سمنڊ وٺي
 مشڪان مٿي پائڻيان، آن جي پيرن جي پٽي
 لايان لال لڱن ڪي، ڪٿوري ڪٽي
 ٿي قربان، قطب چئي، چاڻي هڪ ڏي
 وڃان واک وٺي، هٿان هوت حضور ۾.
 [۲] آت نه اوڳارين، ڏاڳن ڏيه، چٽاڻيو [د]

- اهي ٻوٽا هاڻ، بلال چئي (۱)، منجهون ٿا هارين
 سفر ٿا سارين، جيڪو ڪيچ پرايون پنڌ ٿيو (۲).
 [۲] چانگن آڳ چڪاسا، جهي ڏنا مون ڏونگرن. [د]
 ڪٽي رهڻ، قطب چئي، ٻوٽا منجهه ٻرن
 وڻ جي ولين چاڻيا، چانگا شال چرن
 واحد آڳ ورن، پانين. پنڌن جن سين (۳).

(۱) اصل. ’اهي ٻوٽا شاه بلال چئي‘. (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو. (۳) ميان محمد علي شاه
 کان پهتل روايت مطابق.

ٻوٽا بُرفتن جا، پاءُ پانئين پُون
آلا! آهيئن تون، اُت آسُونهين عنايت چئي (۱).

[۲] ڏاڳها، ڇانگا، ڪرها، لپڙا اُت جَمَازَ [نق]

[۲] ڪَـڙها ڪيچ ڦلات جا، ماءُ! جوراڻا جَتَ [نق]

وڻيو وڃن پاڻ سين، بيروهي (۲) بُرفَتَ
ماڻهي مُنڌَ ٿئي، جتي ساڻ جهت (۳)
هُنَ واڳُن مٿي هَتَ، آڏَ ٻاڪوڙا پڇيو جيان (۴).

[۳] ڪَـڙهن ٻيڙ ڪَـڙي، هئا جهي هوتن سين [نق]

آسُونهي اوجھڙ ۾، اوري ڪيم اڙي
سائين شوق، شريف چئي، چئجڻ تي چڙهي
ڪُهيئن تي ڪَـڙي، پنهنون پڇڻ آيو.

[۳] آسب عراقِي آڻ جا، ڪرها سندا ڪيچ

سونهن سوارن اکري، جن جا ٻاڳن رتا، پيچ
سبز سيئون هت ۾، بغدين تي بلوچ
ٻانڀڻ ساڻ ٻروچ، ٻاريا قول قطب چئي.

[۳] هلندي هاڙهي سامهين، وڏا ٻيٽ پياس [نق]

اتي آريائين جا ڏونگر ڏس ڏناس
واڳوڙا ويڙهين ۾، ڪرڪٽ پيٽا ڪڏياس
چنڊا روجه، رجن ۾ ڏوران سي ڏناس

(۱) ميان محمد علي شاه ۽ امام علي شاه کان ٺهيل روايتن مطابق :

ڏونگر ڏٺا نه سون، ڇانگن اڄ چڪاسا

پهڻ جو ٻيڙ جو، ميا پانئين پون

ٻيڙ وڏو، ٻيڙ ڪيڙو، الله! آهيئن تون

جن جو ٻار پنهنون، آئنديون ڪن عنايت چئي.

(۲) اصل 'ٻروئي' (۳) ن. 'جنيسا جهت' (۴) هي بيت قطب جو آهي.

بُر بلوچن لنگهڻو، سانجهر ٻڌي ساز

ڪاز، ڪوٺلون، قمر يون، جت سهڪن (۱) شاهي باز

شاه پريون اُن سڄ ۾، جت عارفن آواز

ٿي پيليائي باجهه، اُت آسونهين عنات چئي.

[۴] نڪي رڻڪيا نه ڪُڪيا (۲) ڪُ نه ڪُچيائون [نق]

پوندي بار پيڪيا، پوئين (۳) ٻڌائون

جود جمازي جهانجهر، ڪامئين ڪاهيائون

آڌي رات، عنات چئي، ليڙا لانچيائون

جُل م ڄام جتين جا، پنهنون پرائهنون

اچين اوراهون، ته جيان جاڙڪيتان نه مران.

[۵] سئين باز شڪرا، ٻڌو منجهه ٻرن [نق]

ڪٿي به، اتي، قطب چئي، عارفن آتاس

همراهيءَ ۾، هوت جي سي سڀ ساڻ ٿياس

تيلان ڪيچ پٺياس، وڃي ٻاروچائي باجهه سين.

[۵] مٿي نئن ملير جڙي، ڏونگر مون ڏٺا [نق]

چيڪارا چئنن ۾، ٻيا ڪارا ريچ ڪينا

ٻيهر لنگهڻر سي پنهئين، ٻون چرن منجهه چٽا

منهنجا هوت مٺا! ڪا ڪل ڪيچ قطب چئي.

(۱) ق. سئين. (۲) اصل. 'ڪرڪيا' (۳) ن. 'پوندي'.

راڱا شير، سيد چئي، گرپن منجهه گرن

آنءِ هلي هوتن ڏي، تان هلئا هوت (۱) گهرن

وڃي مان ورن، آنءِ آسائتي آهيان.

[۶] پسي ڏڪر ٿار، مڃڻ هلڻ ۾ هيٺي وهين [نق]

مهندان مجازيائون موٽيون، سٽي پند پچار

ڀرج پير پنهنءِ جي، پاڻي حقيقت هار

وڃي ٿيندين ڪيچ ڪي، اوڏي آلا هار

صحي لهندءِ سار، آري جام عنات چئي (۲).

[۷] م ٿي ڪاھل ڪيچين ٿي، متان ڏوه ڏنين [د]

تنهنجو بخت، بلال چئي، اصل ٿيو ائين

ڪه، ته ڪيچ ٿين، وڃي هيڪاندي هوت سين (۳).

[۸] جبل پسي جال، متان موٽين سسئي! [نق]

لنگهائيندو لڪيون، توسين ڀلو ڪندو ڀال.

ڪٽيچ ڪيم، قطب چئي، هل پرائهين حال (۴)

پسندينءِ پنهنءِ ڀال، هيٺيون گڏبوءِ همب ۾.

[۹] دهاجي دلڪير ٿي، جبل پسي جال [نق]

سڄي هيٺ همب جي، سرون جا مثال

يوسف چئي، ان جوءِ ۾ (۵)، ڪيچ ڪوهيارا! ڪهال

مشڪل جاءِ (۶) مهال، آت آءِ واک ورائي ولها!

(۱) ن. 'تان هوت منشا'. (۲) شاه جي رسالي، سراڙي د - ۲، ۾ هيءَ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

پسي ڏونگر ڌار، جر هلڻ ۾ هيٺي ٿين مجازيائون موٽيون سٽي پند پچار
تون ٻوٽي پاڻچ پرينءِ ٿي حقيقت جو هار سڳهي لهندءِ سار، آريائي عنات چئي.

(۳) روايت ميان محمد علي شاه ۽ حاجي عمر چانڊيو. (۴) اصل، 'هال' (۵) اصل، 'جاءِ ۾'.

(۶) اصل، 'جان'.

[۷] راهو ويا رهي، تهنجا ڪيچي ڪاله ويا [۶]

ڌر ڏونگر، بر بهيم، آر گهر وڃ وهي

چڙهي چنجن چوڻئين، ڪڇ تون سات صحي

وڏا ڪيا وڻن ۾، آت گورن گس گهي

ايندء لال لهي، آريساڻي عنات چئي (۱).

[۸] جن جا رات رسي ويا، ڪري ڏير ڏمر [۹]

پاڻ ڪنيائون نه پاڻ سين، نڪي سات ڏمر

هن جن بودن بر، آيو ڪو عنات چئي.

[۱۰] همراهيءَ سين هوت جي، جبل مڙوئي جاءِ [۱۱]

ڪهندي ڪيچين ڏي، ويندي رات وهاءِ

جيڪي وڻ وڻڪار جا، ڏسان آني جي آهءِ

ڪين ڪوهيارا ڪاه، مٿي واٽ ورائي ولها.

[۱۲] ساڻي نه پانڌي، سڄي شهر ڀنڀور ۾ [۱۳]

هيءَ هيلي هيڪلي هب ۾، پيرين پيادي

پسي جبل، يوسف چئي، معذور ٿي ماندي (۲)

هاديءَ هيڪاندي، ڪهي پاڻ پنهنوءَ سين.

[۱۴] آيس بوءِ بوٽن جي، ات ڪامن ٿي قزاق [۱۵]

تهن وندر مڙوئي واسو، اوع چولي چاڪ

ڪارو روه، قطب چئي، مٿان وسي ماڪ

جت اڻ - سونهيءَ اوطاق، آت ور ٻانڀڻ جا پروج تون.

(۱) ميان انام علي شاه کان ٻڌل روايت مطابق. (۲) اصل. 'ٿي معذور ماندي'.

[۹] جن جا رات رسن، ڏينهان سڀ ڏورينديون [ق]

ان جا عين، عبات چئي، نسو ڪين نسن
وڃي تننگ تسن، آري جا (۱) احسان سين (۲).

[۱۰] هي گسي، هو گس، هي پيرت (۳) هو پيچرو [نق]

۱۰ اڪڻ (۴) وڏوئي ڪڻو، ويندن پني وس
اسونهي عبات چئي، ڏنس ڏونگر ڏس

[۹] مسئي ۽ سٺائي، بولي ٻاروچن جي [نق]

تانگيو تنگ ورن ۽ ٿي آڏي ۽ آڏائي (۵)
آت ور ورائي آيو، تنهن تي ڪرهل ڪڏائي
ٿو پنهون پٺائي، ڪاڻ ڪي قطب چئي.

[۱۱] سٺي ۽ سٺي، جيڏانهن ڏونگر ۽ پيرت [نق]

مسئي حقيقت حق جي، واقع ٻئي ۽ ور
سرن جا آن ماڳ ۾، ٿا ڏاڍا سڄن ڏس
موڙج ڄام! موٽر، مون تي ڪارڻ ڏئي قطب چئي.

[۱۲] رندن رانو روڊ ڪهڻو، آت هيڪلي هلي [نق]

ڪرهن جو، قطب چئي، سارڪب منڌ مٽلي
پيرت پوارا پوارا، پيون ڪهڻون تي ڪهڻي (۶)
پيرو ڄام پيلي، ڪيئو وهلو ويل تنهن.

[۱۳] هوتن جا هٻ ۾، ڏوئين ڏنس ڏس [نق]

جڏ ۾، يوسف چئي، ڪهڻ ڏٺائين ڪس

(۱) اصل. 'ڀڄا' (۲) پڻ ۽ بيت شاه ديواني جي درگاه جي مسجد (ٿري، تعلقو ماتلي) جي
اندرين ديوار تي لکيل ڏٺو ويو جتان قلمبند ڪيو ويو. (۳) ق. 'پيرت'، (۴) ن. 'وانڪر'.
ق. 'وانڪو'، (۵) اصل. 'اهي'، (۶) اصل. 'ڪلو تي ڪلي'

جڳا به رهيس جس، سڳر ملي ساٿ کي (۱).

[۱۱] سڳر ملي (۲) ساٿ، ڪنڌي ٿئي قافلو [نق]

اٿن تان، عنات چئي، اي مڙياڻي معاف

ترڪي تان م تراف، توڏي جو تڙ پيڙ ۾.

واڻي - ۱ *

ڪيچي خبر ڏجاهون، آءُ ڏکڻ پريان پار جا! [۵]

ڪر ڪسي ڏور ٿئا، ٻچا بد بلائون -

آءُ ڏکڻ پريان پار جا!

وانڪڻ (۳) وڏائي ڪيا، ويندن پٺيان وس

تيلان رهيا رس، ٻانڀڻ جا ٻروچ سين.

[۱۱] بر وڏو، بار ڳرو، ڪچا سڀ ڪنڌوات [نق]

ڪندا ڪيئن، قنطرب چئي، مڻي چرن چاٽ

الله رکي ان کي، ڪنان آج اسات

گهر لنگهائيندو گهاٽ، اچي آرياڻي آتھين.

(۱) شاه جي رسالي، سر آبري د - ۶، ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ طرح 'لطيف' جي نالي سان ڏنل آهي:

هيءُ ڪسي هيءُ ڪس، هي ٻهڻ هي ٻيڇرو

ويچاري وڏو ڪيو، ويندن ڪارڻ وس

ليون جو، لطيف چئي، ڏونگر اٿي ڏس

جڳا ۾ رهيس جس، سڳر ٿي ساٿ جي.

(۲) اصل. 'ملي' * ن ۾ هيءُ وائي 'سرود ڪنڀات' جي متن جي حاشيي تي لکيل هئي، جتان

ٽپائي هٿ آندي وئي آهي. (۳) اصل. 'وانڪڙ'

بَرَڪَتَ مُحَمَّدِ میرِ جِي، ڪندو ڪونه ھلائون۔

آءُ ڏکڻ پريان پار جا!

واڻي - ۲*

[۱] ھوت ھاڙھي ڌاري ھوندا، وانءُ وھلي ساٿ سين

ڏکو پند، نه پيچرو، سونھان وڃن روڻدا۔

وانءُ وھلي ساٿ سين

آسونھين، عیناتُ چئي، پير پھڻين پوندا۔

وانءُ وھلي ساٿ سين

فصل چوٿون

[۱] سرَ گڏبڻي سسئي! سوڙھي منجه سھي [۱]

طرح پچندءُ تڪڙي، ٻاروچا پئي

آڻي ڏيندءُ ھٿ ۾، ڪتابت ڪھي

پھنجي پاڻ ھٿن سين واچيندينءُ وھي

ثمر جن صھي، تن ڪونھي آھڪُ عیناتُ چئي (۱)۔

۱. ھيءُ واڻي شاھ جي رسالي، سر معذور د - ۶، ۾ ڏنل آھي، ۽ پڻ میان امام علي شاه کان ملي۔

(۱) ھي بيت شاھ جي رسالي، سر دیسی د - ۵، ۾ موجود آھي، پر ان ۾ ستن جو سلسلو بدلیل (۱، ۲، ۳، ۴) آھي، جنھن کي میان امام علي شاه کان پھتل روایت موجب درست ڪيو ويو آھي۔

[۲] جبل منجهه جابلو، ٻڌان شال پروچ جي [۱]

پير ڪڙيندي^(۱) پڻ ڏي، چير ڏيندم چول
آريائي، عنت چئي، ڪي جي ڪيڙا قول
سي ٻانيڻ توسين ٻول، پاريندو پڻ ڏي^(۲).

[۳] آنءِ اوڳي اهڙي، تيلان ٿي پاڻ پرن پرن ڪي [نق]

[۲/۱] مون مهن ڪالهه ڪيئون، ڪيچن ڳالهين ڪوه جون^(۳) [نق]

مرن مٿو ناه ڪو، وجهن چور چيهرن
چارهين^(۴) وڌيون چهرين، ٻانيون ات ٻيون
آڏو ڪيچ، قطب چئي، نيڪون نيز نيون
آو ملي اوڏاهين هٿ ۾ ڪري هوت هنين
جت سامعين^(۵) ڪير سڏيون، ات فضل ٿي^(۶) فقير سين.

[۲/ب] ٻيو ڪنهن جو ڪيئي، جيڏو آريائيءَ اختيار [نق]

تڪين تي ٿورا ڪري، پرڏيهن جو ٻار
قنلي هڪل جو، سونهون آ سردار
ڪيچي ڪرهي، قطب چئي، صاحب آه سوار
آهاري آن ڪي، جن جو باري بار
اڳين جو اڳوار، ٿو ٻوين ٻوٽاريون ڪري.

[۳] مون گهر نبي مهمان، پينر! پائر پنهنجو جا [نق]

ڪيچان آيا، قطب چئي، جت جوراور جاڻ
تن هڏ نه ليڪت لڪائيون، مون نه پروڙيو پاڻ
ڏاڍائي ڏيرن ڪي، پاتائون پلان

(۱) اصل. 'ڪڙيندي'. (۲) هي بيت اسان کي حاجي اسماعيل راڌي بنديجي (لالوڪيت، ڪراچي)

وٽان مليو. (۳) اصل. 'ڏوٽين ڳالهين ڏيوه جون'. (۴) ن. 'چارون' (۵) ق. 'اتي سامن'

(۶) ق. 'شال فضل ٿي'.

ڪنڊيس ڳالهه پنهنونءَ سين، ڪيچ وڃي ڪهڙي

سگهو موٽي سڀرين، ذات آهيان جهڙي

هوت ڀسي ههڙي، هي نهو نماڻي پاڻ سين (۱).

[۳] سرتيون ۽ ساهيڙيون، سڀ مهنجو تورو [نق]

اينديون هيون آڻڻ ۾، جيڏيون جوڀن پور

موت نه موٽائين مون، مڙيو ڪن مذڪور (۲)

آنءِ چان پسان هوت حضور، هو واريو وهارين مون.

[۵] آئين جي ورن واريون، وڃو سڀ موٽي [ق]

ڪانه هلندي ڪيچ ڏي، ڪر هو م ڪوٽي

وئي ور وات ٿيا، تنگن ڏيئي تاڻ

آيل! آءُ اڃاڻ، نا ته ٻاروڃي ٻاجه، ڪهڻي.

[۴] رهنديس ڪين رتيون، ان جاڙ مقابل جيڏيون! [نق]

ڪيچي قول قرار ڪري ويا (۳) ڏيئي ڏير ڏتيون

وريتيون ورن سين، مون پرور ڪي پرتيون

ٻولي 'صحت عدالت داتا' (۴)، ائين سهڪيون، هوءِ سرتيون

موتن جون متيون، ڪاڪيون آڇيو ڪيم ڪي (۵).

(۱) ق. ۾ هن بيت جي ستن جو سلسلو بدليل (۳، ۱، ۲، ۴) آهي. (۲) هي ست فقط ۾

آهي. (۳) ق. 'ڪيچي قول ڪري ويا' (۴) ن. ق. 'دادا'؛ ن. ق. جي ٻي پڙهڻي 'دانا' (۹)

(۵) ن. 'موتن جون متيون، ستان ڪا مونکي ڏئي، ن. توڙي ق جي مثن ۾ ڏنل بيتن جي

سلسلي مان معلوم ٿئي ٿو ته غالباً هي بيت 'نطب' جو آهي.

پوءِ مَ ويڇوئي، اسان سينِ عناتُ چئي (۱).

[۶] ڪين پُر گوڏي ڪوچ (۲)، ڪين جنگهه جُلائج راهِ

آني جا، عناتُ چئي، سَلِيطا ثابت
آهي اکين قوت، ڏسڻ ڏونگرن کي (۳).

[۷] لَڪان لَڙ مَ لَڪا، ڪهه پُراڻهين ڪيچ ڏي

آسانين، عناتُ چئي، ڏي سيني سَڪا
ڏڪن پُئي سَڪا، ٿين سَگهائي سسئي!

[الف] هل مَ هيٺي هاڻ، ڪهه پُراڻهين ڪيچ ڏي

وَر سَين ٿي مَ ويسلي، وجهه مَ قطب چئي ڪاڻ
سائي سنجهي لنگهيا، تون تنيءَ پئيءَ ڏاڻ
پيرين پُچندء پاڻ، شال سَڪين پُوندنء سسلي!

[ب] هُن هڏ مَ چئو ت، آهي ڏوه ڏيرن

ايءَ انگ اکهين لکڻو، جو پند پيو پيرن
مُورهن ڪا مس ٿئي، سُونهين ان سَيرن
ڪنو ضابطو زيرن، ڪيچن جو قطب چئي.

(۱) هي بيت شاه جي رسالي، سر آري د - ۷، ۾ هيٺين طرح ڏنل آهي:

اڻن جي ورن وارون وڃو سڀ موٽي
ڪانه هلندي ڪيچ ڏي ڪردو ڪوئي
ڪڍيم ڪا چوئي، وڌم جو ڪ جتن لاءِ.

(۲) ن. ڪين پُتر ڪوري ذيج (۳) ق ۾ هي بيت هيٺين طرح ڏنل آهي:

ڪين پُتر ڪوري ڏين، ڪين جنگهه جُلائين راه
آني جو، عيذات چئي، سَلِيطا ثابت آه
ثبوت اکين آه، ڏسڻ ڏونگرين کي.

[۸] ڏونگر آتانهان، تنهان آتاهيون لڪيون (۱) [نق]

اڪند آريچن جي، سرتيون! آنءِ نه سهان
واقف نه وٽڪار جي، رهان ڪ ڪيچ وهان
پر جي پير لهان، ته رڙهڻ راحت پائڻيان.

[۹] ويهي وجهه م وير، هل ته هيڪاندي ٿئين [نق]

دل ۾ دور م آڻ تون، سندو ڦرڻ ڦير
پر جي لهين نه پير، ته به راحت آه رڙهڻ ۾ (۲).

[۴/ج] چپر چٽون جن مٺي، آئي سڀ وٽراه [نق]

سرهيون سڀيرين جون ڳالهيون ويئي ڳاء
تينهن جي وائي وس نه ڇڏيو، جن جر مٽي جاء
ڪيچين ڪوڏ، قطب چئي، لڪ ڇڙهيو ليلاءِ
ايندا مندا مٽاءِ آهين جن جي آسري.

[۴/د] چپر چٽون جن مٺي، مينهن مٽهينان پوءِ

نوري موري اتوين، چڻ ڪٿوري خوشبوءِ
ڪٽي (۳) واس قطب چئي، ڪر آصع عطر هو
سرهو ساڻ سندوءِ آه هوت! هيٺيون ٿي پائڻيان.

[۸] اڄ نه من قرار، ٻيو سونڪو ماه ۾ (۴) [ر]

نيمي هليا بار، مٽي مائيه، سپرين (۵).

(۱) ق. 'اڪيون' (۲) هي بيت شاه جي رسالي، سر معذور د-ه، ۾ عيبن طرح ڏنل آهي:

مر ته موچاري ٿئين، ويهي وجهه م وير
دل ۾ آن م دور تون، ڦرڻ سندو ڦير
توئي لهين نه پير، توءِ راحت آهي رڙهڻ ۾.

(۳) ن. 'ڪتن' (۴) اصل. 'ساڻ ۾' (۵) هي بيت ميان محمد علي شاه کان مليو ۽ ان روايت موجب 'بلال' جو آهي.

[۱۰.] تَتِي ڪوسي ڪاهه، ڪانهي ويل وهڻ جي [۱۱]
 اُت سسئي! ٻڌ سندر، تهنجو پند پرانهون آه
 عشق آري ڄام جو، چقمق جين ڇهتاء
 اکين مان، عنات چئي، پاڻي پنڀڻين واه
 ڪانهي اُن اونداهه، جن ڏٺو پير پنهنوءَ جو (۱).

واڻي - ۱ *

ڏونگر ڪونه پسندين ڏاڍو، جُه تو ڪاڍو ڪيچ ڏي [۱۲]
 جيئي ڪه ڪنديون، سي پرين پسنديون، مٿي پپ پيراڍو-
 ڏونگر ڪونه پسندين ڏاڍو

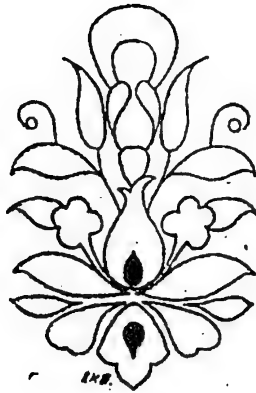
واڻي - ۲ †

[۱۳] اوڏا آهين آري (۲)، تون ٿي م ڪهاري
 ائي (۲) هل هاڻ ملندين هوت ڪي.
 جاڳينءَ تان نه جتن لئي، ائين تان نه آساري
 تون ٿي م ڪهاري
 هٿا پاروچن جا چوڌاري تو چاري-
 تون ٿي م ڪهاري

(۱) روايت ميان محمد علي شاهه ۽ حاجي عمر چانڊيو.

* هي واڻي ن پر 'سرود جهن' جي متن جي ڇاڻهي تي ڏنل هئي، جتان ٿاڻي هت آندي وئي آهي.
 † ق. پر هيءَ واڻي 'سرود ڪارابل' جي آخر ۾ ڏنل آهي. (۲) ن. 'اوڏا آهين اڙي' (۳) ن.
 'آي'، ق. 'اي'.

آڏا آڪ لڪيون، ڪه ڏونگرين ڪاري-
 تون ٿي م ڪهاري
 ويهه م واڙين تي، وسائي واري (۱)-
 تون ٿي م ڪهاري

سروءِ سورن

[۱] ٻارُ ٻولي جا ڪري سا مون گهڻو سَهاءِ [نق]

جَت اچي ڪونه، عِناَتُ چئي، پيرِ آتي ئي پاءِ
جَهَلُ جَهر وڪي ناهه ڪا، خاصي خَلوتِ آهه
جيڪين تو جڳاءِ، سو ڏين ته ڏيه سُئي.

[۲] راجا رنگ محل ۾، جاجڪُ سر زمين [نق]

جا هنڀائين هڻن سين، سا سُئي بالا بين
جَت اچن نه اُڙد اڀيگيون، اُت ڪوڻايو آمين

[۱] سرمَنڊل ۽ سارنگيون، اُت هئا ڪُماڇا ڪَٽين [نق]

جنهن آفتن تون آڻيو، اُت ڪُڇيو تان نه ڪنهن
جڳ سيڪي ٿو جنهن کي، سئي تَندُ تنهن
جيانه صلاح هيس، شريف چئي، تين ڪيائين سِر سَنئين
مُڪتائين مڱهار ڏونه، ناليڪي نَمئين
آٿان آڻي ڇاهس اڀاڇيا! جتان وات وهين
سِڪا ٿيس سَنئين، ڏسندي ئي ڏاتار کي.

[۲] جاجڪُ جهونا ڪٽو ۾، آيو آس پئي [نق]

تندُ تَنڀيري تَن ۾، راجا ڪي رهبي
سِر هو ٿو، شريف چئي، پَر پيس سِر صَحي
پَسو پت رهبي، ڏرين ۾ ڏياڇ جي.

تازي ڏيوسِ تڪڙل جوهر پائي زين

پيو مڱي ڪين، ڌاران سرُ سيد چئي (۱).

[۳] راجا رنگ محل ۾، ٻهر ڀارت پاڪاري [۱]

[۲] باغ، بالائون، بار ڪهون، قلعا، ڪچهيون، ڪوٽ [نق]

ميرُ مئي ماڙيءَ ٿيو، اِيءَ سڀ آڏي اوٽ

ٻولي ڀارت جي سڻي، آت گهرايو گهوٽ

ڪوڙين ڏنائين، قطب چئي، تنهن جن ڀيرن وٽ ٻائيوت

مٿو مقابل، موٽ، ايندءِ الوفا پٺا.

[۳] مٿو ملڪ مٿاءِ، ڪڙهه، سورٺ (۲) ست ڪهوريان [نق]

جو ڏنئي بيت، بلال چئي، سو سگهو ٿي سڏاء

خاصي خلوت خاص ۾، ويهي تندُ وچاء

تنهنجي ڏين لاءِ، مون سيرُ ڪهڻا ڏينهن سانڍيو.

[۳] ويئي ڪڙهه، سر آسري (۳) ڪا جا تند توار [نق]

راجا گهڻو ريجهاڻيو، چارڻ جي چانگار

تنهن اسبُ عراقِي موڪليو، ٻيا خاصا خدمتگار

گڏ ڪوشي پاڻ ۾، جيئن سيني سين وار (۴)

ٻنهي ڀول ٻهون ڪٺا، قطب چئي، قرار

عالم ۾ اظهار ٿيو، ٻڌجڻ ٻئي ٻچار (۵)

جيئن لکيو ٿيئن لوڙيو، اِيءَ سمهت مڱهار

ڏنو سيرُ ڏاتار، سورٺ پٺن سواسيو.

(۱) هيءَ هن بعد [۳] بيت، شاه جي رسالي، سر سورٺ ۱-۲ ۾، ڪڍي پويان ڏنل آهن،

۽ سڌ مان ظاهر آهي ته ٻئي شاه عنات جا آهن. ميان امام علي شاه کان پهتل روايت مطابق

هڙ هي ٻئي بيت شاه عنات جا آهن. (۲) ق. 'ڪور سورٺ'. (۳) ن. 'ويهي ڪڙهه، اسري'.

(۴) ق. 'جيئن سيني سين وار'. (۵) ق. 'عالم ۾ اظهار، ٻئي ٻچار ٻڌجڻ'.

تندُ تهنجي مڱڻا، چٽُ وڌو چاري

اڳيون بيت، عناتُ چئي، وهلو ڏي واري

هي سر سينگاري، پاڻ! پلئه تو پائيان.

[۳] ڪهن جهن چارڻ چال، چيون ڪري چوگان ۾ [نق]

تهن کي دل ۾ دوجي ڳالهڙي، مڱ نه ٿسي مال

اي سڀ ريڌا راڳ سين، در دالائون ديوال (۱)

سر سهڪي ڳال، آلا! ڪير اهو گهري!

[۵] جيڪي گهرين سو گهوريان، پيچل ٻولچ ڪي پيو [ق]

[۴] ڀارت ٻولي جا ڪري، چارڻ ڪنهن جنهن چال [نق]

سا سئي سهيلي سڀ ڪنهن، منجهر داتا جي ديوال

تنهن کي ڪارون ڪن، قطب چئي، تان مڱ نه ٿسي مال

جو آيو سر سوال، سو مڙهت هٿ ڪو مڱو.

[۶] ڀارت ڪي جو ٻوليو، تين راجا ريڌو رات [نق]

سڀ پارياڻن پانهنجي، جا وائي ڪيائين وات

ڪاٿيائين، قطب چئي، پڇاڻان پيرپات

ڌاتار جي ذات، ٿي پاڇائي ٻڌري.

[۵] ماڙيون مال مههليون، جهل قيمت هي سڀين ڪوت [نق]

ماڻڪ موتي مهرون ڏرين، پيچليا پهروٽ (۲)

تنهنجن پرن وٽ پهروزبون، چارڻ! ڪريان چوٽ

جو گهڻي ڪهوت، سو مارين جيءَ تون مڱڻا.

(۱) اصل. 'در دالائون ۽ ديوال'. (۲) اصل. 'پيچليان ۽ پرن روت'

سر سنڀت ڳڙھ (۱) نہ پڙي، جان تندن سين توريان
 ڳجهي آهر ڳالهڙي، آءُ ته آنءُ اوريان
 ڪلهنڻان ڪوريان، ڪ جاجڪ! جڻي ٿي
 سين ڏين (۲)!

[۶] ڪڇاڙو گهرين، جينءُ وينو ويرا وڃائين [نق]

[۵-ب] چيو چارڻ نه ڪريين، جهل هزاري هار [نق]
 آءُ مال متاع سڀ ڪهوريان، بچي هيءُ پتار
 تون پڙهايل پرين جو (۳)، گهرين ڪالھوڪي ڪپار
 ڪندون ڪيئن، قطب چئي، ايندو ڪار ڪنگهار
 هي راڻ راتين جو، آهي جيءُ جيار
 مٿي جنهن مدار، سو مٿان مارين مڱا!

[۵-ج] مال ملڪ سڀ مڱا! جهل قلعي مين ڪوٽ (۴) [نق]
 پرچي پاٽ! پساه ڪڻ، لاهي ڏمر ڏوٽ
 جو ڪهڻي ڪهوت، سو مالڻ چئي، جيم مارين.

[۶] محلن اوڀر مڱو، ٿو ڳڙھ مٿي ڪاڻي [نق]
 جڻي جاجڪ جوڙيو، پڇل پرائسي
 ڪلهي لائي، قطب چئي، ٿو راجا ريجھائي
 بله آو پائي، دان دهر آئيو.

(۱) ق. 'گهر'. (۲) شاه جي رسالي، سر سور ڏن، ۾ هي بيت هيئنءَ طرح ڏنل آهي:
 چارڻ ٻول پڻو، گهريو سو تان گهوريان گهر سور هي سين نہ پڙي، جان تند برابر توريان
 ڳجهي آهر ڳالهڙي، اوري آءُ ته اوريان ڪلهنڻون ڪوريان، ڪ جاجڪا جڻي سان ڏين؟
 (۳) ن. 'تون پهايل پرين جو' (۴) ن. 'قلعن ئي سين ڪوٽ'؛ ق. 'قلعو ۽ ڪوٽ'.

جو ڪٿو راجا رباب سين، هنئين منجهه هرين
 اوڀر چڙهه، عنايت چئي، مڃڻ ڪين ڪرين
 جهن سين تون ٿرين، سو آءُ اڪين سين ڏين.
 سُن چارڻ! سورڻ چئي، پائي! رک ڀرم
 منٿ اٿئي مڱڻا! راجا گنهني م رم (۱)
 تان ڪو دمج دم، ته ڏسان منهن ڏياچ جو.

[نق]

[۷]

[نق]

[۸]

سو ڪيئن دهمي دم، جو 'اني' مٿا آيو
 مرڻ ڏيکاري ڏهه، ڪي، جو هن ڪاميل ڪٿو ڪٿر
 آئي سو سواس، ته رهبي پلائي پٿرم
 گنهني پيچل سين رم، سير سورڻ شريف چئي.

[نق]

[۹]

چارڻ مارڻ آيو، سُن تون سهيلي
 آءُ توسين تيشن ڪريان ڪالهڙي، جيئن تون منجهه جي سهيلي
 ٻڌائي ٻڌن ڪي، ٿيڇ م ڪهيلي
 وهي وهيلي، ڪا ادا بات بلال چئي.

[نق]

[۱۰]

ڪاهو ڪيئن آيو، سنير سهيلي!
 لوڪان لڪائي ڪالهڙي، ايءَ ڪامل توسين ڪي
 خبر ان خيال جي، متان ٻڌي ٻي
 ايءَ اڳهين ٿي، ڪرو ڪرم قطب چئي.

[نق]

[۱۱]

ڏيڻ وڌي ذات، جن وٿو تن ڪٿو (۲)
 ڪين سوئين، شريف چئي، پوئي ايءَ ٻهات (۳)
 ڏينهن گذري رات، تون گهڙيون سُن گهڙيال جون!

[نق]

[۱۲]

(۱) ن. 'گنهني راجا رم'. (۲) ق. 'وٿو تن ڪٿو، ڏيڻ وڌي ذات'. (۳) ق. 'ڪن سونهن
 ڪي شريف چئي ايءَ بخشي بات'.

آيو جو آس ڪري، مَر پَلُئَ تهن پوءِ
سو سُر سڳندو هوءَ، جو ڏجي نامِ الله جي.

[9] در در دانهن مڙي، ڪوه ٿو ڪيهون (۱) ڪرين [نق]

پايون، دايون، راڻيون، متان سُن سِي
مٿو مناسب مهنجو، تَن دُ تهنجي تي
سُر سپاڻي ٺي، مان قلعو (۲) پوءِ قبول ۾.

[10] سو آهي ڪهڙو ٿوڪ، جو تون سُر [نق]

گهرين سرمائيو

[11] در مٿي دانهون، جي تـو ڪيون مڱنا! [نق]

داتا لايون دل سين، سالڪ صدائون
مٿي آڻيو مڱئو، اوڀر اتانهون
بخششون، بلال چئي، آت ڪوڙين ڪيائون (۳)
جو آيو اگاهون، سو مَرڪي هليو مڱئو.

[12] مڱئو پنڻ (۴) ملوڪ ڪي، ڪنهن ڏورنات ڏس آيو [نق]

پانهين او ٻولائيو، راڻين ريجهايو
جنتي سڻي جاجڪ جي، [دولہ دل لايو] (۵)
سير تي سوايو، قلعو (۶) ڏنائينس قطب چئي.

[13] دل بادل ٻارگهون، ڪوٽ ڪچهريون ٿوڪ [نق]

زرغت، زري، حريرجا (۷)، راڻيون ۽ روڪ
حڪم سان حڪيم جي، لڏيو وڃن لوڪ
مهند تني موڪ، مڃيو جن شريف چئي.

(۱) ق. 'ڪيون'. (۲) اصل. 'ڪلو'. (۳) اصل. 'بخشون آت، بلال چئي، ڪوڙين ڪيائون'. (۴) ق. 'پنڻ'. (۵) اصل. 'لڳس من مڃارو'. (۶) اصل. 'ڪلو'. (۷) اصل. 'زرغت زوهری هريچ'.

آنءِ مٿان ئي گهوريان، رڇ، راڻيون ۽ روڪُ
 مرُ سڻي سڀو لوڪُ، ته تو مڱيو، مون مڃيو.
 جنهنن تڪِ تارو، ٿو راجا رمي آتهين [نق]
 خاصي خلوت خان جي، آتهين اوتارو
 سڪيو نه سورٺ ور، نٿو ٺاڪارو
 آنءِ تيلان سرُ گهران، توکان تمارو
 جنتي سڻي جاڳڪ جي، لڳس من موچارو
 ڏينهنين سوارو، ته ڏيڪاريان پئي ڏيهه ۾.

- [الف^{۱۱}] جو ڏنائين سيرُ مهِي ڪري، سو سواسيو سورٺ
 ايءُ خبرِ خراسان ۾، دليءُ آهاڙي (۱) ڏتِ
 ٻيون ٻن ٻهون هيون، راڻيون راجا وٽِ
 هنن ڪرُ مٿهايو، قطب چئي، گهڙي ڪيائين نه گهٽِ
 مٿي ۾، مير هي وٽ (۲)، تنهن کي جس جيئري ليکيو.
 [ب^{۱۱}] جس جيئري لکيو، مري لڏائين سان
 پاڻهي رکيو پانهجو سورٺ ور ستهان
 ڏي ٿو نانءُ الله جي، مير ويڊو سلطان
 راضي ٿيس رحمان، نا ته هتي ڪوئن ڏئي ڪئين هئا.
 [ج^{۱۱}] ڪنڌ ڪٻي، ڌڙُ ڏٻي، ڦڙ ڦاڻي ڪي ڦوڪُ
 راڻين راهو منڊڻو، ٿي قلعي ۾ ڪوڪ (۳)
 ڪوٺر قرارئو، قطب چئي، مٿو ڏنو مٿوڪ
 اي آهي ڪالهه اچوڪ، جيئن جان تان نه ٿئي.

(۱) ن. 'آهاري' ق. 'آهاري' (۲) ق. 'مير هن وٽ' (۳) ق. 'آني قلب ۾ ڪوڪ'.

واڻي *

مٿو ۾ ڪينڪارَ يارَ آجانَ ڏانَ ڏيندوسين مڱڻا (۱) ! [نقا]

هالا، جالا، چوڙا سما، ڪاڻي، ڪالي، پهنَ وارَ (۲)۔

مٿو ۾ ڪينڪارَ يارَ

سي سيڻي ملهائيا، سورث ورَ سردار۔

مٿو ۾ ڪينڪارَ يارَ

* ن ۾ هن واڻي جو فقط اهو ٿلهو ۽ اهي ٻه مصرعون ڏنل آهن، جي ق ۾ ٻن آهن. ق ۾ هيٺيون چار مصرعون شروع ۾ وڌيڪ ڏنل آهن، پر جيئن ته اهي ساڳيون مصرعون ٿوري ڦيرڦار سان شاه جي رسالي، سر سورث داستان ٽئين جي آخر ۾ آندل واڻي ۾ پڻ موجود آهن، جنهن ۾ عبداللطيف جو نالو موجود آهي، انهي ڪري ق وارين اهي مصرعون مٿي متن ۾ نه رکيون آهن:

لڄيندو ٿو لاهيان، ڪينهي منجهه ڪپار

سر ۾ سڄڻ ناه ڪي، موت ۾ مڱڻهار

مٿي اتي منهنجي، جي هئا سسين سو هزار

ته هرهر وڏير هيڪڙو، تنهنجي تند تنوار

(۱) ق. 'اڃا ڏان ڏيندوسين ٻڌا مڱڻا' (۲) ق. 'هالا، جالا، چوڙا سما، ۽ پڻ پهن وار'.

سرو سارنگ

فصل پهريون

[۱] تاري ڪي توار، پيهل پتيو هيون [نق]

هارين هر سنپائيا، سرها ٿٿا سنگهار
لاهيڻ ڏک ڏاتارا! الاهي عنات چئي.

[۲] بادل! وسڻو وس، ڪر پيرو ان پون (۱) [نق]

[آڻڻ] وڃن لال وارن، ڏين. اوتون آتر سامهيون [نق]

پريا تر ترائون، موها مينهن من
اڻو عمرڪوٽ تي، سواڻي سارن
جهجهي جوڻيجن تي سوڌي آهي سمن
بادل ڪيٺا، بلال چئي، مٽي داليءَ دن
آهي ڪي امڻ، خالق مٺ خلق سڀين.

[ب] وڃون وسن آئون، ڀرجي منجه، پٽن [نق]

ٿي سرهائي سنڌ، ڏيرو ڏانهن ڏن.
سرهيون سنگهاريون ٿيون، ان جون منڊيون (۲) منجه من
قطب چئي، ڪانڌن سين، ڪلن ۽ ڪن
وجهيو منجه، وٽن، ڏين. مڪن مهمان ڪي.

ٿڻ ڄڻ مرن ماڙهين (۱)، اڃ لاهيندڙ تون
واحد ڪر وسون، ته آهڪي لهي عنت چئي.

[۳] اَنُو ڍٽ پٽ پارڪر، اَنُو سارو سوارو [نق]

مينهن سور نه مٽيو، 'ونگو' ويچارو
اُنا پٽ 'پراڻ' جا، 'لڪڙي' سامارو
وڌي گاه وڏو ٿئو، تنهن موه ۾ موچارو

[۲] وڇئون وسڻ آئيئون، ڄمڪيون چوڌار [نق]

پلٽيون 'پراڻ' تي، ٻيون ڏلهي جي ڌار
ٽين ريلون رات رجائون، پاندين ڪي پچار
'هٽئونگي' هٽيڪيون، لهن 'سامرجي' مار
پهون 'ٻاڙلي' تي (۲) ڪي 'ڪڪڙجي' ڪينار
ڄمڪيون 'چيل' تي (۳) آگم لائي آر
'ڊلهري' ڊينگاڻ، ڏونه، وٺا سڀ ولهار
ٿر سڀئي تار ڪيا، مينهن ۽ ملاز
لاڻو ڏمڪ ڏاتار، ٿيو قرار قطب چئي.

[۳] ڏٺي مبارڪ ماڻهين، مارنگ سراسر [نق]

سوڌو آيو سوڍن تي، ٿهريو وسهي ٿر
وارا ڪيو ونگي تي، اوتون ڏي اڀر
ڪڪرن ڪوڙ، قطب چئي، ٿيو ڏونه ننگر
آگم آرا لائي، ڇاڏاريو چٽر
وڇڙين وارا ڪيا، بوندون پون بڪر
بادل برابر، ڪيي سٺائي سنڌ تي.

(۱) ق. 'ڏٺن، ڄڻن، ماڻهين'، (۲) ن. 'ٻاڙلي'، (۳) ن. 'ڄمڪيون چيلتي'.

وچڙين وري ڪئو، 'دلي' تي ڌارو
'تراڻي' تار ڪٽائين، 'وهيري' وارو
ٿڌا وڻ 'ولهار' جا، جت صدر سونهارو
اڪڙين آرو، اوڏاهين عفات چئي.

[۳] ڪيائون ميران سندو مجرو، جرڪيون سي جيلان [۲]

وري غوث بهاؤ الدين وٽ، مرڪيون ۾ ملتان
کوي خراسان، سڪ وسائون سنڌڙي (۱).

[۵] کوڍون خراسان، بها دلي ڏينديون (۲) [نق]

اچي 'اچ' اڪتيون، مرڪيون (۳) منجه ملتان
رات وهائين (۴) 'ريل' ۾، سر ڀي پوئي، ڀان (۵)
رٿا پٽ پراڻ، ڀر 'ونگي' واڌائون (۶).

[۶] 'روم' رجائي موٽيون، سنڌڙي ڪر لهن (۷) [۲]

[۶] ٻيلينديون پراڻ ڪي، جهڙو جهڙو جهڙو [نق]

ڪونه پري ڪڪراند تي، وڻ ويرا ويرا
تن رجاو روهاهه - تڙو، ٻيون هالاري هير
ڪيائون، قطب چئي، مٿي داليءَ دير
ڀلائيءَ جي پير، سانوڻ سيڪون لائون.

(۱) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق. هيءَ بيت شاه جي رسالي، سرسارنگ د-۱،
۾ هن ڏنل آهي. (۲) ن. 'ڊونا دلي' ڏينديون، ق. 'دها دلي' ڏي ڏيون، (۳) ق
جي ٻي پڙهڻي: 'بهه مرڪيون' (۴) ق. 'وهائين' (۵) ن. 'ڀي ڀو تي بهان' ق. 'ڀي ڀو تي
ڀان' (۶) ق جي ٻي پڙهڻي: 'ونگي ڀر واڌائون' (۷) ٻي روايت: 'ڪر ڀڄن'.

پڪو ڏٺ پنجاب جو، جيسر مير جهڻ
 آيون عمرڪوٽ تي، 'ونگي' وڃا ڪن
 'چچ'، 'چوڙ'، 'چاچرو'، چلايو چمڪن
 ان پر مينهن وسن، الاهي! عنات چئي (۱).

[۷] 'روم' رجائي موٽيون، سند کڻي سامان [۸]

ڪن جو ڪاڍو 'ڪيچ' ڏي، ڪي ماڻين ٿيون
 ملتان (۲)

الاهي! عنات چئي، ڪنوڻيون خراسان
 الله (۳) ڪيو احسان، خوب ڪنوڻي موٽيون (۴).

[۸] 'روم' رجائي، ڪيائون 'مدينو' من [۹]

روضي پاس رسول جي، وڃڻيون وارا ڪن
 ساڳري سمن شاه تي، گونگا مينهن گجن
 بحر ٿئا 'بدين' تي، نيڙ ٿا نمڻ
 وڃڻين ويس مٽائيا، 'ونگي' وڃا ڪن
 'چچ'، 'چوڙ'، چاچرو، چوه منجهان چمڪن

(۱) روايت حاجي عمر چانڊيو، ۽ ٻيٺ ميان امام علي شاه ۽ الله ڏني شاه کان مليل روايتن مطابق.

(۲) ٻي روايت: 'ڪن جو ڪاڍو ڪچ ڏي، ڪي ٿيون ماڻين ملتان' (۳) ٻي روايت: 'قادر'

(۴) ميان محمد علي شاه ۽ ميان امام علي شاه کان مليل روايتن مطابق.

عرش ڪرسي جوڙ سڄي، حڪم هيٺ هلن
ان پر مينهن وسن، الاهي! عنات چئي (۱).

فصل ٻيو

[۱] سارنگ ڪي سارين، ماڻهو، مرگه، مينهيون [د]

آرون ابر آسري، تارا توارين
سپون جي سمونڊ جون، نئين سڄ نهارين
پلر پيارين، آجايين عنات چئي (۲).

[۲] پرين، مينهيون ۽ مينهن، کين سما ٿيئي چڱا (۳) [نق]

[آف] مينهنون مينهنن سونهن، سونهن مور ملار ۾ [ن]

وڻ سونهن، ولهارين، تر ريلي راج سونهن.
مانڌائون ۽ مائون، پريا پاڻ سونهن.
مڪڻ مهمانن ڪي، ڏينديون ڏڏ سونهن.
پائڻ اڳيان ٻانهيون، دايون در سونهن.
ڄام چئي، چئن ڪي، لويون لڪ سونهن.
پکا پت سونهن، تن ۾ سونهن سپرين.

(۱) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت مطابق. (۲) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق. شاه جي رسالي، سر سارنگ د-۱، ۾ هيءَ بيت هيئن طرح ڏنل آهي:

ماڻهو، مرگه، مينهيون، سڀ سارنگ ڪي سارين
آرون ابر آسري، تارا توارين
سپون جي سمونڊ جون، نئين سڄ نهارين
پلر پيارين، آجايين آب اڳونڊرو.

(۳) ن. پرين، مينهنن ۽ مينهن، ٿيئي چڱا کين سما. ق. "کين سما ٿيئي چڱا، پرين مينهنن ۽ مينهن".

هن للڃي نينهن، هن وسائي هن ڏهي.

[۳] بادل! وسو وس، تو وٺي وس ٿئي [نقد]

اچئا جي، عنات چئي، رات ٽني ڪي رس

وچ نه سڪي گاهه ڪي، رچ نه لڳي ڪس

نيٺ ٽمندا پس، وس ته ورن سپرين (۱).

[۴] ڪي پارڪر ڪي ڀور، ڪي آروڙي عنات چئي [نقد]

[۲] مينهنون سونهن مينهن ۾، پکا سونهن پٽ [نقد]

ولوڙا وٽاڻ ۾، مائون سونهن مٽ

آڏيءَ وس آڏي ڏسو، ڍاڻي سونهن ڍٽ

وريهه وٺارين سونهن، چنئون مٽن چٽ

پرين پاسي ڪٽ، سچ سونهن سپرين.

[الف] مينهائي موت ڪي، ريجائي ريلي [نقد]

بس نه ڪري، بلال چئي، ٿرن سين ٿيلي

پرائيون پُر ٿيون، بهون ٿيون ٻيلي

سارنگ (۲) ستو ٻيلي، لاڻو ڏرت ڏيه تان.

(۱) هن بيت جون ٽي سٽون (۱، ۲، ۳) ن ق مطابق آهن، ۴ ۳ سٽ جو واڌارو حاجي محمد

سوڍي جي روايت جي آڌار تي ڪيو ويو آهي، جا هن طرح آهي:

تو وسندي وس ٿئي، وس تون بادل وس اچئا هر پٽن تي، تون ٽني ڪارڻ وس

وچ نه سڪي گاهه ڪي، رچ نه لڳي ڪس هي نيٺ ٽمندا پس، وس ته ورن سپرين

شاهه جي رسالي، سر سارنگ د. ۳۰، ۳۱ ۽ ۳۲ بيت ۽ ۳۳ بيت طرح ڏنل آهي:

تو وسندي وس ٿئي، وس بادل وس اچايون عنات چئي، رات ٽني ڪي رس

نيٺ ٽمندا پس، وس ته ورن سپرين.

(۲) ٻي پڙهڻي: 'مائو'.

وَجُون وَلَهَارِين^(۱) وَنِيُونِ، پَرچي پَتَ حَضُورِ
 دَکُوتَن دَن ڪَاهِيَا سَڻِي اَن مَذڪُورِ
 سَڄَن هُئڙا دُورِ، مونڪي مينهن ميڙڻا.

[۵] اَرُوڙان ٿي اَنِيُون^(۲) وَنڱي^(۳) سِينَن وَسَن [نق]

تَر سِيئي تار ٿا، مَرِ عَالَمِ پَتَ پَسَن
 جِي جني جا سيڪڙو، سِي تَن ڪي رِبَ! رَسَن
 هِي جِي ڪَر ڪَسَن، سِي ٿِيَن اَرڪِ^(۴) عِنات چَئي.
 وَجَن وَڌڪا وِسَ، نوڪنڊ نَاڏ ٿا^(۵) [نق]

[ب] مينهائي موٽ ڪي، مَر رِيچائي، رِيلي [ن]

اچو^(۶) آبُ پُور ڪنڊين، پانڊا ٿو پيلي
 ڪلام، قطب شاه جو، اگهيو اَن وِلي
 ڊوليو مَ ڊيلي، ڪانڌ ڪام ڪي ڪڏهن.

[ج] تَر ڏونگر ٿيلي، وَجَن سِپ وَنهيان ڪيئا [نق]

سَنڌ سواريون آنيون، رات ٿي منجه رِيلي
 چن پڪين^(۷)، دَن پيئڻين، تازي طبيلي
 پير و چئي، پَر ٿيا جِي وائجيا ڪي وِلي
 ڊوليو مَ ڊيلي، ڪانڌ ڪام ڪي ڪڏهن.

[۵] اتران ٿي آنيون، تَن وَجَن وسي ڪئا وِس [نق]

نوڻين نيئل الٽيو، دَر رِجيا سِپ دِيس
 پڪا سُونهن پَتَ پَر، سَڄَن دِيسان دِيس

(۱) اصل. 'ولهاري' (۲) ن. 'وليون' (۳) ن. ونکو. (۴) ق. 'ارڪ ٿين'. (۵) ق. 'نوڪنڊ ناڏ ٿيا، ڪئا وَجَن وِگا وِس'. (۶) اصل. 'اچو'. (۷) ن. 'جر پڪي' ق. 'چن پڪي'.

پَلتئا پارِيون ڪَري، مٿي نُوڻن نيسَ

آهرو اوطاڪُن ۾ ماري ويٺا ميسَ (۱)

سجڻَ ڏيسان ڏيسَ، پڪا رڪن پاڻ ۾.

[۷] اڃا آئبرَ آئبرين (۲)، بوندون بس نه ڪن [نق]

ڪارا ڪڪر ڪوڙ پي، وسڪاري وسنَ

سانوڻ مند، سيد چئي، اڪيون پي پسنَ

جي محب مهنجي من، سي مينهن مونکي ميڙڻا.

[۸] 'وهيرو' ۽ 'وارِيڪو'، تڙ ترائي، پس [نق]

آئي آتاهين ٿئي، سندو لڏن گس

ڪارائي ۽ ڪس، ڏئي جهن ڏور ٿئي.

ڪامن پيچن ڪيس، مٿج ڪانڌ قطب چلي.

[۹] ڪامن ڪهي ڪانڌ ڪون، پيءُ! پرديس ۾ جاءِ [نق]

سياري سيءُ نه لهي، اوڏو آءُ ۾ جاءِ

ڏينهان ڏينهان (۳) جو لڳي، ڪامل ڪوسو واڌ

مانوڻ مند سرتيون! وڃي ۾ ور وڌا

مون توهي سين چاهي سفر گهورئو سڀرين!

[۱۰] سفر گهورئو سڀرين، گهر سڌاين گهار. [نق]

پسي پيءُ پُر ٿيا، هيءُ آسه جي آر

سهاڳڻ، شريف چئي، وصالان نه وسار

پئي ڏيه (۴) ڪير نهار، ساڻيه هوندءِ سڀڪي.

(۱) ن. 'آهرون ق. ۱. 'آهرو ۲. 'آهرون. (۲) اصل. 'عنبر عنبرين' (۳) اصل. 'ڏينهان ڏينهان' (۴) اصل. 'ڏونه'.

[۹] دادَر دُوكي آتئا (۱) توارڻو تارِي [نق]

سُئي سنگهارن سعيو ڪئو، سامونڌا ساڻي (۲)

پئا (۲) دُهن دُھائن ۾، وِچ وجهڻو واڙي

پين پتن ۾ پُر ڪئو، جي ڳوٺ سڪيا ڳاڙي

پرين جي پاڙي، هيئون سسانگ (۳) سيد چئي.

[۹-الف] اوڀر سون آيا، سڀي سوهڙ مينهن [نق]

ڪينئون ڪار تي ڪي، ۾ جهڙ راتو ڏينهن
وٽن تان وڃيئون، ڪاهو تڙ قطب چئي.

[۹-ب] ريلون رانڀي آڻيون، ڪينئون ڪيراهن [نق]

چيوڙي ڇيٽايو، هاري هڙ وهن.
تاساريون تڙن تي، پتلر مهي پتن.
ڪڪڙي ڪڙي، قطب چئي، موجون ڪيون مينهن.
جي دَر ڪانڌيا ڏينهن، صاحب سي ساوا ڪيا.

[۹-ج] مينهن آئي مائهين سهين متهايون [ق]

لڳو ڏک ڏرڙ ڀريا تڙ تاريون
اوهن واريون آسريو، رنين ٿيون رايون
ڪي سهڙندي ڏين سامهون، ڪي ڌريائين ڌايون
وجهي ڪير خوش ٿيون، مائين ۾ مايون
ڪڙهي هليا ڪڙهي، ڪي پُر ڪيو پتن. پايون
پيرو چئي، پتن ۾ ڪن وڏو وايون
جهي رڪائن رنجائيا، تن ولهن واڌايون
بايون ۽ دايون، پڪي سونهن پانهنجي.

(۱) ن. 'دادَر دُوكي آتئا' ق. 'داڍر دُڪي آتئا' (۲) اصل. 'سائري'. (۳) ن. 'پيا'.
(۴) اصل. 'سسانگا'.

[۱۰] سارنگ سار لهيج، الله لڳ عنات چئي [۱]

پاڻي پوڄ پتن ۾، ارزان آن ڪريج
وطن وسائج، ته سنگهارن سک ٿئي (۱).

[۱۱] جيسين سحر سنيري، تيسين وڏر وس [۲]

ڪانگهاريون وهڪيون، بار رندا پس
رات اُني کي رس، اُحيون جي عنات چئي (۲).

[۱۲] ڏونگها آڇ م اُن کي، ڪاسا جني ڪم [۳]

پنندي پر ڏيهه ۾، تن سوين ٿئي شرم
اُٿين گهڻي ادب سين، ڳالهائين نرم
قادر ڪر ڪرم، اُني ساڻ عنات چئي (۳).

[۱۳] پاڇاڻي پئي، ڪڏو آڳاڻيئي آڳرو (۴) [نق]

سرهيون سنگهاريون ٿيون، پيارين بهي
چڪيس سڀ چئي، تڏ موليٰ مينهن وسائيا (۵).

(۱) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت مطابق. شاه جي رسالي، سر سارنگ د-۱، ۱۱ ۾ هيءَ بيت موجود آهي، پر پهرين سٽ هن طرح ڏنل آهي: 'سارنگ سار لهيج، الله لڳ احين جي'.
(۲) روايت سارنگ فقير جت. (۳) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق. هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر سارنگ د-۱۰، ۱۲ ۾ ڏنل آهي، پر آخري سٽ هن طرح آهي: 'قادر ڪر ڪرم، ته ان جي وطن ۾ وس ٿئي'. (۴) ق. 'آڳاڻيان آڳرو، پاڇاڻي پئي'. (۵) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر سارنگ د-۱، ۱۱ ۾ هيئنءَ طرح ڏنل آهي:

پاڇاڻيءَ بهي، ڪڏو آڳاڻيا آڳرو
جڏهن چڪس سڀ چئي، تڏهن موليٰ مينهن وسائيا.

[۱۴] ڏاهي ڪ پوري، پر وڻي پهنجي ور کي [نق]

سندي سانوڻ ڏينهنڙين، جهڄڻ ۽ جهوري
هي تنهن گهوري، جو سياري سڄي.

[۱۵] وڄڙيون ويساند، شال م وڏهوڻي وهو (۱) [نق]

اچي جا آڻ - اوڻ جي، ڀڄي سا پراڻد
محبت ماڪ مينهن جي، پوي پکي پانڊ
ور هوتان سين هيڪانڊ، پاڻوڻ پرين ۽ سين.

[۱۶] پيئي م پاتار، اوڀر سوڻ آب گهري [نق]

پيڙي پيڙين نه ٿئي (۲)، توڻي حيللا ڪري هزار
سڪڻ سڪو سڀ کان، سرتيون! سڀ چمار
جبلانده محبت ڪي موچار، تين جوهر جو گهي ٿئي.

واڻي

[ن] سڀ ٿئي سڻائي، ميان بادل!

وس ته وسن ڏينهنڙا

ڍٽ وڻو پٽ پارڪر، سڄي اي سرهائي -

وس ته وسن ڏينهنڙا

هڻي آريجي، عنات چڻي، ريلي پون رجائي -

وس ته وسن ڏينهنڙا

— ❦ —

(۱) ق. 'شال م وڏهوڻين وهو، وڄڙيون ويساند'. (۲) ن. 'پيڙي پيڙي نه ٿئي'.

سرود توڙي

فصل پهريون

[۱] جٿان گهڙي تٿان گهڙي، اوتڙائين تڙ تڙي
 ڏم وٽ جڻو ظاهر، من مھار سين ميڙ
 ساندي پانڻي نيڙ، جهن اهڙي سڪ سيد چئي (۱).

[۲] تڪان تڪ گهڙي، سڪ تھان ئي اڳري

[۱] تڪي نه توري، نٽي نهارِي نه گهڙي (۲)
 مٽي مٽي مھراڻ جا، گهڙ پشو گهڙي
 بھرن منجه، بلال چئي، آڏي جو اوري
 تيلاهين ووري، وڃيو مسحب مھار سين.

[۲] ڪاري رات ڪچو گهڙو، جڙ جهجو ۽ جال
 سائير مٽي سوهڻي، ٽي مڇي پيلي جا پال
 مٽي لوڪ، شريف چئي، ڪنئين ان خيال
 ساھڙ جيءَ سنڀال، آنڪي ڪٿي آڪارين.

(۱) ن. 'جنهن کي اهڙي سڪ سيد چئي ساندي پانڻي نيڙ'. هيءَ بيت شاه جي رسالي،
 سر سھڻي د-۳، ۾ هيٺين طرح ڏنل آهي:
 ڪپر پڇن ڪوڙيون، جٿان گهڙي تٿان گهڙي ڏم سين جسو ظاهري، من مھار سين ميڙ
 ساندي پانڻي نيڙ، جنهن کي سڪ ساھڙ جي.
 (۲) ق. 'پڙ نھاري نه گهڙي، تڪي نه توري'.

پاتا اُن پاتار ۾، دريا دنگ هڻي

اڪڙيون، عنات چئي، وينيون پار وڻي

ساڻي جن ڏٺي، تن سين مهراڻ ميا ڪري.

[۳] ساھڙ ڪارڻ سوھڙي، رءُ ٺھاري ريت [نق]

ڪڙي نيڻ خوش ڪڻو، پستو ٻانڌي پيٽ

اُت ۾ اچي پيٽ، آنڪي ڪي عنات چئي.

[۴] مھاران مھي، ڪا جا پيتائين (۱) پريز ڪي [نق]

تھن سرڪ مرڪ مستان ڪي، لڳيس ڏڏ ڏهي

تان تان تان نه رهي، جان پيرو نه ڪيائين پاڻ تي.

[۵] گھڙي انھي گھڙ تان، جتي لھر لالائي [نق]

[۲-ب] ٻيلو سڀ ريلو، ٻوڙي ٻنهي ڪنڌن ٻين. [نق]

اوڻيه، اونڌاهي چنڊ جي، پوريءَ هٿ ٻيلو

سانوڻ مٽند، شريف چئي، ساڻو سويلو

اچي ۾ ٿيلو، ساڻن سٿڙ ڍوڻين (۲).

[۲-ج] ڪرگل (۳) ڪوچ ڪئن تي، آر آتو گهور [نق]

گهيڙ سنڀالي سوهڻي! اڄ درياءَ ۾ ٻيو دور

بي خطا، بلال چئي، لوري لڳيس لور

هو پاڻي هيءَ پور، شال مدد ٿئي ميهار جي.

[۵-ا] لهر لالائي، ڪوڙ ڪوريءَ آڀري [نق]

اچين، مڇين (۴)، ماڻهين، بوءِ باکوئن آئي

(۱) ن. 'پيتان' (۲) ن. 'ڍوڻين'. (۳) ن. ڪرگل. (۴) ن. 'اچي مڇي'

ڪنبي ڪين ڪنن ڀر، توڙي گهيڙن گهيراڻي
 هيس سڪ، سيد چئي، جهن لڙئون لنگهائي
 موليٰ سلاڻي، محبتي مهار ڪي.
 پاڻي سان پھ پئو، ڍارن تي ڍارو
 روح رڳون رت رات جو، پئي ڀارن تي ڀارو
 منڌ لڻي مهار ڪئو، چارن تي چارو
 سڻائين سڌ، سيد چئي، نارن تي نارو
 اوڪر اوڪارو، ٻجهان ٿس ٻاجه جو.

[۶]

[نق]

گهيڙي ڪالهه، قطب چئي، منڌ چوليپن چلاڻي
 ٿي سرهي سڀاڻي، آڄ ٻه ٻه، ٻنهي ڪنڊين.
 لهر چڪو چول، وهن ڪٿوريءَ واسو
 اصح باس عطر جي، اچي منجهان اول
 آب عنبران اڪرو، ڏئي جهلڪا جهول (۱)
 ٻيون پاري ٻول، گهيڙي ڪالهه، قطب چئي.

[۵]

[نق]

گهيڙي انهيءَ گهيڙ تان، جت دريا جو دڙڪو
 ٻيڙي لنگهي نه ان ٻار تان، جت ڪنن جو ڪڙڪو
 آهڪو آرن تي چڙهي، توڙي سير ڪري سڙڪو
 يوسف چئي، ان جاءِ ۾، نامي ٻانهن جو ٻڙڪو
 والبي ڪيچ وڙڪو، جيئن سهڙو مڀي مون سامهون.

[۴]

[نق]

فصل ٻيو

[۱] هادي لڳ هنيان! پڇج ڀار پرين ڪي [نق]

جن اکين سڪ، عنات چڻي، تن ڪهڙو ڏوه ڏيان
مهان ميان! مون ڪي سنئون سنهاريو پيچرو.

[۲] ميڙو ميڙو ڪانهن، مٿي ڀر پيرا ڪريين [نق]

ڪوه نه سڪ سنباھين، تون پانهجي پانهن
آهن ڪين آڳانهن، سڄڻ سڪدين ڪي.

[الف] ڪانهن ڪندين ڪوه، تان ڪي تر پانهن سڀين [نق]

سڄي ڀو پيراه جو، چڇ چڪا چوه
سائير سڀير، شريف چڻي، ترج وٺي توه
ڪچي ڪونهي ڏوه، ڀلي تي ڀيلو ٿيو.

[ب] ميڙو ميڙو ڪيڪ، مٿي ڀر پيرا ڪريين [نق]

ڪوه نه سڪ سنباھين، تون پنهنجا پڪيڪ
گهڙ الله جي رڪيڪ، بحرن منجه، بلال چڻي.

[ج] ڏينون، ڏورينون، واعڻيون، تنهان پري سڀ تار [نق]

جان گهڙندين سوھڻي، تان نظر ڪري ٺھار
بس نه ڪريين، بلال چڻي، ڪهڙي لڳي آر
ويندين جان هن پار، تان گهڙج گهاتي ٺھن سين.

[۳] ميرا منهن مڃ، سانپاران ساهڙ جا [نق]

اڪيون آسر لائيو، راڙي راڙي رڇ
جي هلن ساڻ سڃ، تن رازق! تون رسائين.

[۴] گهڙڻ وهڻو مون، مڙڻ هٿ ٻٽن جي [نق]

ساهڙ! سڪندين جو، ترس پروڙج تون
هلڻ هوتن ڏونه، سي مڃڻ وات وڙپين.

[۵] گهڙڻ مهنجي وس، مڙڻ هٿ ٻٽن جي [نق]

ساهڙ سڪندين سين، مڃڻ پوءِ عڪس
تن جو باب نه بس، پرين جهن جو پار.

[۶] تيڪت ترڻو وهه تار، دعويٰ ڪيو درياء سين [نق]

لال لهرين وڃ، ڪنن سير قرار
آهڪي سا آرن تي، پرين جنهن جو پار
آپيڻ نه اورار، ان جو باب بلال چئي.

[۷] بچيل پنهي ڪندين، وهن آتا آر [نق]

ڪاري رات، قطب چئي، ڪپري ڪئي خمار
گهڙ سنڀالي سوڙهي، پسيج ٻائيءَ پار
جنهن کي محبت ساڻ مهار، سا آگا! تون آڪارين.

[۸] جهي گهڙڻ، مڙڻ سڀي، ترس م پسي تار [نق]

دونهيون ڏسي دوست جون (۱) اڪين لڳي آر
اچن ڪن ڪپنديون، پرين جن جو (۲) پار
آپيڻ نه اورار، ان جو باب بلال چئي.

[۶] جي مان جيڏيون وسهون ته آنءِ نه وهڻي پاڻ [نق]

دل در ماندي دوس ري، تن جي ٿاڻو ٿاڻ
لڏيس نيهن ٿڌاڻ، نات ڪنن ۾ ڪير گهڙي!

[۷] وڃ وٽائين (۱) وهڪون، سانپاران سندان [نق]

دونهيون ٻرن دائما، پڇان ٿي ڪيڻان
وروڪڻو ويران، ترهو ڪڻو ٿار ٿران.

[۸] پستو وٺ وهسي هنيون، سانپاران سندان [ر]

چنا، منهن مينهيون، ونهيان وٽائان

[۹] ٻاري باد، بلال چئي، هوءَ جا پار مهار [نق]

دونهيون دوس دڪائيون، سانپاران سنگهار
اوڻيس اڪڙين جو وڃي ويرئون تار (۲)
وڃي ويراوتار [وجود ۾] سيٺن جي سنڀار
آوتڙ تري تار، منجهي ملي سوهڻي.

[۱۰] دونهان دڪن جيئن، منهنهن ميهارن جي [نق]

اڪين آرو لائيو، تن منهنجي تيئن
آئين جي پليو پاڙي واريون! هاڻي سڻو هيئن
ڏسو جي ڏک ڏرو ته ڪريو قطب چئي ڪيئن
هلو ساهڙ سين، ته گهر وڙ وڃنشان وسري.

[۱۱] پريون پريون پري، پار پونديون پس [ان]

آيو هڻي آڙ ۾، ونجهين پونيس ور

آڪڙين، عنات چئي، لايو لهه سيٺان
 آنءُ ڪڙهان ٿي ڪيٺان، هو سڄڻ ڪين
 سارين مون (۱).

[۹] هوءَ جا پري بيه، منهن مهان جي [نق]

اڪيون ان آهه، اچن ڪن ڪپينديون (۲).

[۱۰] رات اونداهي، ري گهڙي، نڪا سيٺه ساڻ [ق]

وجهي، ويرم نه ڪري، پريان ڪارڻ پاڻ

محبت ڪي مهراڻ، سڪي سپوڻي پت ٿئو (۳).

[۱۱] پڇو پاڻي وارين، ته هي زر جبات ڪئا [نق]

لهرين لوڙي جو مڪو، پيڙو منڌ ملا

اولن منجهه، عنات چئي، ڪٿوري بهڪا

سائر سوھڻا، سپوڻي سرهو ٿئو.

مانباھو سونڊ جو، قطب چئي تون ڪر

تو پانيو آءُ ڪهر، پر آهين آڙ اڪين پر (۴).

(۱) ميان امام علي شاه کان ٻهٽل روايت مطابق (۲) هي بيت شاه جي رسالي، سر سهڻي
 د - ۵، ۶ ۾ پڻ موجود آهي. (۳) هيءُ اصل ۾ 'سرود مارئي' جي متن جي حاشي تي لکيل هو
 جتان ڪٺيو ويو آهي. (۴) پڻ هي بيت شاه جي رسالي، سر سهڻي د - ۷، هيٺين ۽ پڙهي مان
 موجود آهي:

پس جي ٻار ٻونديون، ٻريون ٻرين پر
 آئيو وجهي آر پر، وڃيو بونس ور
 مانباھي سونڊ جي، قطب چئي ڪا ڪر
 تو پانيو آءُ ڪهر، تان آهين آڙ اڪين پر.

واڻي *

اي يارا! آنءَ جا طامع آهيان تهنجي - [ق]

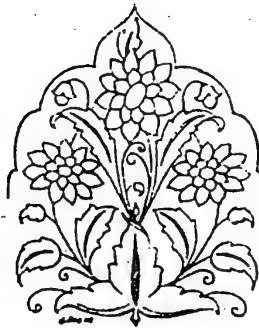
مون منجهه عيب آپارَ

’آمر‘ اوڏي نه وڃان، ’نهي‘ ڪٿس نڪار -

مون منجهه عيب آپارَ

سوٽ محمد ڪارڻي، آڙڻن جا آڌارا -

مون منجهه عيب آپارَ

سرود ڪاموڌ

[۱] تخت، بخت، تڙ، تماچي (۱)، نوري سڀ نون [نق]

نانءُ نيابت گندري، سيني سونه سمن

لڪين لياڪا ڪٿا، ساري رات سڀن

پايون دايون تهن کي (۲)، اچئو پير پڄن

ڪام ڪام (۳)، عنت چئي، تهن کي آهي

منجهه اکين

ڏيس ڏيه ڏٺين، معافي جي مهر ڪري.

[۲] بخت بلند جن، تني منجهان نورئين (۴) [نق]

گامين، ناسين، گاندرين، تماچي سندن

هردم ڏه ڏي تن، آڻو پهر عنت چئي (۵).

[۱] تنهن سر ڪينجهر نام، جتان نوازي نورئين (۶) [نق]

تخت تنهن تڙ تي، پائي ويٺو ڄام

سوءائس، شريف چئي، غريبائو ڪام

تماچي تمام، عيب آڻي جا ڍڪا.

(۱) ن. 'تماچي ڄام کي' ق. 'تماچي ڄام'. (۲) ن. 'باهنجيون تهن کي'. (۳) ن. 'ڪاميل ڪام'. (۴) اصل. 'نورئي' (۵) ن. 'آڻو پهر عنت چئي، هر دم ڏيه ڏي تن'. (۶) اصل. 'نورئي'

[۳] جھڙي سُونَه سندياس، تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين پئو [نق]

طول تنهن جي سين، راڻيون آچن

نه راس

مورچل پاڻ مٿاس، آيو تماچي هڻي.

[۴] تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين پئو، جھڙي سُونَه سندياس [ق]

مڏ، مياڻيون، مڪرا، مڙيئي معاف تئاس

ريس راڻين ڇڏئي، وهي ڪانه وٽاس

مورچل مٿاس، آيو تماچي هڻي (۱).

[۲] جيبي تماچي، م مٽري، جو آڱڙن آڳٽ [نق]

هو جو (۲) ڪينجهر تي سو سڀ لائائين لاڳٽ

سُهاڻيس، شريف چئي، متلاحن جو ماڳٽ

پتلو نوريءَ پاڳٽ، جنهن نٿر سڀ نوازڻا.

[۳] جيلانه پاڻ نه ڏنائين، تپي نوازي (۳) نورئين (۴) [نق]

تنهن سُهاڻي، شريف چئي، جو سامو هيءَ سائين

سمهي سڀئي مڃيا، جي عرض آتائين

آن ڪسي ڏنائين، ڏاڏا ڪي ڏن ۾.

[۴] چٽا، دُنڪيون، پڙيون، ميلڪَ جني جا مڏَ [نق]

سمهي سمهي سڀئي ڪيا، هيٺا جيبي هڏَ

ڄام! (۵) ڀرتيئي لڏ، سانگين جي شريف چئي.

(۱) شاه جي رسالي، سرڪاموڏ د-۱، ۾ هيءَ بيت غيثنءَ طرح ڏنل آهي.

تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين پئو، جھڙي سُونَه سندياس

مڏ، مياڻيون، مڪرا، مڙيئي معاف تئاس

مورچل مٿاس، آيو هڻي ڄام هڻن سين.

(۲) ق. 'هتو جو'، (۳) ق. 'پي پڙهي'، (۴) اصل. 'نورئي'، (۵) ق. 'رب'.

[۵] ديا، دائر، دوء، ڪاڄُ جني جو ڪيون [نق]

آني منجها آڀري، مُشڪ ڪٽوري بوء
تن راڻين اهڙي روء، آڙيون گهڻو عفات چئي.

[۶] آگلائي آهیر، رهن ڪنجر ڪنڌين [نق]

ڀڪين پيشو تن جي، گنهني ڄام وزير
لائن آهڳ عنبر، ڇت ڇڏيائون آڳهن.

[۷] ٻاڙوڙا پيندين ۾، مٿي مٿاڻين موء [نق]

آن جون ڪاريون ڪڪي ۽ هائون، ڇٽين چڇي بوء
عطر لائين آء، ڪالهه نوازيون قطب چئي.

[۸] ڪيڪي هڏ ۾ ڪاء، چڇي هڏون ڏي نه سهي (۱) [نق]

وڏي نه وڪڻي، آڏي ۽ اوڏي ناهي
رڪيائين، رنگريز چئي، تنن تماچي ۽ لاء
سمون تنهن جي ساء، ٿو ڪري معاف مياڻيون (۲).

[۹] ٻاڙوڙا پلنگ سیر، ڇارا پسي ڄام [نق]

رهيو تنهن ڪي روح ۾، نوري ۽ مندو نام
تڙ تماچي بخششي، ملاحن مدام
ڪانڊراڻو ڳام، ڪانڊوراڻو قطب چئي.

(۱) ق. چڇي هٿ نه چئي، ڪڪي هڏ نه ڪاء. (۲) شاه جي رسالي، سرڪاموڏ ۱۰۱، ۾ هي بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

چڇي، هٿ نه چئي، ڪڪي هڏ نه ڪاء

نه وڏي، نه وڪڻي، آڏي ۽ اوڏي ناه

سمون تنهن جي ساء، ٿو مياڻيون معاف ڪري.

شاه جي رسالي ۾ ايل بيت ۾ هيٺين ست (نمبر ۳) وڌيڪ آهي:

پاک رکيائين پڇرو، تن تماچي لاء.

[۷] وَنَجْهَ ڪوڙيائون وِچَ ۾، جارا تِنِ ڌاري [نق]

پٿر وڌائون پَنَ جو، سوارو ساري

اَنَ جي (۱) اوتاري، آچي ڄام تماچي تڪڙو.

[۸] پکي لانگوئين جي، آچي لٿو ڄام جُلي [ق]

سَنَ پيون سَنڌا، جُهڳن پاسِ جُهلي (۲)

ڪَنجهرُ سڀَ ڪُلي، تَن اُگهاڙن انعام ٿيو.

[۹] آءُ گندرو غريبُ، رهان ڪَنجهرُ ڪنڌين [نق]

توسين ڄامُ قريبُ، ڏَنُ چڙيندو ڏيچَ ۾ (۳).

[۱۰] جينءَ تون مُهاڻو، آهين چوڪو گندرو [نق]

[الف] هو ۽ نَتَرِ هو ۽ پڙيون، هو ۽ ملاحن ماڳ [نق]

تني جي تڙ تماچي آيو، ڀلو ٿين ڀاڳ
اڳين تي ٻڻ اُڳرو، ڏنن سمي ڄام سهاڳ
سڀ لائين لاکَ، ڪَنجهرُ تان قطب چلي.

[ب] نٿا، نَتَرِ، پڙيون، سونا جن جا ساڄ [نق]

ريلن ۾، رنڪريز چئي، رهيا مونهن راج
موچارا مچن جا، ڪپڻ رڌين ڪاڄ
آني جا آواج، سُونڙهاڻا سمهي ڄام ڪسي.

(۱) اصل، 'آني جي'. (۲) اصل، 'مونهن منهن سَنڌا، جُهڳن پاسِ جُهلي'. (۳) 'ن' ڏن

چڙائيندو ڏيچ مان، شاه جي رسالي، سرڪاموڊ - ۱، ۱۱ ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

تون تماچي ٿو ڏئي، آءُ گندري غريب

توسين ڄام قريب، ڪين 'ڏن' چڙائي ڏيچ مون.

آنءِ عرض چُونڊي ڄام ڪي، جو مڃيندو ماڻو

ڪَنڌِي (۱) جو ناڻو، ڪونہ گهرندو ڪڏهين.

[۱۱] مهنجو مڃي ڪاڄ، تون ڪايو پاڻ پڪون هئين [نق]

سَمان! سِيان اُونٺن هئين، جهڙوئي تون آڄ

ڪنجهر راڻيون راڄ، سڀ سلامي گاندرين.

[۱۲] ماڻهو چُون مَسي، آنءِ آهيڙياڻي آهيان [ر]

ٿوري جي ٿرن جا، مون کان چڱا سڀ

ڄام تماچي جي، نظر نوازي آهيان (۲).

واڻي

ٿي مَن موھڻو ڄام [ن]

جو سُونهن سِين (۲) ۾ وٽري گندري

ٿي مَن موھڻو ڄام

سَبي سُونهاڻي، محبت هاڻي

مهاڻي مها سُونڊري گندري

ٿي مَن موھڻو ڄام

— ❦ —

(۱) ق. 'ڪَنڌِي'. (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو. (۲) اصل. 'سِينِي'.

سرود ڪاراڻيڙو *

[۱۱] دل ۾ دور م ڪاءِ، پيهي سنجھ سوجهار سر (۱) [نق]

آڏان ٿي، عنت چئي، آباڇي (۲) ۾ آءِ

چلڙ چنچ م پاءِ تون، ڪر ڪوٺا (۳) سين چاءِ

رڪي جن الله وار نه ونگو تن جو.

[۱۲] چيلڙ چڏ چري، وانءِ آڏامي آڇ ۾ [نق]

آريرو آرڳ ڪري، جنهن جي بات پري

مانڇ ڪوٺ، قطب چئي، پاڪيزا پري

تنهن ستر وانءِ سري، جت هيرو چئن هنجھڙا!

[۱۳] ڪيهڙي ڪئم ڪئل ڪرين، پورا پئل م ڪاءِ (۴) [نق]

ولين جو وڃائيو، تنهن ڏهان (۵) پانئڇ ڊاءِ

منجهان ڪوڏ، قطب چئي، ڪر ڪوٺا مين چاءِ

موتي مهرانءِ، چئو چانگارڇ هنجھڙا!

* ن. 'سرود ڪاراڻيڙو'. ق. 'سرود ڪارايل'. (۱) ن: اصل عبارت: "سنجه سوجهار ستر".
 ق. "پيهي هنجھ سوجهار ستر، دل ۾ دور م ڪاءِ". (۲) ق. 'آباڇي'. (۳) ن. 'ڪوٺا'. ق.
 'ڪوٺان'. (۴) ن. اصل صورتخطي: "ڪيهڙي ڪئم ڪئل ڪرين پورا پئل مڪاءِ". ق.
 "ڪيهڙي ڪئم ڪئل ڪئي، پورا پئل م ڪاءِ". (۵) اصل. 'پانئڇ'.

[۲] جيلاه ڪوئن (۲) منجهه ڪڪور، تيلاه ڀونر [نق]

پڻڪن 'پال سر' (۱)

للا تي لال ٿا، منجهان آب آتور

اهڪا نه ڪن، عنات چئي، ان چاري چغل چور

هنجهن لئا هور، پاپوڙي (۳) پير ڌري.

[۳] هنجهه هتي جو حال، خلڙ چنڃ نه اگهي [نق]

[۲-ا] رءُ پاپوڙي پڻ جي، هڙ نه ڌري پير [نق]

بنا ڪوڻ، بلال چئي، ابي هنجهه، ڪانهي هير

اونهي گهونبي وڃ ۾، سي سونڌائين سهر

تيلاهين سوير، ويٺو هٿ حاضر ٿئي.

[۲-ب] پاپوڙي پڻ جي، آيو پير ڌري [نق]

چوڻي ڪوڻ، قطب چئي، پاسي ٿئي نه ڌري

مونکي ايءَ معلوم ٿي، جا هنجهه، ڪالهه ڪري

سچ پڻ تن سري (۴)، اهڙي آبيءَ ڪ جن جي.

[۲-۳] پکن ايئن نه بجهيو، ته ڪو سونڌو سر هنجهن [نق]

ڪنگ، ڪانيرا، ڪانيرا، اوڏانه ڪين اچن

سدائين، شريف چئي، موتي موڪ چئن

لامون سبي لهن، جني سون مهراڻ ڏي.

[۲-۴] سي بگا ڪوه بچون، جي چوڻو چئن جيڪ ۾ [نق]

اچو آب لڪڻو، هيءَ شه هنجهن.

(۱) ن. 'ڪوئن'، (۲) ن. اصل صورتخطي: پوٽور پڻ ڪن بهال سر' (۳) ن. 'پاپوڙي'

(۴) ق. 'تني سچ ڌري'.

پڪين پائي آئيو، سندو جوءِ جمالُ
لَو تيلاه لال، جيلاه آئڙو اَنِ عناتُ چئي.

[۴] هنجَه هُتي جي سَڪَ، چلڙ چنڄَ نه اُگهي [نق]

آيو اڄ، عناتُ چئي، پڪين (۱) لائي پڪَ
تارِ ڏنائين تڪَ، تانگهي ٿئي نه طالبو.

[۵] ڪوڙين جي ڪاڻو ٿئي، سمونڊ توءِ نه سڪن [نق]

لالون سي لهن، جنين سودو سچ سين.

[۶] ڪري سانگ سَرين، روهان اُڏائين هنجَهڙا! [نق]

بيوقوف، بلال چئي، گهونيتا (۲) گهمن
سهي لالون ڪين لهن (۳)، جي گهورا گهوگهيتين جا.

[۷] سَر جهجهي جَر جوءِ، اونهي بحر بلال چئي [نق]

حاصل ٿي هنجهن ڪي، حال سدايت هوءَ
واصل نبي وصال سين، سدا روءِ بروءِ
آمل چئن اوءِ، پيتون جي پاتار ۾.

[۸] رڪي طلب تار جي، چنڄ موتي مهرانءِ [نق]

وئين جو وڃائيو، تنهن ڏهان پانچ ڍاڻه
يوسف چئي، ان جاءِ ۾، سَر جو ايندءِ ساڻه
رڪي جن الله، تينيمان ٻاريهڙي پاسي ٿئي.

[۹] راهيس سندن روه، هين سَر سانگي آيا [نق]

چئن چانگارين چيت ۾، اڻو پهر اوءِ

(۱) ق. پڪن. (۲) اصل: ”بيوقوف، بلال چئي، گهونيتا گهمن“ جي ٻي روايت هن طرح ملي آهي:

”بي پتا، بلال چئي، منجهان چڪ چئن“.

اڳڻان ڍاڍي ڍيڀو ڍاڍ ڪي، پائج پير هرڀن
آڊب ڪڇ، عنت چڻي، جتي تار ترين
تان تان تان م مڙين، جان جان موتي م ملي (۱).

- [۶-۱] ٻچا تنهن جي ٻاجه، پڪين ڇڏيا پوءِ
لڏا ملن لوءِ، سلامت، شريف چئي.
[نق] هٿان آڏامي هيت، ڇوڻو چڻو آيا
تن مائيو، من، شريف چئي، چارون پهر چيت
جنهن جو گذارين هنجھڙا، هائي ڍاڍي ڍب م تيت
پڪي جن ڀرت، تينهان ٻاريهڙي پاسي ٿي.
[۶-۲] ڍاڍي ڍب سنڀاڻيا، پهر ٻاڻائين
رازق رکي جن ڪي، سي اچن نه آهاين
اي ڇڏ چيتر تي تن ڪي، جن نظر مٿاهين
جن هيٺين هيٺاهين، سي ملن سلامت شريف چئي.
[نق] راهڪ روءِ مندين، هيت ڇوڻو چڻو آيا
ڍاڍي ڍب سنڀاڻيا، رازق رکي تن
قلوب منجهه، قطب چئي، وائي وحدت جن
سي ٻاريهڙي نه ڀسن، هميشه هي هنجھڙا.
[۶-۳] جنهن ڪي صاحب ستر سونھائيو سو چئي ڇت وڌي
هنجهه جو منجهه، پروڙو، ساين پاڻ سڏي
هيٺڙو هيٺين، سڀين، ڇڏيائين گڏي
ڍاڍي ڍب آڏي، تنهن ڪي ڪندا ڪوه قطب چئي.
[نق] ون ٻاريهڙي پاسي ٿي، ڍاڍي ڍب ڪئي
اسان محمد مڃيو، مڃي جنهن مڃي
هيٺڙو هيٺين جي، ويو واڳ وڻي
چاڻي هڪ ڏئي، جو قادر آه قطب چئي.

[۷] ڏيهر ڏڏي ڏاءِ، مڃڻ پڪ پُساين [نق]

تُهين جو تڙن ۾ تو ماري تڪي ماه
اوڏاهين آڏاءِ، جيڏانه چڪ نه چلهو.

[۸] جيڏانه چڪ نه چلهو، نه ڪوڪ نه سڪ [نق]

چلڙ ۾ چنڇ هڻي، جسر پُساين پڪ
لڙ جو لنگهي لڪ، آچو پيءُ عنات چڻي.

[۹] چنڇ ڪير چڪ ۾، اوڏو آءُ م رات [نق]

وانءُ اڏامي آچ ۾، جت موتين ناه مت
هونگار ج هنجهن سين، چڱي لائي چت
پڪي رک ڀرت، ٿي طالبو تار جو.

[۱۰] جهڙي لات لئين، تهڙو جي چوڻو چڻين [ق]

نباهي نئين، هوند پڪ پانهجا پاڻ سين (۱).

واڻي - ۱

[نق] هي هنجه هت نه چڻندو، چوڻو جو چڪ گاڏئون

تانگهي ٿئي نه طالبو، پڻ هنجه ڀرندو -

هي هنجه هت نه چڻندو

(۱) اصل ۾ هيءُ بيت 'سرود ڀورب' جي حاشيه تي ڏنل آهي، جتان ٽپائي هتي رکيو ويو آهي.

جِيلاَہ اِن لِّل لُکو هنجھڙو، تِيلاَہ روہ رَسندو (۱)

هي هنجھ هت نہ چُئندو

بِچا پهنجا باجهه سين، پَکي وِجي پَسندو (۲)

هي هنجھ هت نہ چُئندو

دِابي سَندي دِب کان، بلي ان بچندو (۲)

هي هنجھ هت نہ چُئندو

واڻي - ۲

جو سُر سَرهو سو جهرو، هنجھ هتيئي هُون [نق]

ذاتي ذڪر جبار جو، چت چيتارئون چون -

هنجھ هتيئي هُون

اَمَل جِت آمونگرا، پاڻي تهن پُون (۲) -

هنجھ هتيئي هُون

چلبي چلڙ چڪ ۾، پهنجا پڪ نہ ڏُون (۲) -

هنجھ هتيئي هُون

ويڻو هدايت هوءَ ۾، راتو ڏينهان رُون (۲) -

هنجھ هتيئي هُون -

— ❦ —

(۱) ن. 'اِن لِّل لُکو هنجھڙو ۽ پَن هنجھ' ۽ 'تِيلاَہ روہ رَسندو' ق. 'اِن لِّل لُکو هنجھڙو، تِيلاَہ روہ رَسندو'. (۲) آخري ٻئي مصرعون فقط ق ۾ آهن. (۳) آخري ٽيئي مصرعون فقط ق ۾ آهن.

اضافا

[قلمي نسخن ۽ روايتن کي اتاري ڇپائي لاءِ آخري بياض تيار ڪرڻ وقت ڪن 'سرودن' مان ڪي بيت ۽ وايون رهجي ويون ۽ انهي ڪري ڇاپي هيٺ ڪين آيون. اهي جملي رهيل بيت ۽ وايون، 'مختلف سرودن' هيٺ هت اضافي طور ڏنا وڃن ٿا، ۽ اميد ته ڪتاب جي ٻئي ڇاپي وقت متن ۾ موزون جايئن تي رکيا ويندا. ن. ب.]

سرود ڪنڀات

تِهَن ويڙ وانگي ڪونه وٺو، مِيي جُوءِ جيڏاهين [ق]
جي ڏوري ڏنائين (۱)، سي ڪُوهر ڪاهوڙين ٽڪڻا.

سرود سر راڳ

[۱] ائين سُمهو ساڻڻا! پل سُڪاڻ سر ڏيئي [د]
نڪو ڪپر ٿو ڪن ڪري، نڪا ماڻي منجهه مهي
اتي جا، عنات چئي، ويا لاڳا سڀ لهي
جهن آهي لڄ ڪنئي، اسين آهيون اُن جي آسري (۲).

(۱) اصل، 'اورِي جي ڏنائين'. (۲) ميان محمد علي شاه کان پهتل روايت موجب. هي بيت هيٺين ٻن بيتن سان ڀينيو، جي شاه جي رسالي، سر سر راڳ، ۾ ڏنل آهن:
پڙيائتا! ٻيئي تو نه ڦهنديون ڳالهوڙيون سڄيون راتيون سمئين، پر سڪاڻ ڏيئي
صبح سڀيئي، پار پچند خبرون (۲-۲)
سڪاڻا ۾ سُمهيو بندر جان ٻيئي، ڪپر ٿو ڪن ڪري جڏه ماڻي منجهه مهي
ايڏو-ور سڀي، نڌ نه ڪجي ناڪڻا! (۲-۵)

[۲] سوداگر سمونڊ جا، لاجو لال وڻج [۱]

اڃا اولهه عاڃ جا، چڱا چٽاڻج
سڙه سڙهي سڦلات جا، ڪوها خوب ڪڻج
ست سُڪان سر ڪري، ڇهه ڇههريون آڏج

[۲] ناکا نهاري، مڃڪم جهليج مڪري [نق]

تاتج تڻ تراز جا، سڀئي ساري
ڊڄي ڪڻج، پانهجا، ننگر نهاري
اڳيان سڻ سڻ پنڌ تي، تڪو توري
تن کي آڱو آڪاري، جن شفيع من شريف چئي.

[۲] ننگر ڪنيا ناکي، الله آساري [نق]

آمت مندو ڪارڻي، هليا سفر سنڀاري
سوڌيون ڏي سڙيون، تن وڻجارن واري
ميون مسافرن کي ڏک م ڏيڪاري
آيا اوتاري، اوه سلامت شريف چئي.

[۲] نڀي پنڌي بار، وڃه سوداگر سنڀهي [نق]

گهڻن ٿورين ڏينهن ڏين، اچي ڪند سار
بندر ۾، بلال چئي، تنهنجي پڪين آه پچار
تن ڪڏهن ڪين وساريو، جي او تنهنجا يار
ايڏي مٿي آر، تون ڪين وتين ويسرو.

[۲] ڪو جو وريو واءِ، جنهن ڀر ڊڄن ناکا [نق]

ورتن ونجهه، ڦٽا ڪيا، اهر ٿي اونڌاه
ناڪئن نڪاه، ٿو ڪوندر ڪاڏئون (۱).

ٻارهن، تيرهن، پنڌرهن، سترهن سينگاريچ
 ساري ست، سيد چئي، پوري پڄاڻيچ
 ملاح معلم خبرون، پڇي پروڙيچ
 ”وسقهر ربهر شراباً طهوراً“ پاڻي پاڪ پئيچ
 جهن ڪي سڪي سڪو، ڀرين سو پسيچ
 لڙ ۾ ڪين لڏيچ، ته ستر سامونڊي ٿيڻ (۱).

سرود رامڪلي

[د] هئي هئي آتهين تانه، بينڪ بيراهين جي
 ساز، سگيون ۽ سرندا، نڪي سامين جا سامان
 آڏي ۾، عنات چئي، ڪيرت ڇڏيائون ڪانه
 هئا تان سرت سجان، پر ڪهن طعني کان
 تيرت وٺا (۲).

سرود مارئي

[د] مارو مار م سومرا! ماريو مال وٺين (۳)

(۱) ميان محمد علي شاه کان پهتل روايت موجب. هي بيت شاه جي رسالي، سر سر راڳ
 د - ۶ ۾ هن ڏنل آهي، پر بيت جي معنوي سٽاء مان معلوم ٿئي ٿو ته غالباً شاه عبداللطيف
 جوناڻهي. رسالي جي ڏنل بيت موجب ۶ ۴ ۷ ست هيٺين طرح آهي:

ساڍي ست، سيد چئي، پوري پڄاڻيچ،
 ملا معلم خبرون، پڇي تون پوريچ.

(۲) ميان محمد علي شاه کان پهتل روايت مطابق. (۳) اصل. ’مارو مال وٺين‘.

آجائي جو، عنات چئي، تون صاحب سڏ سئين
پوءِ بند لاه تنين، جيڪي ڪئين قيد ٿيون (۱).

[نق] هو ٻن مائت منهنجا، آڙ ٻن آهائي
آڪي اٻائن ڪي، ڪو وڃي واڏائي
تہ ستيءَ ميل ناهيو، جا چارين ۾ چائي
منهنين آڙجاءِ مارئي، جا ڪئن ساڳائي (۲)
ڪرسي (۳) تنهن، قطب چئي، ملير مٿوڻي
سُور (۴) سڀائي، اِيءَ ڪي سُرهيي سومري.

سرود ڀرپات

- [۱] سڳوڙ ساڄ ڪئي، ويا وڃاڻ وهاڳ لئي [نق]
تن ريجهائيو راجيو، تالون تند هڻي
ڪٿر جنهن ڪس ويا، سا پڇيو وڃ پئي
وبرم نہ ڪر وٽها! اڃا رات ڪهڻي
طامعن ٿي، سڳوڙ آه شريف چئي.
[۲] مڙي مڱهار، آيا رونجهي راءِ ڏونه [نق]
تنهن نالائق نوازا، سڳوڙ ڄام سردار
بادل جيئن، بلال چئي، وسي سڳوڙ وار
پسي پيلي ڪنڊيون، ٿريا ٿيڻ نار
ڪين جو ڏن ڏاتار، جيئن ٿيا پُر پرين سين.
[۳] وڃي ڏج وهاڳ، صبح سڳوڙ چار ڪي [نق]
مان تنهنجو مڱر سين، ريجهي سڱي راڳ
وريني بخت، بلال چئي، ڀلو ٿيئي ڀاڳ
پاڻين سو سهاڳ، جو هوئي هميشه مڱا!
[۴] صبح سڳوڙ ڄام ڪي، ڪڇ سوڍرو سوال [نق]

(۱) ميان محمد علي شاه ۽ عباس علي شاه کڻ مليل روايتن مطابق. (۲) ق. 'ڪئن سا ڪائي'.
(۳) اصل ائين. (۴) ق. 'سُور'.

سرود ڏناسري

[د] مُنهن مناري سامهون، ڏنر نوري نيل
 ٻرڻ ٻاهر منجه ٿا، ڪوڙين جت قنديل
 حضرت جي حضور ۾، زاريون ڪن ذليل
 سيد پير سبيل، ٿو پوڄ پياري پهيڙا (۱).

واڻي - ۱

[ن] مڱان مهرباني، شيخ بهاؤدين پير پنجابي!
 قائم دين، امين قرشي، ڏسيهون راه رباني -
 مڱان مهرباني

ڏيکارج ڏاتار ڪي، حليمي^۴ جو حال
 آستان ٿي اڻ ملهيو ميڙي آئين مال
 لنگهو ٿيو لال، ويندي ڪالهه قطب چئي.
 [نق] وڃن ساڄ سئين، ڪنجهيون ڪماڇا ڪينرا
 مندا! مڱهار چئي، ڪيرت ڪانه ڪهين
 رونجهي پاس رهين، ته لنگها لاکيڻو ٿين.

سرود ڏناسري

[نق] سهواڻي شهباز جو، جان ديکوسون ديوان
 جتي وڳين وهڪون، ات خوب بنشو آستان
 مٿان مينبر پير جو، هيٺ چلي مهران
 چاڻي اچن زار ٿو، ٿوتي جملو سڀ جهان
 پير! پاڻيهي چاڻ، جيئن اسين اسلامي شريف چئي.

(۱) ميان، جمد علي شاه کان مليل روايت مطابق، هي بيت شاه جي رسالي، سر ڏناسري د - ۱،
 ۾ پڻ موجود آهي.

واڻي - ۲ *

تون تان منهنجا پير !، متان ڍنگر ڍيلي ڇڏئين [۱]
 ونهيان ونهيل پير، متان ڍنگر ڍيلي ڇڏئين
 تون پير آهين پنجاب جو، اسين سنڌ فقير -
 متان ڍنگر ڍيلي ڇڏئين
 رهيو آهين روح ۾، شاه رڪن سڌير -
 متان ڍنگر ڍيلي ڇڏئين
 مدد ڪر مريد جي، دليئون دستگير -
 متان ڍنگر ڍيلي ڇڏئين
 عنات جي اولاد جو، پردو رکج پير -
 متان ڍنگر ڍيلي ڇڏئين (۱)

واڻي - ۳

عاشقن امارو، سوراڻين مخدوم ڏي [۲]
 اهل اولادي، تنهن ڪر شادي، محمد زمان پير موچارو -
 عاشقن امارو
 نمر نوراني، ڀرن فرقاني (۲)، سانجهر سنجھه سوارو -
 عاشقن امارو

* ۲ وائي 'گلزار غوثيه' ۾ ڏنل آهي. (۱) شاه جي رسالي، سر ڏناسري د - ۱، ۾ هيٺيون بيت
 ڏنل آهي، جنهن جي پهرين بيت هن وائيءَ جي ٿلهه سان ملي ٿي:
 متان منهنجا پير، ڍنگر ڍيلي ڇڏئين
 اوڻو تون اڪارين، صاحب شيخ سڌير
 جيلاني جهانگير، هٿ جهلج هان، ون.

(۲) اصل ائين.

پسي پڙ پيرن جو، مهنجي چت لڳو چارو -
عاشق امارو
گودڙيا هن گس تي، شغل ڪن سوارو -
عاشقن امارو
ويراڳين نه وسري، نانگن نيهن نظارو -
عاشقن امارو

سرود آسا

ورثو ورق وصال جو، آئي ورونهن واه [ق]
آمدون ارواح، پي پسندي پنيون.

سرود ديسي

سونهنين نه روهين، بر ڏسي جر هاريان [د]
ڪيچي ڪالهه، ڪري ويا، منصوبو مونهنين
ڏيرن تان ڏاڍ ڪمي، هيئي سان هونهنين
تنگن ۾ تونهنين، رس ڪامل شاه قطب چئي (۱).

عام روايتي بيت

[نوٽ: قلمي ذخيري توڙي سگهڙن جي عام روايتن مان ڪي بيت شاه عنات جي نالي سان مليا آهن، مگر مشڪوڪ آهن. اهي بيت ڏنا وڃن ٿا، انهيءَ لاءِ ته محفوظ رهن. ن-ب]

سرودِ جمن

[ق] آئي آڳ عشق جي، تنهن ۾ پاڻ پچاءِ
دل منجهه، دونهن دکاءِ، ته سگهو ملين سچئين.

[ق] جي هوءَ تائين تند ڪبي، ته تون تند ڪر تان
اکهي ان اچڻ، سالر تند سچي رهي.

[ق] نيهن سڃاڻي نين جي، جي وڃان سي وصال
عيب عاشقن جو، سبب جي سنڀال
جڻ هوءَ ٿي پائي حال، ته ويهي وڃي تن وسري.

[ق] جهرا ڪئي جهڪور ٿا، بيهون پروڙ ٿو جن
تون ڪين ڪي اڳيان تن، پورا پائنگ پائين.

[ق] ڪڇو ڪڇ ڪيم ڪي، پڪي ڪانهي جاءِ
نڙت سين وڃاءِ، مڻت مائوڙ مارين.

سڻا آئي جاڳ، ننڊ نه ڪجي ايتري
تو جو ساڻيهه پائيو، سو آهي مانجهاندي جو ماڳ

آئيني شاه عنايت چئي، ستان لپيڻ منجهون لاڳ
سلطاني سهاڳ، ننڍون ڪندي نه ملي (۱).

سرود ڪينات

[د] ڪرها! ڪوڙي ول ڪي، چترنا! چڪر م پاء
ڏسي ڪاڙعا گلڙا، پهنجو هنيون نه هيراء
پاڻ پلي ڪر جاء، پرين! پرائي پوک ڪان (۲).

[د] آڏو ڪارو آن، ڪاه ٿورو ڏنهنس.
تريٽ جي ٿيل سان، رڱهي راس ڪرهنس.
ٿڙا جيڪي ٿير جا، محبت سان سلهينس.
حقيقت جي سسئي جو، توبه تنگ ڪسهنس.
رڪيب جي رمز جا، تيرن ۾ پير پانهينس.
پچاڙي پريت جي، وڪڙ ڏيئي وجهينس.
واڳون جي وحدت جون، پيڻيون تون ٻڌينس.
ڏنڀجي دوستيءَ جي، رڱهي راس ڪرينس.
جنوئي جذب جي، آره آڏي ڏنهنس.
مڪٽارو محبت جو، چست منجهان چاڙهنس.
”قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم
يكن له كفوا احد“، انجو جوهر جڙهنس.
آيان ادب جو، وات ڪڙيارو ڪرينس.

(۱) روايت حاجي عمر چانڊيو. شاه جي رسالي، سر ٽنڊ - ۳، ۳۰ پر بيت ٽئين ۽ طرح
ڏنل آهن:

ستا آئي جاڳ، ننڍر نه ڪجي ايتري
سلطاني سهاڳ، ننڍرون ڪندي نه ٿئي

ڪين سمجه ڪين جاڳ، ننڍر نه ڪجي ايتري
اي مانجهاندي جو ماڳ، جوتو ساڻه پائيو.

(۲) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت مطابق.

پوءِ به هارين هلندو ڪينڪي، تنهن 'توري تهلا ٺهنس.
جي آتائي آڻهنس، ته اچي سيدو، عنائت چئي (۱).

سرود رامڪلي

[ق] جوکي آهن جوءِ ۾، وڻا نه ويراگي
جنڊا تو جاگي، نانگا ڪين نهارڻا.

[ق] جوکي آهن جوءِ ۾، پر نهاريندڙ ناه
جي متههيسي من ماه، سي ٿاڻي ٿورا ڪاڙي.

[ق] جوکي آهن جوءِ ۾، جنڊا ٿي جوڻ
ڪاه ته لڳيئي ڪان، منجهان نانگن نينهن جو.

[ق] جي سزاوار سڪڻ جا، اڃان سي آهين
ويڻا وڃائين، جهي سناسي سڻين.

۱. سڳڙ سناسين ڪي، ڪو جو پتهه پيو
اندر آديسين، جهي محبت مڃ ٿيو
ويراگين ويو، هڻ هڻ هڻ هڻ هڻ هڻ مان*.

۲. هڻ هڻ هڻ هڻ هڻ مان، ويو ويراگين. [د]

(۱) عام روايتن مطابق سنڌ توڙي بهاولپور طرف، ائين چيو وڃي ٿو ته ڀٽائي صاحب هيٺيون بيت ميين شاه عنائت ڏانهن چوائي موڪليو، جنهن جي جواب ۾ ميين شاه عنائت اهو بيت چيو. ڪن راوين جي چوڻ موجب، هيٺيون بيت ميين شاه عنائت يا ڪنهن ٻئي ڀٽائي صاحب ڏانهن چوائي موڪليو، جنهن جي جواب ۾ هيٺيون بيت ڀٽائي صاحب چيو. اهي راوي انهيءَ بيت جي آخري سٽ هن طرح پڙهن ٿا ته: ”ائين ئي آيس، ته هو سڌو شاه لطيف چئي“: ڀٽائي صاحب طرفان بيت:

ماري ڪٽهي مون، هن وهت سين وڏا وس ڪٿا
ڪاڌات سيڪارينس تون، منهنجي سواريءَ سڌو نه ٿي.

* هيءَ بيت ۽ هن کان پوءِ ٻيا مڙهي بيت، جن جي آخر ۾ ’ستارو نشان‘ ڏنل آهي، سي اسان ڪي ڀٽ شاه تي ڀٽائي صاحب جي هڪ فقير کان مليا. غالباً اهي بيت عنايت فقير چوڏي جا چيل آهن.

- سدائین صاحب یر، کاپڑی کتنجن۔
کنکا لوبی کودڑیا، جمنا جھیر میر کن۔
آنی جا، عینات چئی، ٹاٹا ٹوک بستیجن۔
هنگلان' هلن، وچن ویراکی نکری*۔
[ر] ۰۳ وچن ویراکی نکری، اھی پورپ پروسی
آنی جی اندر یر، 'کروت' ۽ 'کاسی'
باس نہ کا باسی، ویراکین وجود جی*۔
[ر] ۰۴ ویراکین وجود یر، رھیو آھی رام
اصل او، عینات چئی، ساراھیون سبھان
کاری لگو کن، ادیون! آسٹ آن جی*۔
[ر] ۰۵ ادیون! آسٹ آن جی، قوری کان لگن۔
تہی ذینن ڈونگر یر، پتھری پتھ پتون۔
نہ مڑھیون نہ ماگر کتیون، نہ ڈونگر ڈس آٹن۔
او کاپڑی، عینات چئی، پورپ ٹا بستیجن۔
ڈسیون ڈبھ، همن، کو وڈ ویراکین کی*۔
[ر] ۰۶ کو وڈ ویراکین کی، وڈنا سپی وڈ
آدسی آئی ویا، هو جی ڈینڈر ڈی
آنی ڈانھن، عینات چئی، کاهی پٹج کڈ
ھی مڑھیون ہی مڈ، ویا لاهوتی لطف سان*۔
[ر] ۰۷ لاهوتی لطف سان، ویا سامی سپی
کن و سارج کاپڑی، پتیہ ان پتھری
راول ریجھائی، ٹی ریلی رحمن سان*۔
[ر] ۰۸ ویراکی ویراکی تی، واکا کیو ورن۔
ڈینھن تنی ڈونگر یر، آپراٹا اچن۔
آنی جا، عینات چئی، چیمون پھر چینن۔
سگر سناہن، اھی پورپ بار جو*۔
[ر] ۰۹ سپی پورپ بار جی، تن خبر نہی کتری

- ٽڪيا ٽاڪي ڇڏيا، ويرائي ڇڏي
سناسين ساري، هو جا مالها من جي*
[د] ١٠. هو جا مالها من جي، ساري سناسين
آني جا، عيانت چئي، ٽڪيا ٽاڪ وڃن
جي پورپ ٿا پئسجن، هلو ته ڏوريون آن ڪي*
[د] ١١. هلو ته ڏوريون آن ڪي، جي جمنا جهارين
'ناسي' ۽ 'نارائسر' ڪويستر ڪاهين
لوڪ نه لڪائين، سڙن، سڙن ڪينڪي*
[د] ١٢. سڙن، سڙن ڪينڪي، وهن وروڻار
آئي ويا، عيانت چئي، تنڊ وڃائي تار
سانڀڙا ستار، ڪجي گنگا گڏا*
[د] ١٣. ڪجي گنگا گڏا،
'ترڪ الدنيا و اسل العباده' اي آني لاءِ آئي
پڌن نه پيائي، هر رنگ سڀ هرنام ٿيو*
[د] ١٤. هر رنگ سڀ هرنام ٿيو، گرو گودڙيا
پڳت جي پڳوان جا، سي سامي سودڙيا
ملنگي مولهڙيا، راول رتا رام کان*
[د] ١٥. راول رتا رام کان، آديسي آهين
سي جوڪي جدا پاڻ ڪي، پيراڪي پائين
اوڪي ويل، عيانت چئي، اس و آهين
مالها، ملهائين، آحد عابد عين ٿيا*
[د] ١٦. آحد عابد عين ٿيا، چارئي پيرت پڙهن
پورا هئا پنجن سان، جهڙون نه ڇڏيو تن
ساريو ست صفاتيون، آئين منجهه آهين
نوئين نظر ناٿ تي، ڏهين پيا ڏسجن
حسابي حساب جان، يارهن ياد ڪن
سناسي، سيد چئي، يارهن مان پڙهين
اي نه ثابت سڀني جي، ان نه امر ڪهوري آن جي*

سرود مارئي

[د] ٻُڻيو جهلي مارئي، سِڪهو وارو وار
پيئيءَ رات پُٺور جي، سُرليون ٻئي سَٿيار
ٻَڪرَ ٻاٻائي ڏيهه جا، ٻورا پنج پيار
تيهه ميخون، تيهه ڪن، چيت تيهن جو چار
سايون ڇهه ويهون چانگ ۾، سايو تيهن جو سار
ته تهنجو ڪوهه ڪارو نه ٿئي، ڪامل انهيءَ ڪار
سيکهي ملنديءَ، عيانت چئي، پوچنديءَ پنهور
ٿيندو جيت قرار، جال ملنديءَ جيڏين (۱).

سرود ٻرپات

[د] او مڱئا ساءِ، جن جي سنڌ صبح سين
ڪلهي ٻائي ڪينرو، وڃائي وٺا
تئين جي پوٺا، ڪيرت ڄاڻي ڪوٺ ڪو (۲).

[ق] يڪي ڪن نه پورهئو، ميو ڪين وٺين
جان تون ڏيندڙ تن، تان آس آساعين نه لٽهي.

سرود ڏناسري

[د] سلطاني، ملتاني، دلبر جاني! سن هماري بات
ڏينهن ٿيندو هيڪڙو، بي مڙيائي رات
آئي سون، عنات چئي، ڏاٽر وٽان ذات
ان وٽ سنڌي ذات، ٻائي ٿيندي ٻڌري (۳).

[ق] تڪ م رهج ٿڪجي، ٿري پاس ٿريچ
پيرن ساڻ ٻريچ، منهن ٻئي مريچ تون.

(۱) ميان امام علي شاه ۽ ميان بخش علي شاه کان مليل روايتن مطابق. (۲) ميان محمد علي شاه ۽ عباس علي شاه کان مليل روايتن مطابق. (۳) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت مطابق.

[ق] ٿيءَ اوڏو، ڪوڙ گوڏو، هٽل هنياري حُب
هلندا ڏونه محب، تن مهت ملندو ماڙهين.

سرود ڪاپائتي

[د] آئي اور الله مان، چرخي سان چيتُ لاءِ
توکان پچندا پوئين جو، تو ڪيترا سير ڪتيا؟
مي سپر ثابت ئي تهنجا ٿي ترنداءِ
اڳيان سڄي محمد ڪارڻي، جو عالم سندو آه
اک اشهد چاءِ، ته مسلماني ماڻئين (۱).

[د] ڪٽيم سڀ ڄمار، ته ڪا تندن مان تاجي ڪريان
ٽهي سڻي ڪري ڪڍايم، ڇهه سڻي ڪٽي سردار
پاڻي آيس. پاند ۾، ته ڏهه سڻي ڪٽي ڏاتار
جهن ور آهڙا پار، تنهن جي ڪامن ڪا پوکوه ڪري (۱).

[د] ڪتن ۽ ڪنڀن، ڊڄن ڊاءِ صراف جي
اوسيندو اسر جو، آهي ڪاپاتين.
وره ويچارين، راتو ڏينهان نه لهي (۲).

[د] ڪٽيئي ڪين ارڻ ڪي، اها ٿند نه وڌي توڙ
توکان اڳيان پوءِ، طنابي پچندا تڪڙو (۳).

سرود مومل راڻو

[د] سڀني سمن ڪاڪ تي، راڻن هميرن
هٿان آيو ڪونه ڪو، هٿان لڪ وڃن
ويندي ويچارن، عذر اوڏاهين ڪونه ڪيو (۳).

(۱) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق. (۲) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق. هڪ ٻي نامعلوم روايت موجب هي بيت پٺاڻي صاحب ڏانهن منسوب آهي. (۳) روايت حاجي عمر چانڊيو. (۳) ميان محمد علي شاه ۽ عباس علي شاه کان مليل روايتن مطابق.

سرود ديسی

[ق] جو مڙائو سڄين، ڏٺي سو واريهن واءِ
وَهينءَ وات مٿاءِ هيٺڙي آسَر نه لهي.

[ق] آسَر لڳي سوريان، آج اڳڻ ڪيڻان
ڏونگر ڏينهن لڳان، مان وَرُ ڪَن سڀرين.

[ر] ڏونگر جي ڏهڪاءِ جي، نه هئي قافلي کي ڪل
ساٿ سلامت لنگهڻو، مٿان جوڙ جبل
ڪندو آري جاءِ آڇل، جتي ڏکي وات جبل جي (۱).

شئي جي نه هئي، ٻانهي ٻاروڇن جي
ان سڱ مقابل سسئي، سندن ٿي سسئي
هِن تان لڄ لشي، هِن جو هلڻ هوت ڏي (۱).

سدا سُر نه هون، گوندر وڃن گذرڻو
اوکي جا، عینات چئي، پتهڙ ٿورائي پُون
چڱا ٻيهڻ چُون، ته درُ نه مستجي دوس جو (۲).

ٻاروڇا ٻيا ڪهڻا، اڇڙو ڪوڻ، ٿيڻو
آمت ڪارڻ اڳرو، روشن رب ڪڙو
تيڻهان پوءِ ٿيڻو، وسيلو وڌڪار (۳).

(۱) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت مطابق . (۲) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق . پير صاحب محمد راشد رحه (روضي ڏٺي) جي منظومات ۾ هيءَ بيت عيبنءَ طرح ڏنل آهي:

سدا سُر نه هون، گوندر وڃن گذرڻو

اهڙيون، عاقل چئي، پر ڪا ڪارڻ پُون

چڱا ائين چُون، ته درُ نه مستجي دوست جو

(۴) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق .

سرود سورٺ

[نق] ميهين مڱڻهار سڀين، ڪا جا ڪالهه ڪڙجڻي
 ٻاڀين، ڊاڀين، رائيڀين، آت سوڄڻي ڪڙين نه سڄڻي
 وڌيئي پيا ورماس ڀر، عاقل ويا آڄڻي
 هيڪي ٻيجل ٻيجڻي، ٻي ڪري خبر ڪنگهار ڪي (۱).

سرود ڪارائيو

[ق] سندا هنجين هٿڙا، مٿڙا مٿڻي هون
 'ذالڪ الكتاب لا ريب فيه' آيا اهي هي چئون
 پر اڪڙيون هون، جي پسن ان ڪتاب ڪي.

[ق] وسريون تن، ڪتابتون، ڏٺو جن ڪتاب
 هو الاول والاخر، آهي تن ريباب
 ٿڙا سڀي ڪباب، اوه هجي وٺا هوءَ ڀر.

[نق] گسن ڀر م گذار، ڪڪن ڀر ڪوه ڦيرين
 وڃي وحدت وي ڀر، گهونا چڙي گهار
 حقيقت هنجين سين، طريقت توار
 منجهان شرع شريعت جي، تن تيان ئي تار
 من معرفت سين، اندر ڪٿي آچار
 هدايت جي هوءَ ڀر، چڻو تون چانگار
 پارٻري! ان پار، ڪونه وٺي ڪڏهن (۲).

—﴿﴾—

(۱) شاه جي رسالي، سر سورٺ د - ۱، ڀر هيءَ بيت هيٺين ۽ پڙهڻي سان موجود آهي:
 ميهين ڪي سڀين مڱڻي، ڪا جا ڪالهه ڪڙجڻي
 ٻاڀا وير ورماس ڀر، عاقل ويا آڄڻي ڪوڙين جي ڪري ر، وڻي مت منجهي
 هيڪي ٻيجل ٻي ٻيجڻي، ٻي خبر هئي ڪنگهار ڪي.

(۲) شاه جي رسالي، سر ڪارائيل د - ۱، ڀر هيءَ بيت هيٺين ۽ طرح ڏنل آهي:
 ڪنڌي ڀر ڪوه ڪريڻ، گسن ڀر م گذار وڃي وحدت وي ڀر، اگهو تون چڙي گهار
 شريعت جو سر لهي، تن تيان ئي تار حقيقت هنجين سين، طريقت توار
 منجهان معرفت سين، اندر ڪٿي آچار هدايت جي هوءَ ڀر، چڻو تون چانگار
 ته پارٻري ان پار، ڪونه ڏسين تون ڪڏهن.

مختصر سمجھائڻي ۽ اشارا

(هيٺ ڪارڻن چورس ڏنگين وارا عدد شاه عنات جي بيتن (متن) جر نشان آهن ۽ سنهين چورس ڏنگين وارا عدد ٻين شاعرن جي بيتن (حاشيه) جو اهڃاڻ آهن. ن - ب)

سرود ڪلياڻ

● **تفصيل:** هن سرود ۾ جملي 12 بيت 2 وايون شاه عنات جون، 2 بيت شاه شريف ۽ 2 بيت شاه بلال جا آهن.

● **مقصد:** بندي جي ازلي پناهپ ۽ ڏئي تعاليٰ جي بي انت رحمت جو اقرار. نبي صلعم جي عظمت ۽ سائن سچي محبت جو اظهار.

● **خاص نڪتا:** ڏئي تعاليٰ جي بي شمار رحمت واري مضمون کي [2] ۽ [9] بيت ۾ شاه عنات، ۽ سندس نقش قدم تي شاه شريف ۽ بلال، بالڪل نئين پيرايي ۾، ۽ نهايت دلنشين مثالن سان ورجايو آهي، جو سنڌي شاعريءَ ۾ پهريون مثال آهي. انهي کان ئي وڌيڪ، آءُ پال پلي جا پانڌيان وارو مرڪزي خيال پوين شاعرن لاءِ مشعل راه بنيو آهي.

فصل - 1:

[1] ڏنا = ڏنا وائنا - پٽرا.

[2] سائڙ = سمنڊ - درياءُ، سائڙ - لهريون = پاڻي جون جملي لهريون. ريڇ وڻ = ريڇ تي اڀرندڙ جملي وڻ. پکين پڪ = ذات پکين جا ڪنڀ. ويڙين ۾ = (ويڙ ۽ ويڙيون = وڻن ۽ گاه واري سائي جوءَ - چن) چن ۾. ڪڪ = جملي گاهن جا قسر. پرڪ = پروڙ. پال = ٿورا.

[الف/2] آپ تارا = آسمان جا جملي تارا. پن وٿان = جملي وڻن جا پن. ڏر اوڀڙ = (ڏر = ڌرتي + اوڀڙ = جيڪي ڪي اُپائي) جيڪي ڪجهه زمين ۾ اُڀري - جملي نباتات. ڊه، ڊرنءَ = سفيد ڪرڪ واريءَ جا ڍڳ ۽ وڏيون ايراضيون. ٽومار (ع. ڊگهو دفتر) = ڊيگهه - گهڻائي.

[ب/2] جه = جيئن.

[3] مڻي = وٽ. کاند = وڏ گُردائي - حلق - بردباري. پلائي. باجهه. بخشش. ڪر ڳڻ اسان سامهان = آڏو تون اسان سان باجهون ڪر.

[5] گهرون گهٽ - الخ: سندن گهرون گهٽ آهن، پر تنهنجي رحمت ۾ کين اميدون اڃان ئي گهڻيون آهن.

[الف/5] جپ = بندگي ڪر. مڇڻ = مٿان. ويسرو = بيخبر. چاڪر = نوڪر - پناهو. پلڻ مهينن کي - الخ = مهينن ۾ ڪو هڪ ڏهاڙو تون بندگي ٿو ڪرين (؟). سمانا = مانائتا. سڪيا - آسودا.

[ب/5] ڪير جي ڪلتار - الخ = جي ڪچا ڪر ڪير، سي ڏسيو ڳوڙها ڳاڙيان.

[6] تنشان = تن کان. اوباهو = نجات - چوٽڪارو. توه = باجهه. لوح = ازلي ڦرهي.

- [7] پهڙا = پانڌڙو. هن ٻار ويندڙ مسافر.
- [8] اڳاهون ڪڻو = ڏور ڪڻو. مگر = مڇ. دوزخ. ذوق ۾ جنتن = جنتن جي ذوق ۾. محمد بن - الخ = محمد صلعم جي پيروڪارن کي وڌائين. گهڻو ڪرين، يا نجات بخشين.
- [9] پهرا پون پرين جا = جيڪي پريان آهن، تن جي چوڪي پئي هلي (منڪر نڪير جي، عزرائيل جي، رب جي نظر جي). واري وار = واريءَ جا ڪٿا ۽ جملي وار. سهائي سچ ستار = رب کي سچ وڻي.
- وائي: صور ڌڪاءَ ڏيندو = (ملڪ اسرافيل ڏنڊ ڦوڪيندو) محشر ٿيندو. اڪيون سج ڪيندو = سج لهي نيزي پاند ايندو.

هيءَ وائي، شاهه جي رسالي، سر سارنگ د - 1، ۾ ڏنل آهي، پر آخري نالي واري مصرع ان ۾ ڪانهي.

فصل - 2:

- [1] الست = الست بربڪر (ڌڻي جو روحن کان پڇڻ ته: ڇا آءُ اوهان جو ربُ ناهيان). سُل = [سلڻ ("لاڙ جو محاورو") = سلڻ] ٻڌاءِ - خبر ڏي.
- [2] صغير = ننڍا گناه. ڏونگر = جملي جبل ۽ جابلو ملڪ. ريڄ = جملي درياهن جي پيڇ واري زمين. اريڄ = جملي باراني زمين.
- يعني ننڍا گناه ڳاڻيئي کان ٻاهر ڪير، يا هر جاءِ ڪير. ڪوڙن سندا ڪارڻي = ڪوڙين (گهڻن) جا ڪم ڪندڙ. ڪڙهين ڪا ڪريڄ = ڪڙي ڪا ڳلي ڪڇ. سائينءَ لڳ سڃيڄ - الخ = سائينءَ لڳ رحم جي نگاه ڪڇ.
- [4] سهائين (سهائو = چمڪندڙ، روشن) سهائي وارن - روشن ضمير وارن.
- وائي: موجن سين [موجو موجا "ر. موزه"] = جتيءَ سان. جت مپ نه = جتي جاءِ ڪانهي - پڇڻ پيڻي ڪانهي. پاونگ پير رباڻين = رکيب ۾ پير رکياڻين. براق تي ساري ڪياڻين.

سرود جمن

- تفصيل: هن سرود ۾ جملي 14 بيت ميين شاهه عنات جا، 10 بيت شاهه شريف جا، 6 بيت شاهه بلال جا، ۽ 2 بيت شاهه قطب جا شامل آهن.
- مقصد: سڄي سک وارن کي سڄڻ جي وصال کان ڪير به موڙي نٿو سگهي. سڄو عاشق اندر ۾ سک سانڍي ۽ عام سان نه آوري، ۽ پڻ رقيب کي نظر انداز ڪري، محبت جي واٽ وٺي منزل مقصود کي پهچي. عشق جو بيمار طبيبن جو محتاج ناهي، سندس دوا محبوب جو ديدار آهي. محبت جا متوالا، ڪڙي ۽ قاتل جا هيراڪ آهن. متارا موڪيءَ وٽ محض شراب جي نشي خاطر ايندا هئا ۽ انهيءَ ڪري سڀ جو نالو سڻندي ئي ڊپ ۾ ساه ڏنائون.
- خاص نڪتا: نينهن کي لڪائڻ ۽ عام سان نه اورڻ، 'محبت جي بيمارن ۽ ويڄن' توڙي 'موڪي ۽ متارن' جي مضمون کي شاهه عنات ۽ سندس پٽن پوٽن (شاهه شريف، شاهه بلال، ۽ قطب شاهه) نهايت سهڻي نموني ۾ نباهيو آهي.

فصل - 1:

- [1] اُپنا = بپنا - اُپا، تن جو لڪ نه لفظو لنگهڻو - الخ: تن جي هڪ گهڙي به غفلت ۾ ضايع نه ٿي، جيتوڻيڪ رقيب رنڊڪ وڌي. ويرو تار = تارئون تار - تمام گهڻو.
- [2] اولي اور = پردي يا لڪ ۾ ياد ڪر. وحدت گڏو وٽ = اڪيلاڻي اختيار ڪر، هيڪڙائي سان دل لاءِ.
- [الف/2] نڪڻين = اڪيلي. ماڳهين. پُرو = تپ - بخار. ميڙائو = ميلاپ - وصل:
- [ب/2] توءَ = تہ پڻ، پرو = خبر، چوءَ = چڻو.
- [ج/2] ڍڪ مَ = ڍڪون يا دپيل دانھون نه ڪر - ڪڻڪ نه - ڪنجه نه.
- مشاهدو = ديدار. وصال. سلاڻ = ٻڌايان.
- [د/2] سينھن = شينھن. بھر پيو = پڌرو ٿيو. سنئون تني جو ڏينھن - الخ = تن جو پاڳ سڻائو.
- [ه/2] ملاحظي = ملاحظي کان - حجاب کان. چورائي نه چون = پڇا تي پڻ نه ڪچن. پڌر هڏ نه پُون = ڪڏھن به ظاهر نه ٿين. بار = بردبادي.
- [3] لوري = ڪان - تير. "جنھن مونکي رت رٿاڙيو": ٻي روايت (حاجي عمر چانڊيو) "جنھين رت رٿاڙيو". هي بيت قدير نسخي ن ۾ موجود آهي ۽ پڻ حاجي عمر چانڊي جي روايت موجب شاھ عنات جو چيل آهي ۽ انهي ڪري متن ۾ رکيو ويو آهي، حالانڪ هيءُ بيت شاھ جي رسالي، سر آسا د - 3، ۾ پڻ موجود آهي.
- [4] وهڻو = لنگهڻو. گذر. سڪَ سَيرن کي = (دوست ڏانھن ويڃڻ وارين) واٽن لاءِ واجپاءِ.
- [5] اڻ چونڊن = نه چونڊڻ. چونڊن = چونڊڻ - چوڻ وارن. پايو منھن مُونن ۾ - الخ = گوڏن ۾ منھن ڌري - ڪنڌ هيٺ ڪري. هيءُ بيت شاھ جي رسالي، سر جمن د - 7، ۾ موجود آهي، پر اُن جي ٻي سڌ هن طرح ڏنل آهي: "اٺئي پھر ادب سين، پراھائي پار".
- [6] ڪوہ = چو. اندر جا = جيڪا تڪليف اندر ۾ آهي. ڏَڏن = موڳن - اڻڄاڻن.
- [الف/6] دوسَ = دوست.
- [ب/6] دُو روعين (ف. دروغ = ڪوڙا) = ڪوڙن. جر = جيئن مَ - متان. گهڙي اچن نه گهٽ = پاڻهي اندر پيهي نه اچن. گهٽ = لنگهه. لڪڻ لٽ = عادتون ڇڏ.
- [ج/6] پَر پُڏا (پَر = ريت + پُڏا = خراب) = ڪُريتا - بدڪار. مَنَ ڪُڏا = اندر جا ڪوٽا. ڪَھُ ڪَھُ جي ڪرين = جيڪي بڪ بڪ ڪن. ڪلڪل ڪن.
- پنڊ = اهي پاڻ. ڊاڙ ڊڙين = ڊاڙ هڻن - لاف زني ڪن. دليئون ٺاھ ٺاھين.
- [7] دارون = دوا - سَتي. ڪارون = جتن - حياءَ. ويچ = طبيب. نارون = نبضون. سيڻ = سڳا (مائٽ) - عزيز، دوست. ڏڪندو. = آزار - بيماري. هيءُ بيت ٻنهي قلمي نسخن ۾ ڏنل آهي ۽ انهيءَ ڪري متن ۾ رکيو ويو آهي، حالانڪ هيءُ بيت شاھ جي رسالي، سر جمن د - 2، ۾ پڻ موجود آهي.
- [الف/7] ڪل = خبر. ڪري = پرهيز ڪي - بيماريءَ جي رک ڪي. پيڙَ = آزار - بيماري. عام روايتن ۾ هن بيت جي معنيٰ ۾ هيٺيون بيت مشهور آهي:

ويجن ويئي ٿي، دوست پيهي در آيو،
پگهو هاءِ سڄو ٿيو، گچ گنديا پيئي،
پيٽ پيري پيئي، اچڻ ساڻ عجيب جي.

- [ب/7] ويجنئون وري = ويجن کان پوءِ وري. تڪ تري = ڦڪي، جا تريءَ تي رکي ڦڪجي. ٺپ ٺري = زخمي مٽجي.
[ج/7] عين (ع) = اکيون. پچيائون = نظر سڃيائون. رڄ = ڍو. پهاڻيو = 1. (گهاٽي) پهو رکيو. زخم جو علاج ڪيو. 2. پاه ڏنو (اُنن کي گر کان پاه ڏيڻ) - مرهر ڏنو.
[د/7] تنهن ڪر تون ڄاڻي = اي دوست! تنهنجي خبر توکي ٿي آهي. جا نه آچجي عام ڪي = جيڪا عام ماڻهن وٽ پڌري نه ڪجي.
[8] ٻي روايت: "تن کي ڏڪندو ڏور ٿئي" يعني تن کان پيٽ پري ٿئي.

فصل - 2:

- [1] سکر = چڱي. پڪ = پيالي جي پڇاڙيءَ وارو ڍڪ. نانھ = نيسي - نابودي ('هستي' جو ضد). تڪ = گيت.
[2] هيءُ بيت شاهه جي رسالي، سرود جمن د - 4، ۾ موجود آهي، ۽ جيئن ته هيءُ بيت شاهه عنات جي رسالي جي قلمي نسخن ۾ ڏنل نه آهي ۽ صرف راوين وٽان مليو آهي، انهيءَ ڪري غالباً شاهه عنات جو چيل نه آهي.
[الف/2] ڏيڪاريو ڏيو = 1. تجلو ڏيڪاريو. 2. راه روشن ڪئي. ڪيو = نشي ۾ مخمور ٿيو. پر ڪٿو پيو = پري پيو.
[ب/2] وهسيا = خوش ٿيا - سرها ٿيا. بازو اُن بلال چئي - الخ = اُن جي چئني عضون (پهه هٿ ۽ ٻه پير) جا ڪٽ چڪن. 'انت اولاک' = (انت = چيهه + اولاک = ساري جو وهڻ) آخري حد کي پهچندڙ. مام جا ماهر.
[3] پروڪو = پر سال وارو - گذريل سال جو. پرو = اُهڃاڻ - اشارو. ٻارهي ماه = ٻارهين مهيني - سال کان پوءِ: ('متارا' ٻارهن مهينن بعد 'موڪي' وٽ آيا هئا، ان واقعي ڏانهن اشارو - يعني موڪي متارن کي ٻڌايو ته اهو شراب جو اوهان ٻارهن مهينا اڳ پيتو، تنهن ۾ نانگ جو زهر گڏيل هو.) سڀاڻو = سڀ وارو. سَرُو = شراب. ڳالهائ هون ڳرو = هڪل حشمت وارا مٿس هئا.
[الف/3] وَن وَن = رنگ رنگ. وَترو = وڌيڪ.
[ب/3] بني = شراب چڪائڻ جي ڪوري. شاهه جي رسالي، سر جمن د - 4، ۾ هن بيت جي آخري سٽ هن طرح ڏنل آهي: "سرها سر ڏيو، چڪن سرڪ سيد چئي".
[ج/3] اُپٽ = ڪول. مَنڌ = شراب. وٽي ڪٿي وٽ = پيالو ڪٿي ورهائ.
[د/3] دو - آستو = دو. آشتو = ٻه پيرا باه ڏنل يا چڪايل شراب. وٽڪ = رنگ. ڪين - الخ: 1. ڪين خمار ٿيو = انهن کي نشو ٿيو. 2. ڪين خمار ٿيو = مستن تي نشو چڙهيو.
[4] ڳري = وٽ. ڀرسان. هيءُ بيت امام علي شاهه کان پهتل روايت مطابق شاهه عنات جو آهي. شاهه جي رسالي، سر جمن د - 4، ۾ هيءُ بيت هڪ وڌيڪ سٽ سان هيٺينءَ طور موجود آهي ۽ انهيءَ ڪري خاطريءَ سان چئي نٿو سگهجي ته شاهه عنات جو ئي چيل آهي:

هٿ ڪنيو سڏ ڪري، مو ڪي ماءُ ڳري
نه ڪنهن ماري جنگ ۾، نه ڪنهن سور ڀري
اوري هئا ته آئيا، جيڪس وٽا پري
هاڻ روتان ڪيئن ڪري، مادر متارن ڪي.

[5] ۽ [6] هي ٻئي بيت شاهه جي رسالي، سر جمن د - 9، ۾ موجود آهن، ۽ جيئن ته اهي بيت راوين وٽان مليا آهن ۽ شاهه عنات جي رسالي جي ٻنهي قلمي نسخن ۾ موجود نه آهن، انهي ڪري غالباً شاهه عنات جا نه آهن.

سرود ڪنياٽ

- تفصيل: هن سرود ۾ ميين شاهه عنات جا 35 بيت ۽ هڪ وائي، شاهه شريف جا 10 بيت، شاهه بلال جا 4 بيت، شاهه قطب جا 26 بيت، رنگريز جو 1 بيت ۽ 2 بيت بنا نالي شامل آهن.
- مقصد: 1. سڄڻ جي سونهن سچ، چنڊ ۽ تارن کان ڪٿر آهي: ”ڪئين قنديل اڳري، پيشاني پرين“. 2. حق جي محبت دائر قائر آهي ۽ مجازي محبت عارضي آهي. جواني جو ڪنواٽ اڻ جهل ۽ اٿاسو آهي. هو ڪوڙيون ۽ ڪڙيون وليون پسي هر ڪي ٿو ۽ اڪن ۽ لائڻ ۾ وات جهي ٿو، پر چندن کان منهن موڙي ٿو ۽ ان کي چهاڙي چوپا ڪري ٿو. هن نئين نيش کي نير وجهي قابو ڪرڻ ضروري آهي. 3. اي ڪرها! حقيقي محبوب جي طلب رک ۽ ان ڏانهن وڌاءُ. لاکيڻي ڪنواٽ جو پنڌ پرين ڏانهن ئي آهي. اي ميا! وڌندي پاءُ ته ”ڍڪيءَ ملون ڍول ڪي“.
- خاص نڪتا: اڻ جهل ڪنواٽ کي سنگهرون ۽ سيٺ، پڻين ۽ نير پائي سوگهو ڪرڻ واري مضمون کي ميين شاهه عنات توڙي سندس پٽ ۽ پوٽن (شاهه شريف، بلال شاهه ۽ قطب شاهه) نهايت موثر لفظن ۽ دلپذير مثالن سان ورجايو آهي.

فصل - 1:

- [1] تارا = اکين جا تارا. اوتارا = ماڳ ۽ منزلون. وٽيون = اکيون.
- [2] چوڏهن ڏاڻي چوڏهيون - الخ = توڻي هي چنڊ سڀني تارن سان گڏجي ڪٺ چوڏهن چوڏهيون بنائي. پونه = پونر - چوڏهين جو چنڊ. پاٽ = روش - مهاندا.
- [الف/2] آپين = آسمانن ۾ - مڙني آسمانن جو. پونين = سڀني زمينن جو. اوجلو = سهائو - روشني. جوڻي (جوڻ < جوڻ = نظر ڪري نهارڻ) = ڏسي. پرڻي = زمين. وڻي = پوي. هوڻي = ٿئي. چوڻي = چوي.
- [ب/2] سهاءُ = سوجهرو. اهءُ = تجلو. ڪر = رقيب. ملاءُ = وٽان. سٿيهون = اسان ٻڌون - اسان کي ٻڌڻ ۾ اچي.
- [ج/2] سهيڻو = 1. سهائي وارو. 2. سونهون. 3. سک وارو - محبت وارو. وڻڪ = چمڪاڻ - تجلي. سڃيائون نيٺ = اکيون کڻي ڏٺائون.
- [3] سڪائون = مڃيائون.
- [الف/3] اڏا = اي سڄ! هيڪاندي هوڻي = وصال وقت.

- [ب/3] سارھون = اسين ساريون - ياد ڪريون.
- [ج/3] پسيا = نظر آيا. ايندا سير = واٽ سان ايندا.
- [د/3] چئن ڏسين = چئن ڪنڊن - چئني طرفن. "سھسين اٺارين عالمن ان کي آهي آگاهه" = پر محبوب کي ته ارڙھن هزار مخلوق جي دنياڻن جي خبر آهي.
- [ه/3] پارھو = پارو - پورا ڪريو. اقرار = وعدا.
- [4] سانجهي سائيرا = سانجهيءَ ويل اڀرندڙ ست تارا يعني "ڪٽ".
- [5] ڪاند = صبر - بردباري. تي = تيئن. ڪلي = اڪيلي ويچاري. "ماڻڪ ٻاري مٿون، جهيڙي پلڪن پاند" = 1. (انتظار ۾) چيرن هيٺان (پلڪن پاند) آهستي (جهيڙي) روشن ماڻڪيون (اڪيون) ڪڍي پئي نھاري. 2. پلنگ لڳ آهستي مٿيون روشن ڪري پئي رکي.
- [6] اوڻو اتر سپرين = سڄڻ اتر (اتر جي ٿڌي واڙ) کان اولو (ڍڪ) آهي.
- [6] پوڄ جهلي تو پڪ = تو هڪ ڌرو هٿ ڪيو آهي. نھاريندي نيئر سين - الخ = 1. نيئر يعني نھيري جي ڀرسان بيھي نھاريندي رھي آھيان، پر تو منهنجي سڪ ڌرو به پوري نه ڪئي آهي. 2. اي چنڊ! تان ڇا پر "نيسر" (سج) ڏانهن نھاريندي به منهنجي ڌرو به سڪ نه لٿي آهي.
- [9] ڪڙيا مٿي ڪنڊ = روءِ زمين تي نڪري نروار ٿيا - حسن جي تجلي سان روانا ٿيا. جهن مورچي مند = انهيءَ ڪاراڻ جا نشان (جيڪي، اي چنڊ! تو ۾ آهن.)
- [الف/9] اٿئون ات ڊائي = ات ملڻ جو انچار اٿئون.
- [ج/9] آڏت = سج. ته ڪر سپائي - الخ = ته پوءِ ڇڻ سپيئي ڪاڄ سريا.
- [د/9] چوڏھين ڪنڊين = ستن ئي زمينين ۽ ستن ئي آسمانين (؟). چوڏس چٽائي = چئني ڏسين تي روشنائي.
- [ه/9] تارنئون = تارن کان وڌيڪ. پلڪ = نظر جو هڪ لمحو. 2. حسن جي هڪ گهڙي. ماڻڪ ٻرن - الخ = جن جي ابرو جي ڪمان (قوس) هيٺان ڪئين ماڻڪ پيا چمڪن (= محبوب جي سهڻين اکين جي روشنائي).
- [10] لوڏا مون = سندن لوڏ.
- [الف/10] پل سوچ = (پل = اونداھي + سوچ = سوز = ساڙڻ) اونداھي کي روشن ڪندڙ. ٻرن آڪاسين اڪيون = محبوب جون اڪيون آسمانن تائين روشني ڪن. سندن سھائي - الخ = سندن سونھن جي تجلي اونداھي کي ڍڪي ٿي (روشن ڪري ٿي). سروج (= سراج) = روشن ڏٺا. ڪوچ = نظر. چوڪي. سي آگي - الخ = سي ڏٺي دور ڪيا.
- [ب/10] ڪري پاڻ پرين سين - الخ = چنڊ اُڀريو ته ازخود سڄڻ سان اڪيون اٽڪايائين. اڀيئو عرصات ۾ = آسماني خال ۾ نروار ٿي بيٺو. پوڳي گل پنور = پوٽر گل ماڻي. محضر = دستاويز. فتويٰ.
- [ج/10] عذبان = منو پرين (؟). پونيون = چوڏھين جا چنڊ.
- [11] هيءَ بيت فقط زباني روايت ذريعي مليو آهي، ۽ جيئن ته شاھ جي رسالي، سرڪنيات د - 1، ۾ موجود آهي، انهي ڪري غالباً شاھ عنات جو ناھي.
- [12] چوڏس = چئني ڏسين - چوڏطرف. هي بيت نسخي ۾ موجود آهي ۽ سڄڻ جي رسالي ۾ پڻ موجود آهي، پر ٻنهي روايتن ۾ قدرتي فرق آهي.

- ## فصل - 2 :

- [ب/4] جایون = جاء جا گل (گل قل).

- [ب/7] هيٺو هٽ وسيڪ سو - الخ = جيسين هيٺو آهي تيسين هٽ وسيڪ آهي، پر جيڪڏهن ڪائي مٽو ته پوءِ مڪر ۽ لڄائي ڪندو. سو سَلِيمي سوڳها = گهڻا سالر وڻيل (مضبوط) ۽ سوڳها. ڪرهو ڪين - الخ = (ت من بئي طرف وڄهائڻ بدران وڻاڻ تي بيهي) ڪي ڪجهه چارو ڪائي. بيهارج

برجاء - الخ = کيس هڪ جاءِ بيهارج يعني ته پنهنجي ڏوري ۾ هٿ وسڪ ڪري بيهارج، جو اڃا هن کي چهچتي (ميدان جي آزمائش) ۾ (پيٽ خاطر) ڪاهي وڃبو.
 سَوَت = مضبوط وٽيل. پوءِ نيئر ساڻ نئين = نير پيل اٿس ته به اوڏهين لڙي پوي ٿو.
 [ج/7] اوباهيوس = دعا سان ڪامياب ڪريوس.

[د/7] ڪُڌَآتورو = بد بنياد - ڪُلچڻو - بدعادتو. ڏي سائي تي مائي = (ساتو ڪرڻ = بدلي ۾ وهڻ مٿاڻ) سوڌي تي مٽي ڇڏ. ايڙي = هڪ گاه جو قسر - خسيس گاه. آئي = لڇي پڇي. اُقراتي = ڦندي ڦوڪجي. گيردار = نشي واري - گهر آئيندڙ. وهاتي = زهر وارو اثر ڪري. اوڏو وانءُ مر اُن کي = اُن ول جي اوڏو نه نينس.

[ه/7] تر ڦيري = لڇي پڇي. ڦِڪِي ڦِلي جنهن جي = جا ول گندي (ڦڪي ڦلي واري) آهي. ڏسج ڏيهه ڏئين جو = 1. ملڪ جي مالڪن جي هن تڪي تاب کي ڏسج 2. ڏسجانءِ! هي ضلعو يا ملڪ زوراور مالڪن جو آهي.

[و/7] ره - واٽ = منزل وارو پنڌ. چلو (= ف. چله) ستن. ڏهن يا چاليهن ڏينهن جي پرهيز - عبادت يا رياضت ۾ پرهيز - رک. قرادين = پورن انجامن تي.

[8] چندن جا چوپا ڪري = چندن کي به آڏو گابرو چٻاڙي چوپا ڪري ڇڏي. سرڪند = چندن - صندل. لڳار = پاڙ - چڪ.

[الف/8] سر ڪنڊئون - الخ = چندن کي ڇڏي اک ڦر کائي. ان ايڏي سين ٻر - الخ = ايڏي زوراور سان مڳ ٿيو ويٺو آهي - اهڙا هاجا ڪيو ته به آڪڙيو ويٺو آهي.

[ب/8] جبات = عمدي مشڪ. آڪڙو وڻ = اڪن جا وڻ. ناگيل وڻ = خوشبوءِ دار ناگر وڻ.

[ج/8] لنگهڻ = بڪ - فاقو. ڪاءُ = ڪائي. جتاءُ = جتائي - خبردار ڪري - چتائي.

[9] چال = شال. موڏ = موڏو - اٺ. چارين = آءُ توکي چاريان. توڏ = 'اي توڏا!'. ترسهون = ترسون - انتظار ڪريون. تان نه ترسهون تن کي = تن لاءِ نه ترسون (يعني اهڙو تڪو هل جو انهن کان اڳ لنگهي هلي پهچون).

[9] پائين = آءُ توکي پايان. وجهين = توکي وجهان. ترنگ = رنگين تارون - مهارن جا ڌاڳا. چارين = آءُ توکي چاريان. سارون = (ساراءُ سارون) سنڀالون - يادگيريون. ڪارون = منٿون - دانهون. هوندي رات = اڃا باقي هجي. مڙهون = مڙيون - گڏجون.

[10] ڪره = اُٺ - ڪرهو. بهاءُ = ٻن سالن جو يعني ٻه - سالو ڪنواٽ.

[11] ڪه = گهڻو پنڌ - وڏي منزل. هاوان = هاواڻا - افواه - هُل - ڊپ ۽ خوف جا). اُهڪي = اوڪي - ڏکي.

فصل - 3:

[1] بٺ = بي اثر - نود، اندر سڙيل - ڪلچڻو. هورين = آهستي. رُٺ = رُٺل - ڪاوڙيل. وڏ وڻي = رني - ڪاوڙڻي.

- [الف/2] هيڪاندو ٿيڻ = هلي گڏجڻ. ڪاڻ = گهٽتائي - اوڻائي. پهچائجاهون = اسان کي پهچائج. رات هي = اڃان رات ئي هجي (يعني رات وهامي نه).
- [ب/2] جوت = جوڙ - توجھڙا (پنڌ ۾). خاطر (ع) = دل ڪوٽ = دغا - پيائي. ايوٽ = ڪچو - اڻ ڪاهيل. ڪجائين = ٽڪائين. ڪٽ گام = ڏکي هلڻي.
- [3] چرهو = چارو. سرهو = تازو خوشبوءِ وارو. سقرو = صاف. مانو مَ وهين = شال آهستي نه هليڻ. ڪرها ڪر سندا - الخ = اي ميا! تون (اُن جي) انهيءَ بڻ جو آهين جو پلاڻيا ته منزل رسيا.
- [4] ڪوڙيون ڏيئي چوڙ = گرو ملهه ڏيئي خريد ڪر ۽ چوڙي اُن جي مهار وٺ. سٺ = سٺا - سودي جي رٿ. پرين مڻي = سڄڻن ڏانهن.
- [5] نيٺ = چمر جا سيٺ (مضبوط رسا).
- [الف/5] سونهي آيو = ڄاڇي آيو. جايون = جاءِ جا گل.
- [ب/5] چارُ = چرڻ. اُڪار = (ترڪي. الغار. ايلغار) موج واري ڪاهه.
- [6] وهين = وه واريون ڪڙيون قاتل وليون.
- [الف/6] ڏيڻ = آءُ توکي ڏيان. آهر = (ف. آخو = مال جي کاڌي لاءِ ڪُونر) وقت جو چارو يا کاڌو. ڪر ڦلن جي = لوڻگن جي. پلاڻي = ننڍو پلاڻ. وهائي = وهائيءَ رات. گڏجھون = گڏجڻ.
- [7] ڊسا پايو ڊاک = ڊاک جو جهجهو چارو آهري ۾ آڻيو پايان. موتن ڳتو مهرو = موتين سان جڙيل منهن جي مٿان بيهندڙ چارو. لٽڪڻ لوڏين لاک = گور بند جي هيٺان لاک رتا لٽڪڻا لوڏين. بر = رڻ ۾. ڍڪي = پرھ ڦٽيءَ جو سوير. سلھون = ملون.
- [8] تيزين = تيز وهڻ تي. ونڪا = بانڪا - بهادر. سرتا آپ سجان = هڪجيڏا ۽ پاڻ سمجھدار. گهوري تن وجھان = 1. آءُ پاڻ کي مٿانئن گهوري وجھان 2. "گهوري تن وجان" (؟) = آءُ پاڻ مٿانئن گهوريان.
- [9] سوار سرتا = هڪجيڏا هسوار. چوڏس رين = چوڏهينءَ جي رات. اڻ ڪاهيا ڪيڪان = جڙا جوان گهوڙا. اڇن او - الخ = هو اهڙو ٿڪا اڇن جهڙي چڻ چڙهيل ڪمان مان تير چٽو. ڪامل ڪنت = سڀني وصفين سھڻا ڪانڌ. پيچ پنيءَ = پرھ ڦٽي.
- [الف/9] ڌر = ڌرتي - ميدان. اصح عراقي = نج عراقي نسل جا. جوپ = نوحوان - مضبوط. گهلون چت ڪيون = آڏو دشمنن جون فوجون چتايون (يعني انهن ڏي رخ رکيو). لڳا پھرن ٻاڻ = ٻن پرن (يا پڪن) وارا تير لڳا. ڪر ڪجائي آيا = رقيب کي ڇڪچور ڪري آيا.
- [ب/9] ته ترڪين تيز ڪري = ترڪي تلوارن جي ڦرن (blades) کي تڪو ڪري. پلائين پھ ڪٽو = پڪو ارادو ڪري (اک چنپ ۾) قلعي جي ديوارين تي چڙهائي ڪن ٿا.
- [10] پائي = ساڻي. هاهر = هونگر.
- [10] پونهيءَ ماه = چوڏهينءَ ماه - چوڏهين جي رات.

سرود سر راڳ

● تفصيل: هن سرود ۾ ميين شاهه عنات جا 18 بيت ۽ هڪ وائي، شاهه شريف جا 3 بيت، شاهه بلال جا 3 بيت، ۽ شاهه قطب جا 3 بيت، شامل آهن.

● مقصد: 1. جيڪي سمنڊ سوجهيندڙ هڪ الله کي مڃي، نبي صلي الله عليه وآله وسلم کي سنڀاري، سفر تي نڪتا، سي منزل مقصود کي رسيا. اي سامونڊي وڻجارا! توڪل جي پيڙي تيار ڪري، ان ۾ ادب ۽ اخلاص جو وکر وجهه ته پار پهچين. پراڻي پيڙي ڇڏي نئين ڪا تيار ڪر ۽ ان ۾ عمدو وکر وجهه ۽ اڳتي جو اڏو نه ڪر: آڏو ڪوبه اهڪ ڪونهي. سچن واپارين، سچا وکر وهايا. اي ڌڻي، تن جون پيڙيون پنهنجي باجهه سان سلامت رکين. هو 'آوي' (جتان انسان اچي ٿو) کان آيا آهن، ۽ هت وڻج وهائي 'جاوي' (جيڏانهن انسان موٽي وڃي ٿو) روانا ٿيندا. 2. جنهن ويڃاريءَ جو ور وڻج خاطر ڏوراهين ڏيهه ويو آهي، سا سندس سلامت موٽڻ لاءِ فالون پائي ٿي، مڃتاون مڃي ٿي ۽ دعائون گهري ٿي، بندر تي اچي واجهائي ٿي ۽ خيرون پڇي ٿي. کيس واڌايون ملن ٿيون ته سندس ور ورڻ وارو آهي. اهڙيون ورهيتيون ورن جي ورڻ جي خبر وٺي ۽ ڀاڻ سينگارين ٿيون ۽ گهر سنوارين ٿيون. جن جي جهازن تي ڌڻيءَ جي نگاهه آهي، تن کي ڪو لوڏو ڪونهي. سهانگين جا نيڪ ور خير جو سفر پورو ڪري سلامت وطن وريا آهن ۽ سندن سچائيءَ سببان مٿانئن ملڪ ڌڻين بندر جا محصول معاف ڪري ڇڏيا آهن.

● خاص نڪتا: شاهه عنات سامونڊي سوداگرن کي معنوي طور هڪ ته انهن نيڪ بدن سان تشبيهه ڏني آهي، جي سڄي سڪ مان حج تي وڃن ٿا، ۽ ٻيو وري هن جهان ۾ آيل انسان سان پيڻيو آهي، جنهن کي هت وکر وهائي وڻج خاطر ٻڻي ڏيهه (ٻڻي جهان) ڏانهن ويڙهو آهي. شاهه عنات کان اڳ جي شاعرن وٽ اهي مضمون ۽ معنوي نڪتا ناپيد آهن. هن ورهيتن جي پنهنجي ورن لاءِ سڪ کي تفصيل سان بيان ڪيو آهي، ۽ سيلون (پرلڪان) کان پريان جاري تائين ويندڙ سنڌ جي سوداگرن جو اُهڃاڻ ڏنو آهي. انهن ساڳين مضمونن کي سندس پٽ ۽ پوٽن (شاهه شريف، بلال شاهه ۽ قطب شاهه) پڻ سهڻي پيرايي ۽ تفصيل سان نباھيو آهي.

فصل - 1:

- [1] ڏونه = ڏانهن. جنبڻا = ڏوڪي هليا. سنڀاريائون = ياد ڪيائون. تيلاهن = تڏهن. ستر = سنئين تڙ.
- [2] قيمت پري ڪوڙ = 1. ڪو پيڙو قيمتي وکر سان پري 2. ڪو جهاز قيمت ڏيئي پاڙي ڪري. اُهارين = هاڪارين (پيڙو، غوراب). جس = ناموس.
- [2] ساز = ساز سامان. مڪرو = پيڙو. باز = 1. بازي کائڻ - اُٿلي پوڻ 2. موت. معلم = معلوم. پوءِ = پوي. جدان = جدي مان (يعني ته مڪي ۽ مديني شريف پهچڻ کان اڳ). جس پرائين = فائدو حاصل ڪرين.
- [3] توه = توڪل. طراز = (ع. طراد) پيڙي. متان ڪي من لوڏئين - الخ = ٻين جا وڏا پيڙا ڏسي دل نه لوڏجان. عدنائن = عدن مان. حاج = گهرج - ضرورت. جه = جيڪڏهن. ناڪون = ناڪو. جه

- ناڪون ٿيو نواز - الخ = جيڪڏهن ناڪئي تي نوازش ٿي يا جيڪڏهن ناڪئي نوازش ڪئي ته مڙشي شيون هڪ اگھ ۾ وينديون، يا جيڪي ٻين کي ملندو سو توکي پڻ ملندو.
- [5] پڇاڙي = لوڏي - چولي. سڪاڻي = سڪاڻ وارا - ناڪا!
- [6] قرقل = لونگ، پارچا = ريشمي ڪپڙا. اگر = عود جي خوشبودار ڪاٺي. پتي = پراڻي. پاڙ م = پاڙي تي نه ڪر. سائر سڄي سير = سمنڊ جي تڪ سڄي پئي. اُھڪ = اھنج - مشڪلات. جر جو ڪاري نير = پاڻي ۾ جوکو يا ڊپ ڪونهي.
- [7] چھو = تڪو واءِ جو برسات وقت لڳي - سمنڊ جي تڪ.
- [8] آوي = اهو ماڳ جتان انسان هن فاني دنيا ۾ اچي ٿو. جٿان = جتان. جه سو وڻج ٿيون = 1. سندن سودو سهڻو ٿيو. 2. جيئن ئي سندن سودو پورو ٿيو. جاوي = 1. اهو ماڳ جيڏانهن انسان هن دنيا مان موٽي ٿو. 2. جاوي جو ملڪ.

فصل - 2:

- [1] تواري = سڏي - اوساري. اُپي مڱي اوسهيون = فالون پاڻي ۽ واڏائي گهري. ڳالھاري = ڳالھائي.
- [1] گهر سوريا (مصدر. سورڻ) گهرن کي بهاري ڏني. جر پوڄيا = پاڻيءَ ۾ آکا وڌا. ڪيانتا = خوشيءَ جي خبر آڻيندڙ ڪانگ!
- [2] الٽي سڄ = سج لٽي مهل. جر تڙ = سمنڊ يا درياءَ جي تڙ تي. ڏٺا بوهيان (مصدر. بوهڻو) = ڳوهيل اتي مان ڏيا ٺاهي. اکن سان گڏ پاڻيءَ ۾ ٻوڙيان (پيٽائون ڏيان ته مان اچن).
- [3] جر جهاريان = 1. پاڻيءَ جي شيوا ڪريان. 2. پاڻيءَ هٿان پيغام موڪليان. خضر پير = درياءَ جو بادشاه. ولاتن = ڏورانهن ڏيهن. جڳ = زمانا. ڳرهيان = اوريان.
- [4] وڇينءَ جي ويهي - الخ = جل پوڄا جي هڪ رسم (سج لٽي مهل ٽالهيءَ ۾ اتي جا ڏٺا ٻاري. اکن سميت، پوتيءَ جي پلؤ سان ڍڪي پاڻيءَ حوالي ڪرڻ). اوسه اتي پيئي = فال جي واڏائي ائين ملي. سنگيا نه سيئي = انهن تي سنگ يا محصول نه پيو - انهن تي ڏن نه لڳو. کنڊ ڪيڙائو = ڏيهه ڏوريندڙ.
- [الف/4] ڪين = خوشي ۽ صحت جي واڏائي. ماٽ = تازگي - سرهائي. سونگي = سنگ وندڙ - ڏن وندڙ. پاڻيٽ = موتي. ڳني = ڳنهي - وٺي.
- [ب/4] عميق = اونهو. سنگڻو = محصول ڀريندڙ - ڏن ڏريندڙ.
- [5] ڪتندي = ڪتيندي (سٺ). ڪال = ڪالھ. چڙي ارٺ مال = چرڪي جي تند ڪلي پئي (سٺائو سوڻ ٿيو).
- [الف/5] وڻهڙا = ساوا وڻ. سنڀاريم = سوريم - ياد ڪيم (مجتا خاطر). پڙا = مون پيڻيا (انهن تي سلام پير).
- [ب/5] بادوان = (ف. بادبان) سڙھ. مهرو = پيڙيءَ جي اڳيل واري تخت تي ڪتل منو. تاڻ = چڪ - سڪ. ڪل = دوربيني. چولشي = 1. پيڙي ۾ پنهنجي ور جي لوڏ. 2. پنهنجي پيڙي جي لوڏ.
- [6] سڪاڻي = سڪاڻ وارو - ملاح - ناڪو. اوڙڪي = ڏسي معلوم ڪري.
- [7] پير لڪان = لنڪا (سيلون) جي پريان.
- [8] لاڳو = سَنگ - محصول.

- [8] ڪارو = سمنڊ. ڪيڙيائون = جهاڳي پورو ڪيائون. مڻي = مڻو پاڻي يعني درياءُ. ڪارو ڪيڙيائون -
 الخ = سمنڊ جهاڳي پورو ڪيائون ۽ هاڻي سندن پيڙيون اچي مڻي درياءُ ۾ گهڙيون. ڊوڙيائون = 1.
 نظر رکيائون. 2. پهچڻ جو پهه ڪيائون.
- [9] قنڌ = قصر قنڌ (مڪران ۽ ايران جي سرحد تي هڪ تاريخي شهر). جونڪي ٿا = 1. ذوق تي ٿيا =
 خوش ٿيا. ڏاني = ڏن پريندڙ (ڏيهه).
- [10] ڪيائون تاڪيد ترازئين = پيڙين کي تڪو ڪاهيائون. هر مڇ = هرمز جو بندر ۽ شهر (ايران جي
 ڪناري تي).

سرود رامڪلي

- تفصيل: هن سرود ۾ جملي 22 بيت ميان شاه عنت جا، 2 بيت شاه شريف جا، 3 بيت شاه بلال جا، 10
 بيت شاه قطب جا ۽ 1 بيت يوسف جو، شامل آهن.
- مقصد: 1. سچن فقيرن جو فاني دنيا سان لاڳاپو ٽٽل آهي. هو حق جي ڳولا ۾ هر جاءِ ڦرن ٿا ۽ سيءُ سياري
 تن کي تسيا ڏيئي بندگيءَ ۾ مشغول رهن ٿا. طمع کي ترڪ ڪري هنن هڪ ڏٺيءَ سان لنو لائي آهي.
 اهڙن درويشن کان شل دم به جدائي نه ٿئي 2. توکي به جي سچو فقير ٿيڻو آهي ته سچو جوڳ ڪما.
 رها ڇڏ، توڪل ڪر ۽ پنهنجو پاڻ سڃاڻ.
- خاص نڪتا: شاه عنت پهريون شاعر آهي، جنهن جوڳين، ڪاپڙين، آديسين، سامين ۽ سناسين کي
 تفصيل سان ڳايو آهي. 'سيتپري' ۽ 'مهيسري' فرقن جا پهريون دفعو اهڃاڻ ڏنا اٿس. سندن تيرتن ۽
 تڪين مان ڪرناٽڪ، ملبار (ملي واڙ)، ڪوڪن، جگن نات (جڳناٽ)، رنگاماتي، 'مهر پُري' ۽
 هنگلاج جو ذڪر ڪيو اٿس، ۽ گورڪناٽ ۽ ويرناٽ جهڙن ماه جوڳين جا نالا ڪنيا اٿس.

فصل - 1:

- [1] سيتپري راميسري جن ڏنو ڪرناٽڪ = ڪرناٽڪ (ڏکڻ هندوستان واري طرف) جي لحاظ سان
 1. سيتپري = سيتپور يا سڌپور جا فقير ۽ 2. راميسري = 'جتنگ راميشور' جا فقير. سڌپور
 (Siddhapur) ۽ جتنگ راميشور (Jatinga Rameswara) ٻئي ميسور جي ضلعي 'چتل درگ'
 (Chitaldrug) ۾ قديم آستان آهن ۽ انهن ٻنهي جاين تي راجا اشوڪ طرفان ٻڌ ڌرم جا مٿا اُڪريل
 آهن، جي اڃا تائين موجود آهن.
- [2] جڳناٽ = جگن نات مندر، جو اوڀر بنگال (هندوستان) جي پُري شهر ۾ آهي. رنگاماتي = يعني
 رنگامتي جو هن وقت اوڀر پاڪستان ۾ چٽاگانگ جي جابلو اراضي جو مرڪزي شهر آهي، پر اڳوڻو
 رنگامتي، مرشد آباد ضلعي ۾ هو، جتي ٻڌ جي مندرن جا آثار موجود آهن. چيني سياح 'شوان
 سانگ' (Huen Tsang) پڻ ان جو ذڪر ڪيو آهي. ڪوڪن = ڏکڻ هندوستان جو هڪ پرڳڻو.
 ملي وار = ملبار (ڏکڻ هندوستان جو ساحلي پرڳڻو) ڪيڙائو کنڊن = ڏيهه ڏوريندڙ.
- [3] پون = (اتر جو ٿڌو) واءُ، پواڙا ڪري = سختيءَ سان چوٽ لڳي. سمرڻيون = مالهاڻون - تسبيحون.
 وٽ = وڻي. الڪ = بي مثال مولِي - ڏٺي.

- [3] پورو تائين پوءِ = ذري جيترو به. لوءِ = وصال وارو اصل ماڳ.
- [4] اتر مٺ = اتر جي ٿڌي هوا لڳڻ. وهسن = خوش ٿيڻ. وله = سخت سيءُ. لانگوٽ ٻنڌ = لانگوٽ ٻڌندڙ فقير. پون ڏين نه پٺ = اتر جي واءِ کي پني ڪانه ڏين (پر جوڳ ۾ سامهان ٿي ويهن).
- [5] پٺ = ڪستا. گهرا = گهرن مان. مهيسري = فقيرن جو هڪ گروه (مهبشوري؟). اُپين = بيهن. دور درا = درن کان پري. شهرت = پنهنجي مشهوري - ناموس. ورا = 1. چنتا = ڳڻتي 2. پري = پٺ (مٺ مائٽ). لنءِ جي سُڄي ليڪ ڙي = ذرو به محبت جو ڪٿي سجهين. تن ڳرا = تن وٽان. يا ايهاالذين - الخ = اي ايمان وارا مومنو! ڏٺي ڏانهن ڌيان رکو - بالڪل سچو ڌيان. ڏٺائون = چونڊيائون - پوري طرح قبول ڪيائون. هيءُ بيت شاهه جي رسالي، سر رامڪلي د - 6، ۾ فقط هيٺين ٽن ستن سان ڏنل آهي:
- پنن ڪين پٺ ڪٿي، گهرن ڪين گهرا
مهيسري مخلوق جي اڀين دور درا
پيچن توءِ شرا، جي اندر عدالت ان جي.
- [6] ولهون = سخت سيءُ. تپيسر = تپسيا ڪندڙ - جوڳ ڪمائيندڙ. ملا = وٽان.
- [الف/6] نڪي لوچن لوءِ = واهڻ نه وورڙين - ڳوٺ نه ڳولين.
- [ب/6] بري بات - الخ = بچڙي ڳالهه کي شينهن مٿل سمجهن (۽ ان کان ڊڄن).
- [7] سرڳ = سرخ - ڳاڙهي مڇ وارا.
- [7] راهه رفيق جي = گروءَ جو گسن. ڪارون ڪريان = آزيون ڪريان.
- [8] تڪين سين توڙا - الخ = جوڳين کي تڪين (هڪ هنڌ ماڳ مڪان بنائي ويهڻ) سان پويئي ڪانه.
- [9] ڪونرن جينءِ = گلن جيئن.
- [10] لڪ نه آهي لب. = ذري جيتري به طمع ڪانهي.
- [10] وه = پور - اوسيڙو.
- [11] اوڳا ليکي عام جي = عام جي ليکي ته هي چريا يا بي خبر آهن. چانپي - مهڻي مڪي. چيڙ = چيڙهه (سٺپ ۽ مٽي). ڪٺائون ڳرئين ڳاڙها وار = وارن جون وٽيل چڱون ڳاڙهيون ڪري ڇڏيائون (دز ۽ دونهين سببان).
- [12] جوڳي جاڳي لو = جوڳين رات جو جاڳي وسندڙ بستي يا ڳوٺ (لوءِ) کي ڇڏيو.
- [13] ترڪ ما شغلا = دنيا جا ڌنڌا ترڪ ڪيائون. ڪمر بسا = سندرا ٻڌل. با همت فقير. ويچوٽي = ويچوڙو.
- [13] لانگ بند = لانگوٽي ٻڌل. روئي = ڪپاهه. ڪستين بستين ڪمرين = چيلهن کي ٿابوتي سندرا ٻڌل.
- جال = جهجهيون - گهڻيون. سگن = سولو سوڻ. ڌڙڪ = رليون - گودڙيون. حبان رتائون حال = سڪ سان پنهنجو نينهن اجاريائون. سال = ثابت.

فصل - 2:

- [1] 'مهر پري' = ٻاجهه جي مڙهي - ڪنهن تڪيي جو نالو. 'وير نات' = وڏي مهاگروءَ جو نالو.
- [1] نهاري هون = اسان کي ڏيکاري. ڏي هون = اسان کي ڏئي.
- [2] اوڳ = سماءُ - سانڍ.

- [3] پريٽو = محبوب.
 [الف/3] وٽ تون وير وهين = 'وير ناٿ' گرو وٽ پهچين.
 [ج/3] دلڻ = فقيراڻو وڳو. لاهج ڪير لباس = ڏيڪا جو لباس نه ڪج. ٻاهريون ڪوڙو ڏيڪ نه ڪج.
 [4] گورڪ = مهاڳرو 'گورڪ ناٿ'.
 [5] شاهه جي رسالي، سر رامڪلي د - 9 ۾ هيءَ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:
 ناٿ جتهين نٿڌ، تن نهارڻو جوڳين ڪي ڪويساها ڪاڀڙي، پُڙا مٿين پٺڌ
 هو هن هي هنڌ، ٿي هونهن ويا هنگلاج ڏي.
 شاهه عنات جي هن بيت جي جواب ۾ غالباً هيٺيون بيت شاهه عبداللطيف چيو، جو رسالي ۾ مٿين بيت کان پوءِ لاڳيتو ڏنل آهي:
 ناٿ جتهين نٿڌ، تن پڻ نهارڻو جوڳين سي سويساها ڪاڀڙي، پُڙا پرانهن پٺڌ
 هو هن هي هنڌ، هن هنگلاجان هٿ ڪڍو (رامڪلي د - 9)
 هن بيت کي پيٽيو (6) سان.
 [6] نهجرو = تڪيو. مڙهي - ماڳ. جُهار = بندگي. مٿائون = ڏورايائون.
 [7] مرڻ آمنا جن = جن مرڻ قبول ڪيو آهي.
 [7] جاڙ = جٺ. اهاڙ = پيرو - گس.
 [8] آڪرا = تيار. گهور = نگاه - نظر. وڍي = 1. ڏوري. 2. دنيا جا لاڳاپا لاهي.
 [الف/8] هو = هونگار.
 [ب/8] ڌر = ڌرتي. الڪ = بي مٿس ڌڻي. انهي ڪمال = اهڙيءَ ڪماليءَ ساڻ.

سرود مارئي

- تفصيل: هن سرود ۾ جملي 56 بيت ۽ 3 وايون ميان شاهه عنات جون، 9 بيت شاهه شريف جا، 2 بيت شاهه بلال جا، 25 بيت شاهه قطب جا، 2 بيت يوسف جا ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.
- مقصد: 1. مارئي عمرڪوٽ ۾ بند آهي ۽ چاهي ٿي ته ڪو قاصد هجي، جو اباڻي پار وڃي. سندس حال جون ڳالهيون ٻڌائي. هو پنهنجي وطن ۽ ويڙهيچن کي ساري ٿي ۽ سندن ماڳ ۽ ٿڙ، مال ۽ ڦر، ۽ ڏٺ تي سندن غاربي گذر کي سنڀاريندي انهن جا اهڃاڻ ڏئي ٿي. 2. وري وطن جي وس ياد ڪري ٿي ۽ پلر جي پالوٽ ۽ گاهن جي گلزاري جا اهڃاڻ ڏئي ٿي ۽ عمر کي ٻاڏائي ته هيءَ حڪومت ۽ عيش واري حياتي توکي هميشه نيٻه نه ٿيندي. انهيءَ ڪري عادل ٿي ۽ مونکي آزاد ڪر. 3. عمر راضي ٿي مارئي کي آزاد ڪري ٿو، ”عمر اماڻي، آيو سام سيد چئي،“ ۽ مارئي پنهنجي وطن وري پنهنجو گهر سنواري ٿي ۽ خوشيءَ جا ڏينهن گذاري ٿي.
- خاص نڪتا: ميان شاهه عنات صوفياني رنگ ۾ حقيقي تمثيلن جي بدران، سنئون سڌو مارئي کي ڳايو آهي، جا عمرڪوٽ ۾ بند آهي ۽ پنهنجو وطن ساري ٿي. آخرڪار عمر کيس سام طور سلامت وطن ڏانهن موٽائي موڪلي ٿو، جتي وڃي هو خوش گذاري ٿي. ٻيو ته ميان شاهه عنات پهريون شاعر

آهي، جنهن مارن جي زندگي ۽ ٿر ۾ سندن ماڳن ۽ ٿڙن ۽ گاهن گلزارين کي نهايت ئي تفصيل سان بيان ڪيو آهي ۽ سندس ڏنل ڪي ٿاڻا ۽ اهڃاڻ هن وقت تائين پنهنجو مٿ پاڻ آهن. سندس پٽ ۽ پوٽن (شاهه شريف، شاهه بلال ۽ شاهه قطب) پڻ سندس پيروي ڪندي، مارن جي رهڻي ڪهڻي کي نهايت ئي تفصيل سان ورجايو آهي. ٽيون ته ميون شاهه عنايت پهريون ۽ هن وقت تائين اڪيلو شاعر آهي، جنهن مارئيءَ جي سونهن جي تعريف ۾ سڄا سارا چار بيت نهايت موثر انداز ۾ چيا آهن، ”کوٽي ٻانهون ڏي، لوڪان ليکي وڃڻي“.

فصل - 1:

- [1] ڏهه = ڏيهه. ابي ڏي = بيبي ڏئي. پائر = پائر ڏانهن - پائر ۾ (پائر يا پاور، ننگر پارڪر جي پريان ڏکڻ اوڀر طرفان هڪ آباد اراضي). آن پڻ تنهين کي - الخ = آءُ ان قاصد جي مٽي ۽ دز اڪين سان بهاريان.
- [2] کاتونبا = ٿر جو ڏت ميوو (کاتونبن جي ول، جنهن ۾ پير جيڏا ڪٽمنڙا، ڳاڙها کاتونبا)، اٿو پهر = اٿئي پهر. وڇوٽو = هڪ ڏت واري گاه جو نالو. وهاڇ = جيڪي ڪي ميڙي وهائين - وهائيءَ جي توڻ - وهائي جو قوت. آواج = آواز.
- [3] گانجرو = کوهه جي ورت (ڊگهو رسو) جي چوٽيءَ ۾ ٻڌل ڪاٺي، جنهن کي اره جي زور سان ڇڪين. کڙين = ڇڪين. تاسياريون = اجايل (ڳايون، ٻڪريون وغيره). ساڳين = ولر ولر ڪيو واري سان بيارين. تيڻ = 1. کوه مان پاڻي ڪڍڻ جو ڪوس ۽ ورت 2. کوه مان پاڻي ڪڍڻ جو وارو. تائين = ڇڪين.
- [4] رباري = قاصد. اٿي جو اوٺي = اٺ وارو جنهن مينهن جي وس جي خبر آندي. تليون = پٽن جي وچ ۾ ڏهرن واريون ترايون. سڻوئي = آباد ۽ ساڻي. ڪانا = بند.
- [7] هن بيت ۾ مختلف ٿڙن ۽ ڳوٺن جا نالا ڪنيل آهن، جي مھراڻي، ٿر ۽ ڪپري طرف آهن. انهن مان ڪن جا اهڃاڻ هي آهن: موڪل ڊهه = ننگر پارڪر طرف، پٺاڻو = پٺاڻن جو ڳوٺ، جو ويڙهي جهپ لڳ تعلقي ڏيپلي ۾ آهي، مير جهپ = غالباً، ويڙهي جهپ، جو تعلقي ڏيپلي ۾ آهي، راجپاري = راجپاريءَ جا عمرڪوٽ تعلقي ۾ مھراڻي واري اراضي ۾ ٺھڻي لڳ آهي، رتھاري = غالباً، رتنھاريءَ جو ’پالوا‘ جي اوڀر طرف آهي. ڪوٽ = ڪُنڊ (پنهنجي ڏيهه واري ڏس).
- [7] ساڏوهيون = چارين (ڪپڙين) جو هڪ قسم. سويائون = لامون ڪپيائون. ڪرڙ اڏيائون = ڏاس جي ڪرڙين جا گهر ٺاهيائون. چڙهي رهيا چوٽين = پٽن جي چوٽين تي ويٺا. مک = ڪچا پيرون. ڪوڪڙ = سڪل پيرون.
- [8] اڳاڻي ڏاکڻين = وڏين تڪليفن سان. جميان = 1. زمين اندران (اونهن کوهن مان) 2. زور سان ڇڪي. ساڻيڪا = سٺ پرهه اونها کوه. سنجن = کوهن تي ورت وارين.
- [8] تيڻ تيليائون = ڪوس ۽ ورت کي تيل مڪيائون. کوه ڏلهيائون = ننڍڙا کوه، تن کي مٿان ڪاٺيون ڏيئي مٽيءَ سان ڍڪيائون (جي وري ٻيءَ مند ۾ اچي کوليندا. سانگي ماڻهو گاه سانگي اچي ڪنهن جوءَ ۾ رهن ۽ کوه ڪٽن، جڏهن اتان لڏين تڏهن اهي کوه ڏلهي ڇڏين). گوسي = کوهن مان پاڻي ڪڍڻ وارا - وارو واريندڙ - وارو ڪڍائيندڙ.

- [9] هن بيت ۾ وس جا گاه ڳڻيل آهن. ڪهه = هڪ قسم جو سنهون گاه، جنهن تي مال کير ڪري، ڪوري = ريشم جهڙي نرم قسم جو گاه، ڊهه مڪڻي = ڊهن (ڊها = هيٺاهين زمين) جي ڀرسان ڇاول مڪڻي گاه. پيريو = وريو - ڦريو. هٽرو = ويڪرن پٺن وارو مليرڙو (جنهن جي پاڇي ٿئي)، لرو = لار (جنهن جي پاڇي ٿئي)، لنڊ = سنهڙو ڊگهو گاه، لاڻي = هڪ قسم جو ٻوڙو، جو ڏاڻي ۾ ڪارو ٿئي (۽ جنهن مان 'ڪار' ٺهي)، هنجن = جهولين ۾. ڍامڻ يا ڍامڻ. ڍڪڻي، ڪانو ۽ ڪرتو مڙهي گاه آهن، ڪرير = ڪرڙ، سڻ = مشهور ٻوڙو، سيارچ = گاه جو قسم. ٿاهڙا = اطمینان سان ويٺا. گهر ڪٿين کير = کڻي اوڍيندڙ مائين جي گهر وڌائي.
- [10] واٽين کڻن = کڻا اٿن. قوت ڪڪائون = گاهن ۽ ٻوٽن مان گڏ ڪيل ڌڻ (بج، ڦر ۽ پاڇي). پاتائون پٽن = غالباً "پاتائون پٽن" يعني ٿانون (پٽ = پيالو) ۾ ونديائون. آهراري = استعمال جي لحاظ سان غالباً ڪو گاه (جنهن جو ٻج ڌڻ طور ڪاڌو ۽ رڌو وڃي) جنهن جا سٽا ڪري رکن (شاهه عبداللطيف لفظ 'آراڙي' آندو آهي، جنهن جي معنيٰ ڪو ڪاڌو، جو مارو ماڻهو ڪائين). دو پيازا = باصري ٻوڙ. اگر = خوشبوءِ. آس = کير ۾ پاڻي ملائي پيڻ لاءِ خاص تيار ڪيل آڇ - ڪڇي لسي. اُست = لسي. آڪوري = ڪاڙهي. ڪانا = بند.
- [11] اودا = بالڪل ننڍڙا گوندا. گوندا = ڦرن پورڻ لاءِ ننڍا واڙا. تنديا = ڊگها سڳا يا رسا، جن ۾ ويڇون تي ڳراها ٺهيل، جي ڦرن جي ڳچين ۾ وجهي، ڦرن جي يڪي قطار ٻڌي ڇڏجي. (تندو، تنديو ۽ تند، تنديا). نيهيرا = نيهرا (کير ولوڙڻ لاءِ اڀيون کتل ڪائون). نيٽا = چمر جا وٽيل ننڍا رسا، جي کير ولوڙڻ لاءِ منڍيءَ ۾ وجهجن. سيتا = سهڻي سٽاءِ وارا - ساهيٽا. ويٽا = رتا. ڪيٽا = تڪرار. عڪس = ضد - ڪاوڙ.
- [12] ڦرڪرا = وڏا ڦر (ٻڪرين جا، جي ڦرڻ جهڙا ٿيا هجن پر اڃان ڌڻ سان نه پهراڻجن). لار = ننڍڙا ڦر (کير پياڪ). ڦوهر = وڏيڙا ڦر (جي ڌڻ سان پهراڻجن. چيڪٽ = دانھون. چيلائن جي = چيلن جي. تلين = ٻن پٽن جي وچ ۾ 'ڏهر' جي هيٺاهين تراڻي واري زمين (تلي ۽ تليون). پوءِ توار = توار (وٽندڙ آواز) پئي پوي. ٻٽا = ٻن لارن واريون ڇڙيون.
- [13] نورانيا = اهي وڏا ڦر جن جون اڃان پٽيون نه ڪٽيون ويون آهن. پانور = وڏا پٽ ڦر - پائر ڦر. واهوندي = سياري پوري ٿيڻ تي ڏکڻ ۽ اولهه ڪنڊ واري هوا (بهار جي مند جو پهريون اُهاڻ). ڦانگن = وٽن ٻوٽن جون ٿاريون (خصوصاً 'ڦوڳ' جون). مڪي ڦور = تارين ۾ ساوا پن ٿيا. اٿاها اجهور = گاه جون رکيل ڇنڻون يا جويون (جي پاسي تي تاري ڇڏجن ۽ جن ۾ مال نه ڇڏجي). اٿاوا ويءِ. هور = ڊپ ڊاءِ.
- [14] ٻانهن ويڙهيون = ٻانهن ۾ لاڙيل ڏاس يا ان جون ويڙهيون (جي ڌنار ڪٽين). جهٽڪ = ٿوري ويرم ۾ - جهٽ پٽ. اٽڪ = ڳانڍاپو (دل جو).
- [15] ڇاڙهيون = ٻڪريون. ويڙهن واهن واک = چنن ۽ جوين ۾ ڦرن يا مال کي ڦيرائين. سوڪڙ = اهي پيرون جي پاڻهي پٽ تي چڻ. ڪوڪڙ = سڪل پيرون (جي چانو ۾ سڪائين). ميجر ماڪ = ميجر جي ماڪ سائين چارين واري ماڪ، جا پيرن چونڊڻ وقت منهن کي لڳي.
- [15] لما = ڊگها. لاکيون = لاک رتل.

[16] جاڦرائو، ڪاهو، وڪاهو، ٻانڌيو ۽ راڻاهو، اهي سڀ تڙن جا نالا آهن، جي ڪپري تعلقي ۾ 'اڇڙي تڙ' واري اراضي ۾ آهن.

فصل - 2:

- [1] ويهن = گهڻيون (ويه ۽ ويهون)، سيارچ = گاه جو قسر، جو وس تي موري.
- [2] نوڻيون، واحد 'نوڻ' = ٻن پٽن جي وچان اونهي هيٺاهين - مڙهي جي نوڻ (جنهن مان مينهن جو پاڻي وهي)، رُهيائين = ريلياڻين - پاڻيءَ سان پلٽيائين. نيڄل = نئين جل (؟). پهرئين مينهن جو پاڻي. توڙا = ننڍڙا تنگ يا چلها. موئن = هڪڪار اٿارين.
- [2] چڙهيون، واحد 'چڙهي' = ڪوه مان پاڻي ڪڍڻ لاءِ چمر جو ٻوڪو - ڪوس. واريا = ڪوه ۾ هيٺ وجهڻ. ڪونيٽ = هڪ وڻ جو نالو - ڪير. پوڻ = ڦڙهي - ڪڇي (جنهن جي مٿان ورت جو رسو چڪجي). ات = تمام گهڻو. ڪت = مر (مٽي) جا سنهڙا سنهڙا ذرا.
- [4] پيشيون = اباڻا ماڳ.
- [4/الف] سانبي = وطن جا ساٿي.
- [ب/4] ريلن منجهه = گاه وارين سائين اراضين ۾ (ريل ۽ ريلون). قراريون = مطمئن. سدا ساڻهه ڪن = سدائين ساڻيهه ۾ رهن (۽ سانگ خاطر لڏ پلاڻ نه ڪن).
- [6] مٽي ونهين ويڙ = اهي آسودا، گاه واري جوءَ تي ويا.
- [7] گاموين = گام وارين - واندين.
- [الف/7] ايل = آڻ - ڪاڻ - ميار.
- [8] مارو ماڳ مهر ۾ = اهي مارو جن جا ماڳ مُهراڻي لڳ يا مهر واري اوريين تڙ ۾ آهن. زيرون = پيرن واريون پيڙيون.
- [9] رهندو ئي رهائ = نهايت گهڻو سيبائي ٿو. سونا = طعنا - مهڻا.
- [10] چيچرا = ڪونيٽ (وڻ) يا ڪنڊي جا ٻور.
- [الف/10] ڍاڀر جي ڍارين = جي وڏيون ويڙهيون ڪٽين.
- [ب/10] ڪيرن ۾ = ڪونيٽ جي وڻن جي چانورن ۾. تائيو پائين تن = ڦاٿل کڻن جا سوراخ پرين (ڪٽو وٽي مٿان چڪي ويڙهي پوءِ تن پريندا آهن) جُهرين جهڳين جهن = اونهيون ڍوريون ڳولين.
- [11] پٽيءَ ڪنيو پرم = سوڀاوان جوان زال پلڻ ڪنيو.
- [13] ڦريون = وڻن ۽ ٻوٽن جون ڦريون. اوڀڙ ڦونگيون = ڪنيون جيڪي پيدا ٿيون (؟). پڪو = ڌڻ پڪو. مريڙا = مليڙا (جن جي پاڇي ٿئي). ولهارن = سائين چنن ۾. ٻارڻ ڪونيٽ ڪن = ڪونيٽ جون ڪاٺيون رڌ پچاءِ وقت ٻارين (ڪونيٽ جي ڪاٺين جهڙو ٻيو ٻارڻ ڪونهي، چوندا 'ڪونيٽ جهڙي ٻي سَجر ڪاٺي ڪانهي'). پهنون = ٻڪريون. پوچ = سڀ - سراسر.
- [13] موڪ = عام جام. ڪوري = گاه جو قسر.
- [14] هيڪانديون ٿي = گڏجي.
- [14] ڏهيون: واحد 'ڏهي' ڏنرو. جڻاين = 1. دير ڪرين 2. روڪين - رهائين.
- [الف/15] مهرو ٻاڻان = مهري جي ڌڪ جهڙو پاڻيان.

[16] ڌارت = سختي - تنگي - ڌڪار.

[الف/16] پالار = ڇيڙن وارا پسيءَ جا ڇڳا - پالوندر.

[ج/16] ڪُهڙيون = ڪوهه جي مٿان پيسانگيون ٿوڻيون (جن ۾ پوڻيون ٻڌل، جن جي مٿان ورت وارجي).

آڏو = ننڍي تانگهي ڪڏ، جنهن ۾ ڪوس جو پاڻي وجهجي (جو پوءِ وهي نڪ ۾ پوي) ۽ ان جا پاسا: "ڪانڌ م ڪهڙ ڪوڙ، مون جهڙ ڏٺو آپ ۾" (لطيف).

[17] ڪوڻ ڪهاڙ = ڪنڊ (واري وچ) ڇمڪي.

[19] سانجهيءَ سنجن - الخ = سانجهي (رات) جو ڪوهن مان پاڻي ڪڍڻ ۽ صبح جو چارين (ڪپڙين) ۾ مال چارين ۽ پيرون چوندين.

فصل - 3:

[1] ڏٺو = ڌڪار - ڌڪ.

[2] جندين = جنڊن ۾ (جنڊا = ڪاٺ جا ڪجاوا جن ۾ دلا رکجن). پال = ڳوٺ، رلي يا ڪو ٻيو ٿيڙ جو اس کان جھوپن جي آڏو پال ڪري تنگين - گرڙي.

[3] ڪرڙ = ڏاس جون ڪرڙيون.

[الف/5] سهل سهاڳ = سولو (عيش وارو) سهاڳ.

[6] هن بيت ۾ ماڳن ۽ تڙن جا نالا آهن، جن جو هنن ستن لکڻ وقت پتو نه پئجي سگهيو آهي.

[7] اوريون ٿر = مھراڻي کان وٺي اڳتي مھڙ وارو ٿر (جنهن ۾ ڪيمابه، مڙيو، ويرا واه، لوڻيو ۽ ٻيا ننڍڙا واهڻ اچي وڃن ٿا). پريون پارڪر = 'موڪي' جي پريان پارڪر شروع ٿئي ٿو. سائيڪا سوري = سٺ پرهه اونها ڪوهه ڪشي.

[الف/7] آڏ ٿري = ٿر ۽ پارڪر جي وچ وارو ملڪ ('ويرا واه' کان هيٺ لهندي 'آڏ ٿري' شروع ٿئي ٿي، جنهن ۾ ڪٿي ننڍيون بنيون ته ڪٿي سنئون پٽ).

[9] اووٽ = اڻ وس (مينهن نه وسڻ واري حالت).

[الف/9] ڪوڏ ڪسڻ ڪانپايون = هيڃ ۽ خوشيءَ مان ڪوهن مان پاڻي ڪڍڻ. مٿي ڦهلقن = ڪاٺ جي تختن تي (جن تي پير رکي ورت وارجي). ڦڙهي ٿي. ڦار = پار - آواڙي يا انهن جي وٽ.

[ب/9] اڳونڊرا = جھجها. ڪرهيون: واحد 'ڪرهي' = ٻنيءَ ۾ گول چونڙي مثل جاءِ (جا ڪايا ۽ ڪانيون ڪوڙي سڻ ۽ ٻوهه جي ٻوڙن سان ٺاهين، جنهن جي اندر سنگ وغيره رکن، جي مھينن تائين محفوظ رهن). برهيون = نئين ويابل ٻڪري يا ڳئون جو نئين ڏينهن کان پوءِ وارو ڪچو گهاٽو ڪير.

[ج/9] وراڻ = ور ور ڪري مينهن جو وسڻ.

[د/9] ساهيون: واحد 'ساه' = سڀ سونا ڳهر.

[12] ڪرچينون = ڪڙيا (لڏ بلاڻ لاءِ).

[12] اونهي ٿر = گهاٽي ٿر (اونهي تڙ (؟) = سٺ پرهه وارو اونهو ڪوهه).

[17] سڻ ڏيو سر جھوپڙين - الخ = پنهنجي جھوپڙي کي سڻ جي ٻوڙن سان پئي ڍڪي. ڪوڙي ٻانهون ڏي = (گهرجي) ڪُنڊن کان سندس ٻانهون پيون پسجن.

[الف/10] ويو اوھس انبرين = ڪڪرن ۾ وڃ جا ڇمڪاڻ تن جو شعاع به جھڪو ٿي ويو.

[18] وڃون پسي وماسيون = ڪنوڻيون پڻ ڏسي ويچار ۾ پئجي ويون.

[18] وانجڻ = تڪڻ - جوڙڻ - جانچڻ (بري نظر).

وائي: ڪرڇاڻ = ڪوئي - دير.

سرود پريات

● تفصيل: هن سرود ۾ 26 بيت ۽ 3 وايون ميان شاه عنايت جون، 5 بيت شاه شريف جا، 1 بيت شاه بلال

جو، 4 بيت قطب شاه جا، 1 بيت پيرو جو، 1 بيت اويائي جو، 1 بيت يوسف جو، ۽ 1 بيت بنان نالي،

شامل آهن.

● مقصد: 1. پيلي ڌڻي، رونجهن جو سردار سپڙ ڄام چوڻاڻي ڏيڻ جو ڏاتار آهي. پراي مڱڻا! عقل ۽ اٽڪلون

نه ڪر، عاجز ۽ اڀوجه ٿي ڪانئس ڏان گهر ته توکي مالا مال ڪري ڇڏي. جي تون پاڻ کي چارڻ ٿو

چوائين ته وقت تي ڪيرت ڪر ۽ وهاڳ ڳاء. ٻئي ڪنهن در ۾ وڃ، جو تنهنجا سڀ ڪم اتان ئي پورا

ٿيندا. 2. اي ڏاتار! آءُ مسڪين ۽ ڪنگال آهيان، پنهنجي مهر ڪر ته مانائتو ٿيان.

● خاص نڪتا: ميان شاه عنايت، نه فقط سپڙ ڄام جي سخا کي ڳايو آهي، پر ان سلسلي ۾ هڪ عام

مشهور روايت استعمال ڪئي آهي، جا مختصر طور هن ريت آهي: ٻيا سڀ منگتا ۽ چارڻ، ساز ڪڍي

وڃي ڪيرتون ڪندا هئا ۽ سپڙ ڄام کان دهره دان وٺي ورندا هئا. هڪ پنڳلو ۽ رونوچ ڇڏي، جو

ڇنگهن ٻانهن کان معذور هو ۽ جنهن کي ڀائرن گهران ڪڍي ڇڏيو هو، سو پڻ ڇڏي ڇڏي

دربار ۾ ويو ته ان کي پڻ پنهنجي ڪرم ۽ ٻاجه سان مالا مال ڪري ڇڏيائين، حندن و تنند تار

وڇاڻڻ يا ڳاڻڻ سڪيوڻي ڪونه هو ۽ کيس ٻيا سگهڙ منگتا ڪڏهن به پاڻ سان وٺي ڪين ويندا هئا.

هن محتاج لنگهي عرض ڪيو ته 'پويان ننڍڙا ڪها اٿم ۽ منهنجي گهر واري لاڳ ٿي گهري، ته وِتر

کيس ڏئي ڇڏيائين.

فصل - 1:

[1] اور = اچل - پلٽ، پنڳرڻا = پنڳلا - محتاج.

[1] سو سوار = سو ياد ڪر، ان جي ڪيرت ڪر. ڏٺار = ڏنجهو - ڏوڪ.

[2] وڇا = علم. عقل - ڇاڻ. گهري = گهرن جي. چندا = چنتا - ڳڻتي - اوسيڙو.

[3] ويلا له وهاڳ جي = وهاڳ (سُر جنهن ۾ ڪيرت ڪجي ۽ ساراه ڳائجي) جو وقت سڃاڻ ۽ ساراه ڳاء.

[5] تريون = گهوڙيون. اوڙڪيو = ڏٺو. ويله = ڏک بک.

[6] ويلون = خيرتون. ولهن = ڪنگالن. ٺاڻ = ٺاڻ (گهوڙن جو) - ٺاڻ وارا گهوڙا. ٺاڪرو = سردار.

ڇانگون = ٽوليون. توڙ نه تلن = ته پڻ برابر نه ٿين.

[9] لول = الول. الولايون - عيش ۽ خوشيون.

[9] پاڻ پٽي (پٽي؟) = جوان زال (جنهن کي کاڌو پيئو گهرجي). ساه = سڀ گهه.

[11] ڪڙمين = ڪڙم وارن - عزيزن مائٽن. پاڻ = محبت جو پاڻ - پال. پيترا پت = پتين پتين - گهڻا.

[12] لينگو = 1. ڪنگال 2. محتاج 3. خوار. لوءِ بلوءِ = ڳوٺ ڳوٺ ۾ (مشهور ته سڄو ڪنگال آهي).

[13] ساڄ سڌيائي نه لهي = ساز وڄائڻ جي کيس سڌ ٿي ڪانهي.

[الف/13] ڏهاڙ = ڏوراهين ڏيهه مان.

[14] ٻارٽ = منگنو. ريلي = پلٽ ڪري. ڏڏ جينءُ ڏهر رجائيو = ان محتاج کي ائين سڪيو ساڻو ڪيو.

جيئن مينهن وسي 'ڏهر' (ٻن پٽن جي وچ واري زمين کي پاڻيءَ سان ڀري تازو ڪندو آهي.

[14] سمگڻو = سرفراز ڪيو - خوش ڪيو.

فصل - 2:

[1] آڄڪو (ع آڏوقه) = قوت. پرين = راضي ٿين. ويهين ڏين وهاڳ = ڪيئي (مڱڻا) ان جي ڪيرت ڪن.

[2] ويڻ ومانج = عرض وڃارج.

[2] پيءُ = پرين - سڄڻ.

[3] سڀ سرهي ڪير = سڀ وڻ پڻ سرها ٿيا.

[4] آزرديون = ڏک واريون. عاجزي واريون. چوٽاڻي = ڄام چوٽي جو پٽ (ڄام سپڙ).

[ج/5] ڪرنگيءَ ڪر = (جي نمائا ۽) ڪوماڻل رنگ تي آهن. دارين = ٻئي جهان.

[6] سر = تلاءُ - سخا جو سر چشمو. جُڪي = تنگي.

[8] شاهه جي رسالي سر پرياتي د - 1 ۾ هيءُ بيت هيٺين پڙهڻيءَ سان ڏنل آهي:

پيو ليٽين لت، سڄيون راتيون سمهين اٿي آڏي نه ڪرين، سپڙ ساڻ سهت

رونجهي رات اپڻا پيٽنئون پاڻت ميڙي تڻان مٽ، چوندي پڙا چارڻين.

[8] پڙپيئي = حاصل ٿيئي.

[10] شاهه جي رسالي، سر پرياتي د - 1، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

چڏ وڃا جي وائي، ڏڏ تي گهرج ڏان تون سپڙ رات سنڀاڻيا، تازي تو لاهي

جو ڄاڻي نه ڪاڻي، تنهن سين پيلي ڏڏي ٻاجه ڪئي.

[11] شاهه جي رسالي، سر پرياتي د - 1، ۾ هي بيت هيٺين طرح ڏنل آهي:

جاجة ڄاڻن جا، سا پر آنءُ نه سڪيو سيڻ نه نينر پاڻ سين، سڳا جي سياءُ

جي رنجائين راءِ، ته پڻ تاري تنهنجي.

[12] هي بيت زباني روايت ذريعي مليو آهي، ۽ غالباً هن کان اڳ آيل بيتن [2] ۽ [2] مبني آهي، هڪ

جدا طور مستقل بيت سمجهڻ نه گهرجي.

واڻي - 1: شاهه جي رسالي، سر سهڻي د - 4، ۾ وائي موجود آهي، جنهن ۾ هيءُ مصرع هيٺين پڙهڻيءَ سان

پهرئين مصرع طور ڏنل آهي:

"الاهي عنات سين نوازين نماڻا"

واڻي - 2: داوڻ = دامن - پلئ - آسري.

سرود ڏناسري

● تفصيل: هن سرود ۾ 58 بيت ۽ 11 وايون ميين شاه عنات جون، 7 بيت ۽ 1 وائي شاه شريف جي، 13 بيت ۽ 1 وائي شاه بلال جي، 2 بيت شاه قطب جا، 1 بيت لاکي جو، 1 بيت لکميز جو، 1 بيت عبدالله جو، 2 بيت قاسم جا، 1 بيت علير جو، 1 بيت منون جو، 1 بيت راول جو، 2 بيت صمد جا، 1 بيت کتي جو، 2 بيت هوندل شاه جا، 1 بيت اميد علي جو، 2 بيت يوسف جا، 1 بيت رنگريز جو، ۽ 22 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● مقصد: ولين ۽ بزرگن سان عقيدت ۽ سندن فضيلت ۽ فيض جي ساراهه.

● خاص نڪتا: هن سرود مان ميين شاه عنات جي صوفي طريقي، مڙني ولين ۽ بزرگن سان سندس دلي محبت ظاهر ٿئي ٿي. شاه عنات پهريون شاعر آهي، جنهن نهايت ئي تفصيل سان ٻاهرين وڏن ولين توڙي سنڌ جي گهڻن ۾ گهڻن درويشن جو نالو کنيو آهي ۽ کين ساراهيو آهي، ۽ انهيءَ لحاظ سان 'سرود ڏناسري' جي ساراهه واري مضمون جو غالباً باني مباني آهي. سندس پٽ ۽ پوٽن، سندس عقيدتمندن توڙي ٻين شاعرن پڻ سندس پيروي ڪئي ۽ سر 'ڏناسري' جي ساراهه واري مضمون کي عام مقبول بنايو.

فصل - 1:

- [1] شيخ جي = حضرت شيخ عبدالقادر جيلاني رحمہ، قادري طريقي جو باني مباني.
- [2] ڍنگر ڍيلي ڇڏين = اسان کان منهن مٽي ڇڏين.
- [3] جهنڊو پاڻي = غالباً سمن جي دور جو بزرگ، جنهن جو قبو نٿي کان اتر طرف 'ساموئي' جي قديم بستي لڳ آهي.

[الف/4] پر = ڍڪ - پردو - اوڻ.

[ج/4] اتر جي اڻي = سياري ۾ اتر جي ڪنڊ واري سخت ٿڌي هوا. هن ڪٿي = هيٺو ۽ هيٺ ڪر - دفعي ڪر.

[ب/6] ڀڄائين سر = سر بستي مراد پوري ڪرين.

وائي - 1: تقصيران = گناه - ڏوهه. اسيران = قيد ۾ پيل - بند ۾ ڦاٿل.

وائي - 3: رڪن = شيخ رڪن الدين (غوث بهاولدين جو پوٽو).

فصل - 2:

[ب/1] پرنين = سونپيان.

[ج/1] ڪڻهيون = اسان کي ڪري.

[د/1] راوي = راوي ندي، جا اڳ ملتان لڳ وهندي هئي. راوي ريل ڪنڌين ۾ = راوي جي ڪناري وارين سائين ۽ آباد اراضين ۾.

[ه/1] اتي جي وائي = ذکر جي تنوار سان 'يا الله' جو سڏ هڻڻ (ملتان ڏانهن ويندڙ راه جا پانڌي 'الو پڙهي' ڇوڪي واريندا يعني راه جي پنڌ تي اسرندا، ۽ پوءِ انهيءَ پنڌ ۾ صبح شام آلو پڙهندا، هن طرح جو سڀ پانڌي اتر ڏکڻ تي ٻه صفون ٺاهي هڪٻئي کي سامهون ٿي بيهندا. پوءِ اول انهيءَ صف وارا جن جو منهن الهندي طرف هوندو، ذکر جي تنوار سان 'يا الله' جو آواز بلند ڪندا ۽ سڄي طرف

(اثر طرف) سلام طور ٿورو رخ ڦيريندا. جواب ۾ وري سامهين صف وارا 'يا الله' جو آواز ذڪر جي توار سان بلند ڪندا ۽ ڪهي طرف (اثر طرف) رخ ڦيريندا. اهڙيءَ طرح يارهن ڀيرا ڪندا ۽ ٻئي صفون جملي ٻاويهه سڏ 'يا الله' جا تنوارينديون. ان کي 'آلو پڙهڻ' يا 'الي جي وائي ڪرڻ' چوندا. لڌ م لاڙائي = اي لاڙ جا فقير! همت نه هار (سنڌ جي جدا جدا ڀاڱن مان مختلف جماعتون ملتان ڏانهن راه جي پنڌ سان روانيون ٿينديون آهن. جن مان هڪڙا، لاڙائي، يا 'لاڙي'، ٻيا ٿر وارا، ٽيا 'ڪاري وارا' وغيره. لاڙائي فقير بدين جي ڏاکڻي ڀاڱي ۽ ولاسي کان نڪرندا ۽ اچي شيخ عيسيٰ جي درگاه تي گڏبا ۽ اتان جماعتي احرام ٻڌي روانا ٿيندا ۽ اول بڪيرن ۾ پهچندا. اتان روانا ٿي پهرئين منزل شيخ موسيٰ ۽ شاهه عنايت جي درگاه تي ڪندا ۽ پوءِ اڳتي منزلون ڪندا ويندا.

[ب/9] واهند = سکر ضلعي جي موجوده روڙي ڊويزن ۽ ضلعي رحيم يار خان جي اراضيءَ مان هڪ قديم درياءَ جي ڦٽل پيٽ جو نالو - 'واهند واري راه' سان ويندڙ پانڌي ڏهرڪي ۽ احمد پور جي وچ ڌاري 'واهند' ٿيندا.

[د/9] گهڙيا منجهه گهاري = گهلوءَ جي گهاري (درياَ جو اڳيون پيٽ) ۾ پير پاتائون.

[ه/9] گهلو = 'گهلو جو گهارو' يا 'گهلو دريا' (اڳئين وقت جو)، جو اُچ جي پريان آهي. ملتاني فقيرن 'راه جي پنڌ' بابت جي بيت چيا آهن، تن ۾ گهلو جو خاص ذڪر آهي - مثلاً:

آڏو پنڌ پنجاب جو آڏو اباڙو
لنگهائين لطف سين گهلوءَ جو گهارو

پرين جو پاڙو، مٽي سين نه مٽيان.

[ز/9] قاسم چڻي = قاسم فقير اونو، جو تعلقي تنڊي الهيار (لڳ ڳاڙهو صدر) جو وينل هو. سندس پٽ ميان شفيق محمد 1958ع تائين بڪيرن ۾ رهندڙ هو ۽ سندس عمر 85 کن ورهيه هئي.

[10] پيءُ، پٽ، پوٽو = حضرت بهاؤالدين زڪريا رح. سندس فرزند شيخ صدرالدين ۽ سندس پوٽو شيخ رڪن الدين.

[22] تو سانپارا = تنهنجي سامهون - توڏي منهن ڪري.

واڻي - 1: نوئي = نوان مريد جي پهريون دفعو پانڌي تي ملتان وڃن (هڪ 'ڪُهنا' يعني اڳيان جهونا ۽ ٻيا 'نوئي').

واڻي - 2: وهر ودودي = الاهي مدد. باجهه پري مدد. سوريندن = ياد ڪندڙن.

واڻي - 3: سمن صالحن - الخ = آمري هيٺ شيخ بهاؤالدين زڪريا جي چلي جي جاءِ هئي، جنهن جو نشان آمري جي پاڙ ۾ هڪ دري جيترو سوراخ هو، جو تحفة الڪرام جي تصنيف وقت پڻ موجود هو. اُتي ملتان جا فقير اچي گڏ ٿيندا هئا ۽ ميلو ڪندا هئا. آمري = گدامري جو وڻ (جو تنڊي جان محمد کان اڌ ميل کن اوڀر طرف پراڻ جي ڦٽل ڍوري تي بيٺل هو، جتي اڳاٽو قبرستان آهي، جو اڃان تائين "آمري وارو مقام سڏجي ٿو". اهو آمري جو وڻ ڪافي اڳاٽي وقت کان اتي بيٺل هو، جنهن جي باري ۾ ڪنهن سگهڙ چيو ته: "تون ابل سنڌي آمري، ڪ تون لاڪي سنڌي لال". ميمين شاهه عنايت آمري جو نالو ملتان جي پانڌيٿڙن جي سلسلي ۾ کنيو آهي، جنهن مان سمجهجي ٿو ته "ٿر واريون جماعتون" انهيءَ آمري وٽ اچي منزل ڪنديون هيون، يا اهي پانڌي آمري وٽ اچي گڏ ٿيندا هئا ۽ اتان راه جو احرام ٻڌي، جماعت ٺاهي روانا ٿيندا هئا. سروري = غالباً مخدوم نوح جا مريد (جن جي غلبي سببان ملتان جا مريد دستور موجب آمريءَ هيٺ ميلو نه ڪري سگهيا، تان جو شيخ بهاؤالدين زڪريا جي

اولاد مان شيخ شهرالله سنڌ ۾ آيو ۽ سندس ڪوشش سان ملتان جي مريدن جو دستوري ميلو وري شروع ٿيو (تحفة الڪرام ص 402). جڪرو نڌو = موجوده ٽنڊي الهيار تعلقي واري اراضي جو مشهور درويش هو. ۽ وفات بعد آمري جي مقام ۾ مدفون ٿيو. ستا پٽ سونهن = اهڙا درويش انهيءَ خاڪ ۾ مدفون آهن.

فصل - 3:

[1] ملوندي = مروندي (اصل ۾ ايران جي مروند، شهر جو). قلندر لال شهباز، شيخ صدرالدين (بن حضرت بهاؤالدين زڪريا) ملتان واري جو همعصر ۽ ساڻس صحبتي هو (تاريخ معصومي).

فصل - 4:

[1] خيردين = شاه خيرالدين بن احمد شاه، حضرت پيران پير شيخ عبدالقادر جيلاني رح جي اولاد مان هو. سنه 911ھ ۾ بغداد ۾ ڄائو، ۽ 27 - رمضان سنه 1027ھ ۾ سکر ۾ وفات ڪيائين، جتي سندس روضو آهي.

[2] استاد = شاه خيرالدين، جنهن شاه عنات جي والد شاه نصرالدين کي طريقت جي راه ڏيکاري.

[4] نيك گڏيس شاه نصردين - الخ = شاه نصرالدين وڃي شاه خيرالدين سان مليو، جنهن مٿس فيض جي نظر ڪئي. جيئن پاڇائين پئسو = جيئن پاڇاڻا ۽ پوءِ تيئن عنات جو اولاد وڌي وڃي ٿو.

[5] ترڪش = بڻي (تيرن رکڻ جي).

وائي. اصل آهي چڪي = فيض جي ونڊ چڪي آهي.

فصل - 5:

[1] ڪوريڇو پير = شيخ موسيٰ آهيدائي، جنهن جو مقبرو ٽنڊي الهيار کان چار ميل کن ڏکڻ طرف آهي.

شيخ موسيٰ، روايتن موجب، غوث بهاؤالدين زڪريا ملتاني جو خليفو هو. ڪرنشون = خدمتون. هاجون (حاج > حاج) = ضرورتون.

[2] آهيدائي پير = شيخ موسيٰ

[الف/2] چوٽن سندا چوٽ = سردارن جا سردار. ڪوڙني سين ڪوٽ = 1. گهڻن ئي جا پرجهلا. 2. گهڻن

پاتين واري هي حويلي (گهر).

[ب/2] قتال = وڏو درويش (اڄ جي مشهور درويش شيخ راڄن قتال جي لقب جي لحاظ سان).

[3] ايل = رنڊڪ. پهڙا = پانڌي - راه جا ساٿي.

[10] جيهون ٿا = جيئون ٿا.

[الف/11] سهند = سونهائپ - لاڳاپو.

[ب/11] نمرا = صحتمند.

[ج/11] لپيٽو لڳن تي = جو لڳن مٿان لپيٽل هو.

[12] سونرڻو = ياد ڪيو.

[13] جوءِ هري = رهايش واري جاءِ ساڻي ۽ آباد.

[الف/13] اجهور = آسائش جي جاءِ.

[ه/13] ڪتار = قتال - وڏو مجذوب درويش.

[14] ساڱرو = درياءُ جو ڦاٽ، جو شيخ موسي جي مقام کان اولهه طرفان لاڳيتو وهندو هو. جنهن جي نالي پويان پوءِ ساڱرو واه مشهور ٿيو. ولاسيو = تعلقي بدين جو ڏکڻ اڀرنديون ڀاڱو. جنهن ۾ موجوده شهر 'ڪيٽ' ۽ ٻيا آسپاس وارا ڳوٺ اچي وڃن ٿا.

[ج/14] چوڪنڊي = غالباً شاه عنات يا سندس والد جي چوڪنڊي (چوڌياري ۽ مزار) ڏانهن اشارو.

[16] وزير = درويش حاجي جوڳي، جنهن جو لقب 'وزير' هو.

[17] هوٽي = غالباً درويش 'مشائخ هوٽي' ڏانهن اشارو. جنهن جي مزار ٽنڊي آدم کان ڇهه ميل کن ڏکڻ - اوڀر طرف آهي.

[د/14] رامهور = 'رهمور' جو ڳوٺ، جو موجوده اسٽيشن نبي سر کان ڏيڍ ميل ڏکڻ اولهه طرف آهي.

وائي - 1: اويس قري = 1. شهر 'قرن' جو مشهور دلي، جو اڳاٽو ٿي گذريو. 2. سنڌ جو ولي 'اويس' جنهن جو مقبرو، موجوده ڪوٽڙي - دادو ريلوي لائين جي ڪپي طرف ٻڌاپور اسٽيشن لڳ آهي. مخدوم ڀريو = شايد گنجي ٽڪر جي دامن ۾ مدفون مشهور درويش ڀريو، جنهن جو ذڪر تحفة الڪرام ۾ آهي (؟). لال لنجار = مخدوم ساهڙ لنجار، جنهن جو مقبرو ڪوٽڙي - دادو ريلوي لائين لڳ اولهه طرف، اسٽيشن اٽڙپور جي نزديڪ آهي. حيدر شاه سني = شهر 'سن' لڳ اوڀر طرف مدفون بزرگ حيدر شاه، جو مخدوم بلاول جو معتقد هو. ابو بکر = غالباً سيد ابوبکر، آمري (تعلقي سيوهڻ) جو بزرگ. هارون ولي = غالباً درويش هارون مڱريو، جو درويش هوٽي جي فرزندن احمد ۽ محمد جو همعصر ۽ هر صحبت هو. لال حسيني = قلندر شهباز سيوهاڻي.

وائي - 2: حضرات ميران = حضرت پيران پير عبدالقادر جيلاني. بهاؤالدين = مخدوم بهاؤالدين زڪري ملتاني. صدرالدين = شيخ صدرالدين ملتاني (مخدوم بهاؤالدين زڪريا جو فرزند). هوٽي = درويش هوٽي بن لاکو، جو 'مشائخ هوٽي' جي نالي سان مشهور آهي ۽ ٽنڊي آدم کان ڏکڻ - اوڀر طرف مدفون آهي. لاکو = درويش هوٽي جو والد. پلي = درويش پلي، ساڱري درياءُ جي ڪنڌيءَ جو بزرگ، جو شيخ هوٽي بن لاکي جو همعصر هو. احمد، محمد = شيخ احمد ۽ شيخ محمد، درويش هوٽي بن لاکي جا فرزند. ڪرو = غالباً شيخ ڪرو پانڊاري، جو موجوده بدين تعلقي ۾ مدفون آهي. سيد عالي = ميون سيد عالي شيرازي، جو مڪلي (ٺٽي) جي قبرستان ۾ مدفون آهي. سيد حسين = شاه مراد، جو مڪلي تي مدفون آهي. پاتائي = غالباً 'جهنڊو پاتائي' جنهن جو قبو مڪلي جي ٽڪريءَ جي اترئين ڇيڙي وٽ آهي.

وائي (3) حاشيه ص 114. سهڙ يار..... سميجا = مخدوم ساهڙ لنجار ('لنجار' سمن جو هڪ قبيلو آهي).

سرود جيتسري

● تفصيل: هن سرود ۾ شاه عنات جا 6 بيت ۽ 1 وائي آهن.

● مقصد: سڄي سڄڻ جي سڄي محبت، کانگل ذريعي ڏانهن سنڀا ۽ سڄڻ جي اچڻ جون واڌايون.

● خاص نڪتا: هي سرود پهريون دفعو شاه عنات جي ڪلام ۾ استعمال ٿيل آهي، ۽ شايد ان وقت

جيتسري سر، سنڌ ۾ عام مقبول هو. هندوستانی موسيقي ۾، جيتسري 'پوري ٺاٺ' جي راڳني آهي.

جنهن جو وادي سر 'گنڌار' (يا 'ڪرڇ') آهي.

- [1] اڌ = اڏاوتون - نهجرا. هيڪانندن = ويجهن - گڏوگڏ رهندڙن.
[5] موني لمي ڪانگ = ڪانءُ ٿوئيءَ چڙهيو لائون ڪري (سٿائو سوڻ سڄڻ جي اچڻ جو).

سرود پورب

- تفصيل: هن سرود ۾ 28 بيت ۽ 2 وايون ميين شاه عنات جون، 1 بيت شاه شريف جو، 3 بيت شاه بلال جا، ۽ 2 بيت پيرو جا، شامل آهن.
- مقصد: 1. پوربين فقيرن سان پریت ۽ سندن تڪين ۽ تپسيائن جو ذکر. سڄو سامي فقير ٿيڻ ته سڄي گرو (سڌنات) واريون وصفون پاڻ ۾ پيدا ڪر: صابر ٿي ۽ سڪن کي ڇڏ. 2. پرين جي قاصد ڪانگ سان ڳالهين ”سنيهو ڪي سڄڻين، سگهو ٿي سٿاءُ“. سڀ سوڻ سولا ٿئا ۽ اميد ته سڄڻ ايندو ۽ ويوڙو ويندو. اڄ قريبن جو ڪانگ وصال جون واڌايون ڏيئي ويو آهي. 3. سڄڻ سان صحبت ۽ سندس پچار ”تڳان جن توار. آسران گذاريان.“ پرين آيا ۽ ”ٿڙا سڪ سبيل، غم گوندر گوشي ٿئا.“
- خاص نڪتا: پورب کان ايندڙ ۽ پورب پوريندڙ فقيرن جا پار پتا ۽ سندن آستان ۽ تڪيا، پهريون پيرو شاه عنات تفصيل سان بيان ڪيا آهن. قرب جي قاصد ڪانگ کي پڻ پهريون پيرو شاه عنات تفصيل سان ڳايو آهي.

فصل - 1:

- [1] مالو = مالوا (جو ملڪ).
[2] منجهان مال پروڙو ٿو = چرخي جي مال چڙي پئي ۽ انهي سهڻي سوڻ مان مون صحيح ڪيو.
[5] سڌنات = سڄو مهاگرو.
[6] صبور = هميشه صبر ڪندڙ.
[7] محرم = حال محرم: الاهي راز جو ڄاڻو.
[8] چهارين = پوڄا خاطر ڏورين. داغ دوارڪا دائما - الخ = دوارڪا کي جڏهن به ڏوري ڏسن تڏهن داغ ڏيارڻ جي رسم ادا ڪن.
[9] مصرين سين = ترارن سان. امر آندائون = امر مڃيائون. تن اسلامن = تن اسلام وارن.
[10] پرتڪ = 1. پورجوڳال 2. الهندي طرف وارو ڏيهه. تي محرم ٿا = تڏهن مام پروڙيائون.
[12] نانيان ڪوه ڪري = ناني (هنگلاج) جو جبل پيٽي. دنير ڌار ڌري = سرڪش نفس کان جدا ٿي. مارڳ = (وصال واري) واٽ.

فصل - 2:

- [1] چونهن = منهن جي ڪنڊ واري وڌيل ڪاڻي.
[ب/1] اچي وائيءَ وڻ = اچي مٺي لات ڪر. جا دل کي وڻي.
[ج/1] چانين پر = لامن جي چوٽي تي.
[2] چانگ = لات. پيرانگ = بيسانگ (هن انگهن وارو بيلنگهم). جي ڪيانتا - الخ = اي خوشيءَ جا قاصد ڪانگا! جي تون بيسانگ تي ويهي چڱيون لائون ڪرين. ڦانگ = تاري. انگهو. اڌءُ مٿان ڦانگ = اڏري وڃ ڪانگ (فال طور واڌائي وٺڻ لاءِ عام فقرو).

- [3] پٽين پير ڪڍو = زمين تي هلندي.
 [4] هٿ چري - الخ = عام ويساه موجب اهي ٿيئي سهڻا سوڻ.
 [8/ب] ڳرلاڻيان = ڳچيءَ لايان. ڪارون ڪريان = منٿون آزيون ڪريان.
 فصل - 3:

- [1] ڳرهيان = اوريان. بيان ڪريان.
 [2] سانپيتيا = گڏيا. سوسي = هٿ سان ڪڍي.
 [3] ڪبير = وڏا ڏوه.
 [7] دوسان پاسي = سڄڻ وٽ. لڪائي لڪ لهي. = ذرو به لڪن جي برابر آهي.

سرود ليلا

- تفصيل: هن سرود ۾ ميين شاه عنات جا 9 بيت (هڪ اڻپورو) ۽ 1 وائي، ۽ هڪ بيت رنگريز جو، شامل آهي.
 ● مقصد: ليلا! هار جي لالچ تي پنهنجو ور وڃائي، هاڻ ٿي روئين! پر هن وقت ٻيا هنر هٿ ڇڏي، آزيون
 نيازبون ڪري، چنيسر کي روئي ريجهاءِ.
 ● خاص نڪتا: شاه عنات پهرين ٻن بيتن ۾ 'ليلا چنيسر' جي قصي جي روايت جا اهڃاڻ ڏنا آهن ته ڪيئن
 ڪونٿرو ۽ سندس ماءُ ڪهي لهور ۾ آيون، ۽ پڇا ڳاچا بعد آڻڻ ڪري ڪٿڻ ويٺيون. نو لڪو هار
 ڪٿي تنگيائون ۽ رات جو ان جي شعاع تي چرخو چورڻ لڳيون. جڏهن هار جي هاڪ وڃي ليلا جي
 ڪنن پئي، تڏهن چيائون ته من "نو لڪو نيئي، ڪتر سين ڪانڌ ڏيهون".
 [1] ڪن اولائڻان اچن = قصي جي روايتن موجب، ڪونٿرو کي سهيلين اولائبو (طعنو) ڏنو ته "تون وري
 ڪو چنيسر پرڻين!" ٻيءَ روايت موجب، ڪونٿرو جي شادي وقت گهوٽ جي بدران چنيسر ساڻس
 لاهون لڏيون ۽ کيس نشاني طور پنهنجي منڊي ڏنائين، جنهن تي چنيسر جو نالو لکيل هو. پوءِ جن اها
 منڊي ڏني، تن ڪونٿرو کي اولائبا ڏنا ته "پنهنجو ور چنيسر ته ڳولي هٿ ڪر".
 [3] سڀاڻي = صبح جو سوڀر.
 [4] لويين = توکي لوپ لالچ ڪيو.
 [5] سونئينءَ = سهڻي پئي لڳينءَ. ڪامل وري ڪارئين = اهڙي بي مثل پتار خاطر.
 [7] ڪارون آئينين = آزيون نيازبون ڪري مڃائين.

سرود آسا

- تفصيل: هن سرود ۾ 13 بيت ميين شاه عنات جا، 2 بيت شاه شريف جا، ۽ 2 بيت شاه بلال جا، شامل آهن.
 ● مقصد: توحيد جا طالب هميشه سنئين راه تي آهن. نڙت ۽ نياز ۽ پنهنجو پاڻ نه ڀانئن، سڄڻ جي وصال لاءِ
 لازمي آهن. سڄڻ جي هڪ ساعت سان ٻين جا ٻارهن مهينا مٽ نه آهن. پرين جي پڇار تن من ۾ سمائل

هجي، عام سان اورڻ روا نه آهي. عشق جو ناتو هڪ النّي 'اذ ڳنڍ' جي مثال آهي، جا محض ڇپڻ سان ڪانه ڇڙندي. ڪنن تي ڪيئي جدا آواز پون ٿا، فڪر ڪر ته هر آواز ۾ حق جي تنوار سڻين.

● خاص نڪتا: هن سڄي سرود ۾ حقيقي محبوب جي ڳولا، ۽ وحدت ۽ ڪثرت جي ڳوڙهن صوفيانہ نڪتن جي اپٽار ٿيل آهي.

[1] الف = الله، مير = محمد (ﷺ). مشاهدي ڳڏا = ملاقي ٿا. زنگ = پياڻي جو ڪٽ. لامئون = نفي واري 'لا' واري منزل مان گذر.

[2] ڪرهي = ڪاوڙجي.

[4] اوسه = چڱي فال. چڱيءَ ريت.

[5] ڏٺار = سور. ڏڪيائي.

[9] تھان ڌار = توکان سواءِ. ڪتابت = بيان. حقيقت.

[الف/12] خط = تير (تشبيهه طور). خطائي نه ٿيو = هرگز نه ڳٽو.

[ب/12] طبيبن جي تات پوئين = (زخمي ٿي) حڪيمن جي حوالي ٿيڻ.

سرود ڪاپائتي

● تفصيل: هن سرود ۾ 20 بيت مابين شاه عنات جا، 2 بيت شاه شريف جا، 1 بيت شاه بلال جو، 2 بيت شاه قطب جا، ۽ 1 بيت يوسف جو، شامل آهي.

● مقصد: 1. ٻيون سڀ ٻيون ڪتين ۾ مونکي ننڊ نٿي ڇڏي "سنجهي ٿم نه سار، صبح ستيئي ويو".

2. جيڪي چڱو ڪتين ٿيون ۽ جن سان صراف راضي آهي تن سان صحبت ڪر. جن دل جي لڳجي محبت سان ڪتو، تن جو ٿلهو ست ٿي گهر وٺي اڳهايو. نيڪ ڪٽڻ واريون، هميشه ڪتين به ٻيون ته ڪنهن به ٻيون، اي اويسري! تون به ائين ڪر "سچ صرافن سين پئين، ته پڻ ڪٽج ۽ ڪنڀج". رڳو ڏيهه کي ڏيکارڻ لاءِ ڪاپو نه ڪر: "چرخو ائين چور جيئن پون" پڻ ڪو نه سڻي. اهڙيءَ ڀر، تنهنجو ست سون جي برابر ترندو.

● خاص نڪتا: اڳ چرخو ۽ آڻڻ عورت جي زندگيءَ جو مکيه ڀُهلو هو ۽ ان بابت شاعرن پڻ پنهجي ڪلام ۾ ڪي اهڃاڻ ڏنا آهن. غالباً شاه عنات پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن هن مضمون کي تفصيل سان نباهيو آهي، ۽ پڻ بندي جي چڱي عمل، ان جي سڦري ڦل ۽ رب جي رضامندي وارن حقيقي نڪتن کي هن مضمون ۾ تمثيل طور سمايو آهي.

فصل - 1:

[1] اوگهتو = خريدار.

[3] جا ڪرڄائي - الخ = جنهن کي عمل جي ڦل جي ڄاڻ آهي، سا چرڪو به ڦيرائي پئي ۽ روئي به پئي ته من پورهيو صاب پوي.

[4] آنڪي = ڪچي. اميريار = تند کي منهنجي ڏنل ڳنڍ.

- [5] لسي پير نه لڌ = سهڻي لسي تند ڪٽڻ جي مونڪي پروڙ نه پئي. اڀڌ = اڻ ڄاڻ.
- [6] ۽ [7] هي بيت زباني روايت ذريعي مليا ۽ شاه جي رسالي سان ڀيٽڻ ۾ غلطي وڃان ڇڏجي ويا آهن. بيت [6] شاه جي رسالي، سر ڪاپائتي د - 2 ۾، ۽ بيت [8] سر ڪاپائتي د - 1 ۾، موجود آهي. اهي ٻئي بيت شاه عنات جا نه آهن.

فصل - 2:

- [1] من جوڙئون = دل خوش. چوٿار = تندن جي عدد جي ڳاڻيٽي جي لحاظ سان تاجي جو نالو (چوٿار ملبل = چوٿار تاجي تي سهڻي اٿيل ملبل).
- [2] پيرم = چرخو - ڪاپو - ڪٽڻ. آسو = سٽاءُ - بيهڪ. آسرو (؟). نرت نقاش = سهڻي سٽاءُ ۽ نقش (واري تاجي) جو.
- [4] طنابي = 'طناب' جي ماپ سان ڪڇڻ وارا (خريدار). هي بيت شاه جي رسالي، سر ڪاپائتي د - 1، ۾ ٿوري ڦيرگهير سان هيٺين طرح ڏنل آهي:
- جان سنهو نه سڪي ته مر رنداڻي رهڙي
ست اني جو سڦرو ويا ترازو ۾ توري
تلهي ۽ ٿوري، ويڄاريءَ سين وڙ ٿو.
- [8] هيءُ بيت شاه جي رسالي، سر ڪاپائتي د - 1، ۾ هيٺين پڙهڻيءَ سان ڏنل آهي:
- نڪي ڪتين، نه ڪتائين، نه ڪين ڪوريءَ ڪاڻ
جن ربيع سين رهاڻ، تن اڍو ناه اگهاڙ جو.
- [8] پهي = ڪپهه جي سنهي پوڻي.

سرود ڏهر

- تفصيل: هن سرود ۾ 5 بيت ميان شاه عنات جا شامل آهن.
- مقصد: ڪن خاص وٽن، جاندارن يا شخصن جي ماحول يا خوين ۽ خصوصيتن جو ذڪر.
- خاص نُڪتا: ميان شاه عنات ڪنهن ڀيڻيءَ ڪنڊي جو وڻ بيٺل ڏسي ان کي خطاب ڪيو آهي، ۽ غالباً سنڌي شاعريءَ ۾ اهو مثال آهي. ساڳيءَ طرح شاه عنات پهريون شاعر آهي جنهن لاکي ۽ راءِ ڪنگهار بابت بيت چيو آهي. هڪ بيت پوئڙن ۽ گلن بابت آهي، جو اڳاٽي هندي شاعري جو مکيه مضمون آهي.

فصل - 1:

- [1] پريونءَ = پرديس.
- [2] غير گس پرين جي - الخ = ڪنهن به ڌاري (رقيب) کي محبوبن واري واٽ تان لنگهڻ نه ڏيان.
- [3] موه = غالباً 'موهر' - يعني مهر اڻو (تر ۽ سنڌ جي سنڌي واري آباد اراضي). رهائي = نهڻي - سونهي.

فصل - 2:

- لوڙاڻو = لوڙهه هڻندڙ - چوپائي مال جي زوري ڦر ڪندڙ. ويسرا = اڪيلا. ڪانا = هئا. ڪيڪانن = گهوڙن. رباري = هڪ قوم جو نالو، جي مال جا ڏڻ ڌارين. ڪيڙي هيٺ = سپر يا ڍال هيٺ - پناهه هيٺ.

فصل - 3:

ڪوئڙن = مڪڙين - نون ڦٽل گلن.

سرود مومل راڻو

- تفصيل: هن سرود ۾ 9 بيت ۽ 2 وايون ميين شاه عنات جون، 3 بيت شاه شريف جا، 1 بيت شاه بلال جو، 4 بيت شاه قطب جا، ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.
- مقصد: مومل ۽ سندس ڀيڻ ۽ سهيلين، پنهنجي سونهن ۽ سينگار سان راڻي کي موهي پنهنجو ڪيو، ۽ راڻي ڪاڪ تي ڪهي اچي مومل ماڻي.

● خاص نڪتا: هن سرود جي ڪافي بيتن مان ثابت ٿئي ٿو ته غالباً شاه عنات پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن عورت جي سونهن ۽ سينگار کي دل کولي ڳايو آهي. ۽ سنڌيءَ ۾ مجازي شاعريءَ جو بنياد وڌو آهي. ميين شاه عنات جي پٽن ۽ پوٽن پڻ مجازي سونهن جي مضمون کي نهايت سهڻي نموني سان نباهيو آهي.

- [1] اَرَم = ارمڪ جو اوچو اعليٰ ڪپڙو. ڪچڻان = چولا. رانيائون = موهيائون - ريجهايائون.
- [1] لوڊيري = لڊاڻي ۾. ماه هلال = پهرين تاريخ جو چنڊ.
- [3] پٽن = نوجوان نينگرين. وسهر = ڪارو نانگ. ڪيس = وار. ساڻو = سورهي ۽ وڏ گُردا.
- [3] بيرم بادلا = ڪپڙن جا قسمر. ٻاٻهيا = ٻاٻهيا (ڳاڙهي رنگ تي مائل خوبصورت ڳيرا، جي مٺيون ٻوليون ڪن). لوڏي = شڪار جا ڳولائو. لوءِ = ڳوٺ - ماڳ.
- [4] آديس = سلام. سمگڻو = ڀيرو، ڀرپور ٿيو. آجهون = اسان کي ڏس. جڻان تو راول رڱڻا = جتان تو پنهنجا ڪپڙا رڱي لال ڪيا.
- [5] ڪ ڪو هنيو مند = يا تو ڪو جادو ڪيو!
- [7] عذبان = مٺيون خوشبويون - مٺا هٻڪار. ڏنگر (ڏونگر، ڏونگر) = 1. وڏي مينهن کان پوءِ ستهيون بوندون. 2. اوهيرا، ٻور بهان = ٻن سالن وارا ڪنواٽ. ڪوٽن تان - الخ = مومل ۽ سندس سهيليون، ڪوٽ جي ديوارين مٿان ڳاٽ ڪڍڻ ته ڄڻ واسينگن ڦڻ ڪڍيا.
- [8] اوئس اڀرئو انبرين = ڪڪرن ۾ تجلو ٿيو. آسمان ۾ اها ٿيو. ڪهڻيون ٿيون ڪون = وڃون ٿيون چمڪن.
- [9] لڏن لامائي = پينگهه جي لوڏن تي لڏن. خوشي ڪٽائون ڪين تي = 1. مست مخمورن لاءِ خوشي جا سامان پيدا ڪيائون. 2. مست مخمورن کي ڏسي خوشي ڪيائون.

[الف/9] وڏي ٿيهون ڪٽ = اسان کي وڏو ڪٽيو حاصل ٿئي.

وائي - 1:

آب ارتي - الخ = (ڪاڪ جو) ڳاڙهي رنگ تي مائل پاڻي ڏسي منزل ڪري ويٺا.

وائي - 2:

چرهو = چارو. پاه پرائي آڻيو = سهڻو رنگ حاصل ڪيائين. لڊڻا = لڊوڻي مان.

سرود: بلاول

● تفصيل: هن سرود ۾ 17 بيت ميين شاه عناات جا، 6 بيت شاه شريف جا، 1 بيت شاه قطب جو، 1 بيت مالڻ جو، 1 بيت يوسف جو ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● مقصد: 1. سنڌ جي سمن سميجن ۾ جڪري جهڙو سخي ڪونه ٿيو جو ڏڏن کي ڏان ڏنائين. اي محتاج منگتا! تون پڻ حيلو ۽ هنر ڇڏي، نئڙت ۽ نياز سان ڪانئس گهر ته توکي مالا مال ڪري ڇڏي. 2. 'ڪرن' پڻ مسڪينن منگتن جو اجهو ۽ اوت آهي. اي منگتا! تون هنر ۽ حرفت کي ڇڏي، پورو پنججي ڪانئس ڏان گهر ته توکي نوازي. 3. سورهيه ابڙي سمي تي فوجون چڙهي آيون ته سامون مٽائي ڏي، پر هي دلير مرد ڌرو به نه دهليو ۽ اتي جنگ جوڻيائين پر 'هميراڻا پار' دشمن جي حوالي نه ڪيائين.

● خاص نڪتا: هن سرود ۾ شاه عناات سنڌ جي سخي ۽ سورهيه سردارن کي ڳايو آهي، ۽ پڻ سندن نسبت کي اهڃاڻ ڏنا آهن: جڪري کي 'هوڻياڻي' (هوڻي جو اولاد) ۽ ڪرن کي 'همئاڻي' سڏيو اٿس. ميون شاه عناات، جڪري جي تعريف ۾ "گهر گنگا جر راء" واري انوکي تشبيهه جو موجود ۽ جڪري جي سخاوت کي الاهي صفات سان تعبير ڪرڻ واري صوفيانه نڪتي جو باني مڃي آهي: "سام سمي جي هو، جيڪي ٿئي جهان ۾." ابڙي سمي جي بهادري کي ساراهيو اٿس. ڇاڪاڻ ته هن سر ڏنو پر سامون نه ڏنيون. سندس معتقدن مان مالڻ ۽ يوسف، علاؤالدين جي دودي تي چڙهائي جا پار پتا ڏنا آهن. ۽ شاه قطب انهي لشڪر کي "ترڪن جي فوج" ڪري سڏيو آهي. شاه شريف پنهنجي هڪ بيت ۾ (گجريان تي گجئون - الخ) 'گجرن' ۽ 'قانون پئي' بابت اڳاڻين روايتن جا اهڃاڻ ڏنا آهن.

فصل - 1:

[1] هوڻياڻي هٿاء = سخي جڪري جي هٿان. ڏسو هيٺ (9). ڏئين ڏان پين کي = هو توکي ايترو ڏيندو جو تون خود پين کي ڏان ڏيندين.

[3] پاتار ۾ = اونهي عميق ۾. گهر گنگا جر = گنگا جي جر جو موتي (يعني جڪرو). ڳاڇ تنهين جو ڳاء = تنهن جي تعريف ڪر. ويله = تنگي - تڪليف (روزگار جي).

[4] جه واسريو = جي وسڻ جي ڪيائين. ريليندو = پُر آب ڪندو - پوڄ پياريندو. رونتن کي = محتاجن کي.

[5] پاتوندر = درياءُ دل سردار.

[6] شاه جي رسالي، سر بلاول د - 3، ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

جئن گنگا جر هارڻو، تئن اکين پنو نينه سڪين ٿي سلام کي، صباح سارو ڏينه

سندو موتين مينه، جال وسايو جڪري.

[7] جي اڻ ستي آهيين - الخ = جيڪڏهن تو وٽ کير جي سرڪي به ناهي، ته سخي جڪري وٽ پهچ ته پنهنجي ڏڻ وارو ٿئين. چهار = ووڙ - واکاڻ. ٻرڙو پيٽ = جهونا ڳڙه کان ڏکڻ طرف سمنڊ جي ڪناري لڳ هڪ پيٽ. ڪنڌار = ڪنڌيءَ مان. ٻرڙي پيٽ ڪنڌار - الخ = جڪري جي سخاوت جي پالوٽ سنڌ جي سرحد کان پار وڃي ڪاٺياواڙ ۾ ٻرڙي پيٽ تائين پهتي.

[9] رهاڻي = پچار - ڳالهه. آسائن = اميد وارن - آسائين. جڪرو.... هوڻياڻي = جڪرو ڄام اُڏي جو پٽ هو ۽ سندس ماءُ مشهور هوٽل نگامي هئي. جنهن جي سونهن سببان کيس 'هوٽل پري' سڏيندا هئا. هوڻياڻي يعني هوٽل - ڄاڻو.

فصل - 2:

[1] همٿائي = يعني سخي ڄام 'ڪرن' جو همون جو پٽ هو يا همون جي اولاد مان هو.

[2] وڃا جو ورن = سياڻپ وارو نمونو. پاڻ پرن = پاڻ سونپ.

فصل - 3:

[1] منهن ڪڍو اچن جي = جيڪي فوجون سڏيون چڙهيو اچن. سرڻيون جنهن ڳري = جنهن وٽ سامون.

اچل عراقين نه سهي = عراقي گهوڙن جي ست نه جهلي.

[الف/1] ڪارهن = يارهن. پيڳن = پيادل فوجن - لشڪر جي قطارن. جليبي جسوڙ = 1. ترارن ٻڌل پهلوان.

2. همت پريا نگران يا داروغا (جي مٿان نظرداري ڪري فوج جي سڄي اٿالي کي اڳتي وڌائيندا

هلن). الابندي = علاؤالدين (الابندي < الاوندي < علاؤالدين) جو. ڪاهه جنهن سين ڪوڙ = جنهن

سان بيشمار فوج. ڏير = ڏير - پهلوان. هروڙ = (ف. هراول) پيش قدمي ڪندڙ پيادل فوج. گهڙيو

ڪارڻ گهور = سر قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿيو. سرڻيون جهلي = سامون جهلي. سوڙو = وڙائڻو.

[ب/1] ساڻو = اشارف ۽ صابر سورهيه. اڳهه = آڏ - جهل. اڙين = مصيبت ۾ ڦاٿلن. جاڙيجا = اي ابڙا سما

(جاڙيجا، سمن منجهان آهن). عراقين = عراقي نسل جي زوروار گهوڙن. ترڪن = دهلي جو لشڪر.

ڪوئڙن = سورهيه شهزادن (ابڙي ۽ سندس ساٿين). ڪلو ورائو = جنگ لاءِ تيار ٿيا. هوڻيگن = حملو

ڪندڙ دشمنن.

[ج/1] سانگيون = تراريون. ساڻن = صابر سورهين.

[2] در چليين = فوجن سامهون. ڳر سرڻين = سامن وٽ. ڏهسيو = ڏنو. ڏير = پهلوان. ڏوڙيون =

بيڻيون قطارون فوجن جون. سي لاکي نه لوڙيون = لاکي جهڙي پهلوان به انهن جي لوڙهه نه هئي (انهن

کي ڦري ڪٿي نه ويو).

[2] گجريان ٿي گجيون - الخ = گجرن جي طرفان جي فوجون چڙهيون، تن جو چيهه ٿي ڪونه هو

ڪرماڻين = ترارين ('ڪرمان' جون ٺهيل). ڪرهل پريان ڪو - الخ = 'سانور' مان مراد غالباً

'تانور پٽي' آهي، ۽ مٿي 'جنهن تي هئي دانپياڻي جو' جو اشارو 'گجتي' ڏانهن آهي، جنهن جي پٽ

کي تانور جهليو ۽ هن ويچاري دانهون ڪوڪون ڪيون. اڄ تائين چوڻي آهي ته 'اسان جي گجتي

واري دانهن آهي'. انهيءَ دانهن تي، غالباً گجرن جو لشڪر چڙهيو جنهن اچي تانور کي ماريو. تانور

پٽي جي شهر جا ڪنڊر، اُڀرندي ناري جي قدير وهڪري جي ڪنڌيءَ تي، جنهن لڳ (اسٽيشن فضل

پنپرو، ضلعو ٿرپارڪر) موجود آهن.

[3] مهاڻين = همت پريا بهادر جوان. رٿمل = رڻ جو مل - بهادر. سونهريون هڻي = تراريون هڻي.

سرود ڏيسي

- تفصيل: هن سرود ۾ ميين شاه عنات جا 41 بيت ۽ 6 وايون، شاه شريف جا 2 بيت، شاه بلال جا 6 بيت، قطب شاه جا 33 بيت، يوسف جا 3 بيت، صابر جا 2 بيت، ۽ بنان نالي 5 بيت، شامل آهن.
- مقصد: 1. آءُ جتن جي ته چڻ زرخريد گولي آهيان، شال باجه مان مونکي ٻانهي ڪري ڪوئين! پنهنون جي ساٿ سڄي پنيور کي واسي ڇڏيو آهي. مونکي سندس ئي آسرو آهي، جڻان توڙي مران ۾ سندس حضور ۾ هجان. اي پنهنون ڄام مون هيٺيءَ کي هيڪلو ڇڏي مَر وڃ! پر هنن اٺ الائجي ڇو سينگاريا آهن: ”ڪوءِ وڃڻ وائي، هلڻ سهان نه هوت جو“. 2. اي سسئي! جي تنهنجو پنهنون ڄام سين نينهن هو ته پوءِ ويسري ٿي ڇو ستينءَ! هاڻي سندن پير پڇائي اُٿي پٽڻ پڻو. ”هوتن ڌارن هاڻ، منهنجو قدر لهي ڪير!“ آءُ ويسري ٿي ستيس جو اڇاڻ هيس، هاڻي آءُ ور پئيءَ وينديس، مان ڪا ڇير - ڌڻي منهنجي سار لهي. اي منڏا! آڏو ڪرڙا ڏونگر ڪه گهڻي پيا سجا بر ۽ جهنگلي جانور، پر ”جن جو آريائي اڳواڻ، تن کي ڪانهي باڪ بهير ۾“. 3. سسئي پنهنون ڪارڻ پٽڻ پئي: ”جن جا رات رسن، ڏينهان سي ڏورينديون.“ ”ڏونگر اتاهان، تنهان اُتاهيون لڪيون، پر جي پير لهان ته رڙهڻ راحت پائينيان.“ ”تتيءَ ڪوسيءَ ڪاه، ڪانهي ويل ويهڻ جي.“ ”ڪانهي ان اونڌاه، جن ڏٺو پير پنهنوءَ جو“. هن اسونهيءَ کي ڏونگرن پڻ ڏس ڏنا ۽ ”جڳ به رهيس جس، سڳر ملي ساٿ کي“.
- خاص نڪتا: هن سرود ۾ ميين شاه عنات توڙي سندس پٽ ۽ پوٽن، ڪيچين جي ساٿ جي سينگار، سسئيءَ جي سٺت، ۽ آڏو جبلن، لکن ۽ جانورن جا پار پتا نهايت تفصيل سان ڏنا آهن.

فصل - 1:

- [1] ڏاه = ٻانهي. آڇڻ = خدمتگار. سها = وڻي.
- [2] ٻانهوٽي = ٻان ۾ آيل ٻانهي - گهٽ درجي جي ٻانهي.
- [2] امانِي = بي مائتتي.
- [3] جبات = خوشبويون (?). رئات = (ع. ري = ڏسڻ) ديدار. جاڙ جڪات = تڪليف واري ونڊ - سختي.
- [الف/3] مر = خوشبوءِ.
- [ب/3] پيڙا = سينگار جا ڳانا. سير = واٽون.
- [4] هاريون = جُهَلون. ڪي هارين هوءَ = سهڻين جهلين جنسار لاهي ڇڏيا. ڪرزين ۾ = خرچين ۾ - ڪڙين ۾.
- [7] سليطا = (ع. سلطه = تڏو) تڏا. نڌائون (نُهڻ = جنڊن ۾ دلا نوڙين سان ٻڌڻ) = ٻڌائون. پرسالا = پروڪي سال جا - هڪ سال جا ننڍا ڳوٺڙا. مون پانيو گورا - الخ = مون پانيو ته هي ننڍا هڪ سال جا ڪنواٽ آهن (۽ انهن کي ڪنهن وڏي منزل لاءِ ڪين پلائيندا).
- [8] اُٺ پٽ = پيارا پٽارا اُٺ. ڪرهل ڪڏائي = ويا ڪرهل ڪڏائي.
- [9] الڪاريا (الگاريا) = هَلڪاريا - هُلي، ڏيئي هڪليا.

- [10] ڏونگرين کي = انن کي ('انن' کي 'ڏونگرن' سان تشبيهه ڏني وئي آهي).
- [11] ويسري = غفلت ۾. اساري = بنا سُرَت جي - موڳي. اوجهرين = ننڊ ۾ اوجھراڻيون کائين.
- فصل - 2 :
- [1] سڪين پئڻن = توکي سڪ نصيب ٿين.
- [1] ريبارين = سڄڻ جي قاصدن - ڀرت جي پيغام پهچائيندڙن.
- [2] سونچل سائين سوء = سائين جي سانباھي جو پڙلاءِ تنهنجي ڪن تي پيو.
- [الف/2] سوڳي = سجاڳ - هوشيار.
- [د/2] جتيائي = جتي ٿي.
- [ه/2] نهو = پاڻ سان وٺي وڃو - نيو.
- [3] سنسڻي سڪ سھاءُ - الخ = سنسڻي جو سڪ ڏيرن، ڏونگرن ۽ (وات وارن) وٽن سان وابستہ آهي. وه ڳرا = ڏکيا لڪ - ڏکيون واٽون.
- [4] بيدي بر = سڃا ۽ سخت بيابان.
- [4] ٻانڀن ٻيلون ٻڌيون = ممون ميڙا ڪيو وتن. آهي گھاءُ گھرن = گھرن وانگر آهي (يعني تہ 1. هيڪلائيءَ ۽ سڄ ۾ کيس گھر ڪري رهڻو پوي ٿو. 2. پنھونءَ جي حب ۾ هيڪلائيءَ کي بہ گھر ڪري سمجھي ٿي.)
- [5] ٻاٽاڙن = پريشان حال هيئن ۽ اڪيلن.
- [الف/5] اينديون اوطاقون = خالي بينڪون - سڃون منزلون.
- [ب/5] ماڏا ڏونگر = ڏکيا ۽ جاڏا جبل. سڀڄاڻا = باز. سانورا = سبز رنگا. گانورا = گينواريل - مست. بانورا = بگڙيل - شوخ. راڱا = ٻيلاهي شينهن. پھس = وهلو - ترت.
- [ج/5] سرھيو = حملو ڪيو. جھڙجھنا = جبلن جا جھڙا ۽ غارون. نيڙ = نمنديون - هيٺاهيون واديون.
- [6] حريفن حيرين = هوشيارن کي بہ حيراني ٿئي. ڪانهي باڪ بهير ۾ = ساٿ واري وهندڙ قطار ۾ ڪو پڻ ڪونهي - راه ۾ ڪو ڊپ ڪونهي.
- [الف/6] توڙان ٿيس توه = آخر تائين مهر ۽ باجهه ٿيس.
- [ب/6] تانگھون = زھري بلائون.
- [7] گھاتيون = وٽن سان چانيل واديون. نيون، نڪون، نونڌڙا = هيٺاهيون وهندڙ واديون. اڙلون = اڙگر بلائون. آما آڪ = جھنگ جا انب ۽ اڪ.
- [7] آڪڙ = اڪن جي وٽن سان چانيل اراضيون.
- [ب/8] = تاڪڻن جي = جھنگ جا جانور جي حملي ڪرڻ لاءِ تڪين پيا.
- [9] ورڪ وسير = زھري نانگ.
- [الف/9] سيار = گذڙ. گرن تي = جبل جي غارن مٿان.
- [ب/9] ٿانڪاريون = ڊگھين لامن سان ڪنڊن وارا ٻوٽا. ڏوجھه = ڏکيائي - ڏوجرو. ڀون پوارئين = خوفائين پيڻين. سوڄھه = سرت - سمجھه.

فصل - 3:

[1] برفت = کوهستان جي زوراور قوم. برفتن جي بات - الخ = سسئي کي سچ ۾ سرکش برفتن جي چوڻول به چڻ وندر ٿي آئي.

[الف/3] ڪهين تي ڪڙي = ٿڪلن لاءِ تڙي ڪڙي - هيئن خاطر يڪدم.

[4] ڪٺ نه ڪچيائون = نڙيءَ مان آواز ڪونه ڪيائون - ڪٽڪيائي ڪين. پوندي بار - الخ = بار

لڏڻ وقت گڙيا ٿي ته ان جا ٻوٽ ٻڏي ڇڏيائون. جُود جمازي جهانجهر = جهانجري رنگ جا تيز رفتار اُٺ. ڪامُئين ڪاهيائون = لڪڻن سان هڪليائون. لاتيچيائون = ٻڏي هٿيڪا ڪيائون (رواني ٿيڻ خاطر).

[5] گريين منجهه = غارن منجهه ('گِر' يا 'گِر' = جبل جي غار جنهن ۾ اڪثر شينهن رهن - جبل جو جهڏو).

[5] چيڪارا = گور گهمندڙ - آزاد ڦرندڙ. چنن ۾ = وڻن سان چانيل هيٺاهين وادين ۾. ڪارا رڇ ڪنا

= ڪارا ڪٺ رڇ - بالڪل ڪارا رڇ. چنا = پيرن جا نشان. پير لنگهڻو سي پهڻين = انهن رڇن جي پيرن جا نشان پهڻين ۽ چين وڃان لنگهندا وڃي سندن چرن تي پهچن.

[7] ايندءُ لال لهي = لال پنهنون توکي ڳولي اچي لهندو.

[8] بودن = اٿڻ.

[9] تسڻو ڪين نسن = سڪيو ڪين سڪن. تڻنگ = اُٺ. تسن = سرها ٿين.

[10] پيرت = پيري واري واٽ. وانڪڻ = هيڏانهن هوڏانهن ڳوليندڙ.

[ب/10] مارڳ منڌ ملي = منڌ واٽ جهلي.

[11] تراف = پير. ترڪي تان مَ تراف - الخ = پيٽيو شاهه عبداللطيف جي ست "توڏن جون تڙ پيڙ ۾ تريون ترڪن تار".

وائي - 1: ڏڪڻ = اي ڏڪڻ جي هوا!

فصل - 4:

[2] جابول = چوبول. پير ڪڙيندي = اٿڻ جا پير ليڪيندي - پير ڪڙندي.

[3] پرنيان = سونبيان.

[4] آنءُ چان = آءُ چوان.

[6] ڪين پر گوڏن ڪوچ = ڪي ڪجهه گوڏن پر رڙهه. سليطا ثابت = اٿڻ تي انهن جا تڏا پوري طرح ٻڌل آهن.

[7] آسانين - الخ = هتي جي لاڳاپين کي ترڪ ڪر.

[ج/7] چئون مُئي = خوشبويون اُٿاري.

[د/7] ڪٽڻ واس = سرهي 'ڪٽڻ' گاهه جي خوشبوءِ.

سرود سورث

● تفصيل: هن سرود ۾ ميرن شاه عنات جا 11 بيت ۽ هڪ وائي، شاه شريف جا 4 بيت، شاه بلال جا 3، بيت قطب شاه جا 12 بيت، ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● مقصد: منگتو سر ۾ جا سڃين تو هڻي، سان مونکي گهڻو سيبائي ٿي پر ”سر سهڪي ڳال، الا ڪير اهڪو گهري“. اي منگتا! توکي ڇا ڪپي جو اهڙو ساز وچائڻ ويٺو آهين؟ ”جيڪي تو جڳا، سو ڏين ته ڏيه سڻي“. سورث چيو ته: ”اي مڱڻا! راجا ڳنهي مَرَم. خاتون راڻي، راءِ ڏياچ کي چيو ته: ”ابا! مڱڻي کي متان موٽائين“. راجا چيو ته: ”اي مڱڻا! در در دانهن مَر ڏي“. جي ”مٿو مناسب منهنجو تند تنهنجي“ تي ته صبح ساڻ سر وڌي ڪڍ. سر به ڪا شي آهي جو گهرندي پيو شرمائجين! چارڻ چيو ته ”ڏينهينر سوارو، ته ڏيڪاريان پئي ڏيه ۾“. راءِ ڏياچ وڏيءَ دل سان سر ڏنو ۽ چيائين ته ”هي مٿو ته صرف تنهنجي ڪينڪار ۽ مرجبا ۾ ڏيان تو، اڃان پيا ڏاڏ گهرجن ته اهي به گهڻائي ڏيان“.

● خاص نڪتا: ميرن شاه عنات غالباً پهريون شاعر آهي، جنهن مڱڻي ۽ راءِ ڏياچ جي قصي کي پنهنجي بيتن ۾ ڪافي تفصيل سان ڳايو آهي. راءِ ڏياچ جي ماءُ خاتون راڻيءَ جو پنهنجي پٽ کي سر ڏيڻ لاءِ همٿائڻ وارو اشارو، ميرن شاه عنات جي بيت ۾ نهايت موثر انداز ۾ بيان ٿيل آهي. ميرن شاه عنات جي پٽ ۽ پوٽن، خصوصاً مڱڻي ۽ سورث جي سوالن جوابن کي موثر نموني ۾ نباهيو آهي.

[1] ٻارٿ = سوالي - منگتو. جهروڪو = محلات جي گنبد جي خاص چجهري، جتي بادشاهه اچي ويهي.
[1] اٿڻ = ڪم - ڪارج. نالڪي = پالڪي.

[2] سا سڻي بالا بين = اها بين مٿي محلات ۾ ٻڌجڻ ۾ آئي. اڙدا بيگيون = خاص ٻانهيون.

[الف/2] پڙ پيس = پلڻ پيس - حاصل ٿيس.

[ب/2] بارگهون = بارگاهون - شاهي دربارون.

[4] چيئون ڪري = آلاپ ڪري.

[ب/5] پرين جو = پريئن طرف (انيراءِ) وارن جو.

[6] مچڻ ڪين ڪرين = متان ڪي رنج ٿين.

[6] جنئي = سرنڊو.

[7] دمچ دم = ڪا گهڙي صبر ڪج.

[الف/7] ’اني‘ = انيرار. سواس = ان کي سٺو واس ڏي ۽ سينگار.

[ج/7] ڪرو ڪرم = ڪهڙو ڏوه ڪرم ڪي.

[8] خاتون راڻي = وڏي راڻي (راءِ ڏياچ جي ماءُ). سڳندو = سرهو.

[8] سوئين = سڀ کان اڳ سمجهندڙن - پهرين پارڪن. پهاٽ 1. سوچ - سمجهه. 2. چڱي وڃ.

[10] رچ = سون چانديءَ جا ٽول.

[10] دل بادل بارگهون = ساز سامان ۽ دربارون. حريرچا = پٽ پٽيهر. مهند تني موڪ = اڳتي انهن لاءِ سپڪجه.

- [11] جنهين تڪ تارو - الخ = راجا سهي سنبهي تاري سامهون تو اسهي ('تاري سامهون' وڃڻ ۾ نقصان آهي، پر هو ته پاڻ سر ڏيڻ لاءِ تيار آهي).
- [ج/11] راهو منڊيو = پڻ ڪيو - ماتر مڇايو. اڇوڪ = بي عيب - نهايت سهڻي. وائي: هالا، جالا - الخ. = مشهور قومن جا نالا.

سرود سارنگ

- تفصيل: هن سرود ۾ ميين شاه عنات جا 24 بيت ۽ 1 وائي، شاه شريف جا 2 بيت، شاه بلال جا 2 بيت، قطب شاه جا 2 بيت، پيرو جا 2 بيت، چار جو 1 بيت، ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.
- مقصد: 1. تاڙي تواريو، سنگهار سرها ٿيا ۽ هارين هر سنڀاڻيا ته اجهو مينهن ونو. واحد! ڪر وسون ته ڏک ڏولاوا ڏور ٿين! اميدون پوريون ٿيون: هر ڏس تان ڪنوڻيون ڪنوي آڻيون ۽ سڄو ملڪ وسي پيو. 2. جيت، جانور ماڻهو مڙهي مينهن ۾ خوش آهن. مينهن هجن، سڄڻ ساڻيه ۾ هجن ۽ مينهن پاڻ تي هجن: سڄڻ سان نينهن لائجي، ۽ مينهن پٿارين کي موج سان ميڙجي ۽ ڏهجي. پورهئي خاطر پري ويل ساڻي به وس ۾ اچي وطن پيڙا ٿين ۽ "سانوڻ مند، سيد چئي، اڪيون پي پسن." وسڪاري ۾ هر ڪا ورتي پنهنجي ور سان خوش: "ڏاهي ڪ پوري، پر وڻي پنهنجي ور کي." وڇڙيون! اوهين بس نه ڪجو، محبت جي بوند مر پئي پڪا پسائي ۽ سڄڻ پسائي. "ورهوتان سين هيڪاند، پاپوهڻ پرين سين".
- خاص نڪتا: ميين شاه عنات توڙي سندس پٽ ۽ پوٽن، سانوڻ جي مينهن جو ديسان ديس آل جال وسڻ ۽ سنڌ جي هر ڀاڱي تي پالوت ڪرڻ جا اهڃاڻ نهايت تفصيل سان ڏنا آهن، ۽ پڻ مڙني جيتن ۽ جانورن ۽ مالوندن ڀاڱين جي سانوڻ مند ۾ سرهائي واري مضمون کي سهڻي نموني ۾ نباهيو آهي. سارنگ جي سر ۾ 'سڄڻ ۾ مينهن' جي سرهائي واري مضمون جو غالباً ميون شاه عنات موجد ۽ باني مباني آهي.

فصل - 1:

- [1] پيهيل پتو هنيون = تاڙي جي تانگهه لٽي ۽ مينهن جو پڪو آسرو ٿيو.
- [2] ڏڻ چڻ = چوپايو مال.
- [الف/2] لال ورن = ڳاڙها رنگ. 'جوڻيجا' ۽ 'دالي' ڳوٺن جا نالا.
- [ب/2] منڊيون منجه مٽن = مانڊاڻيون وڏين ماڻهن ۾ (ڍايل مال ۽ جهجهي ڪير جي نشاني).
- [ج/2] هن بيت ۾ جن ڳوٺن جا نالا آيل آهن سي سانگهڙ، ميرپور ۽ عمرڪوٽ تعلقن ۾ واقع آهن.
- [3] ونگو = ٽنڊي باگي ۽ ڏيپلي تعلقن جي دنگ وارو ملڪ. پُراڻ = پراڻو درياءُ جنهن جي وهڪري جا نشان ميرپورخاص تعلقي کان وٺي هيٺ ڏکڻ طرف ڊگهڙي ۽ ٽنڊي باگي تعلقي جي حدن ۾ موجود آهن. لڪڙي ۽ سامارو = ساماري تعلقي واري اراضي ('لڪڙي' غالباً 'لڪڙي' جي بگڙيل صورت آهي. 'لڪڙي' پٿوري اسٽيشن لڳ مشهور ماڳ آهي.) موه = موهر - مهراڻي واري اراضي. تراڻي = ڏيپلي تعلقي جو هڪ ڳوٺ. صدر = غالباً درويش ڳاڙهو صدر، جنهن جي مزار ٽنڊي الهيار تعلقي جي ڏاکڻين ڀاڱي ۾ آهي. اهو ماڳ اڳ 'ولهار' جي نالي سان مشهور هو.

[5] رڻا = ردا - مينهن جي پاڻيءَ سان ڀريا.

[6] ڪر لهن = سار لهن.

[6] پيلينديون = پسائينديون - پاڻيءَ سان ڀرينديون. ڪونهيرو = شهادت پور تعلقي ۾ مشهور پراڻو ڍورو.

روپاه تڙ = بدين تعلقي ۾ 'روپاه' جا کنڊر مشهور آهن، جو ڪنهن وقت سومرن جو تخت گاه هو. ان جي اولهه طرفان پراڻي دريا جي پيٽ جا نشان آهن - غالباً اهو 'پراڻ درياه' هو جنهن تي 'روپاه - تڙ' مشهور هو. هالار = سنڌ ۽ ڪڇ جي ڏکڻ - الهنديين سرحد تي مشهور اراضي جو نالو.

فصل - 2:

[1] مرگهه = هرڻ. آرون (واحد. 'آر') = تڙ جهڙو جيت، جو مينهن وسڻ کان اڳ (اپريل، مئي ۽ جون جي شروعات ۾) جهولي ۽ گرمي واري مند ۾ وڻن ۾ سنهڙو چٽو مسلسل آواز ڪري.

[2] ڪين سما = سهڻي (سانوڻ) مند ۾.

[2/ب] ويٽ = چڱي رڻا - سهڻي سٺاءُ. چنئون = وڻن ۽ گاه واريون سايون هيٺاهيون اراضيون.

مٿن چٽ = خوشبوءِ اٿارين.

[ج/4] وانجيا کي ويلي = جيڪي هڪ ويلي جي توڻ (قوت) کان به محروم هئا.

[5] ارڪ = غائب، - ختم.

[5] نوڻين نيل آڻيو = هيٺاهين وهندڙ گهارين پاڻي آڻي پلتيو. سڄڻ ديسان ديس = سڄڻ پري پرڏيهه ۾ آهن.

ڪامڻ پڇن ڪيس = گهر واريءَ جا وار پيا پسڻ (يعني مينهن جي مند شروع ٿي وئي آهي).

[6] ونڪا ويس = رنگ به رنگي ورن. نوڪڻڻ ناڏ ٿئا = سڀني ملڪن ۽ طرفن تي گوڙيون ٿيون. پاريون ڪري = اوتون ڪري. نوڻن = نمندين - هيٺاهين. نيس = پاڻيءَ جا گهارا. اهرُو = زهري جيت (نانگ بلاهون). اوطاقن ۾ = پنهنجي جاين (سوراخن ۽ ڌڙن) ۾. ماري ويٺا ميس = ڏنگائي ڇڏي ڇڏ ڪري ويٺا.

[7] انبر = ڪڪر. انبرين = آسمانين - پي = سڄڻ - دوست.

[الف/7] نيهان = سانوڻ کان اڳ گرم جهولي واري مند.

[9] ڏهائڻ ۾ = وڏن ساڙهن ۾ (ڍڪر جا وڏا ساڙها) جنهن ۾ گهڻي نير واريون مينهون يا ڳايون ڏهجن).

سڪيا ڳاڙي = ڪير جي ذري لاءِ پئي سڪيا. سُسَنگ = سانگي سان سهڻو وقت گڏ گذارڻ.

[الف/9] اوڀر سون = مٿان. موهر = مهراڻو (ڪپري، عمرڪوٽ ۽ ساماري واري اڀرندين اراضي - ٿر ۽ سنڌ جي سرحدي اراضي). ڪار = ماڳ جو نالو. ويرسيڻ = ويرسي سوڍڻ جي بستين واري اراضي.

'ڪاهوتڙ' = ماڳ جو نالو.

[ب/9] ريلون رانئي آڻيون = سنوان آباد پٽ پري آيون. ڪيراهن = ڪيراهن (ڳوٺ جو نالو) تي.

چٽوڙي = ميرپورخاص تعلقي ۾ ڳوٺ. تاساريون = اجايل. ڌر = چُلها، چُگهه ۽ سوراخ. ڪانيا = ساڙيا.

[ج/9] رايون = ڳايون (رنگ جي لحاظ سان). سهڙندي = وڻان تي پهچڻ سان. رکائڻ = رکي ماني ڪائڻ واريون حالتون (ڪير نه هجڻ سببان).

[11] سحر = اهو جهڙو جو افق تان آهستي آهستي ٿي مٿي چڙهي. وڏر = ننڍو ڪڪر جو جهٽ ۾ گهڙي ڪن لاءِ اوهيرو وسائي. ڪانگهاريون = سٿائون - ڪير واريون (ڳايون، مينهون). وهڪيون = ڪير ڏيڻ بس ڪيائون.

- [12] ڏونگها = ننڍڙا ٿانو (ڪير جا پريل پيڻ لاءِ). ڪاسا = وڏا ويڪرا وٽا يا پيالا. ڪاسا جني ڪر = اهي مال وارا پاڳيا جن وٽ ڪير جهجهو آهي ۽ جي وڏا شاهي وٽا پري پين ۽ ڏين.
- [13] پاچائي = پوئين مند واري مينهن. ڪٿو آڳاٽي اڳرو = آڳاٽي مينهن کان به اهو وڌيڪ پيو.
- [15] ويساند = ويسانهين - دير. شال مَ وڏهوڻي وهو = ناراض ٿي بس نه ڪري ويهو. اڻ - اوڻ = مينهن جي نه وسڻ واري حالت. ڀڄي سا پراند = اها سختي ختم ٿئي. ور هوٽان سين هيڪاند = شال سڄڻ سان گڏ گهارجي.
- [16] پيڙي پيڙين نه ٿئي = ڪپر يا ڪنڌيءَ جي ڪوپن ۾ نه وهي (يعني ته اها سڀ وچ ۾ پاڻيءَ جي سطح تي پئي تري ۽ مينهن ڦڙيءَ لاءِ پئي واجهائي).
- واڻي. هڻي اريجي = پاڻيءَ بٽان هڻي. ريلي پون رجائي = سراسر وسي پٽ پسايو.

سرود توڙي

- تفصيل: هن سرود ۾ ميين شاه عنات جا 17 بيت ۽ 1 واڻي، شاه شريف جا 3 بيت، شاه بلال جا 6 بيت، قطب شاه جا 6 بيت ۽ يوسف جو 1 بيت، شامل آهن.
- مقصد: 1. سهڻيءَ کي سڄي سک آهي، جنهن ڪري جتان گهڙي تتان گهيڙ، اوتڙان ٿي تڙ ٿئي. ميهار وٽان ڪا مهڻي جي سرڪ چڪيائين، جنهن موهي مستان ڪئي، ۽ پاڻ تان پيرو نه پڳائين. سڄي محبت کيس لڙڻون لنگهائي پار پئي ڪيو ۽ محبتي ميهار سان ملايو. 2. اي سهڻي! ڪانهن ڪڪ ميڙي ڪهڙا ترها ٿي ٻڌين! سک کي اڳواڻ ڪر ته پار پهچين. ”گهڙڻ وهڻو مون، مڙڻ هٿ ٻڻ جي.“ اي جيڏيون! آءُ پاڻ وهڻي ناهيان، هيءَ نينهن جو ناتو آهي نه ته ڪنن ۾ ڪير گهڙي! پرئين پار، محبتي ميهار جا منهن ۽ وٽان پسيو پئي وهسان، ۽ پريان ٻرندڙ باه جي اهاءَ تي پئي تار تران: ”محبت کي مهراڻ، سڪي سپوڻي پٽ ٿيو.“ سهڻي ٻڏي، ته سندس ٻيڙا لهرين لوڙي اچي ڪنڌيءَ پيڙا ڪيا، ۽ انهن جي خوشبوءِ سڄو درياءُ واسي ڇڏيو ”سائر سو هڻڻا، سپوڻي سرهو ٿئو.“
- خاص نڪتا: سنڌي شاعريءَ ۾ سهڻي بابت (؟) پهريون بيت قاضي قادن جو ملي ٿو (سائر ڏيئي لت، اوجي نيچي ٻوڙي - الخ). پر ميسون شاه عنات غالباً پهريون شاعر آهي، جنهن سهڻيءَ کي ايترو گهڻو ڳايو آهي. درياءُ جي پار ميهار جي پاڻ ۽ دونهين، منهن ۽ چنين جا اهڃاڻ ميين شاه عنات ۽ سندس پٽ ۽ پوٽن ڪافي تفصيل سان ڏنا آهن. ميسون شاه عنات پهريون شاعر آهي جنهن سهڻيءَ جي ٻڏڻ بعد سندس ٻيڙن جي خوشبوءِ ۽ بهڪاءُ سان سڄي سائر جي سرهي ٿيڻ واري نازڪ نڪتي کي بيان ڪيو آهي.

فصل - 1:

- [1] اوتڙائين تڙ ٿئي = ڏکي گهيڙ وٽان پڻ سولو گهيڙ ٿي پئي. نيز = ننڍو گهارو.
- [2] دنگ هڻي = ٻيڙا غرق ڪري ڇڏيا.
- [الف/2] آنڪي = ڪچي گهڙي تي.
- [ب/2] ڊوئين = اماڻين.
- [ج/2] گهور = ڪُن. لوري لڳيس لور = گهڻي سک ۽ تانگهه ڪنيس. پور = دلو.

- [3] رءُ = صحيح - ثابت (هي پڙهڻي: رءُ = درياءُ جي رءُ واري ڪنڌي). ٻانڌي = درياءُ ۾ لڙهندڙ يا هيٺ گپ ۾ گتل ڪاٺ جا ٿلها بند. پيٽ = ڦيٽ - ضرب.
- [4] هي بيت شاه جي رسالي، سر سهڻي د - 4، ۾ هن طرح ڏنل آهي:
 مهاران مهڻي، پيتائين پريمر جي
 ارڪ سرڪ، سيد چڻي، لڳس ڏوت ڏهي
 سگهي تان نه سهي، ملي جان نه مهار کي.
- [5] لڙئون = پرپور درياءُ جي لڙيل ميري پاڻيءَ مان.
- [ب/5] اصح = خالص. اول = پاڻيءَ جي وڏي چولي - اٿل. جهول = اونهي پاڻي وارو هيٺاهون گهيرو.
- [6] ڍارن تي ڍارو = 1. وڏين چولين جون اٿلن تي اٿلون - پاڻيءَ جا وڏا ڍار يا چول. 2. سهڻيءَ جو ڍارو اتي ڍريو. چارن تي چارو = ميهار انتظار ۾ نظر ۽ جانچ پئي ڪئي.

فصل - 2:

- [1] هنيان = هتان. سنهاريو = ڏيڪاريو.
- [2] پيرا ڪرين = گهمرا ڪرين (غالباً صحيح "پيرا ڪرين" = گڏ ڪرين). پانهجي پانهن = پنهنجي پاڻ. اڳانهن = اڳتي - ڏوراهان.
- [الف/2] پيلو ٿو = تقدير ۾ ڪچو گهيڙو پلڻ پيو.
- [3] ميرا منهن = ڪاراڻ تي مائل چنا - جهونا پراڻا ڪڪ ('ميرا منهن' اصطلاح لاءِ پيشو شاه جي ست "ميڙان منهن مارن جا، ماڙين تي نه مٿين").
- [4] وڙپئين = پلائين.
- [الف/4] اڳڪي سا آرن تي = درياءُ جي وهڪري جي رخ تي سا چڙهي. ايڻ = بيهڻ. اورار = اورينءَ ۾.
- [ب/4] بچل = ٻن آرن جي گڏجڻ واري جاءِ (جتي پاڻيءَ جي ٽڪي پلٽ ۽ اچل هجي).
- [5] مچڻ پوءِ عڪس = مٿان رنج ٿئي.
- [7] ڪيٿان = ڪين، وروڪڻو = پانهن سان ور ڏٺو. ويران = ويرن کي - چولين کي.
- [8] ونهيان وٿاڻان = 1. سندن وٿاڻا سکيا ۽ وسندڙ آهن. 2. سندن وٿاڻ تي بيٺل مال متارو ۽ آسودو آهي. سيٿان = ساڻن.
- [10] زر جبات = زري وارا ڪپڙا ۽ خوشبوءِ. ٻيڙو = ڳانو. منڌ ملا = سهڻيءَ وٽان. اولن = چولين - اٿلن بهڪا = هٻڪار. سوھڻا = سهڻي وٽان - سهڻيءَ جي ڪري.

سرود ڪاموڏ

- تفصيل: هن سرود ۾ ميين شاه عنات جا 12 بيت ۽ 1 وائي، شاه شريف جا 4 بيت، قطب شاه جا 3 بيت ۽ رنگيز جا 2 بيت، شامل آهن.
- مقصد: تخت، بخت، تڙ، تماچي، سڀ نوريءَ کي نمڻ، سڄي ڪينجهر ۾ سندن سونهن سرس آهي. چار تماچي، نوريءَ خاطر اچي ميرن مهاڻن وٽ لٿو، چئي هيٺ چڙ ۽ منهن هيٺ مسندون پئجي ويون.

ڪينجهر گندرن کي انعام ٿي ملي. نوريءَ کي ڄام پنهنجي پٽ راڻي بنايو ۽ ’مورچل مٿاس‘ ايو تماچي هڻي، نوريءَ جي سفارش تي غريب گندرن جا عرض اگهاڻا ۽ مٿائن محصول معاف ٿيا. بخت جي انهي بلندي هوندي به نوري نياز ۽ عزت، نان ڪرڻشون ڪندي رهي. ۽ چئي ته ”سمان! سپان اونئن هئين، جهڙوئي تون اڄ“ - آءُ ساڳي غريب گندري آهيان پر ”ڄام تماچي جي، نظر نوازي آهيان“.

● خاص نڪتا: ميون شاه عنات پهريون شاعر آهي، جنهن نوري ۽ ڄام تماچي جي محبت جي داستان کي

ايترو ڪولي ڳايو آهي. ميمين شاه عنات ۽ سندس پٽ ۽ پوٽن، ڪينجهر جي گندرن جي مڇيءَ جي ڌنڌي ۽ روزمره جي رهڻي ڪهڻي جا پار ۽ اهڃاڻ ڪافي تفصيل سان ۽ نهايت موثر انداز نموني ۾ ڏنا آهن.

[1] نون = نمڻ - سلامي ٿيڻ. نانءُ نيابت گندري = نالي ۽ نسب ۾ گندري. لياڪا ڪٿا = ليا پاتا. ڪامڻ ڪام - الخ = نوريءَ کي اکين ۾ ڪا محبت جي مڻ آهي.

[1] سر = تلاءُ - ڏنڊ. سهائس = وڻيس - ڪٽس آيس.

[2] ڏه ڏي تن = ڄام تن کي ڏيه (وڏيون اراضيون) جاگير ۾ ڏئي.

[3] طول = قد. مورچل = مور جي ڪنڀن جا ويڙا.

[3] آڳ = آڳهه - پرجهلو. لاڳ = محصول. نتر = پيڙين جي قطار - پيڙا (يعني پيڙين وارا مهاڻا) ۽ پيڙين جي بيهڻ جا بندر).

[4] مڏ = مهاڻن جا گهر. مياڻيون = مڇيءَ جا ماڳ. مڪرا = پيڙا.

[الف/4] پاڻ نه ڏنائين = پاڻ نه ڀانيائين. تي نوازي = تڏهن نوازي. سهائي = 1. وڻي 2. نوازي.

سامو هي = ساموئي (سمن بادشاهن جو شهر). اتائين = چيائين. ڏاڏاڻڪي = ابن ڏاڏن جي ڪينجهر ڏنڊ.

[ب/4] چتا = تڏا (چتا ؟) = مڇي مارڻ جا اوزار - چنڀون).

[5] ديا = واحد ’ديو‘، مڇي جو هڪ قسم (6 يا 7 انچ کن ڊگهي مڇي). دانه = ننڍڙي انچ سوا کن ڊگهي

مڇي. دوءَ = مڇيءَ جو هڪ قسم (سڀني ۽ ڊگهي جنهن کي سبسر وانگي سونڊ، قد منو فوت ڪن).

[الف/5] پاڙوڙا = 1. پيڻ جي ول جو پڻ 2. پيڻ جي گل جو ڦر (جنهن جي اندر ڪارا ڏوڏا ٿين). پڻدين = ڇپين.

[6] آهير = گهٽ ذات وارا مهاڻا. پينو = گهڙيو - آيو. چٽ ڇڏيائون = ڪڪي بوءِ ڇڏيائون.

[6] ڪافورئو = ڪافور جي خوشبوءِ سان واسيو - سرهو ٿيو.

[8] منهن پيون مسندا = ڪڪائڻ چنن هيٺ مسندون (تخت) رکجي ويون.

وائي: مها سونڌري = وڏي حسن واري.

سرود ڪارائيترو

● تفصيل: هن سرود ۾ ميمين شاه عنات جا 10 بيت ۽ 2 وايون، شاه شريف جا 4 بيت، شاه بلال جا 3

بيت، قطب شاه جا 6 بيت، ۽ 1 بيت يوسف جي، شامل آهن.

● مقصد: اي هنجه! ڳڻتي ڇڏي وڌڻ ۽ اڃن اجرڻ تلاڪڻ ۾ گذار، چڪ ۽ چلڻ وارن دهن ۾ نه چڱڪ پر ڪوڙين کي

پنهنجو قوت بناء. سهڻا للا هنجه، اونهي اچي پاڻي ۾ رهڻ سان ئي مانائتا ٿين. هنجهن کي لاشڪ ڪا

پوئتي جي اون آهي، هو روھن ۽ پهاڙن مان سانگ خاطر هت آيا آهن ۽ وري وطن موٽندا. هتي ماري سندن

مارڻ لاءِ ڍڀ اڏيو ويٺا آهن. پر اي هنجهو! جيسين موتي نه چڱڪن تيسين مٿان ڪنهن دانه ۾ نه ڦاسي مري!

چڪ وارا چلها جتي ڏير گاه چانيل آهي، اتي نه چڻج، متان ڪنهن ماريءَ جي ور چڙهين. تون اڏامي ڪنهن تار پاڻي واري تلاءَ ۾ پهچ، جتي ڪڪ ڪهچر ۽ گپ چڪ نه هجي، ۽ جتي موتي ان ميا هجن، اي هنجهه! تنهنجي لات ڪهڙي نه مٺي آهي! جهڙي تنهنجي ٻولي مٺي آهي، تهڙو ئي جي چارو چڻين (يعني وڏين صاف ڍنڍن ۾ موتي چڳين، جتي ماري جي پهچ نه آهي) ته هوند پاڻ بچائي سلامت وطن ورين.

● خاص نڪتا: ميون شاه عنات غالباً پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن هنجهن کي ڳايو آهي ۽ لنن هنجهن جي اوجي ذات، سندن مٺي لات، سندن اصل وطن روه، چوڻي خاطر سنڌ ۾ سندن سانگ، ۽ سندن مارين ۽ شڪارين جا تفصيلي اهڃاڻ ڏنا آهن.

[1] دور م ڪاءُ = گهڻي نه ڪر. سوچار سر = 1. وڏي سر يا تلاءَ جي سوچه ڪر. ڳولا ڪر. 2. ڪنهن وڏي ڍنڍ جو نالو 'يعني سنجهڻي وڃي 'سوچار سر' ۾ له. آباجي = 1. 'آب اچي' يعني اچي اُچري پاڻي. 2. ڪنهن ڍنڍ يا وڏي تلاءَ جو نالو. ڪوڻا = ڪوڻيون (ڪوڻي جي ول جا ٻه قسم: 1. 'مٺال' جا پاڻيءَ جي اندر ٿئي جنهن جي چوڻيءَ ۾ 'ڪوڻي' يعني 'ڪوڻيءَ جو گل' ٿئي جنهن کي 'تيلوفر جو گل' پڻ سڏجي. اهو گل پاڻيءَ جي سطح کان ٻاهر مٿي اڀري بيهي ٿو. 2. ٻي 'ڪڙال' جا پڻ 'مٺال' جهڙي، ۽ جنهن جي چوڻيءَ ۾ پڻ 'ڪوڻي' يعني 'ڪوڻيءَ جو گل' 'تيلوفر جو گل' ناهي).

[الف/1] ارمو = غالباً 'هرمو' (ول جو هڪ بچ جنهن جو واس ڏوڀ ڪن). ارڳ ڪري = بيمار ڪري. ڪوڻ = ڪوڻي. [ب/1] ڪر = 'مٺال' ۽ 'ڪڙال' جي ول جي پاڙ ۾ 'گند' جنهن مان ڏانڊيون ڦٽن، جن جي چوڻين ۾ سنهڙي بچ وارا گول ڦر. 'مٺال' جو 'ڪر' ذرا ننڍو ۽ پاڻيءَ جي سطح کان هيٺ ٿئي، 'ڪڙال' جو 'ڪر' وڏو ۽ پاڻيءَ جي سطح کان مٿي اڀري بيهي. تنهن ڊهان = تنهن ڊبي کان.

[2] پال سر = ڪنهن وڏي تلاءَ يا ڍنڍ جو نالو. لالا = هنجن جو قسم، جي رنگ جا اڇا ۽ سڀني ۾ سهڻا ۽ مٺيون لائون ڪن. لالا تي لال ٿيا = لالا هنج تڏهن وڏي مرتبي وارا ٿيا. [الف/2] سي سونائين سير = اهي ماڳ ووڙيائين.

[ب/2] ايڪ = بيهڪ. عادت.

[ب/3] بيوقوف بلال چڻي - الخ = هن ست جي ٻي روايت: 'بي پتا، بلال چڻي، منجهان چڪ چڻن'.

[5] ڪاڻو ٿئي = پاڻي لات ڪري - پاڻي گهٽجي ٿورو ٿئي.

[6] ڪري سانگ سرين - الخ = ڍنڍن ۽ تلاءُن ۾ ڪي ڏينهن گذارڻ خاطر هنجهه پهائڻ مان اڏاڻا.

[ج/6] پهير = لوڙهي جي ٽاپ ٽاپ (ماري ٻين سڀني طرفن کان ٿورا ٿورا ڍنگهر ڏيئي ڇڏيندا ۽ فقط هڪڙي واٽ ڇڏيندا، جنهن تي 'ڍڀ' يا 'دام' اڏي ڇڏيندا).

[7] ڏيهر ڏڏيءَ ڏا = 'ڏير' جو گاه ڏڏي ڏانءُ وارو آهي (ڏير گاه اڪثر تانگهي پاڻي ۾ ٿئي، جنهن ۾ ماري ۽ شڪاري لڪي ويهن).

[9] مت = ڪاڻو - انداز (مت ڪار > مقدار).

اضافا

سرود ڪنڀات. ويڙ = جوڙ. وانگي = ڪوڙ ٿيو - ڪا پهر. مٺي = اٺ. ڪوهر = ڪوہ - ٿو.

سرود سر سريراڳ. [2] وسقهر ربهه شراباً طهورا = پنهنجن نيڪ ٻانهن کي ڏئي پاڪيزو شراب پياريو.

سرود رامڪلي. ڪيرت = بندگي - ڪٿا.

سرود پريات. [1] وهاڳ = تعريف ۽ ساراه.

Though a precursor of Shah Abdul Latif who was introduced to the world a century ago, ⁽¹⁾ Shah Inat has not yet come into limelight and his poetry had remained unpublished to this day. It was the fortuitous discovery of two manuscripts which prompted me to undertake a critical edition of Shah 'Inat's poetry. In 1944 was discovered a manuscript written during the first quarter of this century and ten years later was discovered another manuscript transcribed sometime between 1802 and 1811 A.D.

Finding that each of these manuscripts contained but a part of his compositions and that a considerable volume of his verse was yet current through the oral tradition of the people, an attempt was made during the last ten years to record the latter from every nook and corner of the country particularly from all the living members of the poet's family. The present edition is based on a careful comparison and collation of the two manuscript collections and the record of the oral tradition and the application of the evaluative criteria to sift the poet's genuine compositions from the spurious ones. As a result 469 *bait's* and 42 *waees* of Miyun Shah 'Inat and 373 *bait's* and 2 *waees* of other poets-- his son, grandsons and followers who composed under his inspiration-- have been laid under contribution. This is a valuable record falling within the domain of classical Sindhi poetry which is now being published for the first time.

London,
August, 1963.

N.A. BALOCH,
Editor

~~~~~*****~~~~~

---

(1) Ernst Trumpp's edition of *Shah-jo-Risalo* at Leipzig in 1866, and earlier in 1863, his article on one of its chapters "sorath, ein Sindhi Gedicht aus dem grossen Divan Des Sayyied Abd-ul-Latif. bekannt unter dem Namen Shah-jo-Risalo oder: Buch des Shah" in *ZDMG* 17/1863.

contemporary individuals. These two streams had not yet come to a confluence: each followed its own course. While the bardic tradition was more widely diffused, spiritual poetry had successively found its great exponents in the great Sufi poets reaching almost its climax both in form and expression, in the compositions of Qadi Qadan (d. 1551 A.D.) and Shah Abdul Karim (d. 1620/21 A.D.), the great grand-father of Shah Abdul Latif. They were the great predecessors of Miyun Shah 'Inat, and we find their poetry essentially spiritual and didactic in content, little related to the life of the people on their traditional heroes, folk-tales and romances.

According to the family accounts, from his very childhood Miyun Shah 'Inat was found of music and sat listening to the musicians and the professional minstrels in the village assemblies. By birth he belonged to an orthodox Sayyid family and had imbibed the love of Islam, the holy Prophet and the great saints. He had listened to the musicians and the minstrels and was also conversant with the spiritual contents of the poetry of his predecessors. Combining the two traditions, he forged a new line as a 'saint-poet of the people',⁽¹⁾ singing about their heroes in war and peace and their traditional tales and romances as well as about the traders, weavers and the monsoon rains on which depended the prosperity of the people. He also treated the spiritual themes of love and hope in his poetry and composed verse in praise of the saints and selfless devotees in search of God.⁽²⁾

The volume of his poetry that has reached us pertains to twenty two main topics covering all the above themes, each a chapter by itself, headlined in the extant manuscripts as 'SURUD' indicating the specific mode in which each one was to be sung. Thus, a background of music tradition is implicit in the poetical compositions of Miyun Shah 'Inat, though due to a long lapse of time the conceptual pattern of music is lost to us and only the verbal text has survived.

Fortunately, the new era in Sindhi poetry heralded by Miyun Shah 'Inat, soon found its greatest exponent in Shah Abdul Latif (b. 1689--d. 1752) who was yet in his twenties or even younger when Shah 'Inat died. According to the oral tradition current to this day, Shah Abdul Latif is said to have gone and met the elderly Shah 'Inat more than once and they recited to each other some of their parallel verses on common themes. However that may be, there remains no doubt that young Shah Abdul Latif was strongly influenced by the form and technique used by Miyun Shah 'Inat, and within the framework of his own poetic genius he adopted them even to the extent of using some of the same idioms and expressions though with a more precise skill and insight. No doubt Shah Abdul Latif soared higher in the realm of ideas than Miyun Shah 'Inat who, as a pioneer, was mainly concerned with the contents of his new themes and experiments in the use of powerful idiom and fresh imagery to render the description more vivid and more poetic. But in so doing, he set the fashion and paved the way for the advent of Shah Abdul Latif the immortal poet of Sindhi language and one of the greatest poets of the world.

⁽¹⁾ Chapters 4, 6-8, & 13-22.

⁽²⁾ Chapters 1-2, 3, 8-10, & 12.

INTRODUCTION

Shah 'Inayatullah, popularly known as Miyun Shah 'Inat, belonged to a branch of Rizvi Sayyids which separated from the main family stock at Bakhar in Sindh sometime during the 14-16th Centuries A.D., and came down to settle at Nasarpur, the historical town in the present Hyderabad district. His father, Shah Nasruddin, was a respectable religious man who in his advanced age became a follower of Shah Khairuddin of Sukkur (d.1027 A.H 1618 A.D), the renowned saint of *Qadiriyyah* order, thus changing from the *Suhrawardiyyah* order to which the Rizvi Sayyids traditionally belonged, to the *Qadiriyyah* order. According to the family tradition, it was due to the blessings of Shah khairuddin that Shah 'Inayatullah was born to Shah Nasruddin in an advanced age. The birth date of the poet is not recorded, and it may be inferred that he was born during the decade of the Saint's death (between 1617-1627 A.D.).

In accordance with the family tradition of the Sayyids in Sindh, Shah 'Inayatullah must have received his basic education in some *madrasah* but the internal evidence from his poetry does not show his advanced knowledge of Persian, Arabic or Islamic Philosophy. On the other hand, there is ample proof of his intimate knowledge of music, the Sufi saints, the life of villagers in Sindh and their folk-ways and folk-tales, and of various places particularly in the Sindh region and the adjoining country of Kachh. He seems to have travelled far and wide in these areas.

During the later part of his life, he saw the decline of the Central Mughul Empire at Delhi and the rise of the leaders of the local Kalhora Dynasty with whom he had all his sympathies. In one of his baits, he eulogized the emerging leadership of Mian Nasir Muhammad (1692 A.D.) who had established his authority over Chanduka, the present Upper Dadu and Larkana districts. In another *bait* we find him appealing to Mian Yar Muhammad, the son and successor of Mian Nasir Muhammad, to recover for him the herd of camels taken away by one Langah. No further reference is found to the subsequent Kalhora ruler, Mian Noor Muhammad whom the poet's grandson Bilal Shah, has mentioned in one of his verses. Our poet was already of an advanced age when Mian Yar Muhammad came to power, and most probably he died sometime earlier during his Chieftainship (1708-1713 A.D.).

Thus Shah 'Inayatullah or Miyun Shah 'Inat, as he has been affectionately called by his progeny and the people, was essentially a poet of the 17th century A.D. He was a classical poet in as much as he used the classical Sindhi idiom and employed the classical forms of Sindhi *bait* and *wae* or *kafi* in his poetry. Yet he heralded a new era in the domain of Sindhi poetry by combining the poetic contents of the age-old bardic tradition and of the more cultivated spiritual thought of the sufi - saint poets. Prior to this, Sindhi poetry had been nurtured by the country bards and the professional minstrels to commemorate the valour of the heroes in wars or the munificence of the generous in peace and to entertain the people by composing and singing their folk tales and pseudo-historical romances. It was also employed by the sufis and the saints as a medium to express their spiritual ideas and experiences or convey their personal approval or disapproval of the deeds of some

1st Edition
2nd Edition

October 1963
2010

1000 Copies
1000 Copies

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form or by any electronic mechanical means, including storage and retrieval system, without express permission in writing from the publishers.

Price: Rs 350 – 00

Available at
SINDHI ADABI BOARD'S KITAB GHAR

Tilak Incline, Hyderabad, Sindh
Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602
Email: sindhiab@yahoo.com
[www. Sindhiadabiboard.org](http://www.Sindhiadabiboard.org)

POETRY OF SHAH INAT

(THE RENOWNED SINDHI POET OF THE SEVENTEENTH CENTURY)

Edited by
Dr. N:A.BALUCH

Sindhi Adabi Board

Jamshoro, Sindh

2010